

The T'ochin Chinese in Thailand
and in the Native Land at Chaoshan,
the First Period, Zhanglin Port (1767-
1850)

๗๗
๐๗ 15
012863
๘.1

ใบแก้คำผิด

ชาวจีนแต่จิวในประเทศไทยและในภูมิภาคเนเดิมที่เจาซัน
สมัยที่หนึ่ง ทำเรือจากหลิน (2310-2393)

หน้า (บรรทัด)	แก้จาก	เป็น
คำนำ (19)	นักวิจัยทั้งสองฝ่าย	นักวิจัยทั้งฝ่าย
สารบัญ (16)	นามานุกรม	นามานุกรม
7 (17)	ทำเรือ	ทำเรือ
9 (ภาพที่ 7)	บันไดขึ้นชื่อซึ่งเป็นโกดัง	บันไดขึ้นชั้นบนซึ่งเป็นโกดัง
17 (27)	จัดะ	จัด
20 (10)	เสเบียง	เสเบียง
23 (1)	กับประเทศ	กลับประเทศ
36 (18)	ซึ่งเป็นต้องทิ้งส่งเรือไปมา?	
38 (9)	กั๊งเกาะจินเหมินสองเกาะ (?)	กับเกาะจินเหมินสองเกาะ
80 (2)	ชาวถึง	ชาวดัง
92 (13)	แผนที่แสดงที่ตั้งเมืองจะเข็งเทรา	
95 (21)	(Amoy...(ปูเจียน)...(ไห่หนาน)	Amoy...ผู้เจียน...ไห่หนาน
104 (2)	พระเจ้าตามลิน	พระเจ้าตากสิน
119 (4)	ช้อน	ช้อน
129 (6)	รัฐบาลนี้	รัฐบาล
156 (22)	ระหว่าง (1767-1850)	ระหว่างปี พ.ศ. 2310-2393 (1767-1850)
160 (10)	พระเจ้าแห่งราชวงศ์ชิงจนถึง พระเจ้าแห่งราชวงศ์ชิง	พระเจ้าเจียนหลงจนถึง พระเจ้าเจียชิ่งแห่งราชวงศ์ชิง
160 (13)	การวิจัยฉบับต่อไปยังเป็น	การวิจัยฉบับต่อไปจึงเป็น
167 (1)	นามานุกรม	นามานุกรม
183 (17)	Bowing	Bowring
183 (24)	La Loubre	La Loubere
183 (27)	Crawfurd	Crawford
185 (17)	รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ	อดีตรองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ
186 (5)	สุทัศน์ อีระนาคร	สุทัศน์ อีระนาคร

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ชาวจีน **๒๓๓** ในประเทศไทย และ ในภูมิภาคอื่นๆ เดิมที่เฉาซัน

สมัยที่หนึ่ง ทำเรือจากหลิน (2310-2393)

คณะบรรณาธิการ

สุภางค์ จันทวานิช

จิ่ง เอียน ชิว

วิทยา จิโรจน์กุล

อุกฤษฏ์ ปัทมานันท์

ไสว วิศวนันท์

สวี่ เส้าหลิน

คณะวิจัย

สุภางค์ จันทวานิช

จิ่ง เอียน ชิว

วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธ์

ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล

ด้วน ลีเซิง

พรพรรณ เตียรักษ์กิจสกุล

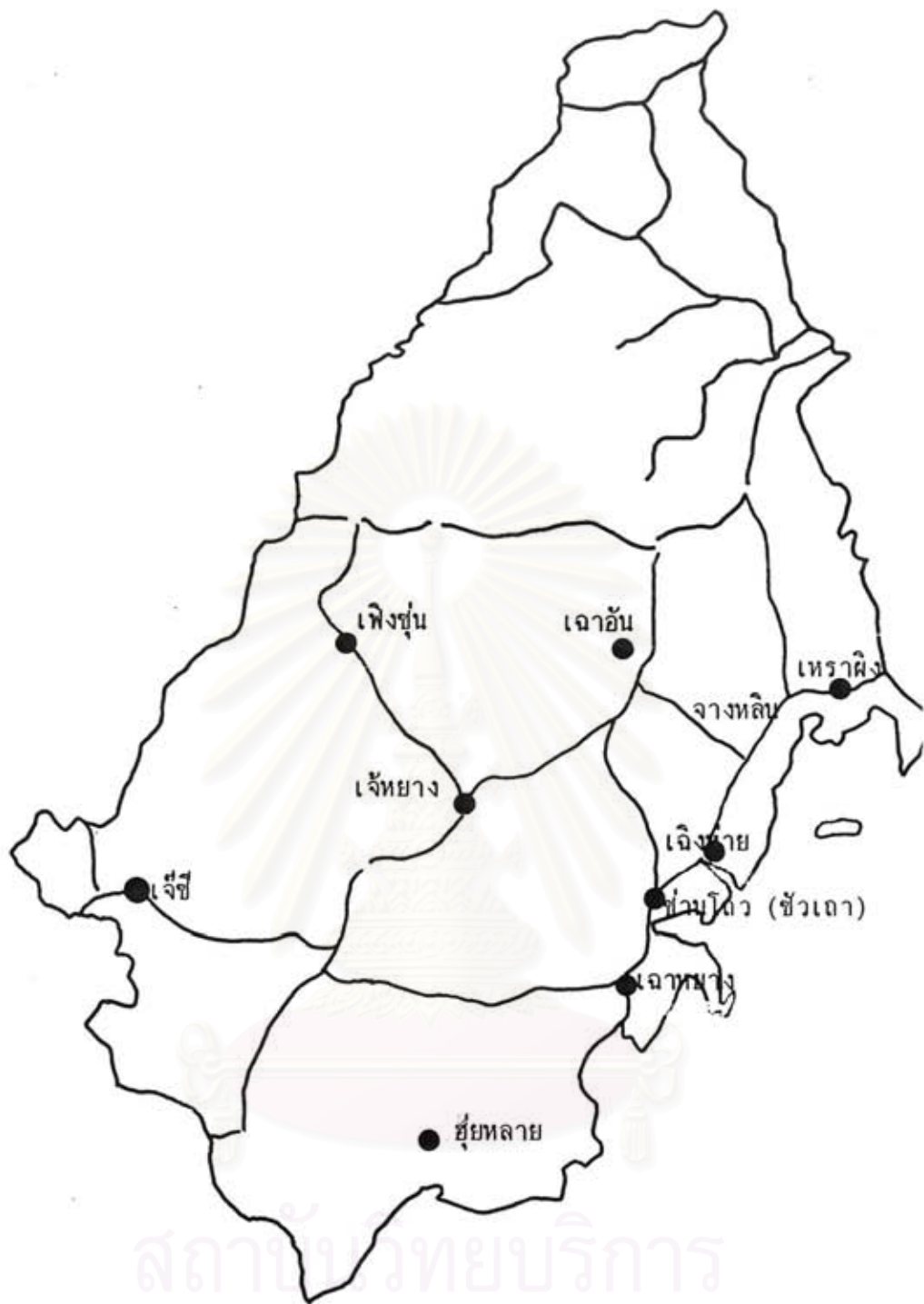
สวี่ เส้าหลิน

ชาวจีนแต่จิวในประเทศไทยและในภูมิภาคเดิมนที่เฉาซ่าน
สมัยที่หนึ่ง
2310 (1767) - 2393 (1850)

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
แผนที่ที่ 1 เจาฮัน

รายงานการวิจัยเรื่อง

ชาวจีนแต่จิวในประเทศไทยและในภูมิภาคอาเซียน

ที่เฉาซาน :

สมัยที่หนึ่ง ทำเรื่องจางหลิน (2310-2393)

จัดพิมพ์โดย

สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สิ่งพิมพ์ฉบับที่ 45

ชื่อหนังสือ : ชาวจีนแต่จิวในประเทศไทยและในภูมิภาคเดิมนที่เจาซาน
สมัยที่หนึ่ง 2310 (1767)-2393 (1850)

รหัสหนังสือ : ISBN 974-579-733-2

ผู้จัดพิมพ์ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พญาไท
กทม. 10330 โทรศัพท์ 252-6071, 251-5199

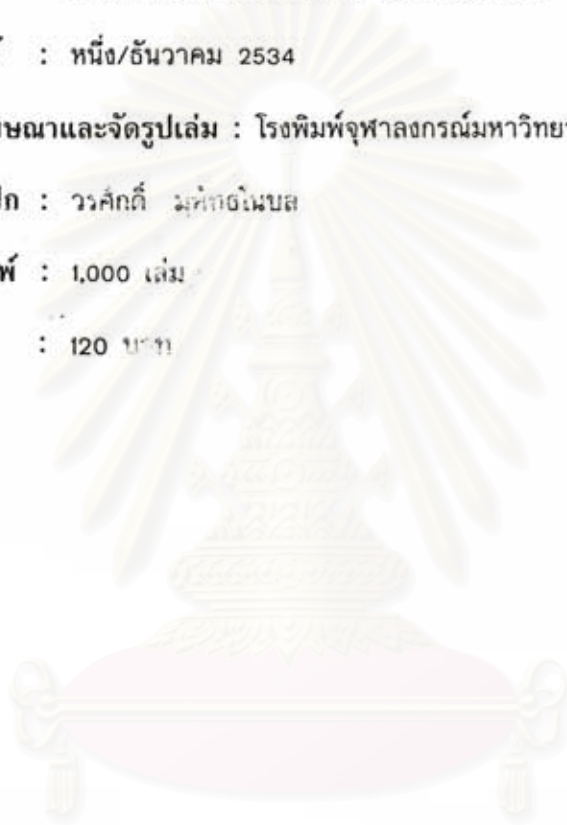
ครั้งที่พิมพ์ : หนึ่ง/ธันวาคม 2534

ผู้พิมพ์ผู้โฆษณาและจัดรูปเล่ม : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โทร. 215-3626

ออกแบบปก : วรศักดิ์ มหัทธโนบล

จำนวนพิมพ์ : 1,000 เล่ม

ราคา : 120 บาท

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พิมพ์ที่โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โทร. 2153626 นางวัฒนา ศิวะเกื้อ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา

3406-172/1,000 (2)

คำนำ

รายงานการวิจัย เรื่อง ชาวจีนแต่จิวในประเทศไทยและในภูมิภาคอาเซียนที่เฉาซ่าน : สมัยที่หนึ่ง ทำเรื่องจางหลิน (2310-2393) เป็นส่วนหนึ่งของผลการวิจัยโครงการชาวจีนแต่จิวในประเทศไทย และถิ่นกำเนิดเดิมที่เฉาซ่าน ซึ่งเป็นความร่วมมือของนักวิจัยระหว่างสองสถาบัน คือ สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสถาบันวิจัยเอเชียอาคเนย์ศึกษา มหาวิทยาลัยจางซาน มณฑลกุ้ยโจว มีวัตถุประสงค์จะศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนชาวจีนแต่จิวในประเทศไทยและในประเทศจีน ตั้งแต่ช่วงปลายสมัยธนบุรี จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ สำหรับรายงานวิจัยฉบับนี้จะมีเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชุมชนชาวจีนแต่จิวตั้งแต่ช่วงปลายสมัยธนบุรี จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยมีเนื้อหาครอบคลุมหัวข้อต่อไปนี้ บทนำ : ถิ่นกำเนิดของชาวจีนแต่จิวในประเทศไทย, การค้นคว้าขั้นต้นเกี่ยวกับเรื่องเมืองท่าจางหลินของอำเภอเฉิงห่าย เรือหัวแดง และการอพยพไปอยู่สยามของคนจีนแต่จิว, การอพยพมาประเทศไทยของชาวเฉิงห่าย, นโยบายชาวจีนโพ้นทะเลของราชวงศ์ชิง, ชาวจีนแต่จิวในสภาพสังคมไทยสมัยธนบุรี และรัตนโกสินทร์ตอนต้น, การควบคุมชาวจีนในสมัยรัตนโกสินทร์ ก่อนการปฏิรูปการปกครอง 2325-2435, และผลกระทบของการอพยพย้ายถิ่นของชาวจีนแต่จิวในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

รายงานฉบับนี้ สำเร็จลงได้ด้วยความร่วมมือของคณะวิจัยสองฝ่าย ทั้งยังได้รับความสนับสนุนจากบุคคลและหน่วยงานต่าง ๆ ดังรายชื่อปรากฏอยู่ในรายงานนี้ ตลอดจนการสนับสนุนจากโครงการสิ่งพิมพ์ สถาบันเอเชียศึกษา อาจถือได้ว่าการวิจัยครั้งนี้เป็นความพยายามครั้งแรกที่นักวิชาการจากสองประเทศทำงานวิชาการร่วมกัน นอกจากนั้นงานวิจัยชิ้นนี้ยังใช้ข้อมูลขั้นต้นจากประเทศจีน โดยการเก็บรวบรวมของนักวิจัยทั้งสองฝ่ายจีนและฝ่ายไทยอีกด้วย เพราะต้องการให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับชาวจีนแต่จิวอย่างครบถ้วนทั้งในแหล่งที่คนเหล่านี้จากมา และแหล่งที่เขามาดำรงชีวิตอยู่ในโพ้นทะเล จึงนับเป็นความพยายามครั้งแรกอีกประการหนึ่งได้ สถาบันเอเชียศึกษาหวังว่า รายงานการวิจัยฉบับนี้ จะเป็นประโยชน์และช่วยพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับจีนศึกษาและชาวจีนโพ้นทะเลในสังคมไทยแก่ผู้สนใจ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
สุภางศ์ จันทวานิช
รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ
กรกฎาคม 2534

สารบัญ

	หน้า
บทนำ : ถิ่นกำเนิดของชาวจีนแต่จิวในประเทศไทย	1
การค้นคว้าขั้นต้นเกี่ยวกับเรื่องเมืองท่าจางหลินของ อำเภอเจิงห่าย เรือหัวแดง และการอพยพไปอยู่สยามของ คนจีนแต่จิว	19
การอพยพมาประเทศไทยของชาวเจิงห่าย	27
นโยบายชาวจีนโพ้นทะเลของราชวงศ์ชิง	36
ชาวจีนแต่จิวในสภาพสังคมไทยสมัยธนบุรีและ รัตนโกสินทร์ตอนต้น	88
การควบคุมชาวจีนในสมัยรัตนโกสินทร์ ก่อนการปฏิรูป การปกครอง 2325 (1782) - 2435 (1892)	114
ผลกระทบของการอพยพย้ายถิ่น	136
บทสรุป	
ภาคผนวก ก. บัญชีรายชื่อคำใน ภาษาไทย อักษรจีน อักษรโรมัน	161
ข. การแต่งตั้งนายอำเภอจีน จางวางจีนหรือจางวางอำเภอจีน ปลัดจีน และ กงสุลจีนในบังคับสยามของหัวเมืองต่าง ๆ	165
มามานุกรม	167
บรรณานุกรม	178

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ถิ่นกำเนิดของชาวจีนแต่จิวในประเทศไทย

สุภางค์ จันทวานิช

คนไทยรู้จักคำว่าแต่จิวในฐานะของชาวจีนกลุ่มหนึ่งที่มีภาษาถิ่นเฉพาะของตน ทำให้ต่างไปจากชาวจีนไหหลำ จีนกวางตุ้ง จีนแคะ และจีนฮกเกี้ยน ซึ่งเป็นกลุ่มคนจีนที่รู้จักกันในประเทศไทย ชาวจีนเหล่านี้ได้เริ่มอพยพเข้ามาพำนักอาศัยในประเทศไทยตั้งแต่สมัยราชวงศ์หยวนของจีนหรือสมัยสุโขทัยในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 13 ดังปรากฏว่าได้มีการส่งคณะทูตจากจีนมายังราชสำนักแห่งอาณาจักรสุโขทัยและมีการส่งคณะทูตไทยไปยังปักกิ่งเช่นกันในสมัยนี้ ชาวจีนที่อพยพเข้ามาในระยะแรกส่วนใหญ่มาจากทางตอนใต้ของจีน เราอาจจำแนกชาวจีนอพยพจากกลุ่มภาษาและภูมิภาคได้ดังนี้

- กลุ่มจีนแต่จิว มาจากตะวันออกเฉียงเหนือของมณฑลกวางตุ้ง
- กลุ่มจีนฮกเกี้ยน มาจากตอนใต้ของมณฑลฝูเจี้ยน
- กลุ่มจีนไหหลำ มาจากตะวันออกเฉียงเหนือของเกาะไหหลำ
- กลุ่มจีนกวางตุ้ง มาจากตอนกลางของมณฑลกวางตุ้ง
- กลุ่มจีนแคะ มาจากตอนเหนือของมณฑลกวางตุ้ง

จากบันทึกทางประวัติศาสตร์ไทยกล่าวว่า ชาวจีนที่เดินทางมาไทยในสมัยอยุธยาส่วนใหญ่เป็น

จีนฮกเกี้ยน มักมีอาชีพรับราชการ แต่หลังสมัยอยุธยาเริ่มจะมีชาวจีนแต้จิ๋วอพยพเข้ามาเป็นจำนวนมาก จีนฮกเกี้ยนมีเป็นจำนวนมากแถบภาคใต้ของไทยในจังหวัดภูเก็ต ปัตตานี สงขลา และระนอง สำหรับจีนแต้จิ๋วอาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ ฉะเชิงเทรา และชลบุรี เป็นส่วนใหญ่ ชาวจีนแต้จิ๋วอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก ในระยะหลังปี 2310 (1767) เนื่องจากได้รับการสนับสนุนและได้รับสิทธิพิเศษบางประการเพราะพระเจ้าตากสินทรงมีพระบิดาเป็นชาวแต้จิ๋ว และชาวแต้จิ๋วได้มีบทบาทในการสู้รบเพื่อกอบกู้เอกราช พวกแต้จิ๋วส่วนใหญ่จะอพยพมาทางเรือ และตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณทิศตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศไทย ได้แก่เมืองต่าง ๆ ในอ่าวไทยฝั่งตะวันออก ได้แก่ ตราด จันทบุรี บางปาสร้อย (ชลบุรี) แปะดริ้ว (ฉะเชิงเทรา) และในกรุงเทพฯ ต่อมาภายหลังในคริสต์ศตวรรษที่ 19 พวกแต้จิ๋วจึงขยับขยายออกไปตั้งถิ่นฐานใหม่ นอกเขตดังกล่าว ได้แก่ อุดรดิตต์ ปากน้ำโพ (นครสวรรค์)⁽¹⁾ ตลอดจนพิจิตร พิษณุโลก สวรรคโลก เค้นชัย เมื่อมีการสร้างทางรถไฟไปถึงแก่งคอยและขึ้นไปทางเหนือ ในปี 2451 (1908)

เป็นการยากที่จะเสนอข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนของชาวแต้จิ๋วในประเทศไทยในคริสต์ศตวรรษที่ 18 และต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 เพราะยังไม่มีการทำสำมะโนประชากร ข้อมูลจากเอกสารชั้นต้นที่จะพึงหาได้เกี่ยวกับจำนวนชาวแต้จิ๋ว เป็นข้อมูลในระยะหลังจากนั้น คือในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 จากการสำรวจสำมะโนครัว ร.ศ. 128 (ค.ศ. 1909) นั้น ได้ระบุจำนวนชาวจีนแยกตามถิ่นฐาน และภาษาพูด ดังนี้

ตารางที่ 1 จำนวนชาวจีนในกรุงเทพฯ ร.ศ. 128 (ค.ศ. 1909)

กลุ่มภาษาพูด	จำนวน		
	ชาย	หญิง	รวม
แต้จิ๋ว	78,091	8,207	86,298
ฮกเกี้ยน	19,823	2,367	22,190
กวางตุ้ง	25,978	4,151	30,129
ไหหลำ	12,165	903	13,068
แคะ	9,411	1,409	10,820

ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 น. 30/9 ยอดสำมะโนครัว มณฑลกรุงเทพฯ ศก. 128

อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นหลักฐานจากแหล่งใดก็ตามต่างระบุว่า ในบรรดาชาวจีนเหล่านี้มีชาวจีนแต้จิ๋วมากที่สุด ชาวจีนแต้จิ๋วจึงเป็นชาวจีนกลุ่มที่สำคัญที่สุดกลุ่มหนึ่ง เมื่อมีการศึกษาเกี่ยวกับชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศไทย

ที่มาของชาวแต้จิ๋ว

ชื่อแต้จิ๋วนอกจากจะเป็นชื่อของกลุ่มชาวจีนที่พูดภาษาถิ่นเดียวกัน คือ ภาษาแต้จิ๋วแล้วยังเป็นชื่อ

เมืองเก่าแก่อันเป็นต้นกำเนิดของชาวแต้จิ๋วทั้งหลาย ได้แก่ เมืองแต้จิ๋ว (Teochiu) หรือเมืองเฉาโจว (Chaozhou) ตามที่ออกเสียงในภาษากลาง เมืองแต้จิ๋วเป็นเขตการปกครองที่เป็นศูนย์กลางของภาคตะวันออกของมณฑลกว่างตั้งมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 5 ตั้งขึ้นเมื่อปี ค.ศ. 413 ในราชวงศ์จิ้นตะวันออก เป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจ การปกครอง และวัฒนธรรมของภูมิภาคตลอดมา จนมีคำกล่าวกันว่า “หากมากวางตั้งแล้วมิได้เห็นเมืองแต้จิ๋วก็เสียเที่ยวเปล่า” เมืองแต้จิ๋วเป็นที่รู้จักกันดีในด้านทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ส้มแต้จิ๋ว ชาแต้จิ๋ว น้ำตาลแต้จิ๋ว ในด้านวัฒนธรรม เช่น อาหารแต้จิ๋ว ข้าวแต้จิ๋ว ผ้าปักลูกไม้แต้จิ๋ว ตลอดจนงานหัตถกรรมอื่น ๆ แต่เดิมแต้จิ๋วเป็นเมืองใหญ่สำคัญเมืองหนึ่ง มีอำเภออยู่ในปกครอง 9 อำเภอ (จากคำบอกเล่าของเงินอิงเฉิง ประธานสมาคมจีนโพ้นทะเลอำเภอเฉาโจว) แต่สกินเนอร์ระบุว่าแต้จิ๋วมีเขี่ยน (hsien) หรือ อำเภอที่ชาวแต้จิ๋วอพยพกันมามากอยู่ 6 อำเภอ ได้แก่ เฉาอัน เฉาหยาง เจิงห่าย ผู้หนิง เจ้หยาง และ เทราผิง (Chaoan, Chaoyang, Chenghai, Puning, Chiehyang และ Jaoping)⁽²⁾ (ดูแผนที่ 1 ประกอบ)

ชื่อแต้จิ๋วเป็นชื่อโบราณ คำว่าเตี้ย (แต้) เป็นคำโบราณแปลว่าทะเล คำว่า โจว (จี้ว) แปลว่าเมือง แต้จิ๋วจึงแปลว่าเมืองชายทะเล คล้าย ๆ ชื่อจังหวัดชลบุรีของไทยเรา ชาวจีนแต้จิ๋วรุ่นเก่า ๆ ที่อพยพมาเมืองไทยบางคนยังบอกว่าตนมาจากเมืองแต้จิ๋ว แต่คนรุ่นหลังจะเรียกชื่อใหม่คือชื่อเตี้ยอัน ซึ่งเป็นชื่อที่ออกสำเนียงแต้จิ๋วของอำเภอเฉาอัน (Chaoan) ปัจจุบันอำเภอเฉาอันคือ ที่ตั้งของเมืองแต้จิ๋วโบราณ เมืองแต้จิ๋วในระยะหลังเมื่อผ่านยุครุ่งเรืองแล้วได้กลายเป็นอำเภอเฉาอัน สังกัดเทศบาลนครชานโถว (ชัวเถา) จนกระทั่งปี 2532 (1989) จึงได้รับการตั้งเป็นเทศบาลเมืองสังกัดมณฑลกว่างตุ้ง รัฐบาลจีนได้ประกาศให้เมืองแต้จิ๋วเป็นเมืองประวัติศาสตร์ ในปี 2529 (1986)

อย่างไรก็ตาม เขตวัฒนธรรมแต้จิ๋วมิได้มีขอบข่ายอยู่เฉพาะเมืองแต้จิ๋ว เมื่อครั้งที่แต้จิ๋วยังเป็นมณฑลมีอำเภออยู่ในสังกัด อำเภอเหล่านั้นก็ล้วนเป็นเขตวัฒนธรรมแต้จิ๋วและเป็นบริเวณที่คนไทยเคยได้ยื่นมือค้ำชูทั้งสิ้น เช่น เท่งไห้ ชัวเถา โฝ่วเล้ง ฯลฯ อำเภอเจิงห่าย หรือเท่งไห้เป็นอำเภอสำคัญ เพราะได้มีท่าเรือใหญ่เกิดขึ้นที่นี้ในต้นราชวงศ์หมิง (คริสต์ศตวรรษที่ 15) ชื่อว่าจางหลินหรือจิงลิม ชาวแต้จิ๋วที่อพยพมาเมืองไทยในช่วงแรก ๆ ล้วนลงเรือที่ท่าจางหลินทั้งสิ้น ในสมัยต่อมาเมื่อมีการเปิดท่าเรือชัวเถาที่เมืองชัวเถาหรือชานโถว (Shantou) ชาวแต้จิ๋วจึงออกเดินทางจากท่าเรือชัวเถา เมืองชัวเถากลายเป็นศูนย์กลางของเขตวัฒนธรรมแต้จิ๋วและยังเป็นมาจนทุกวันนี้ ชื่อเฉาซาน (Chaoshan) ที่ใช้เรียกบริเวณที่เป็นแต้จิ๋วในปัจจุบันมาจากการนำคำต้นของเมืองสำคัญในอดีตสองเมืองมาต่อกัน ได้แก่คำว่า เฉา จากเฉาโจว (Chaoshou) และคำว่า ซาน จากชานโถว (Shantou) (ดูแผนที่ที่ 1 ประกอบ) ชื่อที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้คือชื่อ เฉาซาน อันได้แก่บริเวณดังกล่าวนั่นเอง

เนื่องจากการค้นคว้าเรื่องชาวแต้จิ๋วในสมัยที่หนึ่งนี้ครอบคลุมระยะเวลาตั้งแต่ ค.ศ. 1767-1850 ซึ่งตรงกับสมัยธนบุรีจนสิ้นรัชกาลที่ 3 ของสมัยรัตนโกสินทร์ หรือหากเทียบกันจีนก็อยู่ในราชวงศ์ชิงในสมัยพระเจ้าเจียนหลง (Chienlung) ถึงสมัยพระเจ้าเจียชิ่ง (Chiaching) รายละเอียดของชุมชนแต้จิ๋วที่จะนำเสนอในส่วนนี้ จึงจะเน้นในเขตวัฒนธรรมแต้จิ๋วเก่า โดยจะกล่าวถึง เฉาโจว จางหลิน เจิงห่าย และเฉาหยาง (หรือเตี้ยเอี้ย)

เฉาโจว (Chaozhou) หรือเฉาอัน (Chaoan)

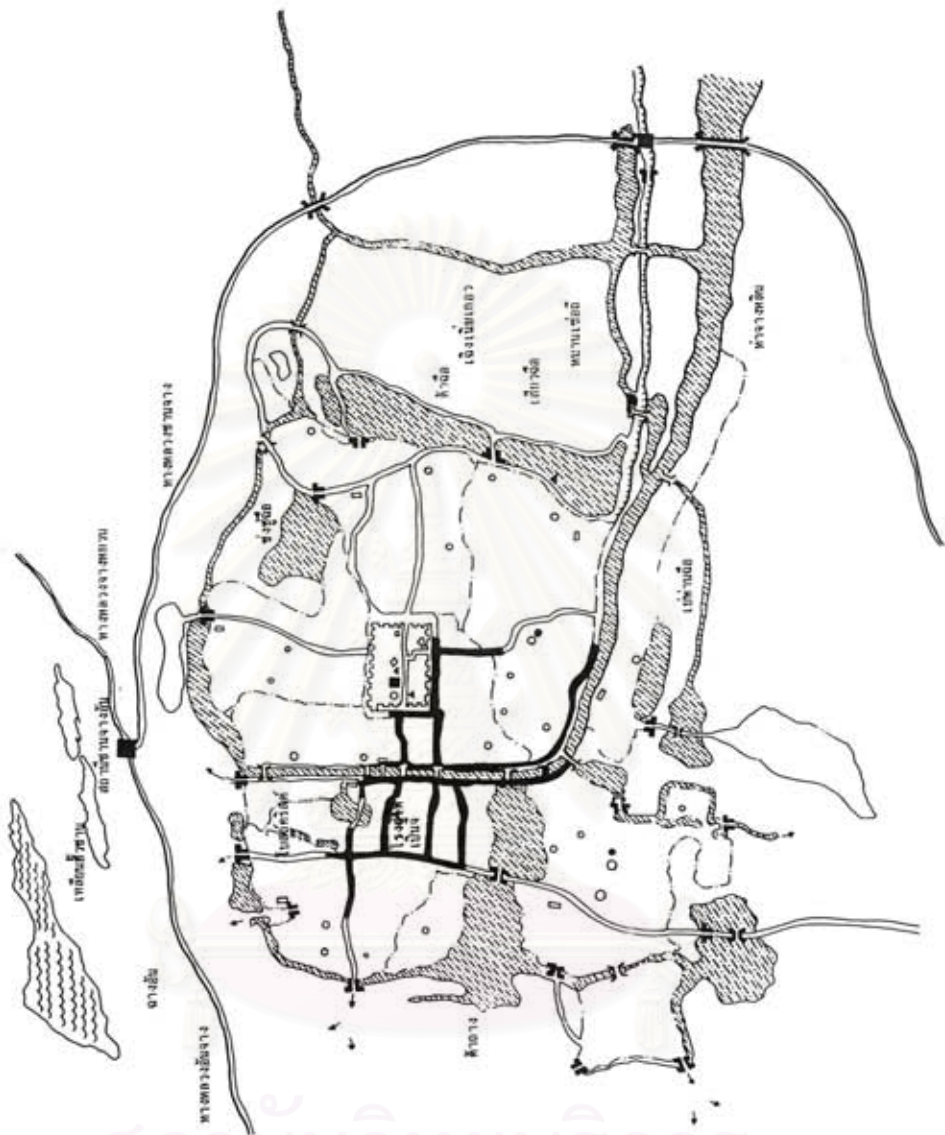
เฉาโจวคือเมืองแต่จิวตั้งได้กล่าวมาแล้ว เป็นชื่อเมืองสมัยโบราณเหมือนเมืองชุนชิ่ง หรืออุทงของไทย ปัจจุบันมีชื่อเป็นทางการว่าเฉาอัน เมืองแต่จิวนี้ตั้งอยู่ห่างจากอ่าวชวีเกาสีงเข้าไป 40 กิโลเมตร มีภูเขาล้อมรอบเมืองสามด้านและมีแม่น้ำหวนเจียงไหลผ่านเมือง แต่จิวเป็นเมืองรากเหง้าของวัฒนธรรมแต่จิว ในสมัยราชวงศ์ถังได้มีการสร้างวัดมหายานใหญ่มากคือวัดค้ายหยวน (Kai Yuan Temple) และมีการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำหวนเจียงเชื่อมเมืองแต่จิวทั้งสองฝั่ง ชื่อสะพานเซียงจือเฉียว (Xiang Zi) ทั้งวัดและสะพานนี้มีอายุกว่า 800 ปี การสร้างสะพานเซียงจือใช้เวลาถึง 60 ปี โดยการถมหินลงไปในแม่น้ำจนสูงพ้นระดับน้ำเป็นระยะ ๆ เหมือนเสาดอหม้อ แล้วจึงสร้างสะพานเชื่อมเสาดอหม้อหินแต่ละจุด

ในสมัยราชวงศ์ถังเช่นกัน หานหยี่ (Han Yu) ขุนนางผู้ใหญ่กระทำความผิดจึงถูกเนรเทศให้มาปกครองแต่จิว เพราะถือว่ากันว่าแต่จิวเป็นเมืองกันดารห่างไกลเมืองหลวง แต่หานหยี่เป็นขุนนางที่มีความสามารถและรอบรู้ในเรื่องวัฒนธรรม การเนรเทศหานหยี่มาที่แต่จิวจึงกลับก่อให้เกิดคุณูปการแก่ชาวแต่จิวชั่วระยะเวลาเพียง 8 เดือนที่ปกครองเมืองแต่จิว หานหยี่ได้ริเริ่มทำสิ่งต่าง ๆ ที่นำความเจริญมาสู่เขตนี ชาวแต่จิวจึงรักใคร่ยกย่องหานหยี่มาก ได้เปลี่ยนชื่อแม่น้ำจากชื่อเดิมเป็นชื่อแม่น้ำหวน ต่อมาได้มีการตั้งศาลบูชาหานหยี่เรียกว่า ศาลหวนเหวินกง มีอนุสาวรีย์ของหานหยี่ขนาดใหญ่ตั้งอยู่ในศาล มีเรื่องเล่าสืบทอดกันมาว่า เดิมเฉาโจวเป็นที่ต่ำอยู่ในทะเล มีกระแซ้เข้าอาศัยอยู่ชุกชุม หานหยี่ได้ปราบกระแซ้ได้หมด ต่อมาพื้นที่บริเวณนี้ถồiสูงขึ้นพ้นระดับน้ำทะเลกลายเป็นชุมชนใหญ่ เมืองแต่จิวรุ่งเรืองมาจนสมัยราชวงศ์ซ่งได้เมื่อเมืองท่าจางหลินซึ่งอยู่ติดทะเลมากกว่าเมืองแต่จิวกลายเป็นเมืองท่าสำคัญขึ้นมา แต่จิวจึงกลายเป็นเขตวัฒนธรรมเก่ามากกว่าเป็นเขตเศรษฐกิจในศตวรรษที่ 18 และ 19

เมืองแต่จิวเป็นเมืองทำน้ำตาล มีการปลูกอ้อยและหีบอ้อยกันมาแต่โบราณ การค้ำน้ำตาลในสมัยก่อนมีมากที่ตำบลเจียงตุง (กังตุง) ของเมืองนี้ คนแต่จิวเริ่มทำน้ำตาลเพื่อจะใช้เป็นเครื่องปรุงในการทำขนมอี๋ก่อนเทศกาลตรุษจีน พันธุ์อ้อยที่ปลูกกันสมัยก่อนเป็นพันธุ์ดั้งเดิมชื่อเต็กเจีย (แปลว่าอ้อยไม้ไผ่) เป็นอ้อยพันธุ์แข็งสีขาวอมเขียว ช้อยาว ใส ปัจจุบันไม่ใช่พันธุ์นี้แล้ว การหีบอ้อยก็ใช้ลูกหีบไม้ มีสัตว์เช่น วัว หรือควายลากแกนของเคียวที่หมุนลูกหีบเพื่อบีบน้ำอ้อยออกมา นอกจากน้ำตาล ผลผลิตของแต่จิวที่รู้จักกันดีคือผักดองเค็มต่าง ๆ

ปัจจุบันมีคนแต่จิวจากอำเภอเตยอันเป็นชาวจีนอพยพอยู่โพ้นทะเลจำนวนถึง 600,000-700,000 คน (ข้อมูลจากสมาคมจีนโพ้นทะเลอำเภอเตยอัน) ในจำนวนนี้อยู่ในประเทศไทยประมาณ 300,000 คน คนจีนจากเมืองแต่จิวที่เป็นที่รู้จักกันดีคือ ยี่กอลซง ซึ่งได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ในสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นพระอนุวงศ์ราชินิกุล (ฮง เตชะวณิชย์) เป็นบุตรของชาวจีนโพ้นทะเลจากอำเภอเตยอัน ลูกหลานชาวเตยอันที่เป็นที่รู้จักกันดีในปัจจุบันก็มีเช่น นายศุภสิทธิ์ มหาคุณ นายชวลิต ไตรรัตน์ผดุงพร ผู้ซึ่งปัจจุบันดำรงตำแหน่งนายกสมาคมเตยอันในประเทศไทย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
แผนที่ที่ 2 จางหลิน

จางหลิน (Zhanglin)

เมืองท่าจางหลิน ซึ่งเรียกในสำเนียงแต้จิ๋วว่า จิงลิ้ม เคยเป็นเมืองที่อยู่ติดทะเล แต่ปัจจุบันตั้งขึ้นและงอกออกไปจนอยู่ห่างจากทะเลถึง 8 กิโลเมตร กลายเป็นตำบลหนึ่งอยู่ในอำเภอเจิ้งห่าย จางหลินเริ่มเป็นเมืองท่าสำคัญทางใต้ของจีนในศตวรรษที่ 15 ในสมัยราชวงศ์หมิงต่อต้านราชวงศ์ชิง การค้าสำเภาระหว่างไทยกับจีนในสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้นล้วนเป็นการค้าจากท่าเรือจางหลินทั้งสิ้น และชาวแต้จิ๋วที่อพยพมาประเทศไทยก็เดินทางออกจากท่าเรือนี้เอง ในยุคที่รุ่งเรือง จางหลินมีถนน มีโกดังสินค้า มีตลาด มีคลังสินค้าใหญ่ และมีท่ารับส่งสินค้าจากเรือ การปลูกบ้านเรือนของพ่อค้าที่จางหลินจะหันด้านหน้าออกถนน ด้านหลังติดแม่น้ำซึ่งไหลไปออกทะเล การขนส่งสินค้าจึงทำได้โดยนำเรือมาเทียบหลังบ้าน แล้วก็ขนสินค้าเข้าไปไว้ชั้นบน (เล่าเต็ง) ได้เลย แม่น้ำหลังบ้านจะมีน้ำลึกมากเพื่อให้เรือล่องเข้ามาได้ ที่จางหลินมีด่านศุลกากรตั้งอยู่ด้วย ปัจจุบันนี้แม่น้ำได้ตั้งขึ้นหมดเหลือเพียงลำน้ำเล็ก ๆ (ดูภาพและดูแผนที่ที่ 2 ประกอบ)

เรือสำเภาก็แล่นค้าขายระหว่างไทยกับชาวแต้จิ๋วเป็นเรือสำเภากลางหัวเรือทาสีแดง มีรูปตาเหมือนตาปลาอยู่ด้วย ชาวแต้จิ๋วเรียกเรือนี้ว่าอั้งเต้าจุง (หงโถวจวน) ซึ่งแปลได้ว่าเรือสำเภากลางหัวแดง เรือสำเภากลางแดงจึงเป็นสัญลักษณ์ของการค้าระหว่างไทยกับจีนแต้จิ๋ว เราอาจดูตัวอย่างเรือนี้ได้ที่วัดยานนาวา เมื่อปี 2514 (1971) มีการขุดพบซากโครงกระดูกเรือสำเภากลางแดงได้ที่บริเวณกันคนอกท่าเรือจางหลิน ที่กระดูกเรือมีข้อความสลักว่า

“เรือหลิงโคว่มีสองเสากระโดง

ชื่อเรือฉายว่านลี่

เป็นเรือสินค้าของเมืองแต้จิ๋ว มณฑลกวางตุ้ง”

ไม้โครงกระดูกเรือนี้ทำด้วยไม้สัก ซึ่งเป็นไม้จากประเทศไทย ยาวถึง 39 เมตร มี 5 ชั้น สันนิษฐานกันว่า เรือสำเภานี้เป็นเรือที่ชาวแต้จิ๋วไปต่อที่ประเทศไทย แล้วนำมาขายเพื่อใช้เดินเรือค้าขายระหว่างจางหลินกับไทย ข้อสันนิษฐานว่าเรือดังกล่าวสร้างที่ประเทศไทยมีความเป็นไปได้มาก เพราะในสมัยนั้นมีการสร้างเรือสำเภาก็กรุงเทพฯ ดังที่ Crawford เล่าไว้ว่า

“Almost all the junks employed in the commerce between the Indian Islands and China are built at Bangkok on the great river (Chaopraya) of Siam, and the capital of that kingdom. This is chosen for its convenience, and the extraordinary cheapness and abundance of fine timber, especially teak, which it affords. The parts of the vessel under water are constructed of ordinary timber, but the upper works of teak...”⁽³⁾

ภาพที่ 3 ชากเรือสำเภาทรงโค้งต่อในประเทศไทย ที่จุดพบบริเวณจางหลิน

ภาพที่ 4 หมู่บ้านจางหลินและแม่น้ำที่คืนเงินกลายเป็นคลอง

Crawford ยังได้ระบุอีกว่า ค่าต่อเรือขนาด 476 ตันในกรุงเทพฯ คิดเป็นเงินเพียง 7,400 เหรียญสเปน ในขณะที่เรือขนาดเดียวกันจะมีราคา 16,000 เหรียญสเปน ถ้าต่อที่จางหลิน และราคาถึง 21,000 เหรียญสเปนถ้าต่อที่เอ๋หมิง ในปี 2363 (1820) ถึงปี 2373 (1830) ค่าต่อเรือที่กรุงเทพฯ คิดเป็นเงินไทยประมาณ 20,000 บาทสำหรับเรือระวาง 400 ตัน⁽⁴⁾

ภายในเรือสำเภาที่ขุดได้นี้ ยังพบเครื่องปั้นดินเผา และเงินโบราณสมัยราชวงศ์หมิง และราชวงศ์ชิงอยู่ด้วย หลังจากที่ถูกพบซากเรือแล้วไม่ได้มีการเก็บรักษาไว้ เมื่อเกิดการปฏิวัติวัฒนธรรมซากเรือก็ถูกทำลายไปหมด มีแต่รูปภาพที่มีผู้บันทึกไว้ (ดูภาพประกอบ)

เพราะเหตุที่จางหลินเป็นเมืองท่า ผู้คนที่พักอาศัยอยู่จึงเป็นพ่อค้าและชาวเรือเป็นส่วนใหญ่ ชาวแต้จิ๋วเป็นนักเดินเรือที่เชี่ยวชาญเพราะอยู่ติดทะเลและมีนิสัยชอบผจญภัย แต่ชาวเรือก็ยังต้องการที่พักพิงทางใจ จึงพบว่ามีศาลเจ้าขนาดใหญ่ ชื่อศาลหามาโจ้ว (ซิกเซียม้า) หรือมาจู่ หมาโจ้วเป็นเทพธิดาที่คุ้มครองชาวเรือให้เดินทางโดยปลอดภัย ขอบิเส่เสื่อแดง ช่วยชีวิตผู้คนกลางทะเล ชาวแต้จิ๋วจะไหว้ศาลหามาโจ้วก่อนออกเรือ และเมื่อมาถึงประเทศไทยแล้วก็ได้มาสร้างศาลเจ้าหามาโจ้วไว้เช่นกัน เช่นที่ศาลเจ้าซิกเซียม้า หัวลำโพง ที่บริเวณชวยจันลิ่ง บ้านของตระกูลหวังหลี่ที่ฝั่งธนบุรี ศาลหามาโจ้วที่จางหลินทุกวันนี้เป็นที่พักอาศัยของชาวจีน 20 ครอบครัว ถึงแม้รัฐบาลจีนจะได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานแล้ว แต่ก็ยังไม่ได้มีการบูรณะซ่อมแซม (ดูภาพประกอบ) ที่เสาประตูทางเข้าศาลสองด้านจะมีภาพปูนปั้นเคลือบขนาดใหญ่เป็นรูปมังกรข้างหนึ่งและหงส์ข้างหนึ่ง

จางหลินเป็นเมืองท่าที่มีความสำคัญอยู่จนกระทั่งเมื่อมีการเปิดท่าเรือซานโถวในปี 2401 (1858) เป็นท่าเรือเปิด และการเกิดเรือกลไฟแทนที่เรือสำเภา บทบาทของจางหลินก็ลดน้อยลง ประกอบกับสภาพภูมิศาสตร์ที่เปลี่ยนไปทำให้จางหลินไม่ใช่เมืองติดทะเลดังแต่ก่อน การเดินทางของชาวแต้จิ๋วมาสู่ประเทศไทยจากท่าเรือนี้จึงหมดไปในที่สุด

เจิ้งห่าย (Shanghai)

อำเภอเจิ้งห่ายหรือท่าไห่ในสำเนียงแต้จิ๋วเป็นอำเภอเก่าแก่ตั้งอยู่ในตอนกลางของเขตเฉาซานบนบริเวณพื้นที่สามเหลี่ยมตอนล่างของแม่น้ำห่าน อยู่ห่างจากนครซานโถว (ชัวเถา) 16 กิโลเมตร ประกอบด้วยตำบล 13 ตำบล อำเภอเจิ้งห่ายตั้งขึ้นในปี 2106 (1563) ในสมัยราชวงศ์หมิง มีประชากรอาศัยอยู่หนาแน่นมากถึงจำนวน 1,000 คนต่อหนึ่งตารางกิโลเมตร เป็นอำเภอที่ตั้งของท่าเรือจางหลิน เจิ้งห่ายแปลว่าทะเลใส เพราะอำเภอนี้อยู่ติดทะเล ชาวแต้จิ๋วจำนวนมากในประเทศไทย อพยพมาจากเจิ้งห่าย โดยเฉพาะในระหว่างปี ค.ศ. 1767-1781 ซึ่งเป็นรัชสมัยของพระเจ้าตากสินในประเทศไทย ที่เป็นเช่นนี้เพราะพระบิดาของพระเจ้าตากสินเป็นจีนแต้จิ๋วจากอำเภอเจิ้งห่าย ชื่อเจิ้งหย่ง หรือที่คนไทยโดยทั่วไปรู้จักกันในชื่อโหสอง เมื่อมาอยู่เมืองไทยเป็นนายอากรบ่อนเบี้ยและมีภรรยาชาวไทย พระเจ้าตากสินจึงทรงมีพระญาติชาวแต้จิ๋วจากเจิ้งห่ายทำนเป็นที่รู้จักในหมู่ชาวจีนในนามเจิ้งซัน ในภายหลังเมื่อพระเจ้าตากสินรวมกำลังเพื่อต่อสู้กับพม่าและปราบ

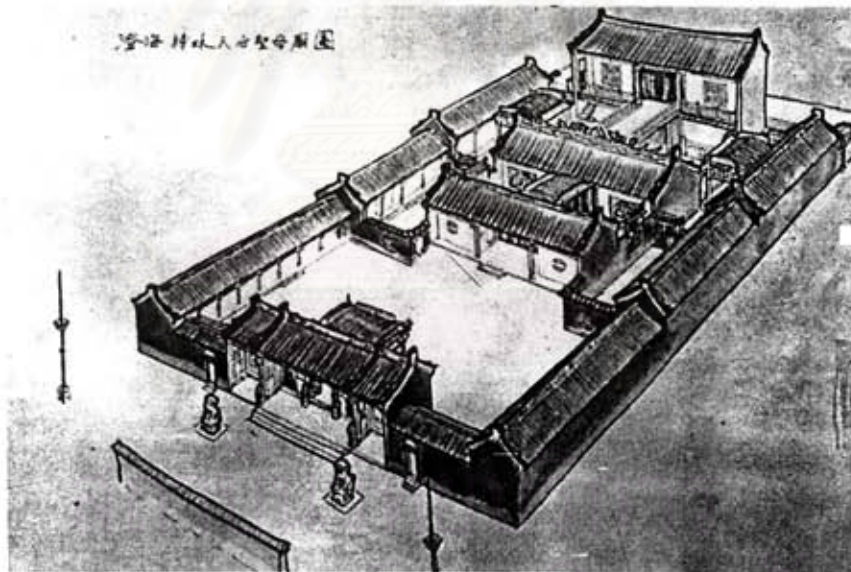
ภาพที่ 5 ด้านหลังบ้าน
ของชาวบ้านจางหลินที่หันหน้า
ลงแม่น้ำสำหรับขนถ่ายสินค้า
ทางเรือ

ภาพที่ 6 สภาพชั้นบนหรือ "เล่าเต็ง" ของบ้านชาวจางหลิน ซึ่งเป็นโกดังเก็บสินค้าไว้

ภาพที่ 7 คณะวิจัยขณะสำรวจสภาพบ้านที่จางหลิน โปรดสังเกตุบันไดขึ้นซึ่งเป็นโกดัง

ภาพที่ 8 ศาลาเฝ้าโจ้วที่จางหลิน

ภาพที่ 9 อนุสาวรีย์พระเจ้าตากสิน
(เจ็ซซิ่ง) ที่เจ็ซห่าย

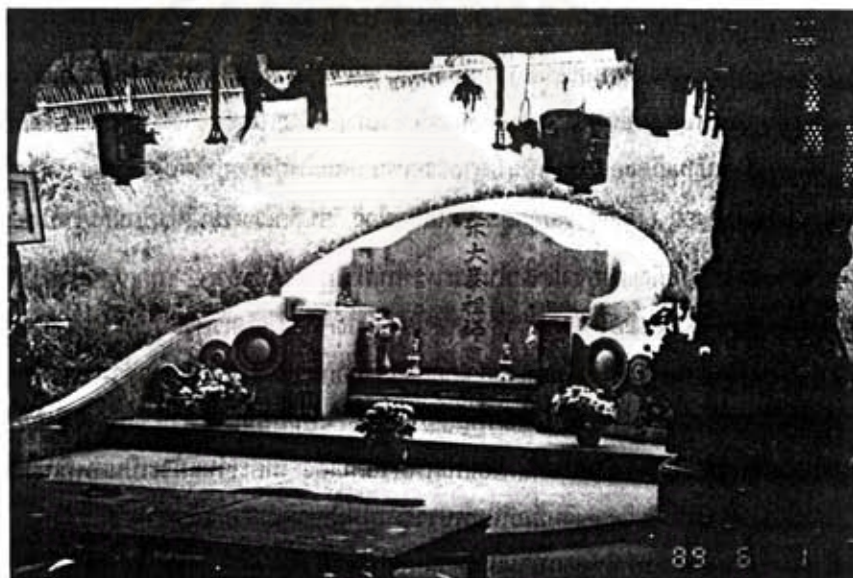

ภาพที่ 10 บริเวณหมู่บ้านที่เป็นบ้านเกิดของเจ็ซทอง บิดาพระเจ้าตากสิน

ภาพที่ 11 ภาพบ้านหวังหลี่ที่เจียงห่าย

ภาพที่ 12 ยวงซู่ยได้ยงกงที่เจาหยาง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กิกอื่น ๆ ที่ตั้งตนเป็นใหญ่ ก็ได้อาศัยกำลังจากคนจีนแต่จิวที่จันทบุรี เมื่อราชาภิเษกเป็นพระมหากษัตริย์แล้ว ชาวเจิงห่ายจำนวนมากก็อพยพมาประเทศไทย เพื่อหาเส้นทางทำมาหากิน คนเหล่านี้ได้รับการยกย่องเป็น จินหลวง รายละเอียดของพระเจ้าตากสินกับชาวแต่จิวจากเจิงห่ายมีปรากฏอยู่ในรายงานวิจัยฉบับนี้ ปัจจุบันนี้ที่เจิงห่ายมีอนุสาวรีย์ของพระเจ้าตากสิน (ดูภาพประกอบ)

ที่เจิงห่ายอีกเช่นกัน ตระกูลแต่จิวเก่าแก่ตระกูลหนึ่งได้อพยพออกมาตั้งแต่ปี 2383 (1840) ตระกูลนี้คือตระกูลหวังหลี่ ตระกูลหวังหลี่อพยพมาเมืองไทยหลังระยะที่หนึ่งของการวิจัยชุดนี้ หวังหลี่เป็นตระกูลใหญ่และเก่าแก่ ผู้นำของตระกูลที่ไปตั้งรากฐานในประเทศไทยได้กลับมาสร้างบ้านใหญ่โตถึง 3 หลัง ที่เจิงห่าย และได้กลับมาพำนักอยู่ในบางระยะ ผู้ที่ศึกษาเรื่องชาวแต่จิวที่เจิงห่ายจึงจะต้องรู้จักบ้านของตระกูลหวังหลี่ที่ตำบลหลังไคว ซึ่งสร้างโดยเงินลูกเหมย กับญาติอีกสองคนจากฮ่องกงและเวียดนาม มาสร้างในระยะเวลาไล่ ๆ กัน (ดูภาพประกอบ) นอกจากตระกูลหวังหลี่แล้ว ชาวไทยเชื้อสายแต่จิวที่มีบรรพบุรุษเป็นชาวเจิงห่ายก็มีเช่น ปรีดี พนมยงค์ ประสิทธิ์ กาญจนวัฒน์ วรณ ชันชื้อ

เฉาหยาง (Chaoyang) หรือเตี้ยเอี้ย

อำเภอเฉาหยางเดิมชื่ออำเภอไห่หยาง เป็นอำเภอที่ประชากรมีความสัมพันธ์กับชาวจีนไห่หนะเล ในต่างประเทศมากที่สุด เมื่อเทียบกับอีก 10 อำเภอในนครซัวเถาปัจจุบันที่เป็นเช่นนี้ เพราะมีชาวเตี้ยเอี้ยอยู่ในต่างประเทศเป็นจำนวนมาก ประมาณกันว่ามีอยู่ในเมืองไทย 7 แสนคน ฮ่องกง 6 แสนคน ปัจจุบันเฉาหยางมีประชากรประมาณ 1,800,000 คน ความสำคัญของเฉาหยางสำหรับประเทศไทยก็คือ เฉาหยางเป็นถิ่นกำเนิดของชาวแต่จิวที่อพยพไปประเทศไทย และกลายเป็นเศรษฐีใหญ่และผู้มีชื่อเสียงหลายคน อาทิเช่น ชิน โสภณพนิช อุเทน เตชะไพบูลย์ วัฒนา อัสวเหม ประมาณ อติเรกสาร บ้านเกิดของชิน โสภณพนิช อยู่ที่ตำบลเจียซาน (ทับซัว) ชินได้สร้างบ้านขึ้นในปี 2391 (1948) และสร้างโรงเรียนเจียซานจงฮักขึ้นเมื่อปี 2527 (1984) ส่วนบ้านเกิดของเจ็งจื้อปินบิดาของอุเทน เตชะไพบูลย์อยู่ที่ตำบลซัวเล้ง เจ็งจื้อปินสร้างบ้านไว้ตั้งแต่ประมาณปี 2482 (1939) ต่อมาอุเทนได้สร้างโรงเรียนชื่อโรงเรียนตงเซียนขึ้นในปี 2524 (1981)

ศูนย์รวมอย่างหนึ่งของชาวแต่จิวในประเทศไทยก็มีกำเนิดมาจากอำเภอเฉาหยาง ได้แก่พระภิกษุได้ยงกง มีตำนานเล่ากันว่าเมื่อปี 1638 (1095) สมัยราชวงศ์ซ้อง เกิดโรคระบาดในเขตเฉาหยาง ผู้คนล้มตายกันมาก พระภิกษุได้ยงกงซึ่งเดิมเป็นนายอำเภอแล้วลาออกมาบวช ได้จาริกมาจำพรรษาอยู่ ณ วัดปักซัว ในอำเภอเฉาหยางนี้ ท่านเห็นผู้คนล้มตายศพเกลื่อนกลาดทั้งบนถนนและตามลำน้ำ จึงให้ลูกศิษย์ช่วยกันเก็บศพนำไปฝังไว้ที่วัด และตัวท่านเองก็ลงมือเก็บศพด้วยตนเอง ไม่ละเว้นแม้จะเป็นศพที่เน่าเฟะแล้ว พระภิกษุได้ยงกงชวนชาวบ้านให้บริจาคเงินซื้อหีบศพบรรจุศพไม่มีญาติเหล่านี้แล้วท่านก็นำไปขุดหลุมฝังศพด้วยตนเอง การกระทำดังกล่าวทำให้ชาวบ้านเกิดความซาบซึ้งและเลื่อมใส จึงขอสมัครเป็นลูกศิษย์และช่วยประกอบกุศลกิจในด้านเก็บศพและฝังศพอย่างแพร่หลาย หลังจากนั้นเมื่อท่านย้ายไปจำพรรษาในตำบลฮัวเพ็งก็ได้ชักชวนชาวบ้านสร้างสะพานข้ามแม่น้ำกว้างถึง 300 วาเสร็จภายใน 1 ปี และสร้างตลอดจนซ่อม-

ชมถนนสำคัญ เมื่อท่านมรณภาพ ชาวเฉาหยางหรือเตี้ยเอี้ยถือท่านเป็นปูชนียบุคคลมาโดยตลอด มีการสร้างศาลเจ้าถวาย เรียกว่า ป้อเต็ก แปลว่า คุณานุสรณ์ และเรียกชื่อท่านว่า ไตฮงโจวซือ แปลว่า บูรพาจารย์ไตฮง ภายหลังได้มีการตั้งมูลนิธิเพื่อเป็นการแสดงคารวะต่อท่านมากมายถึง 500 แห่ง ในมณฑลกวางตุ้งมูลนิธิป้อเต็กตั้งเริ่มตั้งที่ตำบลฮัวเฟิง ในปี 2454 (1911) และตั้งในประเทศไทยเมื่อปี 2493 (1950) โดยการที่ชาวเตี้ยเอี้ยผู้หนึ่งนำรูปจำลองของพระภิกษุไตฮงกงจากฮัวเฟิงมาประดิษฐานไว้ที่ร้านค้าของตนและประชาชนจำนวนมากพากันมาสักการะบูชา ขอให้คุ้มครองจากโรครณะบาด ในที่สุดชาวจีนในประเทศไทย 12 คนจึงได้ร่วมกันจัดตั้งสถานที่บูชาไตฮงกงโจวซือขึ้นที่ศาลเจ้าไตฮงกงข้างวัดคณิกาผล ถนนพลับพลาไชย (ดูภาพประกอบ) และได้จัดตั้งมูลนิธิป้อเต็กตั้งขึ้น⁽⁵⁾ มูลนิธิป้อเต็กตั้งกับชาวจีนแต่จิวจึงแยกกันไม่ออกและจุดกำเนิดของป้อเต็กตั้งก็มาจากอำเภอเฉาหยางหรือเตี้ยเอี้ยนี้เอง ที่เฉาหยางก็มีศาลเจ้าไตฮงกงโจวซือซึ่งสร้างขึ้นใหม่ในปี 2524 (1981) โดยอุเทน เตชะไพบูลย์ได้บริจาคเงินจำนวน 500,000 เหรียญฮ่องกง ส่วนศาลเจ้าเดิมซึ่งเป็นขวัญของท่านพระภิกษุด้วยนั้นอยู่นอกเมืองเฉาหยาง (ดูภาพประกอบ)

ในการปูพื้นให้ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับสถานที่สำคัญในเขตเฉาซานในบทนำนี้มีได้ครอบคลุมถึงอำเภอทั้งหมดในเขตซานโถว ปัจจุบันนครนครซานโถวมีอำเภออยู่ในปกครอง 11 อำเภอ ดังรายชื่อต่อไปนี้

ชื่อในภาษาจีนกลาง	ชื่อในภาษาแต้จิ๋ว
ซานโถว (Shantou)	ซัวเถา
เจิงห่าย (Shanghai)	เท่งไฮ้
เจาอัน (Chaoan)	เตี้ยอัน
เฉาหยาง (Chao yang)	เตี้ยเอี้ย
หนานฮ่าว (Nan Ao)	ล่าฮอ
เจี้ยหยาง (Jieyang)	ก๊กเอี้ย
ฝูหนิง (Puning)	โฝ่วเล็ง
เจี้ยซี (Jiexi)	ก๊กไซ
ฮุยหลาย (Huilai)	ฮุยไล
ลกสง (Lufeng)	ลกสง
ไฮ่ฝง (Haifeng)	ไฮ้ฮง

ในบทนำนี้ได้กล่าวถึงเฉพาะบริเวณที่มีสำคัญในทางประวัติศาสตร์สำหรับชาวแต้จิ๋วในประเทศไทยเท่านั้น

ลักษณะและกระบวนการอพยพ

เมื่อชาวแต้จิ๋วอพยพลงเรือสำเภาค้างจากท่าเรือจางหลินแล้วก็จะมาขึ้นเรือที่กรุงเทพฯ ที่ท่าหน้าใกล้สำเพ็ง บางกลุ่มอาจจะไปขึ้นเรือที่จะเขิงเทราหรือบางปลาสร้อย (ชลบุรี) หรือจันทบุรี คำว่า เรือ

สำเภ (junk) ที่หมายถึงเรือของชาวจีนนี้ สันนิษฐานว่ามาจากคำภาษาชวาว่า จอง (jong) หรือคำภาษามาเลย์ว่า อาจอง (ajong) ซึ่งแปลว่าเรือหรือเรือใหญ่ แต่ในภาษาจีนเองคำว่า ฉวน (Chuan) ก็หมายถึงเรือเช่นกัน⁽⁶⁾ ส่วนคำว่า “สำเภ” หรือ “ตะเภ” ในภาษาไทยที่ใช้เรียกชื่อเรือชนิดนี้ สารสิน วีระผลได้อ้างข้อสันนิษฐานของ Gerini ว่าอาจจะมาจากคำว่า ไป (pho) หรือ โบ (boh) ในภาษาจีน ซึ่งแปลว่าเรือเดินสมุทร แล้วคนไทยเติมคำว่า “สำ” และ “ตะ” ลงไป คำว่า “สำ” หมายถึงสามเพราะเรือเหล่านี้ต้องมีเสากระโดงไม้ต่ำกว่าสามเสา ส่วนคำว่า “ตะ” หมายถึง ตา เพราะเรือนี้จะมีรูปตาขนาดใหญ่ ระบายด้วยสีไว้ที่หัวของเรือ ส่วนคำว่า “เภ” นั้นก็เพี้ยนมาจากคำว่า โบ นั่นเอง⁽⁷⁾ ลักษณะเรือสำเภจีนต่างจากเรือในตะวันตก คือสายระยางของเรือและ ใบเรือใช้เสื่อสานด้วยไม้ไผ่ ท้องเรือรูปกลมไม่มีกระดูกงูเป็นส่วนใหญ่ เรือสำเภจีนที่ใช้เดินสมุทรต้องมีขนาดใหญ่ถึง 3 เสากระโดงขึ้นไป ถ้าเป็นเรือหัวเขี้ยวจะเป็นเรือจากมณฑลฟูเจี้ยน ส่วนเรือหัวแดงมาจากมณฑลกวางตุ้ง ที่ทำสีต่างกันก็เพื่อให้สะดวกในการเรียกเก็บภาษีและการตรวจค้นทางทะเล เรือเหล่านี้ มักมีระวางบรรทุกเฉลี่ย 350 ตัน เมื่อชาวแต่จิวอพยพมาเมืองไทยมากขึ้น ก็ได้ใช้ไม้โดยเฉพาะไม้สักที่เมืองไทยต่อเรือสำเภเช่นกัน ในเวลาต่อมา เรือที่ต่อในเมืองไทยได้ชื่อว่าถูกที่สุดและคงทนที่สุด⁽⁸⁾ เรือสำเภเหล่านี้แล่นลงสู่ทะเลใต้ (หนานหยาง) เพื่อทำการค้าขายกับประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ในระบที่ยังไม่มีเรือกลไฟนั้น การเดินทางจากจางหลินมายังประเทศไทยใช้เวลานานถึงหนึ่งเดือน ส่วนใหญ่การเดินทางจะเป็นไปในลักษณะเรือสำเภขนสินค้า (โดยเฉพาะข้าว) จากประเทศไทยมายังประเทศจีน แล้วชนชาวจีนอพยพไปยังประเทศไทย แต่มิใช่ว่าการเดินเรือขามาจะมีแต่สินค้าและซากกลับจะมีแต่ผู้โดยสารแต่อย่างเดียว เพราะในเที่ยวขามาก็มีชาวจีนอพยพบางคนที่เดินทางไปมาค้าขาย โดยสารกลับมาประเทศจีนด้วย ในขณะที่เดียวกันในเที่ยวซากกลับก็มีสินค้าจากจีนส่งไปขายที่ประเทศไทยด้วย โดยเฉพาะผ้าไหม ชาและผักดองเค็มต่าง ๆ รายละเอียดของการค้าสำเภนี้มีอยู่ในงานของคุชแมนแล้วและจะนำไปเสนอในบทที่ว่าด้วยความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างจางหลิน-ประเทศไทย จึงจะไม่นำมากล่าวถึงในบทนี้ จะกล่าวถึงแต่เฉพาะการเดินทางของชาวแต่จิวเท่านั้น

พวกแต่จิวได้ชื่อว่าเดินเรือเก่งและต่อเรือเก่งมานานแล้ว จึงเข้าดำเนินกิจการค้าสำเภซึ่งเป็นวิถีทางเดียวของการอพยพ การเดินเรือสมัยนั้นต้องเป็นไปตามฤดูกาล กล่าวคือ อาศัยลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือในการเดินทางจากจีนมาไทย ระยะเวลาดังกล่าวจะอยู่ระหว่างเดือนมกราคมถึงเมษายน ส่วนการเดินทางไปจีนก็ต้องอาศัยลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ซึ่งจะพัดระหว่างเดือนมิถุนายนถึงกรกฎาคม สกินเนอร์ได้อ้างเงิน ต๋า⁽⁹⁾ ว่าได้มีการจัดเรือสำเภสำหรับผู้โดยสารเป็นพิเศษเมื่อมีผู้อพยพจำนวนเพิ่มขึ้น อัตราค่าโดยสารจากจางหลินมากรุงเทพฯ เป็นเงิน 6 เหรียญสเปน และเมื่อผู้อพยพมารับจ้างทำงานในกรุงเทพฯ เขาจะได้ค่าจ้างประมาณเดือนละ 3-4 เหรียญสเปน เงินเหล่านี้จะถูกหักไปชดใช้เป็นค่าโดยสาร

เงินต๋า ได้บรรยายสภาพของการเดินทางเรือสำเภของชาวจีนผู้หนึ่งเมื่อปี ค.ศ. 2413 (1870) ไว้ดังนี้

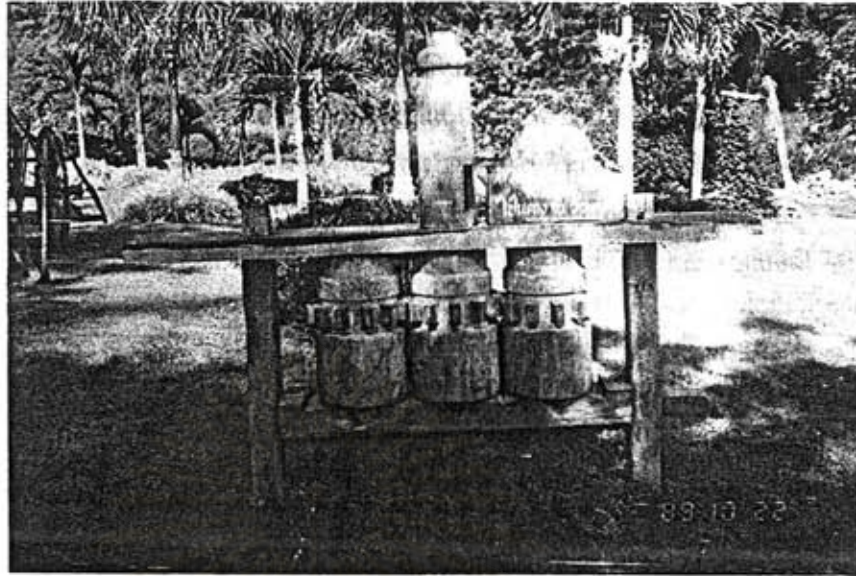
“เมื่อข้าพเจ้าเป็นเด็กชาย หมู่บ้านของเรามีเรือสำเภาเดินทะเลแปดลำ ... ในการเดินทางลงไปทางใต้ เรือสำเภาเหล่านี้มักไปยังกรุงเทพฯ บรรทุกถั่ว ชา และไหม เป็นสินค้าที่สำคัญเรือสำเภาลำใหญ่ที่สุดบรรทุกผู้โดยสารกว่าสองร้อยคน ผู้โดยสารคนหนึ่ง ๆ มักจะนำไหน้ำซึ่งทำในท้องถิ่น พร้อมกับเสื้อใสน้ำร้อนสองชุด หมวกฟางกลม ๆ หนึ่งใบ และเสื้อฟางหนึ่งผืนติดตัวมาด้วย การเดินทางจากหัวเกาะมากรุงเทพฯ กินเวลาหนึ่งเดือน หลังจากที่ก้าวลงเรือสำเภาแล้ว ... เราทำอะไรไม่มีใครจะได้ นอกจากภาวนาสวรรค์ให้เราเดินทางตลอดรอดฝั่งโดยปลอดภัย”(10)

การเดินทางเป็นไปด้วยความกันดารและลำบาก ชาวแต่จิวอพยพไม่น้อยที่ล้มตายไป เพราะความอดอยาก ส่วนใหญ่ผู้อพยพจะถูกจัดให้อยู่บนคาบฟ้าเรือเพราะท้องเรือใช้บรรทุกสินค้าจนเต็ม ผู้อพยพจึงต้องตากแดดตากลมมาตลอดทาง และมักขาดอาหารและน้ำเพราะการเดินทางกินเวลานาน

เนื่องจากมีความต้องการแรงงานสำหรับการเกษตรและการก่อสร้างในไทย ผู้อพยพชาวแต่จิวเหล่านี้จึงพากันเดินทางมาหางานกันเป็นจำนวนมาก Crawford กล่าวว่า “ผู้โดยสารเป็นสินค้าเข้าที่มีมูลค่ามากที่สุดจากเมืองจีนมายังสยาม”(11) และได้ประมาณไว้ว่ามีชาวจีนจำนวนประมาณ 7,000 คน อพยพมายังประเทศไทยในแต่ละปี สกินเนอร์เองประมาณตัวเลขใกล้เคียงกันคือ 6,000-8,000 คน เมื่อถึงปี 2392 (1849) ซึ่งเป็นปีก่อนสุดท้ายของรัชสมัยรัชกาลที่ 3 มัลลอคได้ประมาณว่ามีชาวจีนอยู่ในประเทศไทยถึง 1,100,000 คน ในขณะที่ประชากรทั้งหมดของไทย ขณะนั้นมีประมาณ 3,653,150 คน(12) ซึ่งถ้าเป็นตามที่ มัลลอคคาดคะเน ชาวจีนอพยพในสมัยนั้นจะมีถึงหนึ่งในสามของประชากรทั้งหมด แต่สกินเนอร์คิดว่า มัลลอคประมาณสูงเกินไป เพราะได้พบเห็นชาวจีนจำนวนมากในสยาม สกินเนอร์มีความเห็นว่า การประมาณการของราควิชที่ระบุจำนวนประมาณหกแสนคนในปี 2443 (1900) นั้นน่าจะใกล้เคียงความเป็นจริงที่สุด ไม่ว่าจะยึดถือข้อมูลของใครก็ตาม เราคงยืนยันได้ว่า มีคนจีนจำนวนมากในประเทศไทยในกลางและปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 แต่เราไม่อาจจะระบุได้ว่ามีชาวแต่จิวจำนวนเท่าใดในกลุ่มนี้ นอกจากยืนยันได้ว่าเป็นชนกลุ่มใหญ่ที่สุดในกรุงเทพ เมื่อหมอบรัดเลย์ไปเยือนเมืองชายฝั่งทะเลตะวันออกในปี 2379 (1836) ก็ได้กล่าวไว้ว่าจันทบุรีและบริเวณใกล้เคียง “แผ่นดินเกือบจะเต็มไปด้วยจีนแต่จิว (ผู้ซึ่ง) ... ปลุกอ้อย พริกไทย และยาสูบเป็นส่วนใหญ่”(13) ชาวแต่จิวได้ขยายขึ้นไปตั้งหลักแหล่งถึงจังหวัดตากและเชียงใหม่ในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 เพราะความดึงดูดทางการค้าที่เชื่อมโยงไปยังยูนนาน พม่าและลาว ถึงแม้ชาวจีนไหหลำจะเป็นกลุ่มแรกที่เสี่ยงภัยออกไปตั้งหลักแหล่งอยู่ตามเมืองในชนบทต่าง ๆ ก็ตามแต่หลังจากที่ได้มีการสร้างเส้นทางคมนาคมแล้ว ชาวแต่จิวก็ขยายไปตั้งหลักแหล่งในเมืองเหล่านั้นบ้าง และในที่สุดก็ช่วงชิงบทบาททางการค้าจากชาวไหหลำ ดังที่สกินเนอร์ได้อ้างข้อมูลจากผู้เฒ่าคนหนึ่งในเมืองพิจิตรว่า

“เมื่อพวกแต่จิวมาถึง พวกนี้ก็สามารถเอาชนะพวกไหหลำได้หมด เพราะว่าพวกแต่จิวมีความอดสาหัสที่จะทำธุรกิจด้วยทุนรอนเล็กน้อยที่สุด ดังนั้นพวกไหหลำจึงต้องโยกย้ายเข้าไปอยู่ในถิ่นที่ไกลออกไป พวกแต่จิวมีความเฉลียวฉลาดในทางการค้า”(14)

ภาพที่ 13 ลักษณะเครื่องหีบถั่วลิสงโบราณแบบดั้งเดิมที่พบในประเทศไทย

ภาพที่ 14 คณะวิจัยจีน-ไทย ประชุมร่วมกันที่มหาวิทยาลัยจางชาน

หลังจากเดินทางมาถึงประเทศไทยแล้ว ชาวแต่จีวต่างก็มีโชคชะตาที่ต่างกันไป บางคนประสบความสำเร็จในชีวิตได้กลายเป็นเจ้าสัวฝั่งรกรากอยู่ในเมืองไทยตลอดมา บางคนหลังจากทำมาหากินอยู่ในเมืองไทยระยะหนึ่งก็กลับคืนไปสู่บ้านเกิดเมืองนอน และบางคนโชคร้าย มีชีวิตที่ลำบากยากเข็ญและตายไปในเมืองไทยเหมือนไฉนญาติมิตร ชาวแต่จีวจึงมีคำกล่าวเล่น ๆ ที่เรียกว่า ซาฮัว หรือฮัวสามประการ ประการแรกได้แก่ จื่อฮัว หมายถึงการเป็นเจ้าสัว คือคนกลุ่มแรกที่กล่าวมาแล้ว ประการที่สองได้แก่ตังฮัว หมายถึงการได้กลับไปเมืองจีน คือคนกลุ่มที่สอง และประการสุดท้ายได้แก่ ซี้ฮัว หมายถึง สุสานวัดดอน คือการถูกฝังเป็นผีไม่มีญาติอยู่ในสุสานใหญ่ของชาวแต่จีวในวัดดอนกุศล ยานนาวา ของคนกลุ่มที่สามนั่นเอง ตัวหนังสือได้พบคำกลอนสลักไว้ที่ฮวงฮูยสุสานฮี้ฮัวเต็ง วัดดอนมีใจความดังนี้

“เคยล่องผ่านน้ำดำ
 เคยกินน้ำขม
 ความในใจอันเต็มอุระไหลไปกับสายน้ำ
 หวังจะเป็นเจ้าสัว
 ไม่สามารถกลับสู่แผ่นดินเกิด
 เมื่อแก่ลงก็ฝังกระดูกที่ฮี้ฮัว”(15)

สถาบันวิทยบริการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เชิงอรรถ

- (1) Raquez, A, "Comment s'est peuple le Siam" L'Asie Francaise no.31. 1903, p. 434 อ้างใน สกินเนอร์ (ผู้แต่ง) พรณี จิตรพลรักษ์และคณะ (ผู้แปล) ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ) *สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์*. (มูลนิธิตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 2529 หน้า 88
- (2) สกินเนอร์ *สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์*. อ้างแล้ว หน้า 36.
- (3) Crawford, J. *History of the Indian Archipelago*. III, 1820, p. 173-171 อ้างใน Viraphol, Sarasin. *Sino-Siamese Trade 1652-1853 Vol. I* Doctoral Dissertation presented to Harvard University, 1974 p. 306.
- (4) Viraphol, Sarasin. อ้างแล้ว หน้า 369.
- (5) จาก "ความเป็นไปของพระภิกษุโต๋ฮงโจวซือ" *มูลนิธิฮั่วเตี้ยวป๋อเด็กเขียวตั้ง : หนังสือแจ้งกิจการ พ.ศ. 2515-2518. 2518. หน้า 10.*
- (6) เจนนิเฟอร์ เวย์น คุชแมน ผู้แต่ง ชื่นจิตต์ อ่ำไพพรรณ ผู้แปล ชาญวิทย์ เกษตรศิริ บรรณาธิการ *การค้าทางเรือสำเภา จีน-สยามยุคต้นรัตนโกสินทร์* (มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 2528.) หน้า 35.
- (7) Viraphol, Sarasin. อ้างแล้ว หน้า 369.
- (8) เจนนิเฟอร์ เวย์น คุชแมน. อ้างแล้ว หน้า 45.
- (9) Chen, T. *Emigrant Communities in South China, a study of overseas migration and its influence on standards of living and social change*. New York : Institute of Pacific Relations, 1940 p. 13 อ้างใน สกินเนอร์ อ้างแล้ว น. 52.
- (10) Chen, T. เพิ่งอ้าง หน้า 261.
- (11) Crawford 1830, II, p. 162-163 อ้างในสกินเนอร์ อ้างแล้ว น. 57.
- (12) Malloch, D.E. *Siam, Some General Remarks on Its Productions*. Culcutta. 1852. p. 73 อ้างในสกินเนอร์ อ้างแล้ว หน้า 68.
- (13) อ้างในสกินเนอร์ อ้างแล้ว หน้า 83.
- (14) สกินเนอร์ อ้างแล้ว น. 88.
- (15) ต่วนลี่เซิง "ชาวจีนแต่จิวท้อพวยมายังไทยในระยะแรก" *เส้นทางเศรษฐกิจฉบับพิเศษ คนจีนสองร้อยปีภายใต้พระบรมโพธิสมภาร 2525* หน้า 29.

การค้นคว้าขั้นต้นเกี่ยวกับเรื่องเมืองท่าจากหลินของ
อำเภอเจียงหย่าย เรือหัวแดง และการอพยพไปอยู่สยามของ
คนจีนแต้จิ๋ว

ตัวน ลีเซิง
(ผู้เขียน)

สันติ ตั้งรพีพากร
(ผู้แปล)

ปัจจุบันนี้ มีชาวจีนโพ้นทะเลอาศัยอยู่ในประเทศไทยราวสามล้านคน นับว่ามากที่สุดที่ย่านเอเชีย-
อาคเนย์ แบ่งออกได้ตามความแตกต่างของท้องถิ่นและสำเนียงภาษาเป็นคนแต้จิ๋ว กวางตุ้ง แคะ ไทหล่า
และฮกเกี้ยน โดยเป็นคนจีนแต้จิ๋วมากที่สุดราวร้อยละ 80 พวกเขามีบทบาทสำคัญยิ่งทั้งด้านเศรษฐกิจ การ
เมือง และวัฒนธรรม เมื่อไม่นานมานี้ ผู้เขียนได้เดินทางไปทำการศึกษาค้นคว้าด้วยตัวเองที่เจียงหย่าย เจาอัน
ซ่านไถว ได้สำรวจดูที่ตั้งเดิมของเมืองท่าจากหลินทำความเข้าใจในเรื่อง "เรือหัวแดง" ได้พูดคุยสอบถาม
ชาวจีนโพ้นทะเลที่กลับมาใช้ชีวิตในจีนอีกหลายคน พร้อมกับทำการค้นคว้าเอกสารทางประวัติศาสตร์อีก
จำนวนหนึ่งด้วย ทำให้พอจะเข้าใจเรื่องการเดินทางสู่สยามของคนจีนแต้จิ๋วในรัชสมัยคังซี ยงเจิ้ง และ
เจียนหลงแห่งราชวงศ์ชิง (แมนจู) ดังนี้

การเดินทางสู่สยาม

ในยุคต้น ๆ ของราชวงศ์ชิง จังหวัดเฉาโจว (แต้จิ๋ว) มีอยู่ 8 อำเภอ คือ ห่ายหยาง เจาหยาง (แต้เอี้ย)
เจี้ยหยาง (เก็กเอี้ย) หราวผิง ฮู่หลาย ต้าปู เจียงหย่าย ผู้หนิง (ไผ่เล้ง) ต่อมา (ปี ค.ศ. 1738) ได้เพิ่มเฟิ่งซุ่น

อีกเป็น 9 อำเภอ ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมดของที่ราบลุ่มแม่น้ำห่าน (ห่านเจียง) ซึ่งอยู่ทางภาคตะวันออกของมณฑลกว่างตง (กวางตุ้ง) ลักษณะภูมิประเทศ คือ หันหลังให้เทือกเขา หันหน้าเข้าทะเล พื้นที่ติดต่อกับมณฑลฝูเจี้ยน (ฮกเกี้ยน)

ผู้รู้ในยุคเก่าก่อนเคยบันทึกไว้ว่า ในยุคก่อนสมัยราชวงศ์จินและฮั่น เจาโจวเป็นดินแดนที่ล้าหลังจนกระทั่งทานอวีถูกทำโทษ ถูกย้ายมาประจำ ณ เจาโจว ความเจริญรุ่งเรืองจึงได้เกิดขึ้น ดังนั้น ประชาชนในพื้นที่จึงยกย่องทานอวีมาก ตั้งชื่อภูเขาเป็นทานซาน แม่น้ำเป็นทานเจียงและมีศาลเจ้าของทานอวีอยู่ทั่วไป ความจริง ทานอวีอยู่เจาโจวเพียง 8 เดือน ไม่น่าที่จะทำอะไรได้มากมาย คงเป็นเพราะอารยธรรมงหยวนของจีนได้แผ่ส่งสู่ภาคใต้มากกว่า ทำให้เขตเจาโจวและท้องที่โดยรอบความเจริญต่าง ๆ มีสายเชื่อมต่อกับวัฒนธรรมส่วนกลางมากขึ้น ในสมัยราชวงศ์ซ่งการค้าขายกับต่างประเทศได้เจริญขึ้น ส่วนสมัยราชวงศ์หยวนปรากฏว่า การลำเลียงเสบียงทางน้ำได้เจริญขึ้นมาก ยิ่งต่อมาเมื่อเจิ้งเหอนำขบวนเรือล่องสู่ทะเลได้ถึง 7 ครั้ง เมืองจิงโจวและฉวนโจวของมณฑลฝูเจี้ยนกลายเป็นเมืองท่าสำคัญในการค้าขายกับต่างประเทศขึ้นมา และปล่อยส่งผลกระทบไปยังเจาโจวซึ่งต่อเชื่อมกับจิงโจวด้วย ทำให้มีเมืองท่าสำคัญเกิดขึ้นที่จางหลิน อำเภอเจิงห่ายตอนปลายของราชวงศ์ซ่ง

ลักษณะภูมิประเทศและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ มีส่วนบีบบังคับให้คนเจาโจวต้องลงทะเลทำมาหาเลี้ยงชีพเป็นอย่างมาก ปัญหาหลักคือ คนมาก แต่พื้นที่เพาะปลูกน้อย อย่างเช่น อำเภอเจิงห่าย ถึงเก็บเกี่ยวได้ดี แต่ก็ไม่พอกิน เพราะการผลิตพอกินเพียง 3 เดือน ส่วนอำเภออื่นก็มีสภาพคล้ายคลึงกัน ดังนั้น คนในพื้นที่ดังกล่าวส่วนใหญ่จึงพากันออกทะเลหากินมากกว่าทำการเพาะปลูก ภัยธรรมชาติที่เกิดขึ้นติดต่อกันแทบทุกปี เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คนเจาโจวลำบาก โดยทั่วไปแล้ว อำเภอต่าง ๆ ของเจาโจวจะตั้งอยู่ใกล้ปากแม่น้ำห่านเจียง และประสบอุทกภัยเสมอ โดยเฉพาะเมื่อเขื่อนกันพัง น้ำหลากจะทำลายชีวิตผู้คน บ้านเรือน ทรัพย์สิน เรือสวนไร่นาของชาวบ้านอย่างรุนแรง และมักมีโรคระบาด เนื่องจากเป็นเขตที่มีอากาศร้อนและชื้น แผ่นดินไหวก็มีอยู่เป็นระยะ ๆ จาก “บันทึกจังหวัดเจาโจว” พบว่า ในสมัยของคังซี ยงเจิ้งเจียงหลงของราชวงศ์ซ่ง เขตอำเภอต่าง ๆ ของจังหวัดเจาโจวต้องประสบภัยธรรมชาติมากมายหลายครั้ง คือ อุทกภัย 102 ครั้ง วัตภัย 96 ครั้ง ภัยตึกถล่ม 10 ครั้ง โรคระบาด 7 ครั้ง แผ่นดินไหว 33 ครั้ง อย่างเช่นในปีที่ 3 ของรัชสมัยคังซี อำเภอเฉาหยางประสบภัยธรรมชาติอดอยากถึงขนาดผู้คนต้องขุดรากไม้กินเป็นอาหาร ครอบครัวแตกกระสานซ่านเซ็น มีศพคนตายนอนระเกะระกะอยู่ตามถนนหนทาง และถึงกับทมิฬโหดฆ่าตัวตายก็มีไม่น้อย ประชากรร้อยละ 80 ของอำเภอนี้พากันอพยพโยกย้ายไปตายเอาดาบหน้า

ความทุกข์เข็ญ ทั้งที่เกิดจากธรรมชาติและน้ำมือมนุษย์ ทำให้คนจำนวนมากหนีภัยทางออกด้วยการชองสูมกำลังกันเป็นโจร ทั้งโจรภูเขา โจรสลัด ซึ่งกรณีเช่นนี้มีมาก่อนหน้านี้แล้ว คือ ในช่วงปลายราชวงศ์หมิงและต้นราชวงศ์ซ่ง 2110 (1567) มีกลุ่มโจรขนาดใหญ่ของเจิ้งเจิงกงยึดหนานอ้าวอยู่นานถึงสามปี กองกำลังของเจิ้งเจิงกงเคลื่อนไหวอยู่ในแถบเจาโจว ยึดได้อำเภอผู้หนึ่ง เจียหย่ง เจิงห่าย ทำให้ราชวงศ์ซ่งตกใจเป็นอย่างมาก ต่อมาในปีที่ 13 ของรัชสมัยเจียนหลง 2291 (1748) ก็มีการลุกขึ้นสู้ของประชาชนที่นำโดยหลิววัน

ทางการได้บังคับให้ประชาชนตามชายฝั่งทะเลย้ายเข้าไปในพื้นที่ส่วนใน ห่างจากฝั่งทะเล 50 ลี ยุบอำเภอเจียงห่าย พร้อมทั้งออกกฎหมายควบคุมชัดเจนว่า “หากใครออกทะเลค้าขายโดยพลการหรือขึ้นไปอาศัยทำการเพาะปลูกอยู่บนเกาะ จะต้องถูกจับในข้อหาเป็นกบฏ โทษถึงประหารชีวิต”

แต่มาตรการเข้มงวดดังกล่าว ไม่ได้ช่วยแก้ปัญหาความอดอยากของประชาชนในเขตนี้เลย ภัยธรรมชาติและการสู้รบทำให้ชาวนาชาวไร่ล้มละลาย ตลอดเวลาที่ห้ามประชาชนเข้าใกล้ชายทะเล (นานถึง 22 ปี ตั้งแต่ปี 2205-2226 (1662-1683) ความขัดแย้งต่าง ๆ ได้ทวีความรุนแรงขึ้นจนกระทั่งเมื่อหลานชายของเจียงเจียงกง (เจียงเค่อส่วง) เข้ามอบตัว รัฐบาลชิงจึงปรับนโยบายอนุญาตให้ชาวบ้านพากันออกทะเลได้ ต่อมาเมื่อคังซีฮ่องเต้ได้รับฟังคำทูลของทูตจากสยามว่า ประเทศสยามมีความอุดมสมบูรณ์ในพืชพันธุ์ธัญญาหารมาก ชำราคาก็ถูก ใช้จ่ายเงินจีนสักสองสามปีก่อนก็แลกข้าวเปลือกได้ถึง 1 ลือ ดังนั้นตั้งแต่ปีที่ 61 ของรัชสมัยคังซี 2315 (1772) ทางการก็ได้ประกาศให้รางวัลแก่ผู้นำชาวไทยเข้าประเทศ ทั้งนี้เพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนข้าวของมณฑลกว่างตงและฝูเจี้ยนในเวลานั้น ทำให้เจ้าโจวได้เชื่อมสัมพันธ์กับสยามนับแต่นั้นเป็นต้นมา

การค้าจีน-สยาม

ก่อนการเปิดเมืองท่าชานโถวในปี 2403 (1860) อย่างเป็นทางการนั้น เมืองท่าออกสู่ทะเลที่สำคัญของเจ้าชานอยู่ที่จางหลินของอำเภอเจียงห่าย และความเจริญเติบโตของเมืองท่าแห่งนี้มีความสัมพันธ์กับการซื้อข้าวและค้าขายกับสยามอย่างแนบแน่น

การส่งเสริมการซื้อข้าวจากสยามนับวันขยายตัวมากขึ้น รัฐบาลชิงในระยะต่อ ๆ มาต่างได้ยกเลิกการเก็บภาษีนำเข้าข้าวจากสยามจนหมดสิ้น รัชสมัยคังซีปีที่ 61 รัฐบาลชิงได้ขอร้องฝายสยามนำข้าวสามแสนลือไปขายที่ฝูเจี้ยน กว่างตง และหนิงโป โดยไม่ต้องเสียภาษีนำเข้าแต่ประการใด ต่อมาในปีที่ 2 ของรัชสมัยยงเจิ้ง 2267 (1724) รัฐบาลชิงก็ยกเลิกการเก็บภาษีนำเข้าและสินค้าทุกชนิดจากสยาม และประกาศมิให้พ่อค้าชาวจินกตราสินค้าสยาม จะต้องซื้อในราคายุติธรรม ต่อมาในปี 2272 (1729) ก็ให้อนุญาตพ่อค้าประชาชนทั่วไปเดินทางไปซื้อข้าวจากสยามได้เช่นเดียวกับทางการ เมื่อถึงรัชสมัยเจียงหลงปีที่ 8 2286 (1743) รัฐบาลได้ประกาศอัตราส่วนลดการเก็บภาษีนำเข้าสินค้ากับบรรดาพ่อค้าดังนี้ ผู้ที่นำเข้าข้าวมากกว่าหนึ่งหมื่นลือขึ้นไป จะได้รับการยกเว้นไม่ต้องเสียภาษีสินค้าในเรือร้อยละ 50 ถ้านำเข้ามากกว่าห้าพันลือได้รับการยกเว้นร้อยละ 30 ต่อมาในปีที่ 11 2289 (1746) ก็กำหนดให้ผู้ที่นำเข้าข้าวไม่ถึงห้าพันลือ ได้รับสิทธิยกเว้นไม่ต้องเสียภาษีร้อยละ 20 และในปีที่ 16 2294 (1751) กำหนดให้ผู้ที่นำเข้าข้าวสองพันลือขึ้นไป ได้รับรางวัลจากทางการโดยอนุญาตให้สวมชุดข้าราชการได้ ต่อมาในปีที่ 28 2306 (1763) ก็ได้มอบตำแหน่งราชการชั้น 9 ให้แก่เจ้าของเรือสินค้าหลายคน จะเห็นว่านโยบายเกี่ยวกับข้าวของรัฐบาลชิง ได้ขยายตัวไปเรื่อย ๆ ตั้งแต่เรียกร้องให้ฝายไทยส่งข้าวเข้าประเทศ จนถึงอนุญาตให้พ่อค้าเอกชนชาวจินเดินทางไปซื้อและนำมาขายเอง ตั้งแต่ประกาศยกเว้นการเก็บภาษีข้าว จนถึงการงดเว้นการเก็บภาษีบางส่วน ตั้งแต่การส่งเสริมทั่วไป จนถึงการให้รางวัล

เมื่อทางการสนับสนุน พ่อค้าประชาชนของเจ้าโจวกัฬากันต่อเรือเดินทางไปซื้อข้าวและค้าขายกับสยาม เรือที่ต่อขึ้นเป็นเรือหัวแดง เล็กกว่าเรือหัวเขียว (ของฝูเจี้ยน) เล็กน้อย ท้องเรือหัวแดงทาด้วยสีขาว และวาดวงกลมสีดำอยู่สองข้างของหัวเรือ เหมือนลูกตา เพื่อให้การเดินทางในทะเลไม่หลงทิศผิดทาง ตามความเชื่อทางไสยศาสตร์ เรือหัวแดงยาวยี่สิบจั้งเศษ กว้าง 7-8 จั้ง บรรทุกคนได้หลายร้อยคน รับประทานอาหารได้หลายร้อยคน รับน้ำหนักได้หลายร้อยตัน โดยทั่วไปแล้วมีเสากระโดงสองเสา ถ้าเป็นเรือเดินทางไกลก็มีสามเสา โดยเสากลางติดผ้าใบสองผืน ส่วนเสาหน้าและหลังเสาละผืน เนื่องจากแถบเจ้าโจวไม่มีไม้ และขาดเทคนิคการต่อเรือ (ไม่เคยพบซากเรือต่อเรือในแถบเจ้าโจวเลย) ต่อมาเมื่อรู้ว่าที่สยามมีไม้สักมาก ราคาถูก ดังนั้น หลังรัชสมัยเจียงหลงปีที่ 9 2317 (1774) ก็มีคนจำนวนไม่น้อยพากันไปซื้อไม้และต่อเรือที่สยาม แล้วบรรทุกข้าวกลับจีน เรื่องนี้ไม่เพียงแต่มีบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรเท่านั้น หากยังได้ขุดพบหลักฐานจริงด้วย อย่างเช่นในรัชสมัยเจียงซิงของราชวงศ์ชิง ได้ขุดพบซากเสากระโดงเรือขนาดใหญ่ในเขตเมืองเจ้าโจว (ขณะที่ชาวเมืองทำการรื้อบ่อน้ำ) และในปี 2470 (1927) ชาวเจียงห่ายได้ขุดซากเรือที่ทำด้วยไม้สักลำหนึ่งขึ้นจากใต้ท้องแม่น้ำสายหนึ่ง กล่าวว่ที่กระดุกของเรือยังมีอักษรสยามแกะสลักไว้อย่างชัดเจน แต่เนื่องจากไม่มีใครรับผิดชอบ ซากเรือลำดังกล่าวจึงถูกชาวบ้านรื้อไปขายจนหมดสิ้น

ปัจจุบันนี้จางหลินอยู่ห่างจากทะเล 8 กิโลเมตร ทว่าเมื่อ 200 ปีก่อนนั้น ที่นี้คือ จุดบรรจบของแม่น้ำห่านเจียงกับทะเล น้ำทะเลที่นี้ลึกดี เหมาะแก่การเทียบเรือทั้งใหญ่น้อยหลาย ๆ ลำ ก่อนหน้าที่จะเป็นเมืองท่าใหญ่ ก็มีเรือขนาดเล็กขนน้ำตาลไปขายยังซูโจว และเทียบสินค้ากลับกับบรรทุกสินค้าประเภทฝ้ายและผ้าสีต่าง ๆ กลับมา แต่ภายหลังจากได้ติดต่อซื้อข้าวและค้าขายกับสยามแล้ว เมืองท่าจางหลินก็กลายเป็นเมืองที่คึกคัก มีถนนหนทาง ร้านรวง โกดังเก็บสินค้ามากมายเรียงรายเป็นแถว ๆ สองฟากฝั่งถนน ซึ่งมีขนาดกว้างประมาณ 5 เมตร ยาวประมาณ 300 เมตร และมีหอดูเรือสำหรับให้คนขึ้นไปดูความพลุกพล่านของเรือที่เข้าออกท่านี้โดยเฉพาะด้วย

แต่การบรรทุกข้าวกลับมา มีกำไรน้อย ดังนั้นเรือสินค้าทั่วไปจึงมักจะบรรทุกข้าวมาด้วยพอเป็นพิธี (เพื่อให้การขนสินค้าเป็นไปอย่างถูกกฎหมาย) สินค้าส่วนใหญ่จะเป็นพวกเครื่องเทศ ไม้เนื้อแข็ง ตะกั่ว ดีบุก เป็นต้น บางทีมีข้าวไม่ถึงห้าพันสือ แต่มีสินค้าอื่นมูลค่าหลายแสน สำหรับสินค้าที่นำไปจากเจ้าโจวสู่สยามที่สำคัญที่สุดคือเครื่องเคลือบดินเผา รองลงมาก็เป็นพวกผ้าปักลวดลายและผักดองชนิดต่าง ๆ โดยเฉพาะหัวไชโป้ว นอกจากนั้นก็ยังมีภาชนะจักสานที่ทำด้วยไม้ไผ่ เสื่อ เป็นต้น การค้าขายที่เป็นไปอย่างคึกคัก ทำให้ด่านศุลกากรที่เจียงห่ายสามารถเก็บรายได้จากภาษีเข้าออกถึงปีละกว่า 1 หมื่น 1 พัน 6 ร้อยกว่าตำลึง (เงิน)

เมื่อการค้าระหว่างเจ้าโจวกับสยามขยายตัวไป จำนวนพ่อค้าประชาชนที่อพยพโยกย้ายไปทำมาหากินที่สยามก็เพิ่มมากขึ้นไปด้วย ในบันทึก "เจียงซิงอังกัจฉี" เล่ม 552 หัวข้อเรื่องสยามมีว่า "พ่อค้าประชาชนอำเภอเจียงห่ายขอใบอนุญาตไปซื้อข้าวที่สยาม เพื่อนำกลับมาผ่อนคลายความขาดแคลนของผู้คนในประเทศเป็นเวลานานกว่าสี่สิบปีแล้ว แต่ปรากฏว่าตลอดเวลาี้ มีเรือที่แล่นกลับมาจริง ๆ เพียงแค่ร้อยละ 50-60" ในระยะแรก รัฐบาลชิงเข้มงวดกวดขันมิให้คนจีนออกไปอาศัยอยู่ในต่างประเทศมาก มีกฎหมายเอา

โทษไว้ว่า หากผู้ใดอ้างเหตุไม่ยอมกับประเทศ แล้วต่อมาลักลอบเข้าเมือง ถ้าจับได้ก็จะตัดหัวทันที ในรัชสมัย คังซีปีที่ 51 2255 (1712) ก็กำหนดไว้ว่า “สำหรับผู้ที่ออกทะเลแล้วอาศัยอยู่ต่างประเทศเป็นเวลานาน ก็ให้ ฝ่าฝืนที่เกี่ยวข้องมีหนังสือไปยังประเทศนั้น ๆ ให้ส่งคนจีนกลับประเทศ แล้วจัดการตัดหัวเสีย ต่อมาเมื่อใช้นโยบายส่งเสริมให้พ่อค้าประชาชนซื้อข้าวเข้าประเทศมากขึ้น มาตรการเข้มงวดดังกล่าวจึงค่อย ๆ ผ่อนคลายลง จนกระทั่งถึงปีที่ 56 2260 (1717) ก็ได้อนุญาตให้ผู้ออกไปอยู่ในต่างแดนในช่วงก่อนหน้าปี 2260 (1717) สามารถกลับประเทศจีนได้ ในรัชสมัยยงเจิ้งปีที่ 2 2267 (1724) มีลูกเรือสยามที่เดิมเป็นชาวจีน 96 คน ขอไม่กลับสู่ภูมิลำเนาเดิมของตนในจีน ก็ได้รับอนุญาต ในรัชสมัยเจียนหลงปีที่ 1 2285 (1742) รัฐบาลชิงประกาศรับรองลูกจีนที่เกิดในต่างแดนให้ถือเสมือนชาวเมืองต่างแดน ต่อมาในรัชสมัยเจียนหลงปีที่ 19 2285 (1742) ก็ประกาศอนุญาตให้คนจีนที่ออกไปทำการค้าขายในต่างแดนสามารถกลับเข้าประเทศจีนได้ทุกคน การปรับนโยบายต่อชาวจีนโพ้นทะเลดังกล่าว ทำให้การอพยพโยกย้ายออกสู่ต่างแดนของชาวจีนมีจำนวนเพิ่มขึ้นมากในรัชสมัยเจียนหลง

คนเงาะโจว (แต่จิว) ที่เดินทางออกจากเมืองท่าจางหลินไปยังสยามนั้น มีอยู่จำนวนหนึ่งที่พวก พ่อค้าวานิชย์ แต่ส่วนใหญ่แล้วเป็นชาวนาชาวไร่ที่ล้มละลาย และพวกคนยากจนที่ไม่มีงานทำจากหัวเมืองต่าง ๆ สิ่งที่พวกเขาพาติดตัวไปมีเพียงกระบุง หรือตะกร้า ไม้คาน และหมอนซึ่งทำด้วยไม้ไผ่ ขำมน้ำขำทะเลไป แสงโยคในต่างแดน เสบียงที่ใช้ประทังชีวิตในระหว่างการเดินทางก็มักจะเป็นเพียงข้าวต้มมัดหวาน ที่อยู่ ได้นาน ๆ ไม่เน่าไม่เสีย สำหรับการเดินทางที่ต้องใช้เวลาราวหนึ่งเดือนครึ่งจึงจะถึงเมืองสยาม (ส่วนใหญ่จะ ออกเดินทางกันในเดือนเก้าและสิบ อาศัยลมทิศตะวันออกเฉียงเหนือพัดพา) นอกจากนั้นก็มักจะมี พืช ไร่ ประโยชน์ได้หลายอย่าง เช่น ถ่วงน้ำหนักให้กับเรือ ใช้กินแทนน้ำจืด และหากเจอลมรสุมเรือแตก ก็ทำเป็น เครื่องชูชีพได้ก่อนออกทะเล ผู้คนที่ทั้งหลายก็จะพากันไปไหวเจ้าที่ศาล “มาจู” ที่ด้านใต้ของจางหลิน เพื่อให้ การเดินทางเป็นไปอย่างสวัสดิภาพ (ศาลเจ้านี้ต่อมาถูกตัดแปลงเป็นที่อยู่อาศัยของชาวบ้านได้ถึง 22 ครอบครัว) เราไม่สามารถประเมินได้อย่างถูกต้องว่า มีผู้คนเดินทางไปสยามจากเมืองท่าจางหลินนี้จำนวนเท่าใด แต่ก็สามารถกล่าวได้ว่า การอพยพโยกย้ายในรัชสมัยคังซี ยงเจิ้ง และเจียนหลงในราชวงศ์ชิงครั้งนี้ เป็นการอพยพพระลอกใหญ่ครั้งแรก ในประวัติการอพยพของชาวจีนไปสู่สยาม

เรื่องของพระเจ้าตากสิน

เจียงหย่งพระราชบิดาของสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ (เจิ้งซิ่น) ก็เป็นคนหนึ่งที่เดินทางออกจากเมืองท่า จางหลินลงเรือหัวแดงข้ามน้ำข้ามทะเลมายังประเทศสยาม มีภูมิลำเนาเดิมที่หมู่บ้านหัวฟู อำเภอเจิงห่าย ซึ่ง ปัจจุบันนี้ยังมีศาลเจ้าประจำตระกูลเจิ้ง ตั้งอยู่ที่กองการผลิตใหญ่หัวฟู นับว่าคนรุ่นหลังของตระกูลเจิ้งพากันสร้างขึ้นในปี 2465 (1922) แต่ก็ได้กลายเป็นที่ทำการของกองการผลิตไปแล้ว นอกจากนี้ที่นอกหมู่บ้าน ในพื้นที่ที่เรียกกันว่า แดนฮีกา “อุเอียตี้” ก็มีสุสานเสื้อผ้าของเจิ้งซิ่น ซึ่งยังคงอยู่ เพียงแต่ว่ามีแปลงผักอยู่ รอบสุสานเต็มไปหมด ในบันทึกเรื่อง “ประวัติพระเจ้าตาก” ของท่านลือ ลือ เอ้อ เหมยจวีเสื่อ ระบุไว้ว่า ตัวเขาเองเมื่อวัยหนุ่มเคยไปเยือนสุสานนี้ ซึ่งซำรุดทุดไทรมมาก ครอบครัวของตระกูลเจิ้งที่เหลืออยู่ไม่กี่

ครอบครัวก็ยากจนนัก ต่อมาในตอนต้นของการก่อตั้งสาธารณรัฐจีน ชาวบ้านก็ช่วยกันบูรณะซ่อมแซมจนดีขึ้น จากนั้นพอจะสันนิษฐานได้ว่า ได้มีการสร้างสุสานนี้ก่อนหน้าการก่อตั้งสาธารณรัฐจีน 2454 (1911) แล้ว จากการสอบถามชาวบ้านในหมู่บ้านหัวฟู่บอกว่า ตระกูลเจิ้งมีโชตระกูลในหมู่บ้าน ไม่มีอิทธิพลแต่อย่างใด อีกทั้งทางการถือว่าพวกจีนโพ้นทะเลเป็นคนด้อยค่า แม้ว่าเจิ้งซิ่นจะได้เป็นถึงกษัตริย์ แต่ก็ยังไม่ให้เกียรติเรียกว่าเป็น “อ๋มู่” (หัวหน้าพวกฮวน) ดังนั้น สุสานเจิ้งซิ่นและศาลเจ้าตระกูลเจิ้งจึงไม่ได้รับการเอาใจใส่อย่างเพียงพอ ในปี 2515 (1972) อำเภोजิงหย่าได้จัดเอาสุสานเจิ้งซิ่นไว้เป็นโบราณสถานของอำเภอ ทำการดูแลรักษา

ประวัติครอบครัวของเจิ้งซิ่น นับเป็นตัวอย่างแบบฉบับอันหนึ่งสำหรับการทำความเข้าใจในการข้ามน้ำข้ามทะเลไปแสวงโชคในต่างแดนของชาวจีนโพ้นทะเล เจิ้งหย่ง บิดาของเจิ้งซิ่น เมื่ออยู่ในเมืองจินเรียกกันว่าเจิ้งต้า เป็นนักแสดงในหมู่บ้าน จนชาวบ้านเรียกกันว่า “ได้จ้อต้า” ซึ่งหมายความว่า “ลูกไม่ดี” แต่ก็มีชีวิตที่คดอยากปากแห้ง เมื่อเป็นที่รังเกียจในหมู่บ้าน จึงลงเรือข้ามน้ำข้ามทะเลไปยังกรุงศรีอยุธยาเมืองหลวงของสยาม ซึ่งเป็นที่รวมของพ่อค้าคนจีนทั้งหลาย เมื่อถึงกรุงศรีอยุธยาก็ได้เข้าไปทำงานในบ่อนพนัน ทำรายได้ร่ำรวยมาเรื่อย ๆ จนได้เปิดบ่อนของตนเอง และได้เปลี่ยนชื่อเป็นหย่ง (เจิ้งหย่ง) ฝ่ายปกครองของสยามเวลานั้นเปิดให้มีการเล่นการพนันแล้วเก็บส่วยสาอากรบ่อนเบี้ยเข้าพระคลังข้างที่ คนจีนถนัดในเรื่องนี้ จึงได้รับการแต่งตั้งให้ทำหน้าที่เป็นนายอากรบ่อนเบี้ยเก็บรายได้เข้าหลวง เข้าออกวังได้ เจิ้งหย่งได้รับแต่งตั้งให้เป็นคุณพระ ได้ภรรยาคนไทยชื่อนางนกเอี้ยง มีลูกชายคนหนึ่ง ซึ่งก็คือพระเจ้าตาก ในช่วงเวลานั้นขั้นตอนชีวิตของชาวจีนโพ้นทะเลมักจะดำเนินไปเป็นขั้น ๆ ดังนี้ แรกก็เข้ามาคนเดียวโดด ๆ ตั้งหน้าตั้งตาทำมาหากิน พอเก็บหอมรอมริบได้แล้ว ก็แต่งงานกับหญิงท้องถิ่นสร้างฐานะครอบครัวต่อไป บางรายก็รุ่งเรืองขึ้นจนได้เป็นขุนนาง ในข้อเขียนของเงินหลุนเจี้ยงในปี 2273 (1730) (รัชสมัยยงเจิ้งปีที่ 8) เรื่อง “ไห่กั๋วเจี้ยนหุนลู่” มีว่า “สยามให้ความเคารพประเทศจีน ใช้คนจีนทำงานหลวง บริหารงานชาติ ควบคุมการเงินการคลัง” และต่อมาก็มีข้อเขียนของเวียหยวนเรื่อง “ไห่กั๋วจื้อ” หัวข้อเมืองสยามกล่าวไว้ว่า “คนจีนอยู่ที่นี้ แต่งคนท้องถิ่นเป็นภรรยา จำนวนคนจีนมากกว่าคนท้องถิ่นด้วยซ้ำไป แต่คนแต่จิวได้ทำงานหลวง ได้รับแต่งตั้งให้เป็นขุนนาง บริหารราชการ ดูแลด้านการเงินการคลัง”

การแต่งงานกับหญิงไทยและการรับราชการไทยนั้น ทำให้ชาวจีนแต่จิวมีฐานะมั่นคงได้ง่ายขึ้น เมื่อชาวจีนในเมืองสยามมีพื้นฐานพอสมควรแล้ว บรรดาญาติพี่น้องในจีนก็พากันมาพึ่งพาอาศัย ซึ่งเป็นรูปแบบสำคัญของการเดินทางออกนอกประเทศของคนจีนในยุคต้นของราชวงศ์ชิง (อีกส่วนหนึ่งคือพวกคนงานจีนตามสัญญา หรือพวกที่เรียกว่า “หมู”) ดังนั้น เรือหัวแดงแต่ละลำที่แล่นออกจากเมืองท่าจางหลินมุ่งไปเมืองสยาม จะมีคนแต่จิวเต็มไปหมด ความสัมพันธ์ระหว่างชาวแต่จิวกับเรือหัวแดงที่เกิดขึ้นนี้ แนบแน่นจนกระทั่ง เมื่อคนจีนในสยามตายลงเมื่อใด ก็มักจะให้นำอัฐิบรรจุใส่ไห้ในภาชนะที่มีรูปทรงเป็นเรือหัวแดงส่งกลับคืนไปยังเมืองจีนต่อไป หรือไม่ก็ใช้ปูนที่ได้จากการเผาเปลือกหอยปั้นเป็นรูปเรือหัวแดงติดไว้เหนือสุสานของตนในเมืองสยาม เพื่อแสดงว่า แม้ตายแล้วตัวจะไม่ได้กลับเมืองจีน ก็ขอให้วิญญาณได้นั่งเรือ

หัวแดงกลับไปเกิด ทุกวันนี้ที่วัดพุทธโชยสวรรค์ (แปลตามเสียงภาษาจีน) กรุงศรีอยุธยา ยังมีภาพเรือหัวแดงขนาดใหญ่ซึ่งวาดขึ้น เมื่อสมัยกรุงศรีอยุธยาใต้พระพุทธรูปที่เจดีย์บรรจุพระสารีริกธาตุ

ชาวจีนโพ้นทะเลที่เดินทางเข้าสยามในสมัยราชวงศ์ชิงตอนต้น ได้พากันลงหลักปักฐานทำมาหากินกันอย่างขยันขันแข็ง สืบต่อกันมา จนกระทั่งเมื่อกองทัพพม่ารุกราน พวกเขาได้ร่วมกับประชาชนสยามจับอาวุธต่อต้านศัตรู ปกป้องเอกราชของสยามปี 2310 (1767) กองทัพพม่าตีกรุงศรีอยุธยาแตก พระเจ้าตากได้นำกำลังทหารถอยไปยังฝั่งทะเลตะวันออก ใช้เมืองจันทบุรีเป็นฐานที่มั่น เพื่อกอบกู้เอกราชของชาติต่อไป ในเวลานั้น เขตเมืองจันทบุรีมีพ่อค้าชาวแต้จิ๋วอยู่ไม่น้อย เนื่องจากเรือหัวแดงที่มาจากจางหลิน จะต้องมาแวะที่นีก่อนเป็นจุดแรก จึงมีคนจีนขึ้นฝั่ง และปักหลักอยู่ที่นั่นเสมอ พวกเขาได้ทุ่มเทกำลังใจกำลังทรัพย์สนับสนุนกองทหารของพระเจ้าตากเป็นอย่างมาก จากบันทึกประวัติศาสตร์ของสยามมีว่า ภายในเวลาเพียงสามเดือน ก็สามารถต่อเรือให้พระเจ้าตากได้ถึงร่วมร้อยลำ เจลี่ยแล้วต่อเสร็จวันละลำ แน่แน่นอนว่าพวกชาวจีนเมืองจันทบุรีต้องได้มีส่วนช่วยเป็นอย่างมากทางด้านการเงิน เรือบางลำอาจเป็นเรือของพ่อค้าชาวจีนที่สละให้โดยตรงในกองทัพของพระเจ้าตาก มีทหารอาสาสมัครชาวจีนอยู่หนึ่งกอง รบกล้าหาญชาญชัยมาก ขุนทัพฝีมือหลายคนของพระเจ้าตากก็เป็นคนจีนโพ้นทะเล เช่น เจ้าพระยาสิงหเสนี พระยาโกษาธิบดี (แปลตามเสียงภาษาจีน) เจ้าเมืองสงขลา เป็นต้น

ภายหลังการสถาปนาราชวงศ์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินแล้ว เรือเดินทะเลของพ่อค้าชาวจีนโพ้นทะเลได้มีบทบาทในความสัมพันธ์ระหว่างกรุงธนบุรีกับรัฐบาลชิงเป็นอย่างมาก ในรัชสมัยเฉียนหลงปีที่ 33 พระเจ้าตากฯ ได้ส่งเงินเหมยเป็นทูตไปเมืองจีน แต่รัฐบาลชิงไม่ยอมรับฐานะของกรุงธนบุรี ต่อมาพระเจ้าตากฯ ได้อาศัยเจ้าของเรือสินค้าส่งข่าวติดต่อกับรัฐบาลชิงเป็นระยะ พร้อมกันนั้นก็ส่งทหารจีนยูนนานที่ตกค้างอยู่ในพม่าคืนให้แก่จีนด้วย เมื่อรัฐบาลชิงรู้สภาพเป็นจริงของสยามจากบรรดาพ่อค้าชาวจีนโพ้นทะเล จนรู้ว่า “เจ้าตากคนนี้เก่งดี แม้พม่าก็กินไม่ลง” จึงปรับท่าทีต่อพระเจ้าตากฯ จนในปีที่ 40 2320 (1777) ของรัชสมัยเฉียนหลง ก็ยอมให้ทูตกรุงสยามเข้าจิมก้องในวังหลวง

ในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี 2310-2325 (1767-1782) เป็นช่วงรุ่งเรืองของรัชสมัยเฉียนหลง มีนโยบายเปิดกว้างให้แก่ชาวจีนโพ้นทะเล พระเจ้าตากเองก็ดำเนินนโยบายให้สิทธิพิเศษแก่ชาวจีนโพ้นทะเล ทำให้พ่อค้าชาวจีนเข้าไทยมาก นอกจากนั้นยังส่งกองเรือพาณิชย์ เดินทางไปค้าขายกับกวางตุ้ง เซี่ยเหมิน หนิงปอ และที่อื่น ๆ ของจีน หรือกระทั่งเข้าไปถึงเฉิงไห่ ซินฮุย จากนั้นจะเห็นได้ว่า เรือสินค้าไทยเหล่านี้มีความรู้เรื่องเมืองจีนย่านขึ้นในเป็นอย่างดี เนื่องจากลูกเรือส่วนใหญ่เป็นคนแต้จิ๋ว พูดได้ว่าชาวเรือของคนแต้จิ๋ว ฮกเกี้ยน เป็นผู้กุมความสำคัญการขนส่งทางทะเลระหว่างประเทศจีนกับประเทศไทย

ภายหลังสิ้นยุคธนบุรีแล้ว รัชกาลที่หนึ่งของราชวงศ์จักรีได้ส่งย้ายคนจีนออกจากบริเวณวังเก่าริมแม่น้ำเจ้าพระยา ฝั่งตรงข้ามกรุงธนบุรี เพื่อสร้างราชธานีใหม่ โดยโยกย้ายคนเหล่านั้นไปอยู่ที่ถนนสำเพ็ง ซึ่งกลายเป็นย่านการค้าสำคัญของคนจีนโพ้นทะเลมาจนกระทั่งทุกวันนี้

ภายหลังปี 2325 (1782) แล้ว ก็ยังคงมีเรือหัวแดงเดินทางจากจางหลินไปยังกรุงสยามอยู่ไม่ขาดจนกระทั่งถึงยุคการแผ่อำนาจของมหาอำนาจจักรวรรดินิยมตะวันตก ทั้งจีนและไทยก็ตกอยู่ในสภาพกึ่งเมืองขึ้น และเมื่อ “สนธิสัญญาเทียนจิน” 2401 (1858) กำหนดให้ซ่านไหว เป็นเมืองท่าเปิดแล้ว บทบาทของจางหลินก็หมดไป และเรือใบหัวแดงก็ถูกแทนด้วยเรือกลไฟ การเดินทางมาสยามของชาวจีนแต่จิวในช่วงนี้จึงสิ้นสุดลง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การอพยพมาประเทศไทยของชาวเจิงห่าย

จางเอียนชิว
(ผู้เขียน)

ไสว วิศวานันท์
สันติ ตังรพีพากร
(ผู้แปล)

มนุษย์เรามักจะต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดด้วยวิธีต่าง ๆ โดยไม่มีสิ้นสุด เอกลักษณ์ ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมของพื้นที่เขตหนึ่งย่อมมีผลต่อรูปแบบการทำงานและวิถีชีวิตของคนเรา อำเภอเจิงห่าย (เท่งไฮ้) ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ มีพื้นที่ติดฝั่งทะเลยาวถึง 56.28 กิโลเมตร นับว่าเป็นเมืองท่าที่ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมืองท่าจางหลินก็เคยเป็นเมืองท่าเก่าแก่ที่มีชื่อเสียงโด่งดังมาในอดีต

ชาวเจิงห่ายสามารถนำเอาเงื่อนไขทางภูมิศาสตร์ดังกล่าวมาใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพมีการติดต่อสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศเป็นเวลายาวนาน การอพยพผู้คนไปต่างประเทศเป็นเวลาดูติดต่อกัน 3-4 ร้อยปีอย่างต่อเนื่อง ประชาชนชาวอำเภอเท่งไฮ้ที่ได้อพยพไปยังประเทศไทย มีอัตราส่วนสูงมากคือเท่ากับ 60% ของชาวเจิงห่ายที่อพยพไปยังต่างประเทศทั้งหมด ฉะนั้นหากต้องการทำความเข้าใจว่าชาวเท่งไฮ้อพยพไปประเทศไทยอย่างไรก็จำเป็นต้องเข้าใจว่าเขาเหล่านี้ได้ก่อร่างสร้างตัวเป็นประเทศไทยอย่างไรก่อน นับว่ามันเป็นส่วนประกอบที่สำคัญในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับชาวแต้จิ๋วในประเทศไทย หลายปีที่ผ่านมาผู้เขียนได้อ่านข้อมูลเอกสารตลอดจนได้เยี่ยมเยือนและทำการสำรวจเพื่อทำการศึกษาเกี่ยวกับการอพยพเป็นเวลายาวนาน บทความนี้ผู้เขียนขอถือเป็นการอธิบายเหตุผลเป็นการทดลองครั้งแรก

1. ตำแหน่งที่ตั้งทางภูมิศาสตร์และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติของอำเภอเจียงหย่า

อำเภอเจียงหย่าตั้งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของมณฑลกว่างตุง เป็นบริเวณพื้นที่ 3 เหลี่ยมช่วงล่างของแม่น้ำห่าน ซึ่งเป็นแม่น้ำที่ใหญ่เป็นอันดับสองของมณฑลกว่างตุง จากเอกสารทางประวัติศาสตร์ได้ระบุว่า ในสมัยโบราณ อำเภอเจียงหย่ายังเป็นอำเภอซึ่งมีแต่คลื่นน้ำและคลื่นไอของทะเล เดิมอยู่ระหว่างไฮ้เอี้ย (ปัจจุบันเรียกว่าอำเภอเตี้ยอัน) เก็กเอี้ยและเหยี่ยวเพ่ง 3 อำเภอ เมื่อ 2106 (1563) (ราชวงศ์หมิง) สถาปนาเป็นอำเภอเจียงหย่าขึ้น จนบัดนี้เป็นเวลานานถึง 420 ปีแล้ว ในช่วงตอนต้นมี 82 ตำบล 134 หมู่บ้านอยู่ภายใต้การปกครองของอำเภอเจียงหย่า มีอาณาบริเวณ 50 ตารางลี้ แม้พื้นที่จะเล็กน้อยเดียว แต่มีผู้อยู่อาศัยถึง 12,468 ครัวเรือน ประชากรมีถึง 70,156 คน จากการพัฒนาเปลี่ยนแปลงมาจนถึง 400 กว่าปี ปัจจุบันพื้นที่ได้ขยายกว้างออกไปถึง 402 ตารางกิโลเมตร มีพลเมืองถึง 679,000 คน (ตัวเลขปี 2529 (1986) อำเภอนี้นับเป็นอำเภอที่มีพื้นที่น้อยที่สุดของประเทศจีนตลอดมา แต่กลับเป็นอำเภอที่มีประชากรที่แน่นหนาที่สุดของประเทศอำเภอหนึ่งที่แคบ คนแออัด ตั้งอยู่ริมฝั่งทะเล คือเป็นลักษณะพิเศษของอำเภอเจียงหย่า

ท่าเรือจางหลินเป็นรูปเป็นร่างขึ้นช่วงต้นราชวงศ์ชิง หลังจากนั้นจึงเกิดชานไถว หลังจากได้เปิดเป็นเมืองท่าขึ้นเมื่อปี 2404 (1861) จึงถูกเรียกชื่อใหม่เป็นเมืองท่าชาวไถว แม้ได้กลายเป็นเมืองท่าที่มีลักษณะเป็นศูนย์กลาง จึงมีรัศมีคืบถึงภาคตะวันออกเฉียงเหนือของมณฑลกว่างตุง ภาคตะวันตกเฉียงใต้ของมณฑลฮกเกี้ยนภาคใต้ของมณฑลเจียงซี แต่เนื่องจากตั้งอยู่ในอาณาบริเวณอำเภอเจียงหย่า จึงต้องอยู่ภายใต้การปกครองของอำเภอเจียงหย่า จนถึงปี 2464 (1921) จึงสถาปนาตนขึ้นเป็นเทศบาลชานไถวแยกออกจากอำเภอเจียงหย่า

ในอาณาบริเวณอำเภอเจียงหย่าเดิมไปด้วยหนองห้วย เมื่อมาบรรจบกันก็กลายเป็นแม่น้ำ 4 สาย คือ แม่น้ำตงสี่ แม่น้ำเหลียนหยาง แม่น้ำว่ายซา และแม่น้ำซินจิน จากด้านตะวันตกเฉียงเหนือไหลไปทางตะวันออกเฉียงใต้แบบขนานกัน ลักษณะคล้ายกันเป็นทวีแ่งหนึ่ง การสัญจรไปมาอาศัยเรือไฟ เรือแจว ไปไหนมาไหนสะดวก ทั้งอำเภอเจียงหย่ายังเป็นพื้นราบในอัตราสูงที่สุดในเขตเจาซาน คือมีพื้นที่ราบมากถึง 30% เนื่องจากไม่มีภูเขาถิ่นขวาง การคมนาคมทางบกนับว่าดีพอใช้ เมื่อปี 2463 (1920) ถนนสำหรับเดินรถเชื่อมระหว่างตัวอำเภอเมืองเจียงหย่า กับจางหลินก็ทำเสร็จเดินรถได้ หลังจากนั้นอีก 10 ปีได้สร้างถนนชั้นจางขึ้นเพื่อเชื่อมต่อระหว่างเมืองชานไถวกับจางหลิน ช่วงนั้นแม้ท่าเรือจางหลินได้เสื่อมโทรมลงมากแล้ว แต่ความเจริญแบบการเป็นเมืองค้าขายยังคงดำรงอยู่ต่อไป ทั้งเหนือและใต้ต่างก็ประสานการขนส่งสินค้า การอพยพเมืองเข้าออกยังคึกคักมาก พื้นที่อำเภอเจียงหย่าทั้งอำเภออยู่ริมทะเลได้ ระหว่างฮ่องกงและไห่หมิง เป็นชุมทางที่สำคัญสำหรับการขนส่งของทางทะเลระหว่างมณฑลกว่างตุงและฮกเกี้ยน หากเดินทางแนวฝั่งทะเลขึ้นไปทางทิศเหนือและถึงไห่หมิง เชียงไฮ้ ซิงต่าว เอียนไถ เทียนสินจนถึงญี่ปุ่น ไปทางใต้ก็ถึงฮ่องกง มาเก๊า เกาะไหหลำ เวียดนาม เมืองไทย สิงคโปร์ และหมู่เกาะทะเลจีนใต้ต่าง ๆ นั่นคือประตูเข้าสู่เอเชียอาคเนย์ รอบ ๆ เจียงหย่ายังมีท่าเรือใหญ่เล็กและเกาะจำนวนมาก เกาะที่มีชื่อก็คือ เกาะหนานอ้าว ซึ่งอยู่ติดกับชือหลิน เมืองท่าอันเก่าแก่ ท่าเรือเจ้อหลินนี้ทั้งลึกทั้งกว้างเป็นเมืองท่าสำคัญตั้งแต่สมัยราชวงศ์หมิง ซึ่งมีเรือจากญี่ปุ่นและไทยมาเทียบท่าเป็นประจำ หลังราชวงศ์ชิงเกาะหมาจูซึ่งยังสังกัดอำเภอเจียงหย่า ตั้งอยู่ปากทางออกทะเล บนเกาะ

ดังกล่าวก็มีศาลเจ้าที่มีประวัติยาวนานตั้ง 7 แห่ง ที่รู้จักกันมากที่สุด ได้แก่ ศาลเจ้าหมาจู เกาะนี่ยังถูกตั้งชื่อเป็น "เซาปลอยโก" ตามโบราณว่าเรือสินค้าหรือชาวประมงเมื่อจะออกทะเลก็มักจะทำพิธีเซ่นไหว้เพื่อขอให้เจ้าคุ้มครองเดินทางโดยสวัสดิภาพ นับว่าเป็นศูนย์กลางคมนาคมทางเรือที่สำคัญแห่งหนึ่ง ช่วงกลางของศตวรรษที่ 19 มักจะมีเรือสินค้าต่างชาติมาจอดเทียบ เพื่อค้าขายกับพ่อค้าจากผืนแผ่นดินใหญ่ ปัจจุบันยังเหลือต้นไม้อ่างตั้งแต่สมัยราชวงศ์หมิงต้นหนึ่งบนเกาะเป็นสัญลักษณ์

ก็เพราะว่าที่ตั้งในภูมิศาสตร์และสิ่งแวดล้อมธรรมชาตินี้เอง ทำให้อำเภอเจียงหย่าได้กลายเป็นสถานที่จัดการค้าขายทางทะเลและแหล่งอพยพผู้คนออกนอกประเทศก่อนกว่าที่อื่น ๆ

2. ชีวิตความเป็นอยู่ อาชีพ และสภาพของสังคม

พื้นที่ริมฝั่งทะเลย่อมสะดวกต่อการเดินทางออกนอกประเทศ แต่ก็มีข้อจำกัดอื่น ๆ เช่น ธรรมชาติที่เกดวาทภัยอยู่เสมอ ตามบันทึกทางประวัติศาสตร์ การเกิดวาทภัยเป็นสิ่งที่น่ากลัวมาก บางครั้งเป็นหลายชั่วโมง บางครั้ง 2-3 วันไม่ยอมหยุด บางครั้งหยุดแล้วเกิดใหม่อีก เมื่อพายุพัดผ่านมาได้ทำลายสิ่งต่าง ๆ ที่ขวางหน้าหมด หลังจากพายุพัดผ่านก็ติดตามมาด้วยอุทกภัย ทำลายชีวิตทรัพย์สินนับไม่ถ้วน เช่น ในปี 2067 (1524) ได้บันทึกไว้ว่า เกิดพายุน้ำท่วมฉับพลัน ชาวบ้านตามริมฝั่งจมน้ำตายกันมากจนเรือแล่นไม่ได้ ในปี 2161 (1618) เกิดพายุพัดแรงมาก 6 อำเภอแคว้นแต่จิวมีคนจมน้ำตายถึง 12,500 คน มีบ้านเรือน 30,000 หลังพังทลาย ปี 2293 (1750) ยุคเจียนหลงราชวงศ์ชิง น้ำในแม่น้ำห่านท่วม ทำนบกั้นน้ำพังไป 500 กว่าครั้ง มีบ้านเรือนประชาชนถูกทำลายถึง 2,260 หลัง แม้อำเภอใกล้เคียงต่างก็ได้รับความเสียหายมาก ผู้เขียนเคยตรวจสอบจากบันทึกการเกิดภัยธรรมชาติต่าง ๆ ของตำบลตงลี่เพียงแห่งเดียวปรากฏว่าช่วง 2481-2492 (1938-1949) ท้องที่ดังกล่าวเกิดวาทภัยและอุทกภัยถึง 60 กว่าครั้ง เกิดแผ่นดินไหว 25 ครั้ง ชาวบ้านในท้องถิ่นได้สร้างศาลเจ้าวายุเทพขึ้น จะเห็นว่าชาวบ้านแถบนั้นต้องมีการภาวนาให้วายุเทพช่วยคุ้มครอง

เรื่องการขาดแคลนอาหารก็เป็นลักษณะพิเศษอันหนึ่ง ตามบันทึกประวัติอำเภอระบุไว้ว่า อำเภอเจียงหย่ามีพื้นที่ทำกินจำกัด ปีไหนผลการเก็บเกี่ยวไม่ดี มีอาหารพอกินเพียง 3 เดือนเท่านั้น ทั้งยังมักถูกน้ำเค็มเข้าแทรก ทำให้พื้นที่เพาะปลูกยิ่งน้อยลง เช่น จากบันทึกในปี 2124 (1581) ได้ระบุว่า เกิดพายุแรงเรือประมงร้อยกว่าลำถูกพัดพลิกคว่ำ คนจมน้ำตายกว่า 1,000 คน เมื่อมีน้ำทะเลเข้าแทรกเกิดความเค็มสูงขึ้น ที่ดินถูกทำลายหลายปีเก็บเกี่ยวไม่ได้ 2396 (1853) ทำนบแม่น้ำห่านพัง กว่าจะสร้างทำนบใหม่ก็ต้องใช้เวลา 5 ปี ที่ดินเก็บเกี่ยวไม่ได้ นานถึง 9 ปี ปี 2486 (1943) เป็นปีที่เกิดแห้งแล้งมาก ประชาชนหาอาหารกินไม่ได้ โรคติดต่อก็ระบาด ข้าว 1 ไร่ลอม ราคาสูงถึง 500 เหรียญ ราคาข้าววันเดียวขึ้นสูงหลายเท่า ประชาชนต้องพากันอพยพไปต่างถิ่นเพื่อความอยู่รอด ตลอดทางเต็มไปด้วยทารกที่ถูกทอดทิ้งและศพคนตาย จะเห็นได้ว่าในเมื่อมีพื้นฐานเป็นสังคมเกษตรกรรม เมื่อเกิดขาดที่ดินเพาะปลูก อาหารไม่พอกิน ย่อมส่งผลถึงความอยู่เหยิงทางสังคม

การรบกวนจากโจรสลัด เนื่องจากเขตชายฝั่งทะเล รัฐบาลตุลไม่ทั่วถึง มีโจรสลัดจากญี่ปุ่นและโจรสลัดทั้งทางน้ำและทางบก มักจะมาปล้นสะดมชาวบ้านเป็นประจำ ปี 2106 (1563) เดือนกันยายนโจรสลัดเข้าบุกจากหลิน มีชาวบ้านถูกฆ่าตายเป็นจำนวนมาก เมื่อข้ามปีโจรสลัดก็มาก่อความที่จางหลินอีก "ยึดเรือประมงมุ่งแล่นไปทางเกาะ" ปี 2222 (1679) มีโจรสลัดหลายพันคน นำโดยหัวหน้าชื่อ ชิวฮุย ทำการปล้นเอาทรัพย์สินของชาวจางหลินเป็นจำนวนมาก เมื่อปี 2352 (1809) โจรสลัดที่เกาะขึ้นนอกได้ออกอาละวาดทำการปล้นสินค้าบนเรือที่ขนไปขายที่เมืองซูเจา เป็นผลทำให้คนที่มิแแรงก็ต้องหนีภัยไปต่างถิ่นบางคนต้องฝ่าฝืนข้อห้ามลงทะเลเดินทางไปต่างแดน

การแบ่งสรรกรณที่ดินของชาวบ้านไม่สมดุลกัน ราษฎรส่วนใหญ่ไม่มีที่ดินทำกินของตัวเองหรือมีที่ดินทำกินน้อย ผู้เขียนเคยเดินทางไปสำรวจสภาพการแบ่งสรรที่ดินในหมู่บ้านจิงจี้ ตำบลหลงตู ช่วงต้นทศวรรษที่ 50 ปรากฏว่าทั้งหมู่บ้านมีที่ดินทำกิน รวมทั้งสิ้น 3,312.39 โหม่ว (ไร่ของจีน) ในจำนวนที่ดินทำกินดังกล่าว มีจำนวนถึง 1,237.59 โหม่ว กระจุกตัวอยู่ในเมืองของเจ้าของที่ดิน 54 ราย คือ เป็นจำนวนที่ดินทำกินราว 37% ของหมู่บ้าน โดยเฉลี่ยแต่ละครัวเรือนมีที่ดินทำกินประมาณ 30 โหม่ว มีชาวนายากจน 297 ครัวเรือนมีที่ดินทำกินเพียง 214.92 โหม่ว เฉลี่ยครัวเรือนละ 0.72 โหม่ว นอกจากนั้นยังมี 18 ครัวเรือน ต้องเช่านาเขามาทำกิน ชาวบ้านที่ยากจนต้องเช่าที่ดินของเจ้าที่ดินรายใหญ่มาทำกิน เขาเหล่านั้นนอกจากต้องทำนาแล้ว ยังต้องอาศัยหากินทางทะเล ซึ่งกล่าวกันว่าต้องอาศัยทำนา 30% การประมง 70% ส่วนผู้หญิงเด็กเล็กตามชายหาดก็ต้องอาศัยเก็บหาหอยเสียบ พารายได้จนเจือครอบครัว มีบางท้องที่ชาวบ้านต้องต้มน้ำทะเลทำเกลือขาย สมัยเฉียนหลงราชวงศ์ชิง มีนายอำเภอเจิงห่ายทำงานหนึ่งได้แต่งกลอนไว้บทหนึ่งว่า "นาเกลือยังน้ำทะเลแสงอาทิตย์ผืนนิกเป็นทราย" นับว่าเป็นการวาดภาพการดำรงชีพของชาวบ้านในท้องถิ่นเจิงห่ายได้อย่างใกล้เคียงความจริงที่สุด

อาชีพหลักของชาวเจิงห่าย คือ การประมงและทำนาเกลือ ทั้งยังเป็นเมืองท่าที่เรือประมง เรือสินค้าแล่นผ่านไปมา การพาณิชย์เจริญพอใช้ การประกอบอาชีพของชาวบ้านแถบนี้ก็มีลักษณะพิเศษแตกต่างจากที่อื่น ๆ ในสมัยราชวงศ์หมิงและราชวงศ์ชิง อำเภอเจิงห่ายมีอาชีพทำนาเกลือมาก ที่มีชื่อที่สุดคือเขตนาเกลือเสี่ยวกังฉาง เป็นหนึ่งในแหล่งผลิตเกลือที่สำคัญของมณฑลกวางตุ้ง 14 แห่งในสมัยราชวงศ์หมิง การทำนาเกลือมีเนื้อ 1,195 โหม่ว รัฐบาลทุกราชวงศ์ก็ได้แต่งตั้งเจ้าหน้าที่ทำการจัดเก็บภาษี เกลือดิบและเกลือสุกที่ผลิตจากอำเภอเจิงห่าย นอกจากขายให้อำเภอใกล้เคียงแล้ว ยังขนส่งไปขายในที่อื่น ๆ ในสมัยราชวงศ์ชิงมีนักประพันธ์ท่านหนึ่งได้แต่งกลอนไว้ว่า "เรือกวางตุ้งแล่นไปทางทิศเหนือ เรือชกเกี้ยนมาได้ทุกลำเรือต่างก็นำเกลือแต่จิวมาขาย ลมพัดจากตะวันตก น้ำขึ้นสูง ไม่กล้าประมาทชักเต็มใบ" ในขณะที่เรือจากตุงกว่านซินฮู่ยไปขนเกลือที่แต้จิว "ต่างก็ได้ผลกำไรเป็น 10 เท่า" แต่ละทุกท้องถิ่นต่างแลกเปลี่ยนสินค้ากัน จึงทำให้เมืองท่าเจริญรุ่งเรือง ปัจจุบันอำเภอเมืองเจิงห่ายขณะนี้ แต่ก่อนมีชื่อว่าท่าพิว้าง ทั้งนี้ เนื่องจากเมื่อ 300 กว่าปีก่อนตั้งอยู่ริมทะเล เป็นจุดผ่านระหว่างกวางเจาและฉวนเจา สมัยนั้นเป็นชุมชนมพ่อค้า มีสินค้านำเข้าจากที่ต่าง ๆ เช่น ซุงไม้ แพไม้ไผ่ สินค้าทะเล ผลิตภัณฑ์พื้นเมือง ตลอดจนสินค้าจากเมืองฝรัง ขณะเดียวกันก็มี

อาชีพบริการต่าง ๆ สำหรับการเดินเรือเช่น ร้านตีเหล็ก การทำเชือก และการขนถ่ายสินค้าเป็นต้น ซึ่งสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับการตีเหล็ก การทำเชือกก็ได้ถูกบันทึกไว้เป็นที่ทราบกันทั่วไปจนถึงทุกวันนี้

ศาลเจ้าเทียนเฮาที่อยู่ทิศใต้ของตัวเมือง มีศิลาจารึกบันทึกไว้ว่า เจิงห่ายตั้งอยู่ริมฝั่งทะเล เห็นแต่คลื่นลมและท้องฟ้าสุดไกล ชาวบ้านต้องอาศัยทะเลเป็นที่ทำมาหากิน ไม่ว่าจะป็นพ่อค้าใหญ่ หรือชาวประมงทั่วไป ก็ต้องยึดเป็นอาชีพหลักโดยการสืบทอดกันต่อ ๆ ไป ชาวบ้านเจิงห่ายนี้มีนิสัยชอบเสี่ยงในการเดินทะเล ต่างก็มีความสามารถสูงส่ง ฝีมือยอดเยี่ยม โดยเฉพาะเทคนิคการถือหางเสือเรือเดินทะเล เป็นที่นิยมชมชอบจากชาวโลกทั่วไป ฉะนั้นเรือสินค้าต่างประเทศก็นิยมจ้างชาวเรือแต่จี๊เป็นผู้ขับหรือเป็นลูกเรือ จะเห็นได้ว่าลูกเรือชาวแต่จี๊มีอยู่ทั่วโลก ชาวเจิงห่ายก็เช่นเดียวกับชาวแต่จี๊อื่น ๆ สามารถใช้สิ่งแวดลอมธรรมชาติของตนมาทำประโยชน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งรู้จักพึ่งทะเลเพื่อเอาตัวรอด

3. การติดต่อค้าขายระหว่างท่าเรือเจิงห่ายกับประเทศไทย

เจาซานโก๊ทะเลได้เชื่อมกับมหาสมุทรแปซิฟิกอันกว้างใหญ่ไพศาล มีความสัมพันธ์กับต่างประเทศอย่างใกล้ชิด ในอดีตจึงมีผู้คนกล่าวไว้ว่า “บริเวณชายฝั่งทะเลต่างต้องมีการติดต่อกับต่างประเทศ” ใน “สิบสามห้าง” ที่เมืองกวางเจา ปรากฏว่ามีห้างผู้เจาด้วย เมื่อ 2303 (1760) อันเป็นการยอมรับซึ่งฐานะความสำคัญของเจาซานในการติดต่อการค้ากับต่างประเทศ เจาซานได้แสดงบทบาทสำคัญในการทำการค้าภายในประเทศระหว่างภาคเหนือกับภาคใต้ และรุ่งเรืองกว่าการค้าระหว่างประเทศมานาน จึงได้สร้างฐานอันกว้างใหญ่ให้แก่การค้าระหว่างประเทศ ในสมัยหมิง พ่อค้าแต่จี๊ ก็ได้ก่อตั้งสมาคมแต่จี๊ ขึ้นในนครนานกิง (หนานจิง) เป็นทั้งองค์การที่จัดการค้าธุรกิจการค้าและสถานที่พักอาศัยของพ่อค้าที่เดินผ่านไปมา เจิงห่ายเป็นอำเภอชายฝั่งทะเลของแต่จี๊ ติดอันดับในการค้าขายขนส่งทางทะเลของกวางตุ้ง สมัยซ้อง (ซุง) เจิงหยงก้งของเจิงห่ายปัจจุบัน (ก่อนนี้ชื่อว่าท่าเรือเฟิงหลิ่ง) กับท่าเรือตงโหล่งเป็นด่านสำคัญที่เรือเดินทะเลต้องเดินผ่านเข้าออก และจอดเทียบในราชวงศ์หยวนและราชวงศ์หมิง ท่าเรือนี้หวังได้กลายมาเป็นเมืองท่าขนส่งทางทะเล เพียงแต่เป็นรองจากเกาะหนานอ้าว และท่าเรือเจ้อหลินเท่านั้น แต่ก็ต้องพึ่งพาซึ่งกันและกัน และเนื่องจากใกล้แผ่นดินใหญ่และทั้งใจรสน้อยกว่าจึงได้เปรียบกว่า เมื่อปลายศตวรรษที่ 17 เนื่องจากราชวงศ์ซิงได้ยกเลิกข้อกำหนดการห้ามการค้าทางทะเล การค้าเจิงห่ายกับต่างประเทศจึงได้ก้าวสู่ศักราชใหม่

พ.ศ. 2227 (1684) (รัชกาลคังซี ปีที่ 23) ราชวงศ์ซิงอนุญาตให้พ่อค้าและประชาชนตามเมืองท่าต่าง ๆ ในกวางตุ้ง ทำการค้าทางทะเล ปีต่อมา ด้านศุลกากรกวางตุ้ง ได้ไปตั้งด่านภาษีที่เจิงห่ายอีก 5 ด่าน เป็นต้นว่าหนานกวานโช่ว (หนานเหมินว่าย เจิงไฮ้ในปัจจุบัน) หนานหยงโช่ว (หนานกวานเสี่ยวโช่ว) ซ่าลูโช่ว (หนานกวานกว๋าส่วโช่ว) ตงโหล่งโช่ว (อยู่ทางใต้ของเจิงไห้ ติดกับจางเหลิน) และจางหลินโช่ว (ตงโหล่งเสี่ยวโช่ว) เฉพาะหนานกวานโช่ว และตงโหล่งโช่ว ราชวงศ์ซิงได้ภาษีเงินได้จาก 5 ด่านนี้เป็นเงิน 43,750 ตำลึงเท่ากับหนึ่งในห้าของภาษีที่เก็บได้ทั้งหมดของมณฑล 2268 (1725) ราชวงศ์ซิงได้พบเหล็กแท่งสามพันกว่าชั่ง วินิจฉัยกันว่าเป็นสมอเรือสำเภาทัวแดง เรือสำเภาทัวแดงที่เดินทางทะเลไปต่างประเทศ ส่วนใหญ่

มุ่งประเทศไทยเป็นจุดหมายปลายทางโดยนำเข้าข้าวสาร ไม้ และสินค้าพื้นเมืองอื่นๆ จากประเทศไทย และส่งเครื่องปั้นดินเผา ผ้าพื้นเมือง ผลไม้แห้ง น้ำตาล เกลือ ไปจากจางหลิน สมัยนั้นมีสถานที่แห่งหนึ่ง ซึ่งห่างจากจางหลิน 10 กิโลเมตร เรียกว่า "ชานเจี้ยว" เป็นเมืองท่าซึ่งเป็นที่ยุมนุมเรือสำเภาทัวร์แดง เดือนพฤศจิกายนของแต่ละปี เรือใบจะออกทะเลโดยอาศัยลมทิศตะวันออกเฉียงเหนือ พอถึงเดือนมีนาคม หรือ เมษายนก็จะอาศัยลมทิศใต้กลับมาอีก ความสัมพันธ์ทางการค้ากับภาคพื้น (หนานหยาง) ทางทะเลได้ใกล้ชิดมาก จางหลินเป็นศูนย์รวมและแหล่งกระจายสินค้าที่นำเข้าและส่งออก ในท่ามีเรือสินค้าจอดอยู่นับร้อยๆ ลำ ในเขตที่อยู่อาศัยของเมืองท่านี้มีถนน 9 สาย และเขตชุมชน 6 เขต ถนนแต่ละสายมีร้านขายปลา ร้านขายผลไม้ ร้านขายข้าวสาร ร้านขายยา และร้านรวงต่างๆ รวม 114 ร้านด้วยกัน มีโรงผลิตกระดาษทำการเช่นไหม กระดาษเงิน กระดาษทอง และห้างร้านส่งออกแห้วปลา และโกดังสินค้าประเภทต่างๆ สมัยนั้นโกดังสินค้าตั้งอยู่ที่แถบถนนเซียนเจียวและลิตยเจี้ยว ต่อมาได้สร้างโกดังสินค้าซินซิงเจียว ถนนซินซิงยาว 187 เมตร โกดังสินค้าที่เป็นตึก 2 ชั้น มี 54 คูหา กว้างคูหาละ 5 เมตรเศษ ลึก 16 เมตร โกดังสินค้าตั้งติดริมแม่น้ำ มีประตูน้ำสี่เหลี่ยม สินค้าสามารถขนถ่ายจากเรือเข้าไปในโกดังสินค้าโดยตรง ประชาชนที่อยู่อาศัยในเขตชุมชนนั้นมาจากทั่วทิศ ไซ้แซ่สกุลถึงกว่าหนึ่งร้อยแซ่ ผู้เขียนได้ไปเยือนหมู่บ้านตั้งขีเมือปีที่แล้ว ปรากฏว่าหมู่บ้านดังกล่าวนี้ยังคงรักษาลักษณะพิเศษนี้ไว้ กล่าวคือผู้อยู่อาศัยกอปรด้วยมากแซ่มากกว่า 60 แซ่ ในหมู่บ้านตั้งขีดังกล่าวนี้ มีสิ่งปลูกสร้างหนึ่งเรียกว่า "ซิดัง" สร้างขึ้นเมื่อ 2337 (1794) พ่อค้าคบคิดในท้องถิ่น สร้างอุทยานนี้ขึ้นตามแบบชิวโจว ทรัพย์สินของเจ้าของเดิมตระกูลหลินเคยถูกทางการยึดไป มูลค่าเรือสวนไร่และดีกรามบ้านช่องรวมกว่าสี่หมื่นหกพันตำลึง พ่อค้าจางหลินไปบุกเบิกตั้งห้างร้านและโกดังสินค้าในต่างแดนก็มีเช่นกัน เช่น "ร้านยี่ห้อหยวนเซ็ง" ในเมืองเฮียนโต มูลค่าทรัพย์สินมีถึงหลายแสนตำลึง ความรุ่งเรืองทางการค้าได้ช่วยส่งเสริมการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมอีกด้วย มีบาทหลวงเยอรมันท่านหนึ่งได้ไปเผยแพร่คริสต์ศาสนา และรับชาวบ้านเข้ารีตที่เฮียนเจ้า เมื่อ 2392 (1849) นับว่าเป็นตำบลที่มีการเผยแพร่คริสต์ศาสนาแห่งแรกในเจาซ่าน ต่อมามิชชันนารีอเมริกัน ปาจื้อสี่จากประเทศไทยไปซัวเถา เมื่อ 2415 (1872) ได้สร้างโบสถ์คริสต์เตียนขึ้นในจางหลิน ต่อมาโบสถ์คริสต์เตียนก็ได้สร้างขึ้นในตงโหล่งเมื่อ 2441 (1898) ความรุ่งเรืองทางการค้าเป็นการส่งเสริมการแลกเปลี่ยนทางเทคนิคต่อเรือ ในขณะที่เดียวกันจากการบันทึกไว้ต้นศตวรรษที่ 19 ค่าใช้จ่ายในการต่อเรือสูงที่สุดคือ เซี่ยเหมิน ต้นทุนต่อเรือตันละ 30 หยวน ต่ำที่สุดคือประเทศไทย แค่ 15 หยวนเท่านั้น อีกทั้งเนื้อไม้ของไทยเนื้อแข็งและทนทาน เรือใบจีนจึงนิยมต่อในไทยเป็นส่วนใหญ่ 2364 (1821) ชาวจีนโพ้นทะเลได้ลงทุนต่อเรือใบในประเทศไทยเป็นจำนวน 126 ลำ ในจำนวนนี้มี 82 ลำ ทำการค้าระหว่างไทยกับจีนโดยเฉพาะ 2363 (1820) ตงโหล่งไยวี่ที่ใกล้กับท่าเรือจางหลิน มีเรือนำข้าวสารจำนวน 118 ลำเข้าเทียบท่าติดต่อกันเป็นเวลา 2-3 เดือน ข้าวสารที่นำเข้านี้ได้ผ่านกลายเป็นวิกฤติการณ์การขาดแคลนข้าวของอำเภอต่างๆ ในเจาซ่านลง แต่เรือบรรทุกข้าวสารเหล่านี้ไม่ได้มาจากประเทศไทยโดยตรง เพียงแต่รัชกาลเจียจิ้งพอประสบวิกฤติการณ์การขาดแคลนข้าวที่ไร ก็ให้นำข้าวเข้าจากจางหลินและตงโหล่งไยวี่ นี่เป็นตัวอย่างหนึ่งจากบรรดาบันทึกเท่านั้น จากกาลเวลาที่ผ่านไปสามารถอนุมานได้ว่า ตอนเรือออกทะเลนอกจากลูกเรือแล้ว ยังมีพ่อค้า ข่างฝีมือ ข่างเทคนิค และคนอพยพ เรือสำเภา

หัวแดงเลยกลายเป็นพาหนะที่ขนส่งทั้งคนและสินค้า

พ.ศ. 2404 (1861) ซ่านโถว ถูกสร้างเป็นเมืองท่าพาณิชย์ กิจกรรมค้าและการค้าระหว่างประเทศของ เจาซ่าน จึงได้ย้ายจากจางหลินไปยังเมืองท่าซ่านโถว ซ่านโถวตั้งอยู่ทางด้านใต้ของอำเภอเจิงไห่ อยู่ทางแถบ ใต้ของดินแดนสามเหลี่ยมของแม่น้ำทานเจียง 2212 (1669) หลังจากพระราชวังชิงได้ยกเลิกคำสั่งย้ายเขตแล้ว ชาวเมืองก็เพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ เรือสินค้าและเรือประมงที่ผ่านไปมาก็ยิ่งดีขึ้นเป็นเงาตามตัว ร้านรวงได้ ตั้งขึ้นตามชายทะเลเป็นอันมาก และได้ค่อย ๆ กลายเป็นแหล่งค้าขายที่จอแจในเวลาต่อมา มีเรือสินค้าเข้า เทียบท่าบ่อย ๆ ปี 2397 (1854) พ่อค้าผู้เจียน(ฮกเกี้ยน) และพ่อค้าท้องถิ่นได้ร่วมกันก่อตั้ง “สมาคมเจาเจา” ในถนนอันผิงในปัจจุบัน เพื่อเป็นสถานที่ติดต่อธุรกิจการค้า โดยทำธุรกิจด้านขนส่งทางเรือ ด้านสมุนไพร ด้านค้าข้าว ด้านไม้ซี้ดไฟ และด้านการแลกเปลี่ยนเงินตรารวม 5 ประเภท ตามรูปการณ์ในขณะนั้นชาวเถาได้ เปิดเป็นเมืองท่าแล้ว ห้างฝรั่งได้ทยอยเข้ามาตั้งบริษัทกันตาม ๆ กัน เรือกลไฟของต่างชาติก็เข้ามาสู่ท่าซ่านโถว มีอังกฤษ ญี่ปุ่น นอร์เวย์ ฮอลันดา เดนมาร์ก โปรตุเกส ฝรั่งเศส อิตาลี และสหรัฐอเมริกาเป็นอาทิ เทียบ กันแล้วเรืออังกฤษมีระวางขับน้ำมากที่สุด ตลอดระยะเวลา 50 ปี ที่ซ่านโถวเปิดเป็นเมืองท่าจนถึงการปฏิวัติ ซินไฮ่ ปี 1911 สินค้าที่นำเข้ามาสมัยนั้นได้แก่ ยาฝิ่นและข้าวเป็นส่วนใหญ่ มูลค่าการส่งออกหลังกว่า มูลค่าการนำเข้ามาก สินค้าที่ส่งออกในระยะแรกเป็นประเภทกระดาษพื้นเมือง เครื่องปั้นดินเผา ไบซา ปอ และผลิตภัณฑ์ของปอ (เช่น แห ผ้าป่าน) สินค้ารองลงมาได้แก่ น้ำตาล ถั่วเหลือง น้ำมันถั่วลิสงก็อยู่ในอัตรา ที่ค่อนข้างสูง ระยะเวลาเพื่อสนองกับความต้องการของชาวจีนโพ้นทะเล ปริมาณการส่งออกของสินค้า ประเภทผลไม้ ผ้าพื้นเมือง รองเท้า หมวกก็ได้ทวีมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ระยะเวลา สินค้าที่นำเข้ามาส่วนใหญ่ ส่งจากฮ่องกง รองลงมาเป็นสิ่งคโปร ไทย และเวียดนามในระยะหลังนอกจากที่กล่าวมาแล้ว ยังมีญี่ปุ่นและ ไต้หวัน สินค้าที่ส่งออกส่วนใหญ่ส่งไปฮ่องกงและเมืองภายใต้การปกครองของอังกฤษเป็นส่วนใหญ่ ระยะเวลา หลังฮ่องกงก็ยังคงครองตำแหน่งที่หนึ่งอยู่ รองลงมาได้แก่ สิงคโปร์ ไทย และเวียดนาม ซึ่งต่างครองส่วน-แบ่งตลาดประเทศละ 15% มูลค่าทางการค้าของซ่านโถว จัดอยู่ในอันดับที่ 7 ที่ 8 ของทั่วประเทศ

ในสมัยนั้น นอกจากท่าเรือซ่านโถวจะดำเนินการซื้อขายสินค้าแล้ว ยังเป็นท่าเรือสำคัญอีกแห่ง หนึ่งสำหรับคนอพยพ ตลอดสมัยราชวงศ์ชิงถึงปี 2478 (1935) ชาวจีนที่ออกเดินทางไปต่างประเทศมี จำนวนไม่น้อยกว่า 2 ล้านคน ในจำนวนนี้ส่วนใหญ่เดินทางไปไทย ในภาวะการณ์ที่จำนวนผู้อพยพเพิ่มขึ้น อย่างรวดเร็ว และเพื่อสนองความต้องการสินค้าพื้นเมืองของชาวจีนโพ้นทะเล ในรัชกาลกวางซู่ ซ่านโถวได้ เปิดหนานซัง หนานเจียว (ต่อมาเปลี่ยนชื่อว่าเจียงหยวน) เทออี (ต่อมาเรียกว่าก้วย) และเสียนเจียว 4 สมาคม ซึ่งเป็นองค์กรธุรกิจตามประเภทสินค้า ทำให้ธุรกิจส่งออกค่อย ๆ เจริญรุ่งเรือง ห้างร้านที่ดำเนินกิจการ ส่งสินค้าพื้นเมืองออกเหล่านี้ มีความสัมพันธ์กับพ่อค้าชาวจีนโพ้นทะเลที่จำหน่ายสินค้าพื้นเมืองจีนในต่าง-ประเทศอย่างใกล้ชิด ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อลูกพี่น้อง ญาติพี่น้องที่เกี่ยวข้องกัน หรือลูกพี่ลูกน้อง คนใน หมู่บ้านเดียวกัน มิตรที่ตีมืออยู่มาก พวกเขาได้ตั้งบริษัทที่มีความสัมพันธ์ทางสายเลือด ความสัมพันธ์ใน ท้องถิ่น พึงพาอาศัยซึ่งกันและกัน ในด้านภายในประเทศ ความสัมพันธ์นี้ได้เชื่อมซ่านโถวกับชนบท และ หัวเมืองอันมากหลายของที่ราบใหญ่เจาซ่านให้ติดกันโดยตลอด ในด้านต่างประเทศได้ทำให้ฮ่องกง สิงคโปร์

เป็นชุมทางของภาคพื้นเอเชียอาคเนย์อันไพศาล ทำให้ชานไถวกับชุมชนจีนโพ้นทะเลฝ่ายหนึ่งและชิวเถากับหมู่บ้านญาติมิตรชาวจีนโพ้นทะเล ในเมืองจีนอีกฝ่ายหนึ่ง มีความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้น ลักษณะแบบนี้ได้ต่อเนื่องกันมาจนถึงปลายทศวรรษที่ 4 ของศตวรรษนี้ จึงได้สิ้นสุดลง

4. ปริมาณย้ายเทและทิศทางอพยพไปต่างประเทศของคนจีนห้าย

การอพยพไปอยู่ต่างแดนของคนจีนห้ายอย่างขนานใหญ่ มีขึ้นในช่วงที่เมืองท่าจางหลินกำลังรุ่งเรือง (ระหว่างต้นทศวรรษที่ 18 ถึง กลางศตวรรษที่ 19) แต่ความจริงแล้ว ก่อนหน้านั้นก็มีการอพยพกันบ้างแล้ว อย่างเช่นในสมัยราชวงศ์หมิง มีบุคคลผู้หนึ่งชื่อหลินเต๋าเจียน ที่คุมกำลั้งติดต่ออาวุธเคลื่อนไหวยุอยู่ในทะเลร่วม 30 ปี แล้วในที่สุดเขาก็พาสมัครพรรคพวกราว 2,000 คนไปตั้งหลักแหล่งที่ปัตตานีของไทย ปีพ.ศ. 2121 (1578) นับเป็นการอพยพเข้าไทยครั้งแรก ที่ทำกันอย่างเป็นกลุ่มเป็นก้อน ในกลุ่มคนเหล่านั้นมีไม่น้อยที่เป็นคนแต่จีว ดังที่มีบันทึกไว้อย่างชัดเจนว่า ในการเดินทางออกจากเจาโจว (แต่จีว) ครั้งสุดท้ายนั้น เขาได้เกณฑ์คนแต่จีวกว่าร้อยคนขนทรัพย์สินมีค่าออกจากถ้ำ และเดินทางไปสู่ทะเลได้พร้อม ๆ กัน ต่อมาในตอนต้นศตวรรษที่ 18 (ทศวรรษ 1720) เมื่อมีการค้าข้าวระหว่างประเทศเกิดขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างเจาชานกับต่างประเทศก็ขยายตัวไปอย่างรวดเร็วถือว่าเป็น "ยุคทอง" ที่เดียว รัฐบาลชิงในรัชสมัยคังซีปีที่ 61 2265 (1722) ได้เปิดประเทศนำเข้าข้าวจากสยาม เพื่อแก้ปัญหาความขาดแคลนธัญญาหารของฝูเจี้ยนและกวางตงอย่างรีบด่วน ในระยะเริ่มแรก อนุญาตให้เฉพาะข้าราชการฝายสยามเป็นผู้นำเข้า จนกระทั่งถึงปีที่ 7 ของรัชสมัยยงเจิ้ง (1729) ก็ได้ใช้นโยบายกว้างขึ้นอีก อนุญาตให้พ่อค้าประชาชนของมณฑลต่าง ๆ เดินทางไปซื้อข้าวจากสยามเข้าประเทศได้ โดยเฉพาะต่อมาในปีที่ 8 ของรัชสมัยเจียนหลง (1743) ถึงกับลดและงดเว้นการเก็บภาษีจากเรือสินค้าที่บรรทุกข้าวเข้าประเทศ และต่อมาไม่นานก็ประกาศให้รางวัลและแต่งตั้งให้กินตำแหน่งขุนนางแก่บรรดาผู้นำข้าวเกินสองพันสือขึ้นไป การเปิดประตูค้าข้าวกับต่างประเทศ นำมาซึ่งความเจริญทางด้านการเดินเรือกับต่างประเทศ รวมทั้งอุตสาหกรรมต่อเรือ และกิจการในแขนงต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ขณะเดียวกันก็ได้กระตุ้นให้เกิดการอพยพโยกย้ายไปอยู่ในต่างประเทศด้วยเช่นเดียวกัน การลำเลียงขนส่งข้าวจากสยามและเวียดนามเข้าประเทศ และขนส่งสินค้าจีนไปยังประเทศเหล่านั้น สำหรับเรือที่ใช้ลำเลียงนั้น ถ้าเป็นสินค้ากวางตงจะเป็นเรือหัวแดง จุดเทียบเรือคือเมืองท่าจางหลิน เรือหัวแดงลำเลียงทั้งผู้คนและสินค้า ทำให้การอพยพของชาวจีนไปสู่โพ้นทะเลดำเนินติดต่อกันไปไม่ขาดตอนเช่นเดียวกัน จากตัวเลขที่ประเมินได้พบว่า ในช่วงต้นของรัชกาลที่สามของกรุงรัตนโกสินทร์ฯ (ค.ศ. 1824-1851) มีคนจีนอพยพเข้าสยามปีละ 6,000-8,000 คน สภาพการเดินทางคล้าย ๆ กับการขนทาสอัฟริกา บนคาบฟ้ามีคนแออัดกันอยู่ยุบยับไปหมด ต้องทนตากแดดตากฝนอยู่เช่นนั้น เนื่องจากได้ท้องเรือมีสินค้าเต็มไปหมด เสบียงก็น้อยนิด มิใช่น้อยที่ต้องอดอยากถึงตาย

หลังจากชานไถวถูกกำหนดให้เปิดเป็นเมืองท่าอย่างเป็นทางการในกลางศตวรรษที่ 19 แล้ว คราใดที่เกิดความปั่นป่วนทางการเมือง จนเศรษฐกิจพังทลาย ผู้คนก็พากันหนีไปตายดาบหน้ากันระลอกใหญ่ แต่ถ้าไม่มีเหตุการณ์รุนแรงอะไร การอพยพโยกย้ายก็ดำเนินไปเรื่อย ๆ หลังช่วงกลางศตวรรษที่ 19 แล้ว

ปรากฏว่ามีการอพยพเป็นระลอกใหญ่ ๆ ดังต่อไปนี้

1. เมื่อซานโถวเปิดเป็นเมืองท่าแล้ว ปริมาณการค้าขายของเรือแต่ละลำเพิ่มมากขึ้นมีเรือเข้าออกท่าถี่ขึ้น การเดินทางสะดวกกว่าเดิมมาก อีกทั้งต่างแดนก็ต้องการแรงงานอย่างรีบด่วน ดังนั้นจึงเกิดการอพยพโยกย้ายกันไปต่างแดนกันเป็นระลอกใหญ่ จากตัวเลขปรากฏว่า ระหว่างปี 1869-1872 มีผู้คนอพยพผ่านเมืองท่าซานโถวไปยังกรุงเทพฯ ไซ่ง่อน และสิงคโปร์รวม 101,261 คน ระหว่างปี 1879-1897 จำนวนผู้อพยพผ่านซานโถวไปยังประเทศต่าง ๆ ในย่านเอเชียอาคเนย์รวม 1,006,821 คน และมีคนอพยพเข้าจีนในระยะเดียวกันนี้รวม 50,296 คน มีจำนวนผู้อพยพออกมากกว่าอพยพเข้ารวม 956,525 คน ในปี ค.ศ. 1912 (ปีที่หนึ่งของสมัยสาธารณรัฐ) - 1923 มีผู้อพยพผ่านเมืองซานโถวไปยังต่างประเทศรวม 2,034,680 คน เข้าประเทศ 1,304,768 คน รวมแล้วออกมากกว่าเข้ารวม 968,744 คน

2. เมื่อการปฏิวัติปี 1927 ล้มเหลว ขบวนการกรรมกรชาวจีนถูกปราบปรามอย่างหนัก ปรากฏมีผู้ลี้ภัยไปอยู่ต่างประเทศผ่านทางเจียงห่ายร้อยกว่าคน

3. ภายหลังกรณี "7 กรกฎาคม" กองกำลังทหารญี่ปุ่นจากภาคอีสานของจีน บุกลงสู่ใต้สงครามขยายตัว มีคนหนีลงไปถึงเจียงห่าย 61 ครอบครัว ในจำนวนนั้น มีอยู่ 20 ครอบครัว หนีต่อไปยังต่างประเทศ

4. เมื่อสงครามต่อต้านญี่ปุ่นสงบลงใหม่ ๆ ภาวะเศรษฐกิจในประเทศตกอยู่ในภาวะปั่นป่วนขาดแคลนอาหารการกินอย่างหนัก ผู้คนพากันอพยพหนีไปอยู่ต่างแดนเป็นจำนวนมากเฉพาะระหว่างเดือนมกราคม ถึง พฤศจิกายน 2491 (1948) ปรากฏว่ามีผู้ได้หนังสือเดินทางไปยังต่างประเทศรวม 57,628 คน ในขณะที่เดียวกันก็มีคนเข้าประเทศ 4,677 คนรวมแล้วมีคนออกมากกว่าคนเข้าร่วมสิบเท่าตัว

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นโยบายชาวจีนโพ้นทะเลของราชวงศ์ชิง

สวีสาวหลิน

(ผู้เขียน)

ไสว วิศวานันท์

(ผู้แปล)

การอพยพไปตั้งถิ่นฐานในโพ้นทะเลของชาวจีนในยุคต้น ๆ มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการค้าระหว่างประเทศ กล่าวได้ว่าตั้งแต่มีการคมนาคมเดินทางไปมาเพื่อทำการค้าในโพ้นทะเลก็ปรากฏว่า ได้มีชาวจีนเดินทางไปตั้งถิ่นฐานในโพ้นทะเล ในหนังสือของจีนได้เรียกชาวจีนโพ้นทะเลในชื่อต่าง ๆ กันเช่น "ตั้งเหริน"¹ "หัวเหริน"² "ฮันเหริน"³ ยังมีการเรียกเป็น "เบ้อเหียน"⁴ "เบ้อฮื่อ"⁵ หรือเรียกตรง ๆ ว่า "จุงหัวเหริน" "จุงกัวเหริน" สำหรับชนชั้นปกครองระบบศักดินาของจีนบางครั้งก็เรียกชาวจีนโพ้นทะเลในลักษณะที่เป็นการเหยียดหยามว่าเป็น "ซีหมิน" "หยิวหมิน" "หลิวหมิน" ฯลฯ ซึ่งหมายถึงราษฎรที่ถูกทอดทิ้งเป็นคนเร่ร่อนไม่มีหลักแหล่งที่แน่นอน หลังสงครามฝิ่นจนถึงต้นศตวรรษที่ 20 ชาวจีนโพ้นทะเลส่วนใหญ่ถูกเรียกเป็น "หัวเหริน" หรือ "หัวหมิน" "หัวกุง" "หัวซาง" สำหรับคำว่า "หัวเจียว" นั้นเป็นการเรียกชาวจีนโพ้นทะเลในระยะหลัง สันนิษฐานว่า "หัวเจียว" ปรากฏอย่างเป็นทางการครั้งแรกในคำรายงานของเจิ้งกวางย้งถึงหลี่หงจางเมื่อปี 1883 ขอให้หลี่ฟูซางเสนาบดีกระทรวงการพาณิชย์เป่ย์หยางลงนามในสัญญาข้อตกลงระหว่างเจ้าชายจี้กับจาซินโวและแกสโก ซึ่งในรายงานดังกล่าวมีข้อความว่า "เมืองต่าง ๆ ซึ่งเป็นแหล่งที่พักอาศัยของชาวจีนโพ้นทะเลส่วนใหญ่ในหนานหยาง (มหาสมุทรตอนใต้) ซึ่งเป็นต้องทั้งส่งเรือ

ไปมา?–⁶ ในจดหมายเหตุสมัยกรุงสุโขทัยแห่งราชวงศ์ซิง (หมวด 188) ก็ปรากฏว่ามีการใช้คำว่า “หัวเจียว” (ชาวจีนโพ้นทะเล)⁷ ในบันทึกการตราพระบรมราชโองการของจักรพรรดิถังวู่ในเดือนมิถุนายนแต่คำว่า “หัวเจียว” ที่ได้ใช้กันอย่างแพร่หลายมากในยุคหลังคือในสมัยต้นศตวรรษที่ 20 อย่างไรก็ตาม คำว่า “ถังเหริน” “หัวเหริน” “หัวซาง” “หัวเจียว” ก็ล้วนแต่หมายถึง คนจีนที่ตั้งถิ่นฐานในโพ้นทะเล และในบทความนี้ผู้เขียนใช้คำว่าหัวเจียว” (ชาวจีนโพ้นทะเล) ในการกล่าวถึงชาวจีนโพ้นทะเลสมัยราชวงศ์ซิง

สมัยราชวงศ์ซิงคือ ช่วงแห่งการพัฒนาอย่างต่อเนื่องของระบบศักดินาจีน ขณะเดียวกันก็เป็นยุคที่ลัทธิขงจื้อนิยมตะวันตกแพร่ขยายอิทธิพลเข้ามาในทวีปเอเชีย เนื่องจากในช่วงเวลานี้พวกเขาล่าอาณานิคมตะวันตกต้องการแรงงานมาพัฒนาอาณานิคมของตน จึงดึงดูดให้ชาวจีนเดินทางออกต่างประเทศ อีกประการหนึ่งคือ ประชาชนตามชายฝั่งทะเลของจีนต้องถูกระบบเศรษฐกิจศักดินาขูดรีด และถูกบีบบังคับทางการเมืองจนไม่มีทางออก นอกเสียจากต้องไปผจญภัยในต่างแดนเพื่อความอยู่รอดภายใต้เงื่อนไขทางภววิสัย? ในช่วงเวลาดังกล่าว ขนาด และจำนวนของชาวจีนที่เดินทางออกนอกประเทศจึงมีมากเป็นพิเศษ ท่าทีของรัฐบาลซิงที่มีต่อการเดินทางเข้าออกและตั้งถิ่นฐานในต่างประเทศของชาวจีนนั้น ก็เปลี่ยนแปลงกันตามยุคสมัย และนโยบายของรัฐบาลที่ปกครองในขณะนั้น นโยบายของรัฐบาลซิงดังกล่าว ก่อผลกระทบอย่างลึกซึ้งต่อชาวจีนโพ้นทะเล ที่ได้ตั้งถิ่นฐานในต่างประเทศ ผู้เขียนใคร่ขอนำเอาสภาวการณ์การเข้าออกของชาวจีนโพ้นทะเล และการเปลี่ยนแปลงนโยบายต่อชาวจีนโพ้นทะเลของรัฐบาลซิงมากกล่าวโดยสังเขป

1. ราชวงศ์ซิงตอนต้น (ก่อนศตวรรษที่ 19) นโยบายเกี่ยวกับการเข้าออกประเทศของชาวจีนและชาวจีนโพ้นทะเล แบ่งออกเป็นช่วง ๆ ดังนี้

1. ยุคแห่งการห้ามออกทะเลและย้ายเขต (1640-1683) ในราชวงศ์ซิงตอนต้นนั้น แม้ว่าทั่วประเทศจะตกอยู่ภายใต้การปกครองของชนเผ่าซิงก็ตาม แต่กลุ่มของเจิ้งเจิ้งกงและกลุ่มพลังต่อต้านราชวงศ์ซิงตามชายฝั่งทะเลก็ยังคงมีการเคลื่อนไหวเพื่อต่อสู้กับราชวงศ์ซิงตามฝั่งทะเลด้านตะวันออกเฉียงใต้ มีข้าราชการกับราษฎรที่จงรักภักดีราชวงศ์หมิง ซึ่งไม่ยอมรับใช้ราชวงศ์ซิงได้พากันหลบหนีออกนอกประเทศ เพื่อปักหลักต่อสู้ต่อไป เพื่อเป็นการตัดขาดความสัมพันธ์ระหว่างแผ่นดินใหญ่กับพลังต่อต้านราชวงศ์ซิงในต่างประเทศ ชนชั้นปกครองของราชวงศ์ซิงได้ดำเนินนโยบายการห้ามออกนอกทะเลทั่วราชอาณาจักร ในปีที่ 4 ของจักรพรรดิซุ่นจื้อ (1647) ได้ประกาศ “กฎหมายดำซิง” บังคับใช้ทั่วราชอาณาจักร ในกฎหมายดังกล่าวได้กำหนดว่า “ข้าราชการและทหารพลเรือนที่ลักลอบออกทะเลเล็ดลอด และอพยพไปตั้งถิ่นฐานทำการเพาะปลูกตามเกาะต่าง ๆ ในมหาสมุทร ก็ถือเป็นผู้ที่สมคบกับโจรโดยคชภูฏี และมีโทษถึงประหาร⁸ และเดือนกรกฎาคมปีเดียวกัน ก็ได้มีการออกการประกาศพระบรมราชโองการในมณฑลกวางตงเป็นการพิเศษ โดยกำหนดว่าเรือที่ลักลอบเดินทางในมหาสมุทรตามชายฝั่งมณฑลกวางตงยังคงต้องห้าม⁹ จักรพรรดิซุ่นจื้อปีที่ 12 (1655) ยังได้กำหนดว่า “เรือเดินทะเลที่ได้จดทะเบียนไว้กับทางราชการและได้รับอนุญาตให้ออกทะเล ไม่ว่าจะเป็นผู้มีอิทธิพล ข้าราชการ ทหาร พลเรือน หากยังฝืนกฎหมายสร้างเรือซึ่งมีเสากระโดงอยู่สองเสา ถือว่าผิดกฎหมาย และผู้ใดนำเอาสินค้าต้องห้ามลงทะเลไปขายยังต่างประเทศ และลักลอบติดต่อกับพวกโจรสลัด

หรือสมคบกันรวมพลังเป็นกลุ่มก้อนและเป็นผู้นำทางไปปล้นสะดม จะต้องโทษประหาร ส่วนครอบครัวนั้น ต้องถูกเนรเทศไปชายแดน¹⁰ แม้ว่ารัฐบาลชิงจะประกาศห้ามออกทะเลอย่างเคร่งครัด แต่ก็ไม่สามารถควบคุมการออกทะเล เพื่อทำการค้าขายและการสนับสนุนของประชาชนในชายฝั่งทะเลที่มีต่อตระกูลเจิ้งเจิงได้ ชूंจื่อปีที่ 17 (1600) ในเดือนกันยายน รัฐบาลชิงก็ได้ออกกฎหมายอย่างทารุณบีบบังคับให้ราษฎรต้องอพยพจากชายฝั่งด้วยการประกาศให้ราษฎรตามชายฝั่งในมณฑลฟูเจี้ยน กวางตง เจ้อเจียง เจียงหนาน ซานตง รวม 5 มณฑลต้องอพยพจากริมชายฝั่ง 30-50 กิโลเมตร ให้ทำลายบ้านเรือนตามชายฝั่งจนกลายเป็นที่ดินรกร้าง กล่าวกันว่า การกำหนดนโยบายดังกล่าวเป็นไปตามข้อเสนอแนะของขุนพลหวงอู่ผู้ทรยศของเจิ้งเจิงกง ตามบันทึก “ไต้วันวายจี” กล่าวว่า หวงอู่ได้เสนอกลอุบายเพื่อกำจัดโจร 5 ข้อคือ 1. เกาะเซี่ยเหมิน กังเกาะจินเหมินสองเกาะ (?) มีพื้นที่เล็กแต่ได้ดำเนินการต่อต้านราชวงศ์ชิงถึงทุกวันนี้ เพราะได้รับการสนับสนุนทางด้านอาหาร น้ำมัน เหล็กจากประชาชนตามชายฝั่งทะเล ซึ่งกลัวเสียงของมาสนับสนุนทางเรือ หากสามารถอพยพราษฎรตามชายฝั่ง 5 มณฑลคือ ซานตง เจียงหนาน เจ้อเจียง ผู้เจี้ยน กวางตงในพื้นที่ลึกเข้าไป โดยตั้งเขตป้องกันไว้ก็จะสามารถทำลายเหล่าโจรได้โดยไม่ต้องใช้กำลังเข้าทำการกวาดล้าง 2. เผาทำลายเรือทุกลำตามชายฝั่งไม่ให้เหลือ แม้แต่ลำเดียวตามแม่น้ำลำคลองให้สร้างรั้วกันเอาไว้เพื่อไม่ให้มีการขนสินค้าข้ามเขต และให้มีการตรวจตราตลอดเวลา ผู้ฝ่าฝืนมีโทษถึงประหาร เมื่อปฏิบัติเช่นนี้เป็นเวลาเพียงครึ่งปี เรือของโจรสลัดไม่มีสถานที่ซ่อมแซมเรือ ก็จะต้องชำรุดทรุดโทรม เหล่าโจรซึ่งมีคนเป็นจำนวนมากเมื่อไม่มีอาหารก็ย่อมต้องสลายตัว วิธีนี้ไม่ต้องรบก็จะสามารถเห็นความตายของศัตรู...”¹¹ จะเห็นได้ว่ามาตรการดังกล่าวมีความรุนแรงเพียงใด เป้าหมายคือ ต้องการตัดขาดความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนตามชายฝั่งทะเลกับคณะกบฏชาตินิยมของเจิ้งเจิงกง อย่างไรก็ตามแม้ทางรัฐบาลชิงจะดำเนินนโยบายห้ามออกทะเล และให้ราษฎรตามชายฝั่งทะเลอพยพออกจากชายฝั่งก็ตาม ก็ยังไม่สามารถห้ามการติดต่อกับการค้าทางทะเล และการอพยพย้ายถิ่นของประชาชนได้ เพราะว่าข้าราชการบางคนก็ไม่ได้ปฏิบัติตามข้อห้ามของทางการราชวงศ์ชิงอย่างเคร่งครัดนัก ทั้งนี้เพื่อความมั่นคงทางการเมืองเศรษฐกิจในเขตปกครองของตนตลอดจนผลประโยชน์ส่วนตัว นอกจากนี้ยังมีการติดสินบนปล่อยคนลงเรือออกทะเล ส่วนพ่อค้าวานิชย์ตามชายฝั่งก็ยังสามารถติดสินบนพวกทหารเผ่าด่านที่สามารถติดต่อกับเจิ้งเจิงกงถึงเซี่ยเหมิน และทำการค้าขายกับต่างประเทศ ชาวต่างชาติที่ต้องการสินค้าก็ต้องอาศัยเจิ้งเจิงกง ผลประโยชน์จากการค้าต่างชาติก็จะตกอยู่ในมือของเจิ้งเจิงกงแต่ฝ่ายเดียว¹² ฉะนั้นนโยบายการอพยพย้ายถิ่นของทางการราชวงศ์ชิงก็ไม่ได้ประสบผลสำเร็จตามที่คาดไว้ว่า “ฝ่ายต่อต้านจะสลายตัวโดยไม่ต้องการสู้รบ” ในตรงกันข้ามกลุ่มเจิ้งเจิงกงกลับเป็นผู้ผูกขาดผลประโยชน์จากการติดต่อกับค้าขายกับต่างชาติ อีกทั้งยังขยายขอบเขตการค้ากับต่างชาติให้กว้างขวางยิ่งขึ้น “ทรัพย์สินที่ได้สามารถเลี้ยงดูทหารเป็นแสน อีกทั้งยังมีอาวุธยุทโธปกรณ์และเรือรบหลายพันลำ”¹³ จนถึงปีที่ 5 สมัยจักรพรรดิคังซีครองราชย์ (1666) ก็ปรากฏว่าเรือสินค้าของเจิ้งเจิงกงทางเหนือสามารถขึ้นไปถึงญี่ปุ่นและทางตอนใต้ลงมาถึงประเทศไทย อินโดจีน เพื่อทำการค้าขายและนำความร่ำรวยมาสู่ประเทศ¹⁴ ผู้ที่ติดเรือทำการค้านอกจากเจ้าหน้าที่ด้านการค้าของระบอบเจิ้งเจิงกงแล้ว ยังมีพ่อค้ารายย่อยติดเรือไปด้วย มีเรือสินค้าลำหนึ่งซึ่งเดินทางถึงญี่ปุ่นในปี 1661 ปรากฏว่ามีพ่อค้า

รายย่อยคิดเรือถึง 32 คน¹⁵ จุดมุ่งหมายของการประกาศห้ามออกทะเลของรัฐบาลชิง ก็เพื่อต้องการจะ บั่นทอนและทำลายพลังอำนาจของตระกูลเจิ้งให้สิ้นซาก แต่ผลกลับกลายเป็นว่าเป็นการเปิดโอกาสให้ระบบ ตระกูลเจิ้งสามารถขยายธุรกิจการค้ากับต่างประเทศเป็นอย่างดี ขณะเดียวกันก็เป็นหนทางสร้างความร่ำรวย สำหรับเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลชิงตามชายฝั่ง พวกเขาอาศัยคำสั่งห้ามดังกล่าวทำการรีดไถพ่อค้าประชาชน ที่ต้องการออกทะเลค้าขาย จึงกลายเป็นว่าเมื่อการห้ามออกทะเลเล็งเข้มงวด เจ้าหน้าที่เหล่านี้ก็ยิ่งได้รับผล ประโยชน์มากขึ้นเป็นการสร้างความร่ำรวยให้เกิดขึ้นเฉพาะกลุ่มขุนศึกเท่านั้น และไม่กระทบกระเทือนต่อ กับการสะสมกำลังของตระกูลเจิ้งแม้แต่น้อย¹⁶ ในพระบรมราชโองการประกาศให้ยกเลิกการห้ามออกทะเล ฉบับของจักรพรรดิคังซีก็ได้กล่าวถึงความล้มเหลวที่เกิดขึ้นว่า “ตลอดเวลาที่ประกาศห้ามการออกทะเล การ ลักลอบทำการค้าก็ไม่เคยถูกตัดขาด”¹⁷ ฉะนั้นแม้ในช่วงนี้มีการห้ามออกทะเลอย่างเข้มงวด และอพยพ ราษฎรออกจากชายฝั่ง แต่การค้าทางทะเลก็ยังดำเนินต่อไป ผลที่ตามมาจากการที่ชาวจีนเดินทางไปค้าขาย ในต่างประเทศคือการตั้งถิ่นฐานถาวรในต่างแดน และกลายเป็นชาวจีนโพ้นทะเล ประมาณว่าช่วงทศวรรษที่ 50 ของศตวรรษที่ 17 มีเรือใบของจีนเดินทางไปญี่ปุ่น และทะเลใต้ประมาณปีละ 74 ลำเรือ แต่ละลำจะมี ลูกเรือ 40-50 คน เมื่อบวกกับพ่อค้าบนเรือ ประมาณว่าแต่ละปีมีผู้เดินทางไปต่างประเทศจำนวนถึงหลาย หมื่นคน¹⁸ และมีความเป็นไปได้ที่ในจำนวนนี้จะต้องมีบางส่วนติดค้างในโพ้นทะเล

เนื่องจากรัฐบาลชิงดำเนินมาตรการห้ามออกทะเล และอพยพราษฎรจากชายฝั่งมีผลทำให้ราษฎร ตามชายฝั่งทะเลทางตะวันออกเฉียงใต้ของจีนมีชีวิตที่ลำบากมาก หมดโอกาสทำมาหากิน จึงมีคนจำนวนไม่ น้อยต้องลักลอบเดินทางออกทะเล หลังจากทหารชิงยึดเกาะไต้หวันได้สำเร็จก็ยังมีคนจำนวนมากหนีจาก ไต้หวันจำนวนคนที่หนีจากไต้หวัน ก็ยังมีมากขึ้นไปยังทะเลใต้ไปตามคำบอกเล่าของเวินสองเพยกกล่าวว่า “ส่วนใหญ่นั่งเรือเดินทางไปยังลูซอนเล็ก และเดินทางต่อที่ชวา มะละกา ฯลฯ บนเกาะลูซอนก็ได้พบสุสาน ของเจิ้งกงหมิง ซึ่งเป็นขุนพลสมัยอยู่ต่อราชวงศ์หมิงและปรากฏศิลาจารึกระบุนเวลาที่ยังศพว่า เป็นสมัย หยงลิราชวงศ์ชิง”¹⁹ จากคำบอกเล่าของเอาปิงกวน เจ้าของเรือสินค้าจากเมืองปาเจิง (ปัตตาเวีย หรือ จาการ์ตาปัจจุบัน) เดินทางถึงฉางฉี ญี่ปุ่นว่าในเมืองเยาหลิว (กะลาปา หรือชวา) “มีชาวจีนหลายหมื่นคน อาศัยอยู่”²⁰ ในช่วงนี้มีผู้ที่อพยพออกไปต่างแดนด้วยสาเหตุทางการเมืองเป็นจำนวนไม่น้อย เช่น “ม่อจิว- อินชาวเหลยเจา” ไม่ยอมจำนนต่อทหารชิงและได้นำอาสาสมัคร 400 คนลงใต้ที่ประเทศจีนละ (กัมพูชา ปัจจุบัน) ในปี 1671 เป็นผู้บุกเบิกแถบ “เหอเซียน”²¹ ในปี 1679 มีขุนพลหมิงเจิ้งซึ่งเป็นผู้บัญชาการหลง- เหมินหยางเยียนตี้ พร้อมผู้ได้บังคับบัญชาและครอบครัวประมาณ 3,000 คน ลงใต้สวามิภักดิ์กับระบบ ตระกูลวานเวียดนาม เพราะถือตนเป็นขุนนางราชวงศ์หมิงไม่ยอมรับราชการในราชวงศ์ชิง จึงได้รับมอบ หมายให้ประจำที่ตุงผู้ (ไซ่ง่อนปัจจุบัน) ทำการถางป่าบุกเบิกพัฒนา รวมตัวเป็นกลุ่มกลายเป็น “หมู่บ้านหมิง” ปัจจุบัน²² ในปี 1669 จักรพรรดิหย่งลี่ ราชวงศ์หมิง (กู่หวางจูหยิวกลาง) ถูกทหารแมนจูบีบบังคับต้อง ถอยเข้าไปในเขตพม่ามีผู้ติดตาม 1,478 คน²³ เสียชีวิตไปส่วนหนึ่ง ที่เหลือก็ได้เกาะกลุ่มตั้งถิ่นฐานที่นั่น เรียกตัวเองเป็น “บ้านกู่”²⁴

2. ช่วงแห่งการเริ่มผ่อนคลายการห้ามออกทะเล (1683-1717) ในปี 1683 (คังซี 22) ทหารชิงยึดเกาะไต้หวันได้ จึงยกเลิกการห้ามออกทะเล เมื่อปี 1684 รัฐบาลชิงจึงได้ประกาศพระบรมราชโองการให้ยกเลิกกฎข้อบังคับต่าง ๆ เกี่ยวกับการห้ามออกทะเลในมณฑลต่าง ๆ ตามชายฝั่ง อย่างเป็นทางการ

รัฐบาลชิงยอมยกเลิกข้อห้ามการออกทะเลครั้งนี้ ภายหลังจากที่ยึดครองไต้หวันได้แล้ว ฉะนั้นภัยคุกคามทางการเมืองตามชายฝั่งทะเลตะวันออกเฉียงใต้จึงได้หมดสิ้นไปโดยปริยาย ผลของการดำเนินการห้ามออกทะเลและอพยพราษฎรในระยะก่อน ๆ ได้ก่อให้เกิดความเสียหายอย่างใหญ่หลวงทางเศรษฐกิจ สังคม และชีวิตทรัพย์สินในแถบชายฝั่งทะเลตะวันออกเฉียงใต้อย่างมหาศาลที่ดินทำกินเป็นล้าน ๆ ไร่ นอกเขตถูกทอดทิ้งกลายเป็นที่รกร้างว่างเปล่า²⁵ ประชาชนต้องอพยพเร่ร่อนไม่มีที่ทำกิน ต้องล้มตายกันเป็นจำนวนมาก ทำให้เกิดการรบกวนและขาดความมั่นคงทางสังคม ตามบันทึกปรากฏว่า “ราษฎรที่ถูกบังคับต้องอพยพ และต้องละทิ้งอาชีพดั้งเดิมโดยสิ้นเชิง”²⁶ ราษฎรสี่มณฑล (คือกวางตุ้ง ผู้เจี้ยน เจ้อเจียง เจียงหนาน) ผู้เยาว์และคนชราต้องล้มตายเป็นจำนวนมาก ชายฉกรรจ์ก็ต้องเร่ร่อนอพยพไปที่ต่าง ๆ เป็นจำนวนหลายล้านคน²⁷ ในขณะที่เดียวกันก็ทำให้การเก็บภาษีเสบียงอาหาร และทหาร รวมทั้งเงินทองที่เก็บจากราษฎรเป็นไปอย่างยากลำบากมาก ฐานะการคลังของท้องถิ่นต่าง ๆ เริ่มไม่มั่นคงดังที่สี่ซีเขียนลงในหนังสือ “หมินจงจีเสี่ย” ว่า “หมินจง (ภาคกลางของมณฑลฮกเกี้ยน) เงินทอง และเสบียงไม่มีเหลือ เเสบียงอาหารก็ขาดแคลนมีที่ทำว่าจะอยู่ต่อไปไม่ได้ สถานการณ์น่าเป็นห่วงมาก ฉะนั้นหลังจากระบอบตระกูลเจิ้งที่ไต้หวันถูกทำลาย ชำราชการตามท้องถิ่นต่างก็พากันขออนุญาตให้ยกเลิกการห้ามออกทะเลและเปิดให้มีการดำเนินการค้าทางทะเลอีกครั้งหนึ่ง จักรพรรดิคังซีจึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าให้ “เปิดการค้าดำเนินการค้าทางทะเลได้” โดยเห็นว่าเป็นประโยชน์กับราษฎรตามชายฝั่งมณฑลกวางตุ้งและผู้เจี้ยน หากราษฎรทั้งสองมณฑลมีฐานะดีขึ้น เงินก็จะไหลเวียนเป็นประโยชน์แก่ทุกมณฑล อีกทั้งการออกทำการค้าทางทะเลก็ไม่ใช่ว่าสิ่งที่ยากจนดำเนินการได้ การเรียกเก็บภาษีเล็กน้อยต่อบรรดาพ่อค้าพาณิชย์ ก็คงไม่เดือดร้อนต่อประชาชนทั่วไป อีกทั้งยังสามารถเป็นเสบียงทางทหารของมณฑลผู้เจี้ยน กวางตุ้ง โดยไม่ต้องอาศัยการขนส่งมาจากแหล่งผลิตอื่น ๆ เมื่อต่างฝ่ายต่างช่วยกันเกื้อหนุนมณฑลที่ห่างไกลออกไปจึงมีเงินทอง และเสบียงเหลือแบ่งให้ราษฎรทำให้มีชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น จึงมีพระบรมราชโองการให้เปิดการค้าทางทะเลขึ้น²⁸ จะเห็นได้ว่าการที่รัฐบาลชิงได้ประกาศยกเลิกการห้ามออกทะเลเพื่อทำการค้าขายก็เพื่อให้ราษฎรมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และสามารถเรียกเก็บภาษีจากผลกำไร เพิ่มพูนรายได้ทางภาษี เพื่อเป็นเสบียงของทหาร ซึ่งนับว่าเป็นวิธีการที่เป็นประโยชน์ ในคำ “กราบบังคมทูลขอให้ยกเลิกการห้ามออกทะเลของมู่เทียนเหยียน” ได้ชี้ให้เห็นว่า “การเปิดให้ดำเนินการค้าทางทะเลได้ได้ จะเป็นหนทางที่จะสร้างความร่ำรวยได้” เขากล่าวว่า การได้มาซึ่งทรัพย์สินเงินทองมีสองทาง) ทางหนึ่งคือ กิจการจากเหมืองแร่ อีกทางหนึ่งคือ ค้าขายกับเรือต่างชาติ²⁹

เมื่อยกเลิกการห้ามออกทะเล การค้าทางทะเลก็เจริญรุ่งเรืองขึ้น “เรือสินค้าตามสี่มณฑลได้ออกเดินทางมาค้าขายตามเมืองจาม เมืองสยาม เมืองกัมพูชา มะละกา ปูนี (บอร์เนียว ส่วนที่เป็นเมืองขึ้นของฮอลแลนด์) ลูซอน ญีปุ่น ซูลู ลิวเกิว ฯลฯ”³⁰ หลังเปิดการค้าทางทะเล ราชวงศ์ชิงก็เป็นผู้ได้ประโยชน์ แต่

ผู้ปกครองสูงสุดของราชวงศ์ชิงยังกังวลว่า การเปิดการค้าทางทะเลจะก่อให้เกิดความยุ่งยากทางการเมือง เป็นภัยต่อฐานะการปกครองของตน จักรพรรดิคังซีจึงได้ตรัสเตือนผู้บัญชาการไว้ถึงภัยอันตรายว่า “ทะเลคือบ่อเกิดแห่งผลประโยชน์พ่อค้าที่ทำการค้าทางทะเลย่อมก็มีเป็นจำนวนมาก จึงต้องทำการควบคุมดูแลอย่างเข้มงวด และไม่ควรคิดแสวงหาแต่ผลประโยชน์ ซึ่งจะก่อให้เกิดความยุ่งยากตามมา”³¹ ฉะนั้นรัฐบาลชิงจึงมีการควบคุมดูแลการค้าทางทะเลอย่างเข้มงวด ทั้งยังมีข้อบังคับต่าง ๆ ด้วย รัฐบาลชิงได้กำหนดมาตรฐานและขนาดของเรือที่ทำการค้าทางทะเล จุดออกทะเลตลอดจนวิธีการเข้าออก ก็กำหนดขึ้นอย่างเข้มงวด เช่น ในสมัยคังซีปีที่ 23 (1684) ได้กำหนดว่า “ราษฎรของมณฑลเจ้อลี่ ซานตง เจียงหนาน เจ้อเจียง ฯลฯ ที่ดำเนินการค้าขายทะเล และทำการประมง อนุญาตให้ขึ้นเรือเดินทางไปมาในระวางต่ำกว่า 500 ลีอ (1 ลีอ=100 ชั่ง)” เรือที่มีระวางดังกล่าวเป็นเรือใบที่มีเพียงหนึ่งเสากระโดง จึงยากแก่การเดินเรือในทะเลลึก ในภาวะที่เริ่มยกเลิกการห้ามออกทะเล ซึ่งยากแก่การปฏิบัติในทางปฏิบัติ คำสั่งจึงเป็นเพียงกระดาษแผ่นเดียวของรัฐบาลชิง ที่ไม่สามารถควบคุมได้อย่างมีประสิทธิภาพเพราะแท้ที่จริงแล้ว เรือที่เดินทางไกล “ไม่ว่าเล็กใหญ่ก็ได้ออกเดินทางกันเป็นจำนวนมาก”³² แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อนุญาตให้ดำเนินการค้าขายทางทะเล และการประมงแล้ว ประชาชนตามระยะฝั่งทะเล ซึ่งได้รับความเดือดร้อนอย่างมากจากการห้ามออกทะเล และการอพยพออกจากชายฝั่ง ก็ได้พากันออกทำมาหากินในต่างแดนดังที่คำกราบบังคมทูลของซือหลาง ว่าด้วยการยกเลิกการออกทะเลได้กล่าวว่า “ท้องที่ขึ้นในหลายมณฑล ยากลำบากมาเป็นเวลานานมีผู้คนที่เร่ร่อนไร้อาชีพเป็นหลักแหล่ง ก็ได้ฉวยโอกาสการยกเลิกห้ามออกทะเลครั้งนี้เดินทางเข้าออกอย่างเปิดเผย ...ปัจจุบันกลับมีคนในท้องถื่นขึ้นในเชื้อฟังคำซังจุงของพวกเขา และพากันเดินทางไปต่างประเทศ”³³ แต่ทว่าเมื่อกำหนดเรือมีขนาดแค่หนึ่งเสากระโดง ย่อมไม่สะดวกต่อการเดินทางไปค้าขายในแดนไกล รายได้ที่ได้รับก็ย่อมมีจำกัด ยังผลทำให้รายได้ของรัฐก็ถูกจำกัดตามไปด้วย ขณะเดียวกันเนื่องจากการประกาศยกเลิกข้อห้ามเป็นเวลา 20 ปี ก็ไม่เคยเกิดเรื่องยุ่งยากที่รุนแรงเลยในคังซีปีที่ 42 (1703) รัฐบาลชิงจึงออกข้อกำหนดใหม่ว่า “เรือพาณิชย์จะได้รับอนุญาตให้ออกทะเลไปค้าขายได้ ก็เฉพาะเรือที่มีสองเสากระโดงเท่านั้น”³⁴ นโยบายการผ่อนผันด้านการค้าระหว่างประเทศ ยังเป็นประโยชน์ต่อการเดินเรือค้าขายยังแดนไกล แต่อย่างไรก็ตามก็จำกัดอยู่ว่า “หัวเสาคามจะต้องไม่เกิน 1 จ้าง 8 ฟุต (18 ฟุต) ลูกเรือไม่ให้เกินจำนวน 17 คน หากหัวเสาคามไม่เกิน 1 จ้าง 2 ฟุต (12 ฟุต) ลูกเรือไม่เกิน 14 คน” และยังได้กำหนดว่า “ก่อนการต่อเรือต้องยื่นขออนุญาตจากอำเภอท้องที่ ซึ่งจะต้องมีการตรวจสอบอย่างเข้มงวดว่าเป็นราษฎรที่สุจริต และนำเรือเดินทางออกทะเลด้วยตนเองจริง อีกทั้งจะต้องได้รับการรับรองจากกำนันผู้ใหญ่บ้าน ตลอดจนเพื่อนบ้านใกล้เคียงจึงจะอนุญาตให้ต่อเรือได้ หลังจากต่อเรือแล้วเสร็จยังจะต้องมีเจ้าหน้าที่ทางอำเภอทำการตรวจวัดหัวเสาคาม และโครงสร้างส่วนอื่น ๆ ของเรือว่าไม่เกินข้อกำหนดที่วางไว้” เมื่อเรือออกเดินทาง ยังจะต้องมีการตรวจสอบจำนวนลูกเรือที่เดินทางไปแต่ละคนว่าตรงตามหลักฐานหรือไม่ หากปรากฏว่าหัวเสากระโดงเกินขนาด จำนวนลูกเรือเกินกว่าที่กำหนดไว้ หรือมีคนแอบอ้างทำบัญชี ฯลฯ ก็จะต้องถูกลงโทษตามข้อหาต่าง ๆ ที่กำหนดไว้หากเป็นเรือประมงจะลงโทษหนักอีก 1 เท่าตัว” นอกจากนั้นยังต้องตีตราชื่อเรือบนลำตัวเรืออีกด้วย³⁵ จุดออกเดินทางก็จะต้องกำหนดไว้เข้มงวดเช่น กำหนดว่า “เรือสินค้าที่เดิน

ออกทางด้านตะวันออกนั้นต้องลงทะเบียน ณ ที่ทำการในสังกัด อำเภอตั้งให้ ส่วนที่จะเดินทางไปทะเลสาบ เกาะลูซอน ฯลฯ จะต้องลงทะเบียน ณ ที่ทำการในสังกัดเมือง หนานเอ้า³⁶ รัฐบาลชิงได้มองเห็น ประโยชน์ที่จะได้จากการค้าทางทะเล ได้ตัดสินใจดำเนินนโยบายขยายการค้าต่างประเทศ และได้อนุญาต ให้เรือสองเสากระโดง ซึ่งคาดว่าจะเป็ประโยชน์ต่อก เร่งเสริมการค้าระหว่างประเทศให้ออกทะเลได้ แต่ขณะเดียวกันก็ยังคงห้ามราษฎรเดินทางไปทำมาหากินในต่างแดน ฉะนั้น ข้อบังคับต่าง ๆ ก็ล้วนแต่จะ มุ่งป้องกันมิให้มีการลักลอบนำคนออกนอกประเทศ แต่เมื่อมีการอนุญาตให้เรือสองเสากระโดงเดินทาง ค้าขายที่ต่างแดนแล้ว ผู้คนก็ได้อาศัยช่องโหว่ต่าง ๆ แอบอาศัยเรือสินค้าดังกล่าวเดินทางออกไปทำมาหา กินในต่างแดน เรือสินค้าชนิดต่าง ๆ ก็พากันรับผู้โดยสารเดินทางไปด้วย “ฉะนั้นพ่อค้าของจางเจา และ ฉวนเจาจึงเดินทางค้าขาย ทั้งทางตะวันออกและตะวันตกกันเป็นจำนวนมากขึ้นทุกปี³⁷ ผังทะเลในสมัยคังซีปีที่ 27 (1688) เพียงชั่วระยะเวลาหนึ่งปีก็มีชาวจีนเดินทางถึงเมืองฉางฉีประเทศญี่ปุ่นเป็นจำนวนถึง 9,100 คน³⁸ ในหนังสือ “ชาวจีนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” ของดร.เปอร์เซลล์* ก็ได้บันทึกถึงเรือสินค้าจีนที่เดินทาง ไปถึงเมืองอาจิ อินโดนีเซียช่วงปลายศตวรรษที่ 17 ว่าแต่ละปีมีเรือประมาณ 10-12 ลำ” “ผู้ที่ร่วมเดินทาง มาด้วยมีทั้งช่างและช่างทาสี ฯลฯ” จะเห็นได้ว่าเรือสินค้าจีนที่เดินทางมาถึง นอกจากมาทำการค้าขายแล้ว ยังมีพวกช่างฝีมือช่างทาสีติดเรือมาทำมาหากินด้วย ในหนังสือ “บันทึกการพบเห็นในประเทศทางทะเลใต้” ของเงินหลุนจง ซึ่งพิมพ์ในทศวรรษที่ 30 ของศตวรรษที่ 18 ได้บันทึกว่า “มีชาวจีนทำการค้าและเพาะปลูก ในเมืองปาเจิง (จาการ์ต้า) จำนวนเป็นแสน”

3. ช่วงห้ามเดินทางไปทางทะเลใต้และเปิดการค้าทางทะเลตะวันออก (1717-1727) คังซีปีที่ 56 (1717) เดือนมีนาคม รัฐบาลชิงได้ประกาศพระบรมราชโองการอย่างกะทันหันว่า “เรือสินค้าที่เดินทางไปยังทะเลตะวันออก เพื่อทำการค้าขายสามารถดำเนินไปได้ตามปกติ แต่ห้ามมิให้เรือสินค้าเดินทางไปยัง เกาะลูซอน ทะเลสาบ (และดินแดนทางทะเลใต้อื่น ๆ เพื่อทำการค้าขายโดยมอบหมายให้เจ้าหน้าที่ในท้องที่ หนานเอ้าทำการสกัด อีกทั้งยังสั่งการให้ทหารเรือในสังกัดมณฑลกวางตง ผู้เขียนทำการตรวจตรา และ ให้ลงโทษผู้กระทำผิด” “ส่วนเรือของชาวต่างชาติจะอนุญาตให้เดินทางมาค้าขายได้เช่นเดิม³⁹ แต่ใน ทีเดียวกลับห้ามมิให้แอบซ่อนชาวจีนเดินทางออกนอกประเทศ ผู้ฝ่าฝืนจะถูกลงโทษ⁴⁰ ในปีถัดไปก็ยังมีพระบรม ราชโองการประกาศว่า “เรือต่างชาติจากเมืองมาเก๊าที่เดินทางมาทำการค้าทางทะเลใต้ และเรือสินค้าท้องที่ ขึ้นในเดินทางไปค้าขายที่อานหนาน (เวียดนาม) ไม่อยู่ในข้อห้าม⁴¹

เหตุใดจึงห้ามชาวจีนเดินทางไปค้าขายทางทะเลใต้? สาเหตุสำคัญก็คือ ความหวั่นเกรงที่มีต่อ “ชาวฮั่น” ชาวจีนโพ้นทะเลที่ติดค้างในที่ต่าง ๆ ทางทะเลใต้ ทั้งนี้เพราะเหตุที่ว่าชาวจีนโพ้นทะเลดังกล่าวมี เป็นจำนวนมาก มีทั้งราษฎรและข้าราชการที่ตกค้าง ตั้งแต่ราชวงศ์หมิงที่ไม่ยอมจำนนต่อราชวงศ์ชิง และได้พยพตั้งถิ่นฐานทางทะเลใต้ พวกเขาได้สร้างแคว้นต่าง ๆ “ต่อต้านราชวงศ์ชิงฟื้นฟูราชวงศ์หมิง” ทั้งยัง เคยให้ความสนับสนุนเป็นอย่างมากแก่พ่อลูกเจิ้งเจิ้งกง เมื่อจักรพรรดิคังซีเดินทางไปตรวจราชการแถบชูเจา ทางเจาก็ได้ทราบว่ “มีผู้ต่อเรือออกทะเลค้าขายจำนวนกว่าพันคนที่เดินทางกลับมาไม่ถึงอยู่ร้อยละ 50-110⁴²

ทั้งยังทราบว่ “คนโพ้นทะเลที่เกาะลูซอน กะลาปา ฯลฯ มักมีชาวฮั่นหลงเหลืออยู่ และได้ตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์หมิง และเป็นแหล่งที่มาของโจรสลัด” จึงได้สั่งให้ “เตียมการจัดการ” และ “หาทางป้องกันไว้”⁴³ ด้วยความหวั่นเกรงว่า ชาวฮั่นดังกล่าวในแถบทะเลใต้จะสะสมกำลังกัน และเป็นภัยต่อระบอบการปกครองของราชวงศ์ชิง ตั้งข้อสังเกตว่า “การห้ามติดต่อทางทะเลได้ โดยอ้างว่าเมืองต่าง ๆ มีชาวฮั่นอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก น่าจะมีสาเหตุจากความกลัวเนื่องจากเป็นบ่อเกิดของโจรสลัด หาใช่รังเกียจทะเลได้แต่ประการใดไม่”⁴⁴ ชนชั้นปกครองราชวงศ์ชิงมักจะนำเอา “ชาวฮั่น” ที่พำนักอยู่โพ้นทะเลมาสัมพันธ์ปะปนกับโจรสลัดจนเป็นเรื่องเดียวกัน ทั้ง ๆ ที่แท้จริงแล้วเป็นการกลัวประชาชนเดินทางออกนอกประเทศ เพื่อเสริมกำลังให้กับ “ชาวฮั่น” ในโพ้นทะเลมากกว่า ดังนั้นจึงห้ามมิให้ “พวกมิชฉาชีพ” ออกทะเล “เพื่อป้องกันมิให้หนีไปโพ้นทะเลเพื่อสนับสนุนฝ่ายตรงกันข้าม”⁴⁵ ส่วนแถบอานหนาน (เวียตนาม) ที่ไม่ถูกห้ามนั้น เพราะ “ประเทศอานหนานอยู่แถบตะวันตกเฉียงใต้ ซึ่งอยู่ติดกับจีน ส่วนลูซอน กะลาปา อยู่ห่างไกลกันมาก “ทำให้ง่ายต่อการควบคุม จึงปล่อยให้พ่อค้าทำการค้าขายเหมือนทะเลตะวันตก จึงให้ทำเหมือนทะเลตะวันออก ปล่อยให้พ่อค้าค้าขาย”⁴⁶

รัฐบาลชิง ไม่เพียงแต่ห้ามชาวจีนเดินทางไปทำการค้าขายทำมาหากินที่โพ้นทะเลเท่านั้น หากแต่ยังมีคำสั่งอย่างเข้มงวดให้ชาวจีนโพ้นทะเลที่ตกค้างยังต่างประเทศเดินทางกลับประเทศอีกด้วย ในคังซีปีที่ 56 (1717) เสนาบดีต่าง ๆ ในรัฐบาลชิงได้มีการปรึกษาเกี่ยวกับเรื่องการห้ามติดต่อกับทะเลได้ โดยได้มีมติว่า “ผู้ที่ตกค้างอยู่ต่างแดนเป็นเวลานาน ต้องมีหนังสือสั่งถึงประเทศนั้น ให้ส่งตัวชาวจีนที่ตกค้างกลับมาเพื่อรับการประหารทัณฑ์”⁴⁷ รัฐบาลชิงได้ตั้งตนเป็นมหาอำนาจ ยกฐานะของตนเป็น “ผู้สูงส่งในแดนสวรรค์” บังคับให้ต่างประเทศส่งชาวจีนที่พำนักอยู่ในท้องถิ่นนั้นกลับประเทศจีน เพื่อรับโทษจากรัฐบาลชิง ซึ่งเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ หลังจากนั้นจึงได้ตกลงให้พิธีโทษกรรม ชาวจีนโพ้นทะเลเป็นเวลา 3 ปี โดยยึดเอาสมัยคังซีปีที่ 56 เป็นเส้นแบ่งเวลา โดยกำหนดว่าผู้ที่เดินทางค้าขายในทะเลได้ก่อนหน้านั้น อนุญาตให้กลับประเทศจีนภายใน 3 ปี ส่วนที่ลี้ลอบเดินทางไปต่างประเทศหลังคังซีปีที่ 56 นั้น จะห้ามมิให้กลับประเทศ”⁴⁸ นอกจากนี้ยังสั่งให้ฝ่ายติดต่อต่างประเทศดำเนินการแจ้งข้อห้ามของทางการจีนกับเรือต่างชาติ และให้ชาวจีนโพ้นทะเลขอโดยสารเรือเดินทางกลับมายังประเทศจีน”⁴⁹ แต่มาตรการดังกล่าวได้ผลน้อยมาก “หลายปีผ่านไปผู้ที่เดินทางกลับประเทศจีน”⁵⁰ หลักฐานคำกราบบังคมทูลของมณฑลฝูเจี้ยน เจ้อเจียง ฯลฯ ความว่าในช่วง 3 ปีที่กำหนดให้เดินทางกลับ มีผู้กลับไม่ถึง 2,000 คน หลังจากนั้นก็ไม่มียางานกราบทูลอีกเลย”⁵¹ เรื่องนี้ทำให้ฝ่ายปกครองสูงสุดของรัฐบาลชิงไม่พอใจเป็นอย่างมาก เห็นว่าชาวจีนโพ้นทะเลใฝ่ใจที่จะพำนักอยู่ในต่างแดน ซึ่งถือว่าคนเหล่านี้เป็นผู้เนรคุณต่อจักรพรรดิ ดูหมิ่นราชสำนัก ควรห้ามพวกนี้เดินทางกลับ จักรพรรดิหย่งเจิ้งเคยตรัสว่า “ข้าพเจ้าคิดว่าพวกนี้ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ไม่อยู่ในกฎเกณฑ์ หากปล่อยให้พวกเขาไปกลับไปตามอำเภอใจ ไม่ว่าจะเป็นเวลายาวนานเพียงใด พวกเขา ก็จะยิ่งเหิมเกริมถึงบ้านช่องไปอย่างง่ายดาย เพื่อเร่ร่อนในต่างแดน ซึ่งนับวันก็ยิ่งจะมีเพิ่มมากขึ้น ต่อไปในระยะหน้าจะต้องมีการกำหนดระยะเวลาไว้ว่า หากเลยกำหนดที่ว่ไม่ประสงค์จะเดินทางกลับ ก็ให้ถือว่าเป็นความสมัครใจจะเร่ร่อนในต่างแดน พวกเราก็ไม่ควรจะเสียดายคนเหล่านี้ ข้าพเจ้าเห็นว่าควรสั่งห้ามพวกเขาไม่ให้กลับประเทศ”⁵²

ตามความเป็นจริง ขนชั้นปกครองราชวงศ์ชิงไม่คิดหวังให้ชาวจีนโพ้นทะเลกลับประเทศหมด หย่งเจิ้งปีที่ 5 (1727) ข้าหลวงใหญ่มณฑลเจ้อเจียงกับมณฑลฝูเจี้ยน ชื่อเกาจี้จู้ ผู้ตรวจการฝูเจี้ยน ชื่อ ฉางเจี้ยน ผู้ตรวจการกวางตงชื่อหยาง หวินเจี้ยน ได้ถวายคำบังคับคุมทูลร่วมฉบับหนึ่ง รายงานให้ทราบถึง สถานการณ์สภาวะการณ์ชาวจีนโพ้นทะเลในแถบทะเลใต้ เช่น วิธีการที่ชาวจีนลักลอบหนีออกประเทศจำนวนมาก ชาวจีนโพ้นทะเลในลูซอน กะลาปา ฯลฯ ตลอดจนภูมิสำเนาและการประกอบอาชีพของชาวจีนโพ้นทะเล เป็นต้น เกาจี้จู้ และคณะได้เสนอให้ลอบส่งเจ้าหน้าที่ที่มีความสามารถสูงปลอมเป็นพ่อค้าไปทำการค้า แถบทะเลใต้เพื่อสืบเรื่องราวข้อเท็จจริง “พิจารณาหาวิธีที่เหมาะสมหรือหาวิธีล่อลวงให้เดินทางกลับ หรือ ให้ประกาศพระบรมราชโองการสั่งให้เดินทางกลับเอง” แต่จักรพรรดิหย่งเจิ้งได้สั่งการให้คำกราบบังคมทูลว่า “ข้าพเจ้าไม่ต้องการสั่งให้คนเหล่านี้เดินทางกลับเพราะแม้ว่าจะเดินทางกลับมาทั้งหมด ประเทศชาติก็ไม่ได้ประโยชน์เพิ่มขึ้นแต่อย่างใด”⁵³ ในปีถัดมาหย่งเจิ้งยังได้สั่งการในคำกราบบังคมทูลของเกาจี้จู้ฉบับหนึ่งมีความว่า “ข้าพเจ้าเห็นว่าผู้ที่ไม่ปรารถนาจะกลับจนเวลาล่วงเลยมายาวนาน ก็เท่ากับว่าเขาเหล่านี้ ไม่น่าดีที่จะอยู่ประเทศจีนอย่างสงบสุขอีกแล้ว ก็ให้ปล่อยเขาไปเช่นนั้น แต่ถ้าหากอยู่ต่างประเทศมานานปี แล้วกลับมาโดยกะทันหัน และการกลับมาก็มีท่าทีทำให้น่าสงสัยว่าจะจะไปสมคบกับคนต่างชาติมากกระทำ การร้ายเช่นนี้ ก็ต้องหาทางป้องกันเสียแต่เนิ่น ๆ”⁵⁴ จะเห็นได้ว่า ขนชั้นผู้ปกครองราชวงศ์ชิงไม่ต้อนรับการ กลับมายังมาตุภูมิของชาวจีนโพ้นทะเลแต่ประการใด อีกทั้งยังกลับระแวงต่อการกลับมาโดยไม่ทราบสาเหตุ ที่แท้จริงของผู้ที่มีถิ่นฐานในต่างแดนมานาน ด้วยกลัวว่าอาจจะมี “แผนการร้ายแอบแฝงอยู่” ซึ่งเป็นภัย ต่อการปกครอง ฉะนั้น หากไม่เดินทางกลับประเทศภายในกำหนดเวลา ก็จะห้ามเดินทางกลับประเทศทั้งหมด

ขนชั้นปกครองราชวงศ์ชิงมีความหวาดระแวงต่อพวกที่เป็นชาวยัน ที่เดินทางไปแถบทะเลใต้ ตั้ง แต่ปลายราชวงศ์หมิงมาโดยตลอด เพราะเป็นพวกที่ไม่ต้องการรับใช้พวกแมนจู ทั้งนี้เนื่องจากภายหลังจาก ที่กองทัพชิงได้เข้ายึดครองประเทศจีนแล้ว ปรากฏว่าต้องใช้เวลาหลายสิบปีจึงจะสามารถปราบปรามกำลัง ต่อต้านในแถบชายฝั่งทะเลได้สำเร็จ จักรพรรดิคังซีได้สรุปประสบการณ์ที่ได้รับจากครั้งก่อนพระชนม์ของ พระองค์ว่า “ชาวยันนั้นปกครองยากมาก”⁵⁵ หลังจากที่จักรพรรดิหย่งเจิ้งสืบทอดราชบัลลังก์ก็แล้ว ก็ยังไม่ไว้วางใจต่อ “ชาวยัน” (ชาวจีนโพ้นทะเล) ที่เดินทางไปทะเลใต้ช่วงปลายราชวงศ์หมิงตอนต้นราชวงศ์ชิง เช่นเคย พระองค์ได้จัดการกับปัญหาชาวจีนโพ้นทะเลอย่างระมัดระวัง โดยทรงมีพระบรมราชโองการให้ เสนาบดีทำการตรวจสอบเอกสารคดีความต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการเดินทะเลและได้หวั่น พร้อมทั้งเสนอวิธี การแก้ไข และยังได้สั่งการให้ข้าราชการท้องถิ่นในมณฑลเจ้อหมิ่นเยี่ยะ (เจ้อเจียง ฝูเจี้ยน กวางตง) ติดตาม การเคลื่อนไหวของชาวจีนโพ้นทะเลอีกด้วย

ในช่วงนี้แม้จะมีการห้ามเรือสินค้าติดต่อค้าขายกับทางทะเลใต้ แต่ก็ไม่ได้ห้ามการติดต่อทางทะเล ตะวันออกและอานหนาน (เวียดนาม) ขีดจำกัดของรัฐบาลชิงอยู่ที่ เมื่อเรือถูกปล่อยออกสู่ท้องทะเลแล้ว ทางรัฐบาลชิงก็ไม่สามารถควบคุมได้ เรือสินค้ามักอ้างว่าจะเดินทางไปยังทะเลตะวันออก หรืออานหนาน แต่หลังจากทางด่านตรวจปล่อยออกไปแล้ว เรือนั้นก็จะหันทิศทางไปยังทะเลใต้ ไซซินเคยชี้ให้เห็นว่า “การ

ห้ามเดินทางไปยังทะเลใต้ในหลายปีที่ผ่านมา พ่อค้าประชาชนที่แสดงความประสงค์ว่าจะเดินทางไปยังทะเลตะวันออก แต่มักจะลักลอบเดินทางไปยังทะเลใต้ ในระหว่างการเดินทางซึ่งมีสายน้ำปั่นป่วน เพราะคลื่นลมที่เกิดขึ้นโดยไม่คาดฝันจนเกิดเหตุการณ์เรือล่มเป็นจำนวนมาก ส่วนตอนขากลับเมื่อเรือเข้าด่านตรวจไปแล้ว หากตรวจพบว่ามี การแอบซ่อนสินค้าจากทางตะวันตก ก็จะต้องมีการลงโทษสถานหนัก แต่อย่างไรก็ตามเพื่อความอยู่รอดของประชาชนผู้ยากไร้ การที่จะต้องเอาชีวิตเข้าเสี่ยง ก็เป็นเรื่องที่จำเป็น⁵⁶ โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วงที่จักรพรรดิหย่งเจิ้งขึ้นครองราชย์ ข้อห้ามการเดินทางไปยังทะเลใต้ก็มีแค่เพียงเศษกระดาษแผ่นเดียว เพราะว่าปีที่จักรพรรดิหย่งเจิ้งขึ้นครองราชย์ (1723) มีจำนวนเรือสินค้าจีนที่เดินทางไปถึงปาเจิง (จากรัตำ) อยู่ 21 ลำ ในหย่งเจิ้งปีที่ 2 (1724) มีจำนวนเรือสินค้าจีนที่เดินทางไปถึงปาเจิง 18 ลำ⁵⁷ ตามคำกราบบังคมทูลของเกาฉีจิวข้าหลวงประจำผู้เจียนและ เจ้อเจียงในหย่งเจิ้งปีที่ 5 (1727) ได้รายงานถึงสภาพการลักลอบเดินทางออกประเทศของประชาชนในช่วงนี้ว่า “เรือสินค้าจะออกทะเลนั้นเรือแต่ละลำได้แจ้งจำนวนผู้โดยสารรวมทั้งท้ายลูกเรือและพ่อค้ารวมแล้วลำหนึ่งอย่างมากไม่เกิน 70-80 คน อย่างน้อย 60-70 คน แต่ในความเป็นจริงนั้น” เรือแต่ละลำได้แอบบรรทุกผู้โดยสารถึง 200-300 คน ซึ่งเป็นจำนวนที่ได้รับเมื่อเรือถึงจุดหมายปลายทาง โดยปกติจำนวนคนส่วนที่เกินมา ล้วนเป็นผู้ที่พำนักอยู่ต่างแดนแล้วไม่คิดที่จะเดินทางกลับ ยังมีเจ้าของเรือสินค้าบางคนเห็นแก่กำไรด้วยการขนสินค้าเพียงเล็กน้อยแล้วลักลอบบรรทุก ผู้ที่ไร้อาชีพถึง 400-500 คน โดยเรียกเก็บเงินคนละ 8-10 กว่าตำลึง เพื่อที่จะบรรทุกคนเหล่านั้นไปยังประเทศจุดหมายปลายทาง ซึ่งถือว่าเป็นที่พำนักแห่งใหม่ของพวกเขา คนเหล่านี้ร้อยละ 60-70 เป็นชาวฮกเกี้ยน ร้อยละ 30-40 เป็นชาวกวางตงและเจ้อเจียง⁵⁸ หากคำนวณตามสถิติที่เรือลำหนึ่งแอบบรรทุกผู้โดยสาร 200-300 คน ในปีหนึ่งมีเรือเดินทางถึงปาเจิงโดยเฉลี่ย 20 ลำ ดังนั้น จะมีชาวจีนเดินทางทางเรือถึงปาเจิง 4,000-6,000 คน ซึ่ง “ตกค้างแล้วไม่กลับ” นอกจากนี้ยังทราบว่า “ถึงต้นศตวรรษที่ 18 ชาวจีนโพ้นทะเลในเมืองปาเจิงมีประมาณ 60,000 คน และนอกเมืองประมาณ 40,000 คน”⁵⁹

4. สมัยหย่งเจิ้งเจียนหลงเปิดการค้าทางทะเลใต้ (1727-1795) ต้นสมัยจักรพรรดิหย่งเจิ้ง ข้าราชการท้องถิ่นในฐานะตัวแทนพ่อค้าทำการค้าทางทะเลใต้เสนอให้ยกเลิกข้อห้ามค้าขายกับทะเลใต้อีกครั้ง ในสมัยหย่งเจิ้งปีที่ 4 (1726) เหมาเหวินจวนผู้ตรวจการมณฑลผู้เจียนได้กราบบังคมทูลให้ยกเลิกข้อห้ามการค้าทะเลใต้ของมณฑลผู้เจียน⁶⁰ ในสมัยหย่งเจิ้งปีที่ 5 (1727) เกาฉีจิวผู้ว่าการมณฑลผู้เจียนก็ได้มีการกราบบังคมทูลให้ยกเลิกการห้ามค้าขายกับทางทะเลใต้⁶¹ โดยอาศัยเหตุผลตามรายงานวิเคราะห์ “ผลได้ผลเสียเกี่ยวกับการค้ากับทะเลใต้” ของหลานตั้งหยวน ซึ่งหลานตั้งหยวนได้เสนอความเห็นที่เห็นว่า ประเทศต่าง ๆ ทางทะเลใต้นั้นไม่เป็นพิษเป็นภัย ดังนั้นจึงควรที่จะยกเลิกข้อห้ามเพื่อปล่อยให้ประชาชนทำการค้าขาย” เขากล่าวว่า “ทะเลใต้มีเกาะร้างหลายสิบเกาะ หลังจากเปิดเกาะเพื่อทำการพัฒนาเป็นต้นมา ก็ไม่เคยได้ไปรุกรานทางชายแดนอีกเลย” อีกทั้งการยกเลิกข้อห้ามค้าขายกับทะเลใต้ จะได้รับประโยชน์สี่ข้อด้วยกันคือ 1) เป็นการแก้ไขปัญหาความต้องการเงินของประเทศ 2) เป็นประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพของประชาชนตามชายฝั่งทะเลจำนวนมาก 3) มีโอกาสเรียกเก็บภาษีเพิ่มมากขึ้น อันเป็นการเพิ่มพูนรายได้ทางการคลัง 4) ป้องกันมิให้ประชาชนที่ยากจนต้องกลายเป็นโจร อันเป็นการช่วยปราบปรามโจรผู้ร้ายให้หมดสิ้น นอกจากนี้เขา

ยังได้ตอบโต้ข้อกล่าวหาในข้อเสียต่าง ๆ อันเกี่ยวกับการเปิดการค้ากับทางทะเลได้ว่า “หลังจากห้ามค้าขายกับทะเลได้ผลประโยชน์ต่าง ๆ ต้องสูญเสียไป ผลร้ายต่าง ๆ ติดตามมา สินค้าต่าง ๆ ไม่หมุนเวียนชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนนับวันจะขัดสน เรือลำที่หนึ่งว่างวันไปทำให้สมบัติของครอบครัวนับร้อยต้องสูญสิ้น”⁶² ความจริงประโยชน์ที่ได้จากการเปิดทะเล ใช่ว่าจักรพรรดิคังซีจะไม่ทรงทราบ แต่เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับส่วนได้ส่วนเสียทางการเมืองแล้ว ก็จำเป็นต้องเสียผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ เพื่อรักษาความมั่นคงของการปกครองของราชวงศ์ชิงเอาไว้ ดังนั้นจึงต้องห้ามค้าขายกับทางทะเลได้

จากการกราบบังคมทูลของข้าราชการท้องถิ่น ซึ่งเป็นตัวแทนของผู้รักษาผลประโยชน์ของพ่อค้าที่ทำการค้ากับต่างชาติแถบชายฝั่งทะเลตะวันออกเฉียงใต้ได้เรียกร้องให้เปิดทำการค้ากับทะเลได้ ปรากฏว่าในสมัยหย่งเจิ้งปีที่ 5 (1727) จึงได้รับอนุญาตให้เปิดการค้าขายกับทางทะเลได้อีกครั้ง แต่กระนั้นก็ยังห้ามประชาชนเดินทางออกต่างประเทศ และห้ามชาวจีนโพ้นทะเลที่พำนักอยู่ต่างแดนมานานปีกลับสู่มาตุภูมิ จนถึงสมัยต้นจักรพรรดิเจียนหลง ข้อห้ามดังกล่าวจึงค่อย ๆ ผ่อนคลายลง ในปีที่เจียนหลงเข้าครองราชย์ (1736) รัฐบาลชิงได้ออกประกาศว่า “ชาวผู้เจียนที่พำนักอยู่ต่างแดน หากเป็นผู้ที่เดินทางออกประเทศก่อน คังซีปีที่ 56 อนุญาตให้โดยสารเรือกลับโดยให้เจ้าของเรือออกหนังสือประกัน”⁶³ ขณะเดียวกันยังได้กำหนดว่า “หลังจากพ้นเขตกำหนดไปแล้ว หากยังหาเหตุไม่ยอมเดินทางกลับ แต่กลับลักลอบเดินทางเข้าเมือง เมื่อถูกจับได้ให้ถวายบังคมขออนุญาตลงโทษประหารชีวิต”⁶⁴ หลังจากนั้นก็ได้ผ่อนคลายนโยบายเกี่ยวกับการเดินทางกลับของชาวจีนโพ้นทะเลอีกครั้งหนึ่งในเจียนหลงปีที่ 19 (1754) รัฐบาลชิงประกาศอีกว่า “ผู้ที่เดินทางทำการค้าขายทางทะเล ไม่ว่าจะมิระยะเวลายาวนานเพียงใด อนุญาตให้พาครอบครัวเดินทางกลับ”⁶⁵ แต่รัฐบาลชิงยังไม่ได้เปลี่ยนแปลงความคิดที่จะมอง “ชาวฮั่น” ที่พำนักอยู่ต่างแดนในแง่ร้ายและเหยียดหยาม จนกระทั่งเจียนหลงปีที่ 5 (1740) ในอินโดนีเซียได้เกิดกรณีที่นักล่าเมืองขึ้นชาวฮอลแลนด์ได้ทำการสังหารหมู่ชาวจีนในเมืองปัตตาเวียจำนวนนับหมื่น จนแม่น้ำกลายเป็นสีแดง หรือเรียกกันว่ากรณี “โศกนาฏกรรมหงซี” หลังเกิดกรณีดังกล่าว ข้าหลวงผู้เจียนได้นำเรื่องกราบบังคมทูล แต่รัฐบาลชิงกลับไม่มีปฏิกิริยาใดๆ พวกเขา กลับเห็นว่าชาวจีนโพ้นทะเลดังกล่าว “ขัดต่อพระบรมราชโองการไม่ยอมกลับประเทศ ประสงค์แต่จะอยู่ต่างแดนมาเป็นเวลานานเป็นผู้ที่สมควรประหารตามกฎราชสำนัก การที่ถูกสังหารในต่างแดนนั้นเป็นสิ่งที่พวกเขาสมควรจะได้รับแล้ว”⁶⁶ ผู้ที่ถูกสังหารล้วนเป็นชาวฮั่นในต่างแดน ซึ่งเป็นคนนอกคอก ที่ราชสำนักไม่ต้องรับผิดชอบแต่ประการใด⁶⁷ ในส่วนของนักล่าเมืองขึ้นชาวฮอลแลนด์กลับกล่าวว่า รัฐบาลชิงจะแทรกแซงเอาเรื่องจึงได้ส่งทูตมาทาบถาม จักรพรรดิเจียนหลงตรัสกับทูตฮอลแลนด์ว่า “ชาวบ้านที่ไม่รักดียอมละทิ้งสุสานของบรรพบุรุษ โดยการออกทะเลเพื่อแสวงหาประโยชน์ ราชสำนักจะไม่ยอมรับรู้ในทุกเรื่อง”⁶⁸ ทำที่อื่นไม่เอาใจใส่ของราชสำนักชิง กลับเป็นการส่งเสริมให้พวกนักล่าเมืองขึ้นฮอลแลนด์ยิ่งฮึกเหิม ผู้ว่าการฮอลแลนด์ A. Valkenier เมื่อได้ทราบข่าวนี้แล้วก็ยิ่งฮึกเหิมมากขึ้น⁶⁹ จะเห็นได้ว่าแม้จะเปิดการค้าขายทางทะเลก็ตาม แต่นโยบายที่มองชาวจีนโพ้นทะเลเป็นศัตรูของราชวงศ์ชิงยังไม่มีการเปลี่ยนแปลง ยุคสมัยของจักรพรรดิเจียนหลง ซึ่งเป็นยุคสมัยที่รุ่งเรืองที่สุดของราชวงศ์ชิงกลับไม่ยึดกับชาวจีนโพ้นทะเลที่พำนักอยู่ในต่างแดน แม้ว่าจะมีชาวจีนโพ้นทะเลผู้บริสุทธิ์จำนวนมากถูกสังหารหมู่ แต่รัฐบาล

ก็ไม่มีปฏิกิริยาใด ๆ จากการสังหารครั้งนี้แม้แต่การเย้ยเยิ่นให้กำลังใจหรือเอาใจใส่ อีกทั้งยังกลับเห็น ว่าชาวจีนโพ้นทะเลที่ออกไปต่างแดนเหล่านี้ เป็นพวกที่หาความใส่ตัว และผู้ถูกลังหารนั้นอยู่นอกเหนือสารบบ ของราชสำนักที่จะมารับผิดชอบได้ ซึ่งเรื่องนี้อาจทำให้มีผู้ไม่เข้าใจ แท้ที่จริงแล้วหากจะย้อนสู่ความทรงจำ นับแต่ยุคต้นของชนชั้นปกครองชิง ก็พบว่าการระแวง “ชาวฮั่น” ที่ไม่ยอมรับใช้ราชการแผ่นดินชิง และ ดำเนินการต่อสู้เพื่อต่อต้านราชวงศ์ชิง และกอบกู้อำนาจราชวงศ์หมิงให้กลับคืนมานั้น นับเป็นพื้นฐานเดิม ที่มีอยู่แล้ว “ชาวฮั่น” (ชาวจีนโพ้นทะเล) แถบทะเลใต้มักจะถูกมองว่าเป็นกลุ่มคุกคามระบอบการปกครอง ของราชวงศ์ชิง จึงต้องหามาตรการป้องกันเอาไว้ก่อน ขณะเดียวกันการห้ามข้าราชการ หรือราษฎรเดิน ทางออกต่างประเทศ ก็มุ่งที่จะทำให้ชาวฮั่นที่พำนักอยู่แถบทะเลใต้ถูกทอดทิ้งและโดดเดี่ยว ดังนั้น การที่ ชาวจีนโพ้นทะเล “พันธุฮั่น” ถูกสังหารหมู่โดยนักล่าเมืองขึ้นฮอลแลนด์บางที่อาจถูกมองว่าเป็นการขจัด ภัยพิบัติวิธีหนึ่งก็เป็นได้ ฉะนั้นจึงไม่ใช่เรื่องแปลกเมื่อพิจารณาจากท่าทีแปลกแยกของรัฐบาลชิง โดยความ เป็นจริงก็คือ การสะท้อนให้เห็นว่าพวกเขาเป็นศัตรูและเป็นที่น่ารังเกียจมาโดยตลอดนั่นเอง ท่าทีและทัศนคติ ของรัฐบาลชิงแสดงให้เห็นว่า นโยบายและการจัดการเกี่ยวกับชาวจีนโพ้นทะเลที่กลับสู่มาตุภูมินั้น ได้มอง ชาวจีนโพ้นทะเลเป็นเสมือนสัตว์ที่น่าสะพรึงกลัว คือ กลัวว่าพวกเขาจะก่อการอาละวาดเป็นภัยคุกคามต่อ การปกครองของตน ในสมัยหย่งเจิ้งปีที่ 6 (1728) มีเรือหลายลำกลับจากการเดินทางทำการค้าขายต่างแดน ได้บรรทุกชาวจีนหวงหลง จูชาย หานฟิง เจินเฮ้า ฯลฯ ซึ่งได้พำนักอยู่กะลาปา (ชวา) มาเป็นเวลา 17-18 ปี เดินทางกลับมายังเมืองเซี่ยเหมิน ชาวจีนที่กลับสู่มาตุภูมิดังกล่าว มีภูมิลำเนาเดิมที่อำเภอหลงยี มณฑล ผู้เจี้ยน พวกเขาเมื่ออยู่ต่างแดนเพาะปลูก และทำสวน สินค้าที่ทำการค้าได้แก่ ขายใบชา ขายหญ้า ทำนา ทำสวน เป็นต้น หลังจากทำการสอบสวนแล้ว พวกเขาก็ถูกควบคุมตัวอย่างเข้มงวด ผู้ว่าราชการกาฉีจี้จี้ก็นำเรื่องขึ้นกราบบังคมทูล จักรพรรดิหย่งเจิ้งได้ทรงมีพระราชดำรัสว่า “ผู้ที่เดินทางไปพำนักต่างประเทศ ก่อนมีการประกาศพระบรมราชโองการ ควรอนุญาตให้อาศัยในภูมิลำเนาเดิม แต่ต้องคอยควบคุมดูแลความ ประพฤติ”⁷⁰ เจินเว่ยเป็นชาวจีนโพ้นทะเลในกะลาปาคนหนึ่งที่พักครอบครัวเดินทางกลับประเทศ ในคังซีปีที่ 55 (1716) “เดิมเขาเดินทางจากกวางตงไปทำการค้าขายที่เมืองกะลาปา แต่เนื่องจากมีภาระเรื่องการค้าขาย พร้อมกับติดขัดเรื่องข้อห้ามเดินทางค้าขายยังต่างแดน จึงตกค้างอยู่ต่างแดน พอถึงหย่งเจิ้งปีที่ 11 (1733) เจินเว่ยพักครอบครัวเดินทางกลับสู่มาตุภูมิ เพราะตั้งใจจะมาดูแลมารดาซึ่งชราภาพ และเป็นพลเมืองดีของ บ้านเมือง “แต่เนื่องจากไม่รู้จักระเบียบข้อบังคับ” จึงไม่ได้ขออนุญาตเดินทางกลับประเทศ จึงถือว่าเป็น การลักลอบเข้าเมือง และถูกระบุโทษ “เขียนตี 100 ที คุมขัง 3 ปี” แต่หลังจากเจินเว่ยยื่นเรื่องขอความ กรุณาลดโทษ ซึ่งมีเพื่อนบ้านเรือนเคียงเป็นพยานยืนยันว่า เจินเว่ยเป็นพลเมืองดี ในที่สุดโดยการตัดสินคดี ของชนชั้นปกครองสูงสุดของรัฐบาลชิง ก็ได้ผ่อนผันงดเว้นโทษเขียนตี แต่จะต้องบริจาคข้าวเปลือก 8,000 ลี เพื่อจ่ายโทษ จักรพรรดิหย่งเจิ้งมีพระกระแสรับสั่งให้ข้าราชการท้องถิ่นต้อง “คอยดูแลพฤติกรรม และ ยังไม่ให้อพยพย้ายถิ่นตามอำเภอใจ”⁷¹

ในช่วงระหว่างที่จักรพรรดิเจียนหลงทรงครองราชย์อยู่นั้น ได้เคยเกิดกรณีที่ชาวจีนโพ้นทะเลเดินทางกลับประเทศ แต่กลับต้องได้รับโทษทัณฑ์อย่างน่าอานาถ เช่น เจินอ๋เหลามีภูมิลำเนาเดิมอยู่อำเภอหลง

ซิมณฑลฝูเจี้ยน ฟ่านกั๋วอยู่เมืองกะลาปาหลายปี เคยดำรงตำแหน่งหลุยเจินหลานสังกัต (กัปตัน) ซึ่งทางการรัฐบาลล่าเมืองขึ้นซอลแลนด์เป็นผู้แต่งตั้ง ในเจียนหลงปีที่ 14 (1749) เจิ่นอีเหลาได้ลาออกจากตำแหน่งดังกล่าวแล้วพากรอบครวักลัทธิลัทธิลัทธิลัทธิลัทธิ-72 ข้าราชการท้องถิ่นได้นำเรื่องรายงานตามระเบียบ และจักรพรรดิเจียนหลงทรงมีพระราชวินิจฉัย “ให้ลงโทษเจิ่นอีเหลา ซึ่งลอบเดินทางไปทำหน้าที่กัปตันในกะลาปาสถานหนัก สิ้นค่าให้รับเป็นของหลวง”-73 ข้อหาที่ยัดเยียดให้คือ “ฟ่านกั๋วและทำการค้าในกะลาปานานปี แต่งกับสาวหลงกั๋วเซก (บางกะเซก) เป็นเมีย ติดสินบนเจ้าหน้าที่ ดำรงตำแหน่งเป็นกัปตัน” และ “รับใช้หัวหน้าชาวต่างชาติประกอบการค้าและรับชำระภาษี”-74 จึงถูกตัดสินว่าเขา “ไม่เป็นพลเมืองดี”-75 ให้ลงโทษเนรเทศและริบสมบัติเป็นของหลวง ในเจียนหลงปีที่ 19 (1754) ก็เกิดคดีหยางต้าเจิงอีกคดีหนึ่ง คือ กษัตริย์ซูลูแห่งชนชาติโบราณที่ตั้งอยู่ทางภาคใต้ของฟิลิปปินส์ในปัจจุบันได้ส่งคณะทูตเยือนประเทศจีน มีรองหัวหน้าคณะเป็นชาวจีนโพ้นทะเลชื่อหยางต้าเจิง ผู้มีภูมิลำเนาเดิมอยู่มณฑลฝูเจี้ยน ประกอบอาชีพค้าขายที่เมืองโซลกในเดือนกุมภาพันธ์ปีเดียวกัน คณะทูตได้โดยสารเรือสินค้าของหยางต้าเจิงเดินทางถึงฝูเจี้ยน เมื่อเรือเทียบฝั่งคณะทูตก็นำสาสน์เสนอเจ้าหน้าที่เพื่อให้กำหนดวันเวลาจิมกั๋ว เมื่อรัฐบาลชิงทราบถึงความ เป็นมาของหยางต้าเจิง จึงมีพระบรมราชโองการให้ทำการจับกุมโดยเนรเทศไปทำงานหนักที่เฮยหลงเจียง โฉน้อหว่า “หยางต้าเจิงคือ บัณฑิตฝ่ายบู๋หยางถึงชุย เนื่องจากถูกเบียดเบียน จึงอาศัยการออกทะเลทำการค้าขาย โดยปลอมตัวเป็นรองหัวหน้าคณะของประเทศนั้น ๆ หากไม่ลงโทษสถานหนัก เกรงว่าประชาชนในประเทศจะเอาเยี่ยงอย่าง เพื่อออกทะเลทำการก่อกวน”-76 หยางต้าเจิงดำรงตำแหน่งเป็นรองหัวหน้าคณะทูตกลับถูกใส่ร้ายเป็นการ “สวมรอย” ทั้งนี้เพราะ “ออกทะเลค้าขาย” จึงต้องถูกลงโทษสถาน “หนัก” นับเป็นกรณีที่ไม่มีเหตุผลอย่างเพียงพอ รัฐบาลชิงยังมีพระบรมราชโองการสั่งให้ข้าหลวงผู้ตรวจการมณฑลแจ้งให้กษัตริย์ซูลูทราบว่า ต่อไปห้ามให้ชาวจีนที่ไปทำมาค้าขายในต่างแดนดำรงตำแหน่งเป็นหัวหน้าหรือรองหัวหน้าคณะทูต”-77 ในกรณีทั้งสองดังกล่าวได้ก่อผลกระทบค่อนข้างรุนแรงกล่าวคือ “นับจากนั้นมา พ่อค้าประชาชนทำการค้าขายตกค้างในต่างแดนต่างก็เกิดความหวาดกลัวไม่กล้ากลับสู่ภูมิลำเนาเดิม”-78

ท่าทีและนโยบายของรัฐบาลชิงที่มีต่อชาวจีนโพ้นทะเลดังกล่าวนี้ ได้ดำรงอยู่เป็นเวลานาน รัฐบาลชิงมักจะถือเอาชาวจีนโพ้นทะเลเป็น “โจรสลัด” “ชาวฮั่นผู้ทรยศ” “ผู้กระด้างกระเดื่อง” และ “ผู้ไม่รักดี” คำจำกัดความเหล่านี้เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงหลักการทางการเมืองที่ต้องการปราบปรามประชาชนที่ต่อต้านเพื่อรักษาระเบียบการปกครองของชนชั้นศักดินา “ฉะนั้น กรณีที่เกี่ยวกับชาวจีนโพ้นทะเลและชาวจีนโพ้นทะเลที่กลับสู่มาตุภูมิ จะต้องให้ผู้ปกครองสูงสุดเป็นผู้ตัดสิน จึงเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการเป็นศูนย์รวมระดับสูงของลัทธิศักดินา อีกทั้งเป็นการแสดงให้เห็นถึงชนชั้นศักดินาขุนนางชนชาติแมนจู ในอันที่ จะไม่ให้ความไว้วางใจอย่างหนักกับ “ชาวฮั่น” (ชาวจีนโพ้นทะเล) ที่เร่ร่อนอยู่ตามโพ้นทะเล เราสามารถจะกล่าวได้ว่า นโยบายเกี่ยวกับชาวจีนโพ้นทะเลของรัฐบาลชิงนี้ จะประกอบด้วยภาคของการกดขี่ทางชนชั้น และชนชาติอีกทั้งยังเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายปิดประเทศ โดยความเป็นจริงแล้วนโยบายดังกล่าวเป็นอุปสรรคสำคัญในการขัดขวางการแลกเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมระหว่างประเทศขึ้นกับต่างประเทศ ทำให้ชาวจีนโพ้นทะเลต้องตกอยู่ในฐานะ “ลูกกำพร้าโพ้นทะเลโดยไม่ได้รับการปกป้อง

จากมาตุภูมิของตนเองเลย” แต่อย่างไรก็ตามสิ่งเหล่านี้กลับเป็นปัจจัยสำคัญในการผลักดันและก่อให้เกิดประเพณีอันดีงามของชาวจีนโพ้นทะเล ที่ให้มีความสามัคคีกลมเกลียวช่วยเหลือซึ่งกันและกัน”

สิ่งที่ควรจะกล่าวถึงคือ ในช่วงที่ห้ามออกทะเล สำหรับชาวจีนโพ้นทะเลที่พำนักอยู่ในสยาม (ไทย) มีการเอื้ออำนวยประโยชน์เป็นการพิเศษคือ นอกจากอนุญาตให้ติดตามโดยสารเรือสินค้าเดินทางไปประเทศจีนแล้ว ยังอนุญาตให้โดยสารเรือสินค้าเดินทางกลับไปพำนักอยู่ในสยามซึ่งเป็นแหล่งที่ตั้งถิ่นฐานอยู่จนกลายเป็นช้อยกเว้น สำหรับกรณีที่มีคำสั่งห้ามออกทะเล สาเหตุประการสำคัญคือ สมัยราชวงศ์ชิง มณฑลฝูเจี้ยนและกวางตงมักเกิดภาวะขาดแคลนอาหาร ช่วงปลายจักรพรรดิคังซี ปัญหาการขาดแคลนอาหารอย่างหนักได้กลายเป็นฉนวนก่อให้เกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจตลอดจนทางการเมือง ทำให้รัฐบาลเกิดการหวัดวิตกมากประกอบกับปัญหานี้เป็นปัญหาที่ประเทศจีนเองแก้ไขไม่ได้ ในคังซีปีที่ 60 (1721) ทราบว่าสยาม “ผลิตข้าวได้อย่างอุดมสมบูรณ์ราคาก็ไม่สูงมากนัก เพียง 2-3 สลึงก็ซื้อข้าวเปลือกได้ 1 สือ” จักรพรรดิคังซีจึงมีพระบรมราชโองการให้ขนข้าวจากสยาม 3 แสนสือ โดยแบ่งส่งให้ฝูเจี้ยน กวางตง หลิงปอ ฯลฯ ออกจำหน่าย อีกทั้งยังอนุญาตเป็นกรณีพิเศษว่า “ข้าวจำนวน 3 แสนสือให้มีการลดหย่อนภาษีเป็นการพิเศษ”⁷⁹ การค้าระหว่างประเทศจีนกับสยาม ผู้ที่ครองอำนาจในด้านขนส่งทางทะเลนั้นส่วนใหญ่คือ ชาวจีนโพ้นทะเลที่พำนักอยู่ที่นั่น ในขณะที่นั้นแม้จะมีการห้ามชาวจีนออกไปทะเลได้และชาวจีนโพ้นทะเลที่พำนักอยู่ต่างแดนกลับสู่มาตุภูมิ แต่เนื่องจากความต้องการดังกล่าวข้างต้น รัฐบาลชิงจึงอนุญาตให้ชาวจีนโพ้นทะเลที่บรรทุกข้าวไทยมาจีนสามารถเดินทางกลับสู่แหล่งที่ตั้งถิ่นฐานเดิมได้ ในคังซีปีที่ 60 (1721) มีชาวจีนโพ้นทะเลจำนวน 156 คนโดยการนำของกัวอี้ต๋านำเรือจิมก๊องของสยามขนข้าวมายังจีน ผู้ตรวจการกวางตงหยางจงเหวินได้กราบบังคมทูลเสนอให้ส่งชาวจีนโพ้นทะเลดังกล่าวกลับสู่ภูมิลำเนาเดิม รัฐบาลชิงจึงได้ฝ่าฝืนข้อห้ามที่ไม่ให้ชาวจีนเดินทางออกไปพำนักในต่างประเทศ โดยมีพระบรมราชโองการอนุญาตให้ชาวจีนกลุ่มดังกล่าวเดินทางกลับสู่ต่างประเทศที่ตั้งถิ่นฐานอยู่เดิม⁸⁰ สมัยหย่งเจิ้งปีที่ 2 (1724) กษัตริย์สยามได้จิมก๊องพันธุ์ข้าวและผลไม้ ฯลฯ ลูกเรือนำสินค้าจิมก๊อง 96 คน รวมทั้งตัวได้กั๊ง ล้วนแล้วแต่เป็นชาวจีนโพ้นทะเลที่มีภูมิลำเนาจากฝูเจี้ยน กวางตง และเจ้อเจียง ก็ได้รับอนุญาตให้เดินทางกลับไปยังภูมิลำเนาเดิมของตน สมัยหย่งเจิ้งปีที่ 5 (1727) เป็นปีที่ยกเลิกการห้ามออกทะเลได้อีกครั้งหนึ่ง สาเหตุสำคัญประการหนึ่งคือมีการซื้อข้าวเพื่อส่งเคราะห์ชาวจีนตามชายฝั่งทะเล หวังชิงฮินได้กล่าวไว้ในหนังสือ “สื่อจียี้จี้” เล่ม 3 ว่า “เนื่องจากขณะนั้นมณฑลฝูเจี้ยน เจ้อเจียง ผลิตข้าวไม่พอกับความต้องการ จึงมีการลดหย่อนข้อห้ามค้าขายกับทางทะเลได้ โดยอนุญาตให้ประชาชนสามารถเดินทางไปค้าขายได้” หลังจากยกเลิกข้อห้ามทำการค้ากับแถบทะเลได้แล้ว การค้าข้าวระหว่างไทยกับจีนได้เพิ่มปริมาณขึ้นมาก และเพื่อเป็นการส่งเสริมเรือสินค้าสยามให้ขนข้าวมายังประเทศจีน รัฐบาลชิงยังได้ประกาศนโยบายยกเว้นภาษี “ข้าวเปลือกไม่ต้องเสียภาษี ถือเอาเป็นตัวอย่าง”⁸¹ สำหรับสินค้าที่เรือบรรทุกสยามบรรทุกสินค้าเพื่อถ่วงน้ำหนักก็ได้รับยกเว้นภาษีเช่นกัน⁸² สมัยเจียนหลงปีที่ 8 (1743) รัฐบาลชิงตั้งข้อกำหนดเพื่อที่จะดึงดูดพ่อค้าต่างชาติให้นำข้าวเข้ามาขายในประเทศจีนว่า “เรือต่างชาติที่เดินทางเข้ามาในมณฑลฝูเจี้ยน กวางตง ฯลฯ ผู้ที่บรรทุกข้าวมาเกิน 10,000 สือให้ลดหย่อนภาษีสินค้าบนเรือเหลือร้อยละ 50 ผู้ที่บรรทุกข้าวมากกว่า

5.000 ลีอ ให้ลดหย่อนภาษีสินค้าบนเรือเหลือร้อยละ 20⁸³ สมัยเจียนหลงปีที่ 11 (1746) ฟางหย่งลี่ ชาวจีนโพ้นทะเลให้ซื้อเข้ามาเรือบรรทุกข้าวมาถึงมณฑลฝูเจี้ยน ถึงแม้ว่าข้าวจะมีจำนวนไม่ถึง 5.000 ลีอ ก็ยังลดหย่อนภาษีสินค้าบนเรือให้ร้อยละ 20 เช่นกัน⁸⁴ ส่วนการจำหน่ายข้าวที่บรรทุกมานั้นทางรัฐบาลยิ่งจะดูแลให้เป็นกรณีพิเศษ คือ สามารถนำข้าวออกจำหน่ายได้ในราคาถูกยิ่ง หากเอาก่อนเก็บข้าวไว้มากเกินความต้องการแล้ว รัฐบาลจะเป็นผู้รับซื้อ “พ่อค้าต่างชาติที่ขนข้าวมายังจีนจะได้รับการพิจารณายกเว้นภาษีโดยถือตามจำนวนข้าวเป็นหลัก”⁸⁵ จนถึงต้นศตวรรษที่ 19 การค้าข้าวระหว่างไทยกับจีนจึงค่อยๆ ชนเขาลง

2. นโยบายต่อชาวจีนโพ้นทะเลในช่วงราชวงศ์ชิงตอนปลาย

นับตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมาจนถึงสิ้นสุดสมัยราชวงศ์ชิง นโยบายต่อชาวจีนโพ้นทะเลสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ระยะ คือ ระยะแรกราว ปลายศตวรรษที่ 18 ถึงช่วงสงครามฝิ่นครั้งที่ 2 ระยะที่สอง หลังจากการประกาศรับสมัครแรงงานอย่างถูกต้องตามกฎหมายปี 1860 และระยะที่สาม ดงจื้อกวางซู่ ชวนต่ง มีการตั้งกงสุลเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของชาวจีนโพ้นทะเล จะเห็นได้ว่าในระยะหลังนี้รัฐบาลยิ่งมีการเปลี่ยนแปลงนโยบายที่มีต่อชาวจีนโพ้นทะเลอย่างใหญ่หลวง คือ ยอมให้ราษฎรอพยพย้ายถิ่นไปทำมาหากินยังต่างแดนได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย และที่เคยดูถูกรังเกียจชาวจีนโพ้นทะเลที่เดินทางไปทำมาหากินในต่างแดนมาเป็นให้ความสำคัญ โดยจัดตั้งกงสุลเพื่อปกป้องผลประโยชน์ให้กับพวกเขา

ระยะที่หนึ่ง นโยบายต่อชาวจีนโพ้นทะเลช่วงปลายศตวรรษที่ 18 ถึง ช่วงสงครามฝิ่นครั้งที่ 2 (1795-1859)

“ตั้งที่ได้กล่าวในข้างต้นแล้วว่าตั้งแต่สมัยราชวงศ์หมิงเป็นต้นมา ชาวจีนตามชายฝั่งทะเล ประสบกับความยากจนจึงต้องโดยสารเรือสินค้าไปยัง “ทะเลใต้” (หนานหยาง) เพื่อรับจ้างขายแรงงานในย่านเอเชียอาคเนย์”⁸⁶ นั้น เนื่องจากก่อนที่จะเข้าสู่ศตวรรษที่ 19 ราษฎรตามชายฝั่งทะเลของจีนมักประสบกับภัยธรรมชาติรวมทั้งความวุ่นวายทางสังคมและการเมือง เกิดความแห้งแล้งและอดอยาก จึงเป็นเหตุผลักดันให้ชายฉกรรจ์ที่กล้าเสี่ยงภัย ประกอบกับการชักนำของคนแซ่เดียวกัน หรือคนท้องถิ่นเดียวกัน ต่างพากันเดินทางออกนอกประเทศด้วยความสมัครใจเพื่อรับจ้างใช้แรงงาน ส่วนกรณีที่มีผู้ถูกหลอกลวงให้ทำสัญญาขายแรงงานแล้วถูกส่งไปทำงานในต่างแดนนั้นเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในสมัยต้นศตวรรษที่ 19

ในศตวรรษที่ 19 ประเทศมหาอำนาจตะวันตกได้เริ่มขยายอำนาจเข้ามายึดครองดินแดนของประเทศต่างๆ ให้เป็นอาณานิคมของตน มีการกอบโกยทรัพยากรธรรมชาติของประเทศอาณานิคม ทรัพยากรของอาณานิคมอย่างรีบเร่ง จำเป็นต้องการทำให้เกิดความต้องการทางด้านแรงงานจำนวนมาก และในขณะนั้นประเทศทุนนิยมตะวันตกถูกประณามและคัดค้าน จากการคัดค้านขบวนการรวมท้าวการค้าทาสในทวีปแอฟริกา จนมาถึงปี 1807 และ ปี 1838 ได้ประกาศยกเลิกการค้าทาสและเลิกระบบทาสตามลำดับ ประเทศ

มหาอำนาจตะวันตกจึงเริ่มหันเหให้สนใจกับคนทางตะวันออกโดยเฉพาะชาวจีนที่มีความมานะอดทนในการทำงาน

“ตามบันทึกของบริษัทอีสต์อินเดียที่ทำการค้าขายกับจีนในปี 1635-1834” มี H.B. Moree เป็นบรรณาธิการ ได้กล่าวว่า หลังจากบริษัทอีสต์อินเดียได้ทำการยึดครองปีนังในปี 1785 เป็นต้นมาทางปีนังต้องรับสมัครแรงงานผ่านสำนักผู้แทนการค้าของบริษัทอีสต์อินเดียประจำกวางเจาทุกปีโดยใช้เรือของบริษัทฯ บรรทุกช่างจีนและชาวนาจีนเพื่อเดินทางมายังปีนัง⁸⁷ ในปี 1800 ปรากฏว่าราคาการขายแรงงานจีนในตลาดปีนังได้เพิ่มสูงขึ้น แรงงานจีนที่ทำสัญญารับจ้างเป็นเวลา 1 ปีมีมูลค่าเท่ากับเหรียญเงินสเปน 30 เหรียญ⁸⁸ ในปี 1805 พระคูสารองข้าหลวงปีนังได้ดำเนินตามคำสั่งของข้าหลวงเสนอให้จัดส่งแรงงานจีนไปยังเดอลินเดต้าโดยใช้ปีนังเป็นศูนย์กลางการขนถ่ายแรงงานจีน⁸⁹ แรงงานจีนดังกล่าวได้ทำสัญญาในลักษณะขายตัวเองเพื่อนำมาเป็นค่าโดยสารเรือและค่าอาหารระหว่างเดินทางไปทำงานในต่างประเทศ หรือที่เรียกว่า “Indentured Labour” คือ “ลูกจ้างตามสัญญา” ส่วนค่าโดยสารและค่าอาหารบนเรือโดยทั่วไป นายจ้างซึ่งเป็นเจ้าของกิจการเป็นผู้ที่ครอบงำไปก่อน และจะเรียกเก็บหลังจากแรงงานจีนทำงานมีรายได้แล้ว⁹⁰ การจ้างแรงงานจีนออกไปทำงานยังต่างประเทศ ตามนโยบายเดิมของรัฐบาลชิงนั้น ราชฎที่ออกไปทำงานยังต่างประเทศเป็นเรื่องที่ผิดกฎหมายการว่าจ้างแรงงานและกฎหมายการค้าของรัฐบาลชิง จนถึงสมัยเด้ากวงปีที่ 16 (1836) จักรพรรดิเด้ากวงมีพระบรมราชโองการให้ผู้ตรวจการตามชายฝั่งทะเลตรวจตราการลักลอบนำคนออกนอกประเทศอย่างเข้มงวด ในปี 1805 พระคูสารองข้าหลวงปีนังเสนอว่า “ให้แรงงานจีนที่ศูนย์ใช้เรือโปรตุเกสเดินทางไปยังปีนัง” เพื่อหลีกเลี่ยงไม่ให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับทางการเงิน⁹¹ หลังจากนั้น 10 ปี มาเก๊าได้กลายเป็นเมืองท่าที่สำคัญในการขนส่งและค้าแรงงานจีนไปยังต่างประเทศ บรรดานักเผยแผ่ศาสนาต่างประเทศ ตลอดจนพวกมิชชันนารีของจีนต่างพากันไปชุมนุมกันที่มาเก๊า เพื่อดำเนินงานด้านการค้าแรงงาน ในแต่ละปีจะมีแรงงานจีนจำนวนมากถูกลักลอบออกไปต่างประเทศ โดยที่พวกเขาจะเดินทางไปยังปีนังเป็นอันดับแรก หลังจากนั้นจึงถูกส่งไปยังเกาะเทอลินหินตา นอกจากนี้ปีนังแล้ว สิงคโปร์ก็เคยเป็นศูนย์กลางการส่งแรงงานจีนที่รุ่งเรืองแห่งหนึ่ง ในครั้งแรกของศตวรรษที่ 19 แรงงานจีนที่ทำสัญญาในลักษณะขายตนเองได้เดินทางไปตามที่ต่าง ๆ ในเอเชียอาคเนย์ และทั่วทุกมุมโลก ซึ่งคาดว่าในช่วงครั้งแรกของศตวรรษที่ 19 มีแรงงานจีนรับจ้างไปทำงานในต่างประเทศประมาณ 320,000 คน ช่วงหลังของศตวรรษที่ 19 ประมาณ 2 ล้านคนโดย 25 ปีแรก 1.28 ล้านคน และช่วง 25 ปีหลัง 750,000 คน⁹²

สำหรับปัญหาเรื่องการหลอกลวงซื้อขายแรงงาน เจ้าหน้าที่ท้องถิ่นของรัฐบาลชิงมิได้ให้ความสนใจแต่ประการใด บางครั้งกลับฉวยโอกาสรีดไถเพื่อหาประโยชน์ หรือไม่ก็ทำที่เป็นตรวจสอบแต่แท้จริงแล้วได้รับสินบนจากนายหน้าผู้ลักลอบนำแรงงานออกนอกประเทศ ซึ่งมีเรื่องอื้อฉาวเกี่ยวกับการส่งแรงงานออกนอกประเทศเกิดขึ้นอยู่เป็นประจำ จนความทราบถึงราชสำนักชิงจึงส่งหลินเจ้อฉีผู้แทนพระองค์มาทำการสืบสวน หลินเจ้อฉีได้นำความกราบบังคมทูลจักรพรรดิเด้ากวง เมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม ปีเดียวกันว่า “ฤดูหนาวทุกปีเมื่อเรือต่างชาติเดินทางกลับประเทศก็มีประชาชนผู้ยากไร้ได้รับการชักชวนให้ไปทำงานในต่างประเทศ

ซึ่งมักจะคัดเลือกเอาพวกชายฉกรรจ์ ส่วนคนที่อ่อนแอจะไม่ได้รับเลือกโดยมีข้อตกลงกันให้พวกที่รับจ้างไปใช้แรงงานจะจ่ายเงินล่วงหน้า 6-7 หยวน เพื่อนำไปซื้อเสื้อผ้า หลังจากถูกส่งไปยังต่างประเทศแล้วจะถูกส่งไปกางป่า ปลูกต้นไม้ หรือทำงานเป็นกสิ ในแต่ละปีหลังจากหักค่าอาหารแล้วจะมีเงินเหลือประมาณ สิบกว่าหยวน ครบ 3 ปี จึงสามารถไปไหนได้อย่างอิสระ จากการสืบทราบพบว่ามีเรือต่างชาติ : 2 ลำ ยอมให้คนจีนโดยสารไปทำงานหาเงินในต่างประเทศโดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใด ๆ ทั้งสิ้น แต่เมื่อถึงที่หมาย และมีผู้มาว่าจ้างแรงงานแล้ว เจ้าของเรือจะได้รับค่าแรงปีแรกเป็นค่าตอบแทน หลังจากนั้นผู้รับจ้างใช้แรงงานจะได้รับค่าแรงตามที่ตนพึงได้ มีผู้เรียกเรือที่ผู้จ้างแรงงานโดยสารมาว่าเป็นเรือคอกสุกร เนื่องจากมีการนำเอาขามไม้มาใส่อาหาร และพฤติกรรมในตอนเรียกให้ผู้จ้างแรงงานกินไม่ต่างอะไรกับการเลี้ยงสุกร ในจีน ซึ่งแท้จริงแล้วพวกเขาเพียงแต่มารับจ้างใช้แรงงานเท่านั้น ไม่ใช่การขายตัว⁹³ เนื่องจากรายงานของ หลินเจ๋อฉี ได้จากคำบอกเล่าของเจี่ยลี้ฉี เจ้าหน้าที่ท้องถิ่น ซึ่งเขาอาจได้มาจากข้อมูลการประกาศรับสมัครแรงงาน ทำให้ไม่สามารถทราบความจริงของเรื่องนี้ได้อย่างถึงแก่น จึงยังเข้าใจผิดว่าเป็นการรับจ้างไปใช้แรงงานโดยสมัครใจไม่ใช่ไปใช้แรงงานในลักษณะขายตัว ในบันทึก "เยี่ยหยิวเสี่ยวจือ" ของจางซินไท่ ได้บันทึกสิ่งที่พบเห็นในการเดินทางท่องเที่ยวมณฑลกว๋างตงในช่วงทศวรรษที่ 20 ของศตวรรษที่ 19 ได้บันทึกไว้ว่า "มีการหลอกลวงชาวจีนที่โง่เขลาไปทำงานต่างประเทศ" โดยใช้คำว่า "ขายจี้จ้าย" (ขายลูกสุกร)⁹⁴ จะเห็นว่าสมัยนั้นมีผู้ที่โง่เขลาถูกขายไปทำงานต่างประเทศโดยถูกเรียกเป็น "ลูกสุกร" จนก่อนสงครามฝิ่นรัฐบาลตัวเอง ยังไม่ได้มีมาตรการรุนแรงใด ๆ เพื่อห้ามปราม ในคำกราบบังคมทูลของหลินเจ๋อฉี ได้กล่าวถึงว่า "ในช่วงสิบปีที่ผ่านมาในแต่ละปีชาวบ้านต้องประสบกับความแห้งแล้ง ผู้ที่เดินทางไป (ต่างประเทศ) โดยมีจำนวนนับร้อยนับพัน" แม้รู้ดีว่าเป็นการขัดต่อนโยบายการห้ามราษฎรอพยพไปนอกประเทศ "แต่ทางการจีนไม่มีพลังหรือไม่ต้องการออกหน้าเข้าห้ามปรามพฤติกรรมที่ขัดต่อกฎหมายนั้นทั้ง ๆ ที่พบเห็นอย่างชัดเจน"⁹⁵

หลังสงครามฝิ่น ประเทศทุนนิยมตะวันตกได้พากันเดินทางมายังจีน ทำให้เมืองกว๋างเจา ฟู่เจา เซี่ยเหมิน และเซี่ยงไฮ้ ได้กลายเป็นเมืองเปิด ห้างร้านต่างชาติและสถานกงสุลของทุก ๆ เมืองท่าพากันทำการค้าแรงงานจีนกันอย่างคึกคัก การค้าแรงงานทำกันอย่างเปิดเผยและเป็นล่ำเป็นสัน พ่อค้านักเก็งกำไรต่างชาติหลั่งไหลเข้ามาจีน เพื่อค้าแรงงานเพราะเพียงแต่รวบรวมแรงงานจีนได้ก็สามารถทำกำไรให้กับตนได้ ดังที่คิวบาในช่วงทศวรรษที่ 40 แรงงานจีนถูกส่งไปคิวบามีต้นทุน (รวมค่าขนส่ง) ประมาณคนละ 50 หยวน แต่ราคาในตลาดคิวบาผู้ขายแรงงานคนหนึ่งขายได้ถึง 150 หยวน กำไรในอัตรา 140%⁹⁶ เนื่องจากการขาดแคลนแรงงานทำให้ราคาผู้ค้าแรงในตลาดพุ่งจนสูงอย่างต่อเนื่อง ผลกำไรจากการค้าแรงงานขยายตัวมากยิ่งขึ้น ทำให้การค้าผู้ขายแรงงานเพื่อเก็งกำไรเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลาย พ่อค้านักเก็งกำไรดังกล่าวไม่คำนึงถึงความเป็นความตายของแรงงานจีน ต่างก็บรรทุกแรงงานเกินอัตราและในบางครั้งเพื่อที่จะให้ได้กำไรมาก ๆ พ่อค้านักเก็งกำไรต่างชาติถึงกับใช้วิธีที่ป่าเถื่อน โดยการจ้างงานหรือสมคบกับกลุ่มอันธพาลของท้องถิ่นให้ไปหลอกลวงแย่งชิงจับตัวชาวจีนเพื่อไปขายต่อ แม้เบาร์ริง ข้าหลวงท้องถิ่นยังยอมรับว่ามีเหตุการณ์เหล่านี้เกิดขึ้นจริง "การใช้วิธีการหลอกลวงโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย การส่งแรงงานออกนอก

ประเทศ มีชื่อเสียงหลายประการ มีทั้งที่รุนแรงมาก ซึ่งทำให้การอพยพแรงงานไม่ได้มีความแตกต่างจากการค้าทาสเท่าไรนัก⁹⁷ สำหรับเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นของรัฐบาลจีนนั้น ไม่กล้าเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับเรื่องนี้ เนื่องจากเกรงกลัวอิทธิพลของประเทศมหาอำนาจเบาว์ริงข้าหลวงอังกฤษได้มีรายงานมาถึงมาซูจื่อเปอร์รี่ รัฐมนตรีกระทรวงการต่างประเทศอังกฤษ เมื่อวันที่ 17 เดือนพฤษภาคม 1852 กล่าวว่า “แม้กฎหมายจีนจะห้ามราษฎรของเขาอพยพจากมาตุภูมิไปพำนักยังต่างแดน แต่เนื่องจากชาวจีนเกิดแรงกดดันที่จีนมีจำนวนประชากรมากเกินไป ทำให้จำนวนแรงงานจีนมีมาก จึงคิดที่จะเดินทางออกไปทำงานยังต่างประเทศ ซึ่งนับวันจะเพิ่มมากขึ้น ทางรัฐบาลจีนไม่มีกำลังเพียงพอที่จะไปห้ามปรามชาวจีน และก็ไม่ต้องการเข้าไปตรวจสอบในตำบลาคัง (หมายถึงที่สำหรับกักกันแรงงานจีนเพื่อส่งออกนอกประเทศ) ซึ่งมีที่รับซื้อแรงงานจีนในเซี่ยเหมินตั้งอยู่ติดกับด่านศุลกากร⁹⁸ โอมูหลุยกงสุลอังกฤษประจำกวางเจาได้รายงานเมื่อวันที่ 25 สิงหาคม 1852 ว่า “ทางการจีนไม่ได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับกรอพยพแรงงานออกนอกประเทศไม่ว่าจะเป็นด้านไหน การเคลื่อนไหวเกี่ยวกับการอพยพออกนอกประเทศ ล้วนแต่ดำเนินการอย่างเปิดเผย⁹⁹ วันที่ 3 เดือนกันยายนปีเดียวกัน ฝ่ายเคอร์เลซานการโท สถานกงสุลอังกฤษประจำเซี่ยเหมินได้กล่าวโน้มน้าวจิตใจของเขาวว่าเจ้าหน้าที่ทางการจีนในเอ๋อหมิงยอมทราบตีถึงเรื่องการขนแรงงานออกนอกประเทศ แต่ไม่ได้เข้าไปยุ่งเกี่ยวหรือดำเนินการใด ๆ อย่างเป็นทางการ ทั้งที่พวกเขาทราบว่าเกิดอะไรขึ้น และจะมีอะไรเกิดขึ้น¹⁰⁰

เนื่องจากข้าราชการจีนยินยอมให้มีการอพยพออกนอกประเทศโดยตลอด ฉะนั้น จึงปล่อยให้พ่อค้าต่างปล่อยให้พ่อค้าต่างชาติว่าจ้างแก๊งโจรสลัดเป็นนายหน้าหลอกลวงชาวจีนตามเมืองต่าง ๆ ไม่ว่าจะ เป็นกวางเจา เซี่ยเหมิน เซียงไฮ้ ซ่านโถว ฯลฯ ไปขายแรงงานนอกประเทศโดยใช้วิธีการต่าง ๆ กัน ในกวางเจา บางครั้งถึงกับลักพาจับขูดชาวบ้านบนถนนกลางแจ้งอย่างออกอ้าง โดยอ้างว่าเป็นการทวงหนี้เพื่อขายให้กับพ่อค้าต่างชาติส่งไปทำงานในต่างประเทศ Campell ได้เขียนลงในหนังสือ “แรงงานจีนอพยพออกนอก” ว่า ก่อนปี 1852 การหลอกลวงเพื่อรับสมัครแรงงานกลายเป็นเรื่องธรรมดาเสียแล้ว นักค้าแรงงานชาวจีนที่ใช้กลลวงต่าง ๆ นั้นได้รับการสนับสนุนคุ้มครองจากนายจ้างชาวยุโรป โดยพวกนักค้าแรงงานดังกล่าวใช้การทวงหนี้ การขู่เข็ญหรือใช้กำลังบังคับเพื่อให้ได้มาซึ่ง “ลูกสุกร” การที่พ่อค้าต่างชาติสามารถนำส่งคอกสุกรหรือแหล่งกักขังแรงงานจีนเพื่อส่งไปยังต่างประเทศได้¹⁰¹ เป็นเพราะว่าทางการจีนปล่อยปละละเลย ทำให้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกไม่ปลอดภัย ประชาชนจึงรวมตัวกันต่อต้าน วันที่ 21 พฤศจิกายน 1852 ประชาชนเอ๋อหมิงจับกุมตัวนักค้าแรงงานในสังกัดของห้างสะเก้ ซึ่งเป็นของพ่อค้าชาวอังกฤษคนหนึ่ง ให้กับทางการ แต่ทางรัฐบาลชิงภายใต้คำข่มขู่จากพ่อค้าชาวอังกฤษ จำต้องปล่อยตัวนักค้าแรงงานดังกล่าวไป และพ่อค้าชาวอังกฤษคนนั้น ยังใช้บ้านของตนเป็นที่ซุกซ่อนคนร้าย เมื่อข่าวแพร่ออกไป ประชาชนไม่พอใจมากกับการกระทำในครั้งนี้ จึงได้รวมตัวกันมาชุมนุมกันที่หน้าประตูห้างเสอจี้ยื่นข้อเรียกร้องให้ทางห้างมอบตัวคนร้ายให้กับพวกเขา แต่กลับถูกทหารที่ประจำเรือรบอังกฤษในเอ๋อหมิงยิงปืนเข้าใส่จนเกิดเป็นกรณีนองเลือดขึ้น แต่ทางรัฐชิงไม่กล้าไปกล่าวโทษพ่อค้าต่างชาติ ทั้งรัฐบาลชิงยังต้องไปขอขมาจากพ่อค้าชาวอังกฤษด้วย ซึ่งก่อให้เกิดปฏิกิริยาอย่างรุนแรงกับประชาชนตามชายฝั่งทะเลเลกั๊งยังทำให้สถานการณ์การเมืองในท้องถิ่นเลวร้ายแรง

สถานการณ์การเมืองของจีนนับวันจะเลวร้ายยิ่งขึ้น มีขุนนางของรัฐบาลชิงบางส่วนจำเป็นต้องนำปัญหาเรื่องหลอกหลวงแรงงานจีนไปขายยังต่างประเทศขึ้นมาพิจารณา ในปี 1854 (เดือนพฤษภาคม) วันที่ 10 มีนาคม ปอภัยผู้ตรวจการมณฑลกวางตงได้ประกาศห้ามหลอกหลวงลักพาประชาชนออกนอกประเทศ โดยชี้ให้เห็นว่า “ปัจจุบันได้มีคนร้ายกระทำการจับกุมหรือลักพาเด็กทั้งเพศชายเพศหญิงไปแอบซ่อนไว้ในห้องลับ โดยมีจุดประสงค์เพื่ออยู่เรียกค่าไถ่หรือหวังจะได้ผลกำไรตรงตาม จากการขายให้กับพ่อค้าชาวต่างชาติเพื่อส่งไปยังต่างประเทศ เหล่าร้ายประเภทนี้มุ่งแต่หากำไรและทารุณกรรมอย่างไม่มีมนุษยธรรม เป็นการทำทลายกฎหมายของบ้านเมืองอย่างชัดเจน” “ส่วนผู้ที่ถูกหลอกหลวงออกนอกมักจะถูกมัดด้วยอามิส ทำให้ต้องเสียอิสรภาพ ต้องทำงานอย่างหนักจนตาย ราษฎรที่ไม่ทราบถึงกลอุบายถูกทำร้ายเป็นส่วนใหญ่” เขาจึงได้สั่งการไปยังอำเภอต่าง ๆ ในสังกัด ให้ส่งสายสืบไปสืบสวนเพื่อหาตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษในสถานหนัก¹⁰³ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นมีเป้าหมายมุ่งแต่คนร้ายที่ลักพาคนภายในประเทศเท่านั้น ส่วนพ่อค้าชาวต่างชาติที่อยู่เบื้องหลังการรับสมัครแรงงานไปขายในต่างประเทศ เจ้าหน้าที่กลับเกรงกลัวอิทธิพลไม่กล้าเข้าไปยุ่งเกี่ยวและตั้งข้อกล่าวหา เมื่อเป็นเช่นนี้การลงโทษจึงไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร

ปลายปี 1856 อังกฤษได้อำศัยกรณี “เรือแอร์โรว์” ก่อสงครามฝิ่นครั้งที่สองขึ้นในเดือนธันวาคม ปี 1856 ทหารอังกฤษร่วมกับทหารฝรั่งเศสบุกยึดกวางเจา เอี้ยหมิงเซิน ผู้ว่าการมณฑลกวางตง กวางซี ถูกจับเป็นเชลย ปอภัยผู้ตรวจการมณฑลกวางตงและนายพลเคอเดอนะยอมจำนวนทหารอังกฤษและฝรั่งเศส ได้ตั้งกองบัญชาการทหารสัมพันธมิตรอังกฤษกับฝรั่งเศสขึ้นที่กวางเจา ส่วนปอภัยผู้ตรวจการกวางเจายังดำรงตำแหน่งผู้ตรวจการกวางเจาเพื่อช่วยรักษาการณ์แทนทหารสัมพันธมิตร ทำให้เมืองกวางเจา หวังผู้และเส้นทางจอดเรือแม่น้ำจูเจียงที่อยู่ใกล้เคียงกลายเป็นศูนย์กลางของพ่อค้าชาวตะวันตกนักเก็งกำไรส่งแรงงานไปต่างประเทศ¹⁰⁴ ภัยของการค้าแรงงานสำหรับกวางเจาได้เลวร้ายถึงขนาดที่คาดคิดไม่ถึง เมื่ออาร์กีกองสุลอังกฤษประจำกวางเจามีจดหมายถึงเบอร์ริง ยอมรับว่า “ในเมืองท่าเมื่อเร็ว ๆ นี้ได้เกิดพฤติกรรมที่ใช้ความรุนแรงและมีการล่อลวงอันเกี่ยวพันกับการค้าแรงงาน ทำให้ชาวจีนในกวางเจาพากันตื่นตระหนกกับอันตรายอันเนื่องมาจากการถูกลักพาตัวในขณะที่อยู่นอกบ้าน แม้กระทั่งในเวลากลางวันบนท้องถนนยังอาจถูกโจรลักตัวโดยใช้ชื่ออ้างต่าง ๆ เช่น ทำเป็นทวงหนี้แล้วฉวยโอกาสลักพาตัวไปหลังจากนั้นผู้ที่ถูกลักพาจะกลายเป็นเชลยของแก๊งลักพาและถูกนำไปขายให้กับหัวหน้าแก๊งนำแรงงานออกนอกประเทศโดยคิดตามราคาค่าหัว จากนั้นผู้ที่ถูกลักพาไปจะหายสาบสูญไปอย่างไม่เห็นร่องรอย¹⁰⁵ ขณะเดียวกันเขายังมีความรู้สึกที่ว่า “ตามความคิดของชาวจีนเชื่อว่าชาวต่างชาติมีส่วนเกี่ยวข้องกับการลักพาคนออกนอกประเทศ ธงต่างชาติไม่ได้รับความเคารพจากชาวจีนและชีวิตของชาวต่างชาติจะไม่มีหลักประกันในเรื่องความปลอดภัย”¹⁰⁶ และพวกเขายังเห็นว่าสาเหตุที่ก่อให้เกิดเหตุการณ์ดังกล่าวเป็นเพราะ “ชาวต่างชาติที่เดินทางมารับสมัครว่าจ้างแรงงานในจีนยังไม่สามารถหาสถานที่ประกอบการที่ถูกกฎหมาย เปิดเผยและมีความแน่นอน เพื่อให้ได้แรงงานตามที่พวกเขาต้องการ”¹⁰⁷ ดังนั้นทางกองบัญชาการทหารสัมพันธมิตรของอังกฤษและฝรั่งเศสจึงบีบบังคับเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นของมณฑลกวางตงให้ดำเนินการตามวัตถุประสงค์ของตน โดยให้อำเภอหนานไห่ พานหยี่ร่วมกันออกประกาศในวันที่ 6 เมษายน 1859 ว่า “นับตั้งแต่วันออกประกาศนี้

เป็นต้นไป หากมีชาวต่างชาติประสงค์จะรับสมัครชาวจีนหรือแรงงานจีนไปทำงานยังต่างประเทศ หรือชาวจีนที่อ้างว่าเป็นผู้รับมอบหมายจากประเทศนั้นให้ดำเนินการรับสมัครแรงงาน...เนื่องจากเรื่องนี้เป็นเรื่องที่ต้องตกลงยินยอมกันทั้งสองฝ่าย จึงห้ามมิให้ขัดขวางคนเหล่านี้ติดตามชาวต่างชาติเดินทางออกนอกประเทศ"¹⁰⁸ และในวันที่ 9 เมษายนปีเดียวกันยังได้ออกประกาศในนามปอภัยผู้ตรวจการมหณฑลวงตงว่า "ตามที่ปรากฏว่ามหณฑลวงตงมีพ่อค้าประชาชนอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น ในจำนวนดังกล่าวอาจมีประชาชนบางคนถูกบีบคั้นในเรื่องการทำมาหาเลี้ยงชีพและจำเป็นต้องให้ทำงานทำในต่างประเทศหรืออพยพออกจากภูมิลำเนาเดิมเป็นการชั่วคราว เพื่อทำการค้าขายแสวงหาผลกำไร หรือรับจ้างชาวต่างชาติทำงานตามกำหนดเวลาเรื่องราวที่เกิดขึ้นหากเป็นการตกลงยินยอมกันเองก็มีให้ไปห้ามปรามขัดขวางและปล่อยให้คู่สัญญาที่เป็นชาวต่างชาติเดินทางไปยังต่างประเทศได้"¹⁰⁹ ประกาศทั้งสองฉบับนี้นอกจากจะยืนยันว่าจะมีการลงโทษเหล่าโจรผู้ร้ายที่ลักพาตัวชาวจีนไปขายต่างประเทศอย่างสถานหนักแล้ว ยังให้รางวัลกับผู้ที่ยึดช่องทางให้จับกุมได้แล้ว ตามประกาศดังกล่าวได้ระบุชัดเจนว่า ผู้ที่ยินยอมเดินทางออกนอกประเทศขอให้เป็นการ "ยินยอมตกลงกันของทั้งสองฝ่าย" และสามารถติดตามคู่สัญญาที่เป็นชาวต่างชาติเดินทางออกนอกประเทศได้ ประกาศนี้ถูกปาเซียลีเรียกว่าเป็นประกาศที่เพิ่งเกิดขึ้นตาม กฎหมายและเป็นประเพณีนิยมของจีน" จากรายงานของอาร์กิวถึงบาร์ริง เมื่อวันที่ 12 เมษายน 1859 ได้กล่าวอย่างพิงพอใจว่า "การปล่อยให้ชาวจีนอพยพย้ายถิ่นไปต่างประเทศโดยชอบด้วยกฎหมาย...จะเป็นการปิดประตูใหญ่ในการสนองความต้องการการค้าแรงงานของต่างชาติ ต่อจากนี้ไปชาวต่างชาติสามารถทำการรับสมัครแรงงานออกนอกประเทศ ในเงื่อนไขที่น่าพอใจและไม่มีข้อติดขัดทั้งยังได้จำนวนแรงงานตามที่พวกเขาต้องการ"¹¹¹ การรับสมัครแรงงานอย่างถูกต้องตามกฎหมาย เป็นสิ่งที่มหาอำนาจตะวันตกต้องการ จึงรู้สึกยินดีเมื่อสมความปรารถนา ส่วนจีนนั้นนับเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวง เนื่องจากเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นของรัฐบาลชิงได้ก่อเรื่องร้ายแรงขึ้นมาอย่างเยี่ยงกฎหมายและประเพณีของราชวงศ์ชิง แต่กระนั้นก็ตามรัฐบาลชิงก็ไม่ได้ติดตามเอาเรื่อง

ปอภัยได้เสียชีวิตลงเมื่อเดือนพฤษภาคม ปีเดียวกัน การวาง "ข้อบังคับกฎหมาย" ในเรื่องการรับสมัครแรงงานออกนอกประเทศจึงต้องเลื่อนเวลาออกไป หลาวจงกวาง ผู้ว่าการกวางตง กวางซี ถูกบีบบังคับจากทหารสัมพันธมิตรอังกฤษกับฝรั่งเศส จึงจำต้องยอมรับเรื่องไปดำเนินต่อโดยตัดสินใจให้มีการรับสมัครแรงงานออกนอกประเทศอย่างถูกต้องตามกฎหมาย และออกประกาศเมื่อวันที่ 28 ตุลาคม ปีเดียวกันว่า "การไปรับจ้างทำงานยังต่างประเทศเป็นประโยชน์กับการดำรงชีวิตของผู้ยากไร้ ผู้ที่ยินยอมก็ให้ติดตามชาวต่างชาติคู่สัญญาเดินทางไปต่างประเทศได้" ทั้งยังได้ประกาศว่า "พวกเหล่าร้ายที่ลักพาคนออกนอกประเทศเป็นการทำผิดกฎหมายและไร้ศีลธรรมต้องหาทางกำจัดให้สิ้นซาก และได้เตือนพวกโจรลักพาคนออกนอกประเทศว่า "ควรรับสารภาพผิดพร้อมกับแก้ไขตัวเองโดยด่วน หากยังกล้าฝ่าฝืนจะต้องถูกจับกุมมาลงโทษอย่างสาสม"¹¹² ถึงแม้ว่า หลาวจงกวางจะได้รับคำสั่งห้ามมีการรับสมัครแรงงานออกนอกประเทศจากเทอกุยซิง ขุนนางด้านการพาณิชย์ สำนักนายกรัฐมนตรีก็ตาม แต่กวางเจาได้ตกอยู่ในความควบคุมของทหารสัมพันธมิตรอังกฤษกับฝรั่งเศส จึงต้องทำสัญญาตกลงกับทหารอังกฤษและฝรั่งเศส โดย

กำหนดระเบียบการรับสมัครแรงงานออกนอกประเทศ 12 ข้อ และพยายามทำให้การรับสมัครแรงงานออกนอกประเทศอยู่ในความควบคุมของทางการ โดยกำหนดให้ทุกประเทศที่รับสมัครแรงงานต้องตั้งสำนักงานดำเนินงานในสถานที่ที่ทางการอนุญาต และรับสมัครแรงงานจีนเฉพาะที่สมัครใจไปทำงานเท่านั้น เพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้เปิดสำนักงานต่างหาก และห้ามมิให้นำเอาเรือที่จอดอยู่ตามท่าเป็นที่กักตัวแรงงานจีน¹¹³ ในขณะที่เดียวกันได้มีมาตรการต่าง ๆ เพื่อตรวจตราการลักพาแรงงานจีนออกนอกประเทศและเพิ่มมาตรการลงโทษแก้อักรักพาตัวอย่างสถานหนัก ในเดือนพฤศจิกายนปี 1859 หลาวจุงกวางได้สั่งทหารจับกุมแก้อักรักพาตัวที่หวงผู้ได้ 29 คน โดยสั่งประหารชีวิตผู้ที่มีคดีร้ายแรง 18 คน และยังได้ประกาศเตือนว่า “ผู้ร้ายที่ลักพาคนจีนไปขายยังต่างประเทศ เมื่อถูกจับและพบว่ากระทำความผิดจริงให้ประหารได้ทันที พร้อมทั้งตัดหัวเสียบประจาน จึงให้ปฏิบัติตามกฎหมายของแผ่นดินนี้อย่างเคร่งครัด โดยไม่มีการลดหย่อน”¹¹⁴ นอกจากนี้เขายังได้ส่งหน่วยทหารประจำอยู่ตามแหล่งที่มีการลักพาคนขายยังต่างประเทศในหวังผู้เพื่อจัดการลักพาแรงงานจีนไปขายต่างประเทศ ทั้งเขายังต้องเผชิญกับเรืออเมริกาที่ลักพาแรงงานจีนออกนอกประเทศ นับตั้งแต่ปลายปี 1859 เป็นต้นมา จนถึงต้นปี 1860 เขาได้ต่อสู้กับเรืออเมริกันชื่อ เมชชินเจอ (messenger) ในกรณีการลักพาแรงงานขายต่างประเทศอย่างรุนแรงโดยยืนยันหลักการเดิมตามที่ได้ตกลงไว้คือ ต้องดำเนินการรับสมัครแรงงานในสำนักงานที่กวางเจา ทั้งต้องตรวจสอบว่าเป็นการไปทำงานโดยสมัครใจหรือไม่ จากกรณีดังกล่าวหลาวจุงกวางเคยมีหนังสือไปยังหัวโรฮันถึง 7 ฉบับ เพื่อยืนยันหลักการที่ว่า หากการรับสมัครแรงงานยังไม่ผ่านการตรวจสอบอย่างชัดเจนจะไม่อนุญาตให้เรืออเมริกันออกเดินทางจากด่านตรวจ กงสุลอเมริกัน กล่าวว่า “เรื่องราวดังกล่าวอาจก่อให้เกิดความรุนแรงขึ้นจนเป็นภัยคุกคามถึงความปลอดภัยต่อชีวิตและทรัพย์สินของชาวต่างชาติที่ตั้งเคยกเกิดขึ้นมาแล้วในเซี่ยงไฮ้ ประวัติศาสตร์นี้อาจจะซ้ำรอยขึ้นที่กวางเจา”¹¹⁵ จึงต้องยอมอ่อนข้อให้

ถึงแม้ว่าเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นของมณฑลกวางตงจะถูกบีบบังคับจากทหารสัมพันธมิตรอังกฤษและฝรั่งเศสให้ยอมรับชาวต่างชาติมาดำเนินการรับสมัครแรงงานออกนอกประเทศอย่างถูกต้องตามกฎหมาย แต่ในช่วงก่อนเดือนตุลาคม ปี 1860 ทหารอังกฤษและฝรั่งเศสสามารถยึดกรุงปักกิ่งได้เป็นผลสำเร็จ ข้อห้ามที่ไม่ให้ประชาชนอพยพออกนอกประเทศยังถือเป็นนโยบายระดับชาติอยู่เหอกุ้ยซิงผู้แทนพระองค์และข้าราชการระดับสูงคนอื่น ๆ ยังคงยืนยันคัดการห้ามแรงงานจีนไปทำงานต่างประเทศ เดือนสิงหาคม 1859 (หานฟงปีที่ 9) เหอกุ้ยซิงได้มีบันทึกถึงกงสุลอเมริกันว่า “ตามประเพณีของจีน ห้ามมิให้ประชาชนเดินทางไปต่างประเทศ พ่อค้าทุกชาติที่มาทำการค้าอยู่ทุกเมืองท่า อนุญาตให้ทำการซื้อขายขนส่งเฉพาะสินค้าเท่านั้น ทั้งสัญญาที่รัฐบาลจีนทำกับรัฐบาลชาติต่าง ๆ ก็ไม่ได้ระบุถึงการว่าจ้างคนให้ออกนอกประเทศ.... จึงขอแจ้งให้กงสุลทุกเมืองท่าทราบถึงการห้ามว่าจ้างชาวจีนออกนอกประเทศโดยเด็ดขาด”¹¹⁶ ฟูลูอี้ครราชทูตอังกฤษ ได้ส่งรายงานถึงประเทศอังกฤษเมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ ปี 1860 โดยกล่าวว่า “ถึงแม้ว่าหลาวจุงกวางผู้ว่าการกวางตง กวางซี จะยอมรับการอพยพชาวจีนออกนอกประเทศ ทั้งยังแสดงท่าทีว่ายินยอมช่วยเราควบคุม แต่ผู้แทนพระองค์เหอกุ้ยซิง ยังยืนยันหลักการเดิม โดยขอให้เราห้ามรับสมัครแรงงานออก

นอกประเทศโดยเด็ดขาด ความต้องการของเทอภัยชิง อาจจะเป็นตัวแทนอันสำคัญที่สะท้อนถึงความในใจของราชสำนักปักกิ่ง”¹¹⁷ เรื่องดังกล่าวตรงกับปูลู่สี่คาดคิดไว้ กล่าวคือในเดือนเมษายน ปี 1860 จักรพรรดิเสียนฟงได้รับรายงานจากหยางหยงซู ขุนนางชั้นผู้ใหญ่ต้นตระกูลต๋องกรณที่เมืองกวางตงมีการลักพาแรงงานไปขายต่างประเทศอย่างกว้างขวาง โดยให้ความเห็นว่า “โจรที่จับคนเพื่อขายให้กับชาวต่างชาติที่รับซื้อคนเพื่อส่งออกนอกประเทศ ซึ่งเป็นการขัดต่อข้อห้ามนั้น ถ้าหากไม่มีโจรผู้ร้ายที่เห็นแก่ผลประโยชน์ทำการขายต่อแล้ว จะสามารถขนคนออกนอกประเทศเต็มลำเรือได้อย่างไร? หากเจ้าหน้าที่ทำการปราบปรามอย่างเคร่งครัดแล้ว เรื่องคงจะไม่รุนแรงเช่นนี้” ดังนั้นจักรพรรดิเสียนฟง จึงมีพระราชโองการรับสั่งให้หลาวหลิงผู้ตรวจการเมืองกวางตงคนใหม่ทำการตรวจสอบและดำเนินการปราบปรามอย่างเคร่งครัด” “ทั้งยังให้สืบหาความจริงเกี่ยวกับเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นที่รับรู้ร่วมคิดกันในเรื่องนี้โดยต้องสอบสวนเอาความจริงและห้ามไม่ให้ปิดบัง”¹¹⁸ ถึงแม้ว่าจักรพรรดิเสียนฟงจะทรงย้ำแล้วว่า ห้ามมิให้ชาวจีนเดินทางไปรับจ้างทำงานในต่างประเทศ แต่สำหรับกวางเจาที่ถูกทหารอังกฤษและฝรั่งเศสยึดครองอยู่นั้น คำสั่งห้ามนั้นเป็นเสมือนหนึ่งเศษกระดาษ หลาวจุงกวางผู้ว่าการกวางตง กวางซี กับพานหยินนายอำเภอหนานไห่ ที่ร่วมกันประกาศให้การรับสมัครแรงงานไปต่างประเทศนั้นถูกต้องตามกฎหมายก็ไม่ได้ถูกลงโทษแต่ประการใด แรงงานจีนเป็นจำนวนมากยังคงถูกขายไปต่างประเทศ และคำสั่งห้ามดังกล่าวก็ได้ถูกทำลายลงอย่างสิ้นเชิง ด้วยการทำสนธิสัญญาปักกิ่งฉบับเพิ่มเติมในเดือนตุลาคม ปี 1860 เมื่อทหารอังกฤษและฝรั่งเศสบุกยึดกรุงปักกิ่งได้สำเร็จ

หลังจากปักกิ่งถูกยึดครองโดยทหารพันธมิตรอังกฤษกับฝรั่งเศสแล้ว ในวันที่ 24 และ 25 เดือนตุลาคม 1860 ได้มีฉบับบังคับให้รัฐบาลชิงต้องแยกกันทำสนธิสัญญาปักกิ่งฉบับเพิ่มเติมระหว่างจีนกับอังกฤษและจีนกับฝรั่งเศส ในข้อ 5 ของสนธิสัญญาที่จีนทำกับอังกฤษระบุว่า “ชาวจีนที่สมัครใจเดินทางไปยังต่างประเทศ ประเทศอาณานิคมในสังกัดของประเทศอังกฤษหรือที่อื่น ๆ ในต่างประเทศเพื่อรับจ้างทำงาน อนุญาตให้ทำสัญญากับชาวอังกฤษเป็นหลักฐานไม่ว่าจะไปคนเดียวหรือทั้งครอบครัว โดยไปยังเมืองท่าทุกแห่งและลงเรือของอังกฤษ ซึ่งจะไม่ได้รับการขัดขวางใด ๆ”¹¹⁹ ในข้อ 9 ของสนธิสัญญาที่จีนทำกับฝรั่งเศสก็มีข้อความในลักษณะคล้ายคลึงกัน สนธิสัญญาปักกิ่งฉบับเพิ่มเติมเป็นผลมาจากอังกฤษและฝรั่งเศสใช้กำลังบังคับรัฐบาลชิงให้ยอมรับการส่งแรงงานออกนอกประเทศว่าเป็นเรื่องที่ถูกกฎหมาย ซึ่งอังกฤษและฝรั่งเศสได้นำมาใช้ก่อนหน้านี้อแล้วที่กวางตง และนำมาขยายขอบเขตไปทั่วประเทศ ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาประเทศตะวันตกต่าง ๆ ก็ได้ทำสนธิสัญญากับรัฐบาลชิงเรื่องการรับสมัครแรงงานตามแบบอย่างอังกฤษและฝรั่งเศส ดังนั้นคำสั่งห้ามมิให้ราษฎรลักลอบเดินทางออกนอกประเทศที่รัฐบาลชิงดำเนินมาเป็นเวลานานร้อยปีก็ถูกทำลายอย่างสิ้นเชิง สำหรับชาวจีนโพ้นทะเลแล้วนี่คือการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ คือเปลี่ยนจากการที่ประชาชนลักลอบเดินทางออกนอกประเทศถือเป็นเรื่องผิดกฎหมายและต้องห้ามกลับมาเป็นยอมอนุญาตให้ชาวจีนเดินทางออกนอกประเทศได้โดยชอบธรรม

ระยะที่สอง นโยบายต่อชาวจีนโพ้นทะเลหลังการรับสมัครแรงงานส่งออกนอกประเทศ เป็นเรื่องชอบธรรม (1860-1895)

การแสวงหาความชอบธรรมในการรับสมัครแรงงานจีนออกนอกประเทศนั้นอังกฤษได้คิดมานาน และก่อนที่อังกฤษจะประกาศพระราชบัญญัติ “ผู้โดยสารชาวจีน” เมื่อปี 1855 อังกฤษได้ร่วมมือกับฝรั่งเศส สเปน ฮอลแลนด์ ฯลฯ โดยยื่นข้อเสนอต่อจีน แต่เนื่องจากบรรดาประเทศทางตะวันตกเองต่างระแวงซึ่งกัน และกัน จึงต้องระงับข้อเสนอไว้เป็นการชั่วคราว ปี 1858 อังกฤษเจรจา “สนธิสัญญาเทียนสิน” กับจีน เอ่อเออร์กินทูตพิเศษอังกฤษ ซึ่งเคยได้รับคำสั่งให้ยื่นข้อเสนอตอนที่เจรจากับรัฐบาลชิง ทูตอังกฤษเกรงว่า อาจจะเป็นอุปสรรคต่อการลงนามใน “สนธิสัญญาเทียนสิน” จึงไม่กล้าพูดถึงข้อเสนอ¹²⁰ ต่อเมื่อทหาร สัมพันธมิตรยึดปักกิ่งได้และทำสนธิสัญญาปักกิ่งฉบับเพิ่มเติม ข้อเสนอนั้นก็สัมฤทธิ์ผล แต่สำหรับรัฐบาลชิง นั้นการที่สัญญาระบุไว้ว่าอนุญาตให้ชาวต่างชาติสามารถรับสมัครแรงงานไปต่างประเทศได้อย่างถูกต้อง ตามกฎหมายนั้นเป็นเรื่องที่ถูกบีบบังคับและปฏิเสธไม่ได้ หลังจากการทำสนธิสัญญาปักกิ่งกับอังกฤษกับ ฝรั่งเศสแล้ว ในสมัยเสียนฟงปีที่ 10 (1860) วันที่ 15 กันยายน องค์ชายกงได้กราบบังคมทูลว่า ในขณะที่ พวกเขาได้รับพระบรมราชโองการให้ดำเนินการเปลี่ยนสัญญา ปรากฏว่าทั้งอังกฤษและฝรั่งเศสต่างก็ได้ เพิ่มข้อความที่ไม่มีในสนธิสัญญาเทียนสินโดยให้รัฐบาลชิงอนุญาตให้ชาวจีนเดินทางออกนอกประเทศได้ ซึ่งเป็นข้อเสียเปรียบอย่างมากของจีน ปี 1858 ความจริงจีนจะเจรจาโต้ตอบด้วยเหตุผล แต่เนื่องจากภาย หลังจากที่ทหารสัมพันธมิตรอังกฤษและฝรั่งเศสเข้ามาถึงกรุงปักกิ่งแล้วทางรัฐบาลไม่มีกำลังที่จะป้องกัน เมืองได้ ทำให้ฝ่ายสัมพันธมิตรเกิดเหิมเกริม หากเกิดการโต้เถียงเกรงว่าจะต้องเกิดความยุ่งยากตามมา แต่ถ้าขอยืดเวลาไว้เพื่อรอพระบรมราชโองการก็เกรงว่าชาวต่างชาติจะไม่สามารถรอได้ ซึ่งอาจเกิดปัญหา ขึ้นอีก¹²¹ สรุปแล้ว รัฐบาลชิงต้องทำสนธิสัญญาแบบจ่ายยอม เนื่องจากปักกิ่งถูกทหารอังกฤษและฝรั่งเศสยึด ครองเมื่อลงนามในสัญญาแล้วรัฐบาลชิงก็หมดหนทางที่จะแก้ไขต่อไป จึงได้แต่ให้หลาวจุกวางตำแหน่ง นโยบายแบบขอไปทีคือด้านหนึ่งดำเนินการปราบปรามอาชญากรรมพวกแก๊งลักพาตัว แต่อีกด้านหนึ่งจะหา ทางควบคุมกิจกรรมของชาวต่างชาติรับสมัครแรงงานออกนอก

ในสมัยจักรพรรดิฉินเจี๋วปีที่ 3 (1864) วันที่ 21 เดือนสิงหาคม เหมาทงปิน ผู้ว่าการกวางตง กวางซี ได้กราบบังคมทูลขอพระบรมราชโองการออกกฎหมายลงโทษประหารชีวิตผู้ต้องหาที่ทำการลักพาคน ซึ่ง เป็นการสะท้อนให้เห็นว่า การรับสมัครแรงงานส่งออกนอกของชาวต่างชาติในกวางตงยังคงคึกคักอยู่ ส่วน เรื่องการลักพาคนไปขายต่อเพื่อหาประโยชน์ยังเป็นปัญหาที่น่าวิตก แต่เนื่องจากไม่กฎหมายลงโทษเฉพาะ ดังนั้นแม้มีการจับกุมได้ แต่ก็ไม่สามารถลงโทษได้อย่างจริงจัง ทำให้มีการลักพาคนแพร่ขยายยิ่งขึ้น ดังนั้น เหมาทงปินจึงเสนอให้ผู้วางแผนลักพาคนไปขายถูกลงโทษประหารชีวิต¹²² ส่วนทางฝ่ายกฎหมายอาญา ได้นำเอาค่ากราบบังคมทูลของเหมาทงปินเสนอต่อสำนักมุขมนตรีเมื่อวันที่ 5 เดือนตุลาคมปีเดียวกัน ซึ่ง สำนักมุขมนตรีก็เห็นด้วยกับข้อเสนอของเขา ในหนังสือนี้กล่าวไว้ว่า “ปัจจุบันประเทศต่าง ๆ ได้พัฒนาหมู่เกาะ

ของตนในทะเลได้โดยเกณฑ์คนไปรับจ้างทำงาน พวกเขาไร้รายจึงฉวยโอกาสลักพาตัวเพื่อหาประโยชน์ เมื่อออกทะเลแล้วก็หายสาบสูญไป จึงขอให้กำหนดโทษการลักพาคนไปขาย ซึ่งหมายถึงผู้ร้ายชาวจีน ที่หลอกลวงประชาชนไปขาย ส่วนกรณีที่ยินยอมออกนอกประเทศด้วยความสมัครใจตามข้อสัญญาของ อังกฤษกับฝรั่งเศสซึ่งระบุไว้แตกต่างกันก็ควรที่จะมีการกำหนดโทษ ผู้ฝ่าฝืนให้ต้องรับโทษ¹²³ โดยมีข้อกำหนดทางกฎหมายว่า “ชาวจีนที่หลอกลวงไปขาย หากสอบสวนได้ความว่ามีกรหลอกลวงขายคนจริง ไม่ว่าจะโดยวิธีข่มขู่ หลอกลวง หรือไม่ก็ตามล้วนต้องได้รับโทษตามคำกราบบังคมทูลของผู้กล่าวหาคนนั้น ผู้เป็นหัวหน้าให้ต้องโทษตัดศีรษะทันที ส่วนผู้ให้ความร่วมมือให้ต้องโทษแขวนคอทันที กรณีที่หลอกคน ไปกักขังที่อื่นเพื่อส่งขึ้นเรือของต่างชาติหากถูกจับกุมทั้งหัวหน้าและผู้ร่วมมือจะต้องโทษตามระเบียบนี้ โดยไม่มีการลดหย่อนโทษใด ๆ ทั้งสิ้น แม้จะยังไม่นำคนขึ้นเรือก็ตาม คนร้ายเหล่านี้เป็นคนจิตทรามไม่ควรได้รับอภัยโทษหากถูกจับกุมแล้วยังกลับไปพืงพึงชาวต่างชาติเป็นเกราะป้องกัน อนุญาตให้เจ้าหน้าที่ท้องถิ่น จัดการลงโทษได้ทันที¹²⁴ กฎข้อนี้เมื่อพิจารณาระหว่างหัวหน้าหลอกขายคน ซึ่งต้องโทษแขวนคอกับผู้ให้ความร่วมมือให้ต้องโทษเนรเทศแล้ว นับว่าเป็นการลงโทษที่รุนแรงอยู่แล้ว แต่การที่ยังอนุญาตให้เจ้าหน้าที่ท้องถิ่นทำการประหารก่อนกราบทูลได้นั้นนับว่าเป็นการเพิ่มมาตรการลงโทษให้รุนแรงยิ่งขึ้น

การกำหนดบทลงโทษการห้ามขายคนส่งนอกประเทศในปี 1864 และการจำกัดการรับสมัครแรงงาน ออกนอกประเทศของต่างชาติแบบนี้ เป็นการต่อต้านที่ขาดความกระตือรือร้น ขณะเดียวกันก็เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงมาตรการอย่างหนึ่งที่รัฐบาลชิงได้ใช้เพื่อป้องกันการส่งออกแรงงานจีน ในเดือนมีนาคม ปี 1864 และเดือนเมษายน 1865 เหมาทงปินผู้ว่าการกวางตง กวางซีซัดขวางไม่ให้ฝรั่งเศสรับสมัครแรงงานแทนคิวบา แม้จะต้องเสียเวลามากกับในการเจรจากับทางกงสุลฝรั่งเศส แต่เพื่อที่จะยืนยันไม่ให้ฝรั่งเศสรับสมัครแรงงาน แทนประเทศที่ 3 เขาให้ความเห็นว่า “หากยินยอมแต่ต้น ทำให้ทุกประเทศที่ไม่ได้ทำสัญญาอาจจะนำไปเป็นแบบอย่างในการรับสมัครแรงงานจีนเพื่อจะทำการซื้อขายเปลี่ยนมือต่อไป เพราะยอมก่อให้เกิดความเสียหายอย่างรุนแรงและไม่สามารถปกป้องชาวจีนได้ ทั้งยังไม่ตรงกับเจตนารมณ์ของการทำสัญญา” จึงมีหนังสือแจ้งให้ทางกงสุลฝรั่งเศสทราบเพื่อระงับการรับสมัครแรงงานดังกล่าว¹²⁵ เหมาทงปินยังมีท่าทีแข็งข้อ อยู่มาโดยตลอด โดยปฏิเสธไม่ยอมให้ฝรั่งเศสรับสมัครแรงงานแทนคิวบา แต่อัครราชทูตฝรั่งเศสได้ไปบีบบังคับสำนักมุขมนตรี ทำให้รัฐบาลชิงจำเป็นต้องยอมรับความต้องการของฝรั่งเศส เหมาทงปินได้แสดงความ เสียหายในจดหมายบางฉบับของเขาวามีต้นเหตุมาจาก “ชาวจีนยินยอมออกนอกเอง” “หากชาวจีนไม่ยินยอม ออกนอกชาวต่างชาติจะไม่สามารถบังคับให้สมัครไปนอกได้ส่วนการซื้อขายคนยังเป็นไปไม่ได้”¹²⁶ เขาได้ให้ข้อสรุปอย่างผิด ๆ โดยกล่าวโทษว่า “ชาวจีนที่สมัครไปทำงานยังต่างประเทศก็เพื่อหวังผลประโยชน์ ทั้งยอมตกหลุมพรางเองโดยไม่สำนึกในความถูกผิด”¹²⁷ แท้จริงแล้วสาเหตุอยู่ที่ว่าประชาชนยากจนอย่างถึงที่สุดหมดหนทางท่ามาหากิน จำต้องยอมไปโดยไม่มีทางเลือกอื่น นอกจากยอมเดินทางออกนอกประเทศ เพื่อรับจ้างทำงาน แต่เดิมที่ประชาชนจีนมีความคิดไม่ชอบเดินทางไปในที่ไกลจากบ้านของตนเอง และไปอาศัยผู้อื่นอยู่ ดังที่ยืนยันฮวนฮ่งเต้ได้เคยตรัสปรารภว่า “ราษฎรชอบอยู่แผ่นดินที่สงบสุข พี่น้องอยู่ใกล้ชิด กันเป็นธรรมชาติของมนุษย์” (ฮันชู่ 7 เล่ม 9) “นั่นคือความคิดดั้งเดิมของประชาชนชาวจีน เหมาทงปินยังได้

สะท้อนความรู้สึกในจดหมายอีกฉบับหนึ่งว่า “ไม่ใช่ข้าจะไม่ทราบว่าการที่จะห้ามชาวต่างชาติรับสมัครแรงงานกับการค้านั้น เป็นเรื่องยาก แต่ถ้าสามารถขัดขวางชาวต่างชาติรับสมัครแรงงานและกำจัดข้อเสียดังกล่าวย่อมเป็นเรื่องที่น่ายินดี แต่นั้นเป็นเรื่องที่ช่วยไม่ได้ที่ชาวจีนเรายินยอมออกทะเลไปโดยที่แม้แต่กฎหมายในประเทศยังห้ามไม่ได้ เมื่อไม่สามารถห้ามชาวจีนออกทะเลได้แล้ว การที่จะขัดขวางไม่ให้ชาวต่างชาติมารับสมัครแรงงานย่อมเป็นไปได้เช่นกัน และยังมีการลงนามในสนธิสัญญาแล้วเราจะเป็นผู้ละเมิดสัญญาก่อนได้อย่างไร จึงได้แต่ปฏิบัติตามข้อสัญญานั้นอย่างเคร่งครัด และหาทางกำจัดทั้งสิ่งการให้กรรมการต่าง ๆ คอยดูแลอย่างใกล้ชิดพร้อมทั้งคอยเตือนสติชาวจีนอย่าได้หลงเชื่อเดินทางออกนอกประเทศอย่างง่ายดายเพื่อช่วยกู้สถานการณ์”¹²⁸ ความคิดของเหมาหงปิน นับว่าเป็นตัวแทนของราชสำนักจีนอยู่มาก

แม้รัฐบาลชิงจะได้กำหนดบทลงโทษสถานหนักกับผู้กระทำผิดเกี่ยวกับการลักพาคนออกนอกประเทศ ทั้งยังใช้มาตรการป้องกันอย่างเข้มงวด แต่ยังไม่สามารถสกัดกั้นขบวนการลักพาคนชายดังกล่าวได้ เพราะตลาดต่างประเทศมีความต้องการแรงงานที่นับวันมีแต่จะเพิ่มขึ้น เนื่องจากธุรกิจการเก็งกำไรชนิดนี้ได้คำตอบแทนสูง มีหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าในปี 1859 ถึง 1863 ที่คิวบาและเปรูแรงงานคนหนึ่งมีราคาซื้อขายกันถึง 400 เหรียญ จากต้นทุนซึ่งมีเพียง 110-140 เหรียญเท่านั้น¹²⁹ ปี 1866-1875 ราคาตลาดของผู้ใช้แรงงานคนละ 350-500 เหรียญบางครั้งราคาสูงสุดถึง 1,000 เหรียญ ในขณะที่ต้นทุนมีเพียง 165-190 เหรียญ¹³⁰ เนื่องจากทางกวางเจาเข้มงวดกวดขันการลักลอบขนแรงงานจีนออกนอกมาก ฉะนั้น หลังจากทำสนธิสัญญากักกันแล้ว การค้าแรงงานจีนบางแห่งเช่นที่มาเก๊า ซึ่งอยู่ในความควบคุมของโปรตุเกส ลานเซอร์กัซซูลอังกฤษประจำมาเก๊าได้มีรายงานถึงโรเบิร์ตสันกงสุลอังกฤษประจำกวางเจาเมื่อวันที่ 27 สิงหาคม 1864 ว่าในปี 1863 มีเรือ 6 ลำบรรทุกแรงงานจีนออกนอกประเทศ 1,952 คน ปี 1864 มีเรือ 23 ลำบรรทุกแรงงานจีน 7,263 คนออกนอกประเทศ¹³¹ ตามข้อเท็จจริงแล้วในปี 1864 การส่งออกแรงงานจีนผ่านมาเก๊าจำนวนมากกว่า 10,000 คน รายงานของกงสุลอังกฤษประจำกวางเจาถึงกระทรวงการต่างประเทศอังกฤษ เมื่อวันที่ 13 เมษายน 1865 ได้ชี้ให้เห็นว่า ที่มาเก๊าทั้งปี (หมายถึง 1864) มีเรือ 33 ลำ มีระวาง 20,450 ตันได้ทำการบรรทุกแรงงานจีน 10,722 ออกนอกประเทศ¹³² ในปี 1864 มาเก๊าได้ขนส่งแรงงานจีนออกนอกเพิ่มสูงกว่าปี 1863 ถึง 5 เท่าตัว ไม่เค่อตูไนร์เออข้าหลวงฮ่องกงขณะนั้นได้วิจารณ์ว่า “ที่มาเก๊าการอพยพแรงงานจีนออกนอกประเทศในลักษณะดังกล่าวมีการเคลื่อนไหวกันอย่างคึกคักการอพยพในลักษณะนี้เกือบไม่ต่างอะไรกับการค้าโดยทางมาเก๊าจะเป็นผู้ดำเนินการเอง”¹³³ ผู้ที่เป็นตัวการสำคัญในกรณีการค้าแรงงานอันที่นำสลดแบบนี้ ซีหม่าลี และ เจมส์ ไซว์ทอ้อวเออผู้พิพากษาใหญ่ในฮ่องกงได้ชี้ชัดในรายงานฉบับหนึ่งว่า “หากไม่ใช่เพราะอังกฤษและฝรั่งเศสใช้กำลังยึดเมืองท่าในประเทศจีนได้การค้าแรงงานก็จะไม่ปรากฏขึ้น ทั้งรัฐบาลจีนก็สามารถกวาดล้างให้สิ้นซากได้โดยง่าย” ทั้งยังชี้ให้เห็นว่า “ต้องยอมรับว่าธุรกิจที่น่าละอายประเภทนี้ แรงงานจีนเหล่านี้ไม่ได้กระทำผิดใด ๆ เป็นเพราะพวกเขาถูกลักพา และถูกควบคุมโดยเจ้าหน้าที่ติดอาวุธ ทำให้ฐานะของแรงงานจีนเหล่านั้นไม่ต่างอะไรกับนักโทษ” “ผู้เคราะห์ร้ายเหล่านี้ล้วนแต่ถูกบังคับใช้ลงชื่อในใบสัญญาเดินทางไปทำงานต่างประเทศ...สัญญา

เมื่อลงนามแล้วก็ถือเป็นเอกสารที่ถูกต้องอีกทั้งเมื่อประทับตราของรัฐบาลแล้วสัญญาจะกลายเป็นสิ่งที่แก้ไขไม่ได้ง่าย ๆ ผู้เคราะห์ร้ายดังกล่าวจะกลายเป็นผู้ที่เสียเปรียบโดยพวกเจ้าของเจลยของผู้ที่ตกเป็นทาส จะได้นำเอาพวกเขาและถูกนำไปตามค่าตัวที่มีอยู่¹³⁴ แรงงานจีนที่ถูกส่งออกนอกประเทศที่มาแก้ ส่วนแต่เป็นผู้ที่ถูกลักพาตัวมาจากประเทศจีน พวกเขาส่วนใหญ่ไปแล้วไม่มีวันกลับ คดีนรกลอยน้ำในทะเลเกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำอีกเนื่องจากแรงงานดังกล่าวเมื่อถูกส่งไปถึงจุดหมายปลายทาง ก็ยังต้องถูกทรมานอย่างโหดเหี้ยมโดยเฉพาะพวกที่ถูกส่งไปถึงเปรู คิวบา และวายาน่า ซึ่งเป็นอาณานิคมของอังกฤษ ขณะนั้นมีข่าวว่าแรงงานจีนถูกทรมานได้แพร่ออกมาเรื่อย ๆ รัฐบาลจึงต้องเริ่มพิจารณากำหนดระเบียบข้อบังคับที่ให้ชาวต่างชาติรับสมัครงานในจีนใหม่เพื่อระงับการถูกประณามจากทั้งภายในและภายนอกประเทศ

ปี 1865 สำนักมุขมนตรีได้ร่วมกับอัครราชทูตอังกฤษ และฝรั่งเศสประจำปักกิ่งอารีกังและฟูโจวไฉ่ เพื่อหารือร่างระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับการรับสมัครแรงงานใหม่ หลังจากมีการปรึกษาหารือกันหลายครั้ง ในที่สุดจึงได้ข้อตกลงรวม 22 ข้อ มีสาระสำคัญคือ (1) ให้ยกเลิกกฎหมายห้ามประชาชนเดินทางออกนอกประเทศ (2) ห้ามไม่ให้มีการลักพาคนออกนอกประเทศอย่างเด็ดขาด สำหรับผู้ฝ่าฝืนจะมีโทษถึงประหาร (3) ชาวต่างชาติที่มารับสมัครแรงงานในประเทศจีนให้มีทั้งชาวจีนและชาวต่างชาติสองฝ่ายร่วมกันควบคุมดูแล (4) แรงงานจีนที่ทำงานครบตามสัญญาแล้ว เมื่อจะกลับประเทศของตนให้ฝ่ายนายจ้างจ่ายค่าโดยสารเรือเพื่อเดินทางกลับ (5) ระยะเวลาสัญญาการรับจ้างทำงานไม่ให้เกิน 5 ปี (6) แรงงานทำงานวันละไม่เกิน 9 ชั่วโมง เป็นต้น¹³⁵ ระเบียบข้อบังคับการรับสมัครแรงงานที่ทำขึ้นระหว่างสำนักมุขมนตรีกับผู้แทนอังกฤษและฝรั่งเศส มีข้อแตกต่างกับระเบียบข้อบังคับที่หลาวจุงวาง ผู้ว่าเมืองกวางตง กวางซี ทำขึ้นเมื่อปี 1860 (รวม 12 ข้อ) พอสมควร ข้อบังคับนี้ถูกเรียกว่า “ระเบียบข้อบังคับการรับสมัครแรงงานใหม่” ซึ่งระเบียบข้อบังคับดังกล่าวมีองค์ชายกหวี่ผู้ร่วมลงนามกับทูตอังกฤษ และฝรั่งเศสประจำประเทศจีน ณ กรุงปักกิ่ง เมื่อวันที่ 5 มีนาคม 1866 และรัฐบาลจีนได้ประกาศใช้ทันที แต่ทางด้านรัฐบาลอังกฤษและฝรั่งเศสกลับปฏิเสธไม่ยอมอนุมัติ โดยเสนอผลข้อโต้แย้งว่าไม่เห็นด้วยกับข้อตกลงที่มีการกำหนดแรงงานจีนที่ไปทำงานนอกประเทศมีเวลาไม่เกิน 5 ปี และเมื่อทำงานครบตามสัญญาแล้วให้ทางฝ่ายนายจ้างจ่ายค่าโดยสารเรือเดินทางกลับประเทศ ทั้งสั่งการให้อัครราชทูตประจำปักกิ่งแจ้งให้รัฐบาลขึ้นทราบบว่าขอแก้ไขข้อกำหนดดังกล่าว หากไม่สนองความต้องการก็จะประกาศยกเลิกระเบียบข้อบังคับรับสมัครงานใหม่ทั้งหมด โดยให้ยึดถือเอาระเบียบข้อบังคับเดิมที่ทำขึ้นที่กวางตงเมื่อปี 1860 เพียงฉบับเดียว ต่อกรณีดังกล่าวรัฐบาลจึงปฏิเสธที่จะพิจารณาแก้ไขระเบียบข้อบังคับใหม่ทั้งยังคัดค้านการนำระเบียบข้อบังคับเก่าของกวางตงมาใช้¹³⁶ ในเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1868 อังกฤษและฝรั่งเศสแสดงปฏิกริยารุนแรง โดยยื่นบันทึกลับหนึ่งต่อรัฐบาลจีนเพื่อเสนอเหตุผลโต้แย้งอย่างแข็งกร้าว¹³⁷ ทว่าทางรัฐบาลจีนก็ได้ยอมอ่อนข้อลงแต่ประการใด ในวันที่ 1 กุมภาพันธ์ ถึงจื่อปีที่ 8 (1869) สำนักมุขมนตรีจีนมีบันทึกลับถึงอังกฤษอ้างถึงการประกาศใช้ระเบียบข้อบังคับการจ้างแรงงานฉบับเก่าที่อดีตผู้ว่าราชการมณฑลกวางตง-กวางซีกำหนดขึ้น คือมณฑลกวางตงได้เกิดคดีลักลอบค้าคนขึ้นมากมายจึงจำเป็นต้องร่างระเบียบข้อบังคับใหม่ เมื่อปรึกษากับอัครราชทูตอังกฤษและฝรั่งเศสแล้ว จึงออกข้อกำหนดใหม่ขึ้น 22 ข้อ และทั้งสองฝ่ายก็ได้ลงนามประทับตรารับรอง ปัจจุบันจึงไม่

สามารถแก้ไขได้โดยพลการ ที่ไม่สามารถนาระเบียบข้อบังคับเก่ามาใช้ได้อีกด้วย ทางสำนักมุขมนตรีมีหน้าที่รักษาสถิติประโยชน์ของชาวจีน เมื่อผ่านการเจรจาตกลงเป็นที่เรียบร้อยจะไม่สามารถแก้ไขเปลี่ยนแปลงโดยพลการ เป็นเหตุให้มีฉาชีพลักลอบค้าคนออกนอกประเทศอีก¹³⁸ สาเหตุสำคัญที่ทำให้อังกฤษและฝรั่งเศสหวังเห็นว่าการออกระเบียบข้อบังคับใหม่คือ พวกเขาไม่ต้องการให้รัฐบาลจีนเข้ามาควบคุมการจ้างแรงงานรวมทั้งคัดค้านบทลงโทษสถานหนัก คือ ประหารชีวิตต่อผู้ต้องหาในคดีลักลอบค้าคนซึ่งเป็นเพียงกลุ่มรับจ้าง แต่ทั้งสองประเทศมิได้เสนอความคิดเห็นนี้ออกมาโดยตรง แต่อัครราชทูตอังกฤษประจำปักกิ่งยังยอมรับว่า “ชาวจีนมีความชอบธรรมในการกำหนดบทลงโทษสถานหนัก เพราะรัฐบาลต่างชาติทั้งสองต้องการลดภาระการเป็นนายจ้างภายในประเทศในการจ้างแรงงานจีน พวกเขาจึงไม่อนุมัติเงื่อนไขดังกล่าว”¹³⁹

ในที่สุดรัฐบาลชิงของจีน ก็ประกาศให้ชาวต่างชาติที่ต้องการจ้างแรงงานจีนในประเทศปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับใหม่ที่กำหนดขึ้นในเดือนมีนาคม ค.ศ. 1866

การเจรจาต่อรองเกี่ยวกับปัญหาระเบียบข้อบังคับการว่าจ้างแรงงาน ยืดเยื้อเป็นเวลา 10 ปี¹⁴⁰ ในปี 1871 ภายใต้สภาวะการณ์ที่การเจรจาเกี่ยวกับระเบียบข้อบังคับใหม่ยังไม่เป็นที่ตกลง พ่อค้าตัวแทนของสเปนประจำกวางเจาซึ่งมีความต้องการรับสมัครแรงงานอย่างเร่งด่วนนั้น ได้ยอมทำความตกลงกับทางการจีนโดยยอมรับอายุสัญญาการว่าจ้างเป็นเวลา 5 ปี เมื่อครบสัญญาแล้วคนงานจีนต้องเดินทางกลับประเทศ โดยนายจ้างเป็นผู้จ่ายค่าโดยสารเรือเป็นจำนวนเงิน 50 เหรียญ

ในปี 1872 อัครราชทูตอังกฤษได้รับคำสั่งโดยอาศัยเงื่อนไขเดียวกันรับสมัครแรงงานให้กับกุยอาน่า ซึ่งเป็นอาณานิคมของอังกฤษ ในเดือนกุมภาพันธ์ปีเดียวกัน ก็ได้ตั้งสำนักงานรับสมัครงานขึ้นใหม่ ณ นครกวางเจา ฯลฯ ซึ่งถือเป็นการยอมรับระเบียบข้อบังคับใหม่ของปี 1866 โดยปริยาย

ระหว่างการเจรจาเรื่องการแก้ไขระเบียบข้อบังคับการรับสมัครแรงงานรัฐบาลชิงไม่เพียงแต่สนใจให้ความคุ้มครองแก่แรงงานจีนที่เดินทางออกนอกประเทศจากการถูกล่อลวงไปขายเท่านั้น แต่ยังให้ความสนใจสภาพการที่แรงงานจีนถูกทารุณกรรมหลังจากเดินทางไปยังต่างประเทศอีกด้วย ในปี 1868 แรงงานจีนในเปรูได้ร้องเรียนรัฐบาลชิงผ่านอัครราชทูตอเมริกันเรื่องที่ตนถูกทารุณกรรมในต่างแดน ทำให้ทุกวงการตื่นตัวเป็นอย่างมาก เพราะก่อนหน้านั้นได้รับทราบแต่เพียงว่าแรงงานจีนถูกล่อลวงไปขาย แต่ไม่รู้ว่าหลังจากไปทำต่างแดนแล้ว แรงงานจีนยังต้องทนทุกข์ทรมานถูกใส่ร้ายอีกด้วย ในเดือนกุมภาพันธ์ 1871 ปีที่ 10 ในรัชกาลจักรพรรดิฉินเจี๋ย สำนักมุขมนตรีมีหนังสือถึงอัครราชทูตฝรั่งเศสแจ้งให้ทราบว่า “แรงงานทุกประเทศว่าจ้างไปนั้นเป็นชาวจีนซึ่งสมควรได้รับการปกป้องจากจีน ระเบียบข้อบังคับที่กำหนดขึ้นเพื่อปกป้องชาวจีน จากความต้องการแรงงานของชาวต่างชาติที่แสวงหาผลประโยชน์อย่างน้อยจะช่วยให้ชาวจีนไม่เกิดความเสียหาย หนังสือยังกล่าวต่อไปอีกว่า “เสนาบดีของจักรพรรดิ มีหน้าที่ปกป้องชาวจีน จึงจำต้องระบุไว้ในกฎระเบียบข้อบังคับเพื่อป้องกันแรงงานจีนไม่ให้ถูกลักพาไปขายในต่างประเทศ เพื่อแก้ไขความผิดพลาดซึ่งได้กล่าวต่อไปอีกว่า ระเบียบข้อบังคับใหม่ของทูตฝรั่งเศสที่ว่า “การที่แรงงานจีนสมัครเข้าไปทำงาน

กับต่างชาติ การพิจารณาผลดีผลเสียดูเหมือนยังไม่ละเอียดพอ การใช้อำนาจตามกฎหมายเพื่อป้องกันปราบปรามและตรวจสอบของเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น กระทำได้ค่อนข้างจำกัด ทำให้การปกป้องประชาชนจีนในต่างแดนมีผลไม่ดีเท่าที่ควร"¹⁴¹

รัฐบาลชิงไม่เพียงแต่อนุญาตให้ราษฎรรับจ้างทำงานในต่างแดนเท่านั้น หากแต่ยังอนุญาตให้พวกเขาพำนักในต่างแดนเป็นการถาวรตามระเบียบข้อบังคับของระเบียบการรับสมัครจ้างงาน ซึ่งได้ระบุว่า "สัญญาว่าจ้างแรงงานมีระยะเวลาไม่เกิน 5 ปี หากครบกำหนดแล้วไม่ต้องการกลับประเทศ สามารถกระทำได้สองวิธี วิธีแรกขึ้นกับความเห็นชอบของเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นนั้น ๆ ว่าจะอนุญาตให้พำนักอยู่หรือไม่ หากอนุญาตให้อยู่ต่อจะมอบเงินค่าเดินทางกลับตามสัญญาให้เป็นค่าใช้จ่ายทั้งหมด อีกวิธีหนึ่งขึ้นกับการตกลงของนายจ้างเองว่าจะรับจ้างต่อหรือไม่ โดยต้องทำสัญญาว่าจ้างฉบับใหม่ และจะต้องจ่ายครึ่งหนึ่งของค่าเดินทางกลับตามที่ตกลงไว้ในสัญญาเก่าเพื่อเป็นค่าใช้จ่าย..."¹⁴² ระเบียบข้อบังคับดังกล่าว นอกจากจะแสดงให้เห็นความต้องการอย่างแรงกล้าของอังกฤษและฝรั่งเศส ฯลฯ ที่คิดจะอาศัยการต่อสัญญาว่าจ้างเพื่อขูดรีดแรงงานจีนมากยิ่งขึ้นแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นนโยบายต่อแรงงานจีนของรัฐบาลชิง ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิง โดยยินยอมให้แรงงานจีน "รับจ้างทำงาน" และพำนักอยู่ต่างประเทศต่อไป กล่าวคือยอมรับความชอบธรรมของแรงงานจีนที่พำนักอยู่ต่างประเทศเป็นการถาวร

อย่างไรก็ตาม ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวรัฐบาลชิงสนใจเพียงการคุ้มครองแรงงานจีนที่เดินทางออกนอกประเทศและรับจ้างทำงานในต่างประเทศเท่านั้น ส่วนที่มีไช้แรงงานจีนเช่นผู้อพยพเสรี ซึ่ง "มุ่งแสวงหากำไรในต่างประเทศ" ยังคงไม่มีการควบคุมใดๆ ทั้งสิ้น ในปี 1865 สำนักมุขมนตรีของรัฐบาลได้แจ้งให้อัครราชทูตอังกฤษและฝรั่งเศสทราบว่า "การเดินทางออกนอกประเทศของบุคคลเหล่านี้ (หมายถึงแรงงานจีน) จะแตกต่างจากผู้เดินทางออกนอกประเทศเพื่อแสวงหากำไรโดยสมัครใจ ผู้ที่เดินทางออกนอกประเทศโดยสมัครใจสามารถเดินทางไปยังจุดหมายปลายทาง และสามารถดำเนินกิจการตามความประสงค์ได้อย่างเสรี ทางจีนไม่จำเป็นต้องดูแลเป็นกรณีพิเศษอีกทั้งตามที่สนธิสัญญาระบุเป็นแรงงานจีนนั้นก็แตกต่างกับบุคคลเหล่านี้... แรงงานจีนเหล่านี้เป็นการรับจ้างและรับค่าตอบแทนเป็นเงินเดือนไม่ใช่เป็นการขายตัว ซึ่งมีความผูกพันกันเป็นระยะยาว รูปการเหมือนกับทางจีนมอบแรงงานให้ต่างชาติได้ยืมใช้สอยชั่วคราว แม้ว่าแรงงานจีนเหล่านี้จะจากมาตุภูมิไปไกล ทางรัฐบาลจีนดูเหมือนยังคงต้องดูแลพวกเขาอยู่"¹⁴³ ชาวตะวันตกบางส่วนมีจุดมุ่งหมายที่ต่างกัน ได้เสนอต่อรัฐบาลจีนว่าทั้งแรงงานจีนที่รับจ้างและชาวจีนโพ้นทะเล ที่อพยพไปต่างประเทศตามสมัครใจ สมควรได้รับความคุ้มครองเท่าเทียมกัน เช่น อัครราชทูตฝรั่งเศสประจำประเทศจีนได้กล่าวในหนังสือว่า "ไม่ว่าเขาจะเดินทางออกนอกประเทศด้วยความสมัครใจ หรือผู้ที่รับจ้างเดินทางไปทำงานต่างประเทศ ไม่ว่าข้อแตกต่างกันเนื่องจากความบีบรัดทางด้านนครองชีพ ดังนั้นทางรัฐบาลจีนสมควรคุ้มครองแรงงานจีนทั้งสองกรณีเมื่อเดินทางถึงต่างประเทศแล้ว "ทั้งยังเสนอให้รัฐบาลชิงจัดส่ง "ผู้แทนพิเศษหรือกงสุลไปประจำ ณ ประเทศนั้น ๆ หรือมอบหมายให้กงสุลชาติอื่นเป็นตัวแทน"¹⁴⁴ แต่ทางรัฐบาลชิงมิได้มีปฏิกิริยาใดๆ ทั้งสิ้น มีเพียงขุนนางชั้นผู้ใหญ่ของรัฐบาลชิงบางคนเท่านั้นที่แสดงออก

ถึงความโง่เขลาแบบปัญญาและเย่อหยิ่ง เช่น ในปี 1858 ขณะที่ทำ "สนธิสัญญาเทียนสิน" ระหว่างจีนกับอเมริกามีการสนทนามาระหว่างกัปตันดูปองต์ (Captain Dupont) ผู้แทนรัฐบาลอเมริกากับผู้ว่าการมณฑลจ้อลี่ ถานถึงเซียง ซึ่งดิงเว่ยเหลียงได้บันทึกบทสนทนาไว้ว่า

- ดูปองต์** : ข้าพเจ้าเสนอให้จีนจัดส่งกงสุลไปประจำ ณ ประเทศสหรัฐอเมริกาเพื่อทำหน้าที่คุ้มครองและดูแลชาวจีนโพ้นทะเล
- ถาน** : ตามประเพณีของประเทศข้าพเจ้าไม่เคยจัดส่งทูตไปประจำต่างประเทศ
- ดูปองต์** : แต่มีประชาชนในประเทศของท่านอาศัยอยู่ตามชายฝั่งมหาสมุทรแปซิฟิกเป็นจำนวนมากไม่ต่ำกว่าแสนคน
- ถาน** : จักรพรรดิของประเทศข้าพเจ้าต้องดูแลราษฎรนับเป็นหมื่น ๆ โฉนจะมีเวลาว่างไปดูแลพวกพเนจรในโพ้นทะเลเพียงจำนวนหยิบมือเดียว
- ดูปองต์** : ชาวจีนเหล่านี้ได้ทำการขุดเหมืองทองในประเทศของข้าพเจ้า จนมีผู้ที่มีฐานะดีพอสมควรแก่การให้ความคุ้มครอง ดูเหมือนมีคุณค่าที่จะให้ความคุ้มครอง
- ถาน** : จักรพรรดิของประเทศข้าพเจ้าร่ำรวยมหาศาล พวกพเนจรเหล่านี้จะมาเปรียบเทียบกับได้อย่างไร

ในการเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐบาลซึ่งต่อผู้พหุอิสระทางรัฐบาลซึ่งเพิ่มเริ่มเห็นความสำคัญในการให้ความคุ้มครองในต้นสมัยของจักรพรรดิดิงจ้อ ซึ่งก่อนหน้านั้นมีการอภิปรายครั้งใหญ่เกี่ยวกับการส่งทูตประจำต่างประเทศ

ระยะที่สาม ยุคดิงจ้อ กวางซู ชวนถั่ง (1860-1911) นโยบายการตั้งกงสุลและคุ้มครองชาวจีนโพ้นทะเล

ระบบการตั้งกงสุลเป็นผลผลิตของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศระยะไกล ซึ่งสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์อันเสมอภาค ระหว่างประเทศที่นับวันจะขยายตัวออกไป เพื่อดูแลธุรกิจการค้าของตน ต่างฝ่ายต่างสามารถจัดส่งทูตไปประจำอยู่ในประเทศของอีกฝ่ายหนึ่งด้วยวิธีการเจรจาตกลงกัน แต่สำหรับชนชั้นปกครองของชาวราชวงศ์ชิง ซึ่งยังยึดถือเอาทัศนคติของ "ราชวงศ์จากสวรรค์" กับระบบเศรษฐกิจที่ผลิตเองใช้เองเป็นพื้นฐาน จึงได้ดำเนินนโยบายปิดประเทศมาตลอด เมื่อเกิดสงครามฝิ่น ประตูดของจีนถูกทำลายลงด้วยกำลังของมหาอำนาจตะวันตก ซึ่งบีบบังคับให้รัฐบาลชิงจำต้องเปลี่ยนแปลงนโยบายต่างประเทศที่มีอยู่แต่เดิม แต่ในด้านท่าทีของความคิดและการกำหนดนโยบายต่างประเทศให้สอดคล้องกับยุคสมัย จำต้องมีช่วงระยะของการวิวัฒนาการโดยตัวของมันเอง

ในรัชสมัยของจักรพรรดิเฉียนหลง อังกฤษก็ได้ส่งคณะทูตไปยังประเทศจีน ขอให้จีนยินยอมให้ทางอังกฤษส่งเจ้าหน้าที่มาประจำ ณ กรุงปักกิ่งเพื่อดูแลธุรกิจการค้าของประเทศตน แต่ถูกจักรพรรดิเฉียนหลง

ยื่นกรณাপฎิเสธ เพราะพระองค์ทรงเห็นว่า “ข้อเสนอดังกล่าวไม่สอดคล้องกับระบบของราชวงศ์แห่งสวรรค์ จึงเป็นไปไม่ได้อย่างเด็ดขาด” ที่จะเปลี่ยนแปลงจารัตยของราชวงศ์แห่งสวรรค์ที่ดำเนินมากกว่าร้อยปี เพียงเพื่อตอบสนองความปรารถนาแห่งกษัตริย์ของท่านเพียงประเทศเดียว ทั้งยังตรัสว่า “ราชวงศ์แห่งสวรรค์ปกครองหมื่นชาติ”¹⁴⁶ ในความเห็นของจักรพรรดิเจียนหลงเห็นว่านโยบายการต่างประเทศของจีนจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานดังกล่าว เพื่อแสดงถึง “ราชวงศ์แห่งสวรรค์จีนยิ่งใหญ่” และ “ความเป็นหนึ่งเดียวจากอาณาจักรที่อยู่รอบด้าน” ความเสมอภาคเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศตามความหมายในระยะสั้นอาจยังเป็นไปไม่ได้ หลังสงครามฝิ่น ในช่วงแห่งการเจรจาระหว่างผู้แทนฝรั่งเศสกับเหล่าอั้งผู้แทนฝรั่งเศสก็ได้เคยเสนอให้มีการส่งทูตประจำนครหลวงของสองประเทศ แต่จื่ออิงปฏิเสธ¹⁴⁷ จนกระทั่งปี 1858 มีการเจรจาร่างสนธิสัญญาเทียนสินระหว่างจีนและอเมริกา ผู้แทนในการเจรจาของรัฐบาลชิง ดานถึงเซียงยั้งคงปฏิเสธข้อเสนอของฝ่ายอเมริกา หลังสงครามฝิ่นครั้งที่ 2 รัฐบาลชิงจึงถูกบีบบังคับให้ยินยอมรับอัครราชทูตของต่างประเทศมาประจำนครหลวง ส่วนการจัดส่งทูตไปประจำต่างประเทศไม่ได้มีการพิจารณาใด ๆ ทั้งสิ้น แต่ทว่ามีการตั้งสถานกงสุลจีนในต่างประเทศเพื่อคอยดูแลชาวจีนโพ้นทะเล ยังเป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้

อย่างไรก็ตาม สงครามฝิ่นที่เกิดขึ้นทั้งสองครั้ง โดยเฉพาะสงครามฝิ่นครั้งที่ 2 ได้ลั่นคลอนสังคมจีน เรือปืนของชาติตะวันตกไม่เพียงแต่ทำลายประตูใหญ่ที่ปิดตายของจีนให้เปิดออก หากแต่ยังได้ทำลายค่านิยมและทัศนคติที่ถูกครอบงำมาเป็นเวลานานลงไปด้วย นอกจากนั้นจีนยังต้องยอมรับถึงความก้าวหน้าของโลกภายนอก และชาวจีนเริ่มสำนึกได้ว่าหากจีนยังคงดำรงชีวิตอยู่ในสภาพเช่นนี้ต่อไป ภัยที่ตามมาอาจร้ายแรงถึงสิ้นชาติ ผู้ที่มองการณ์ไกลจึงเริ่มเรียกร้องให้มีการปฏิรูประบบการปกครองเพื่อสร้างความแข็งแกร่งให้กับประเทศชาติ ผลักดันให้รัฐบาลชิงเริ่มพิจารณาหาทางเปลี่ยนแปลงแก้ไขปัญหา ทั้งภายในและภายนอกประเทศ ภายใต้อิทธิพลผลักดันของชาวยุโรปบางส่วน มีขุนนางชั้นผู้ใหญ่ที่มีอำนาจปกครองในรัฐบาลชิง ซึ่งเป็นกลุ่มนิยมการปฏิรูปได้ยอมรับค่านิยมของตะวันตกมาใช้กับนโยบายความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของจีน จากการเจรจาทางการทูตกับต่างประเทศ พวกเขาเริ่มเข้าใจถึงประโยชน์ของการส่งทูตไปประจำยังต่างประเทศ ซึ่งทำให้พวกเขาสามารถรับรู้เหตุการณ์ในต่างแดนอันเป็นประโยชน์ต่อการเจรจาระหว่างประเทศ จักรพรรดิถงจื่อในสมัยแรกเริ่ม ภายใต้อิทธิพลที่ประเทศชาติกำลังเผชิญปัญหาทั้งภายในและภายนอกประเทศ ทุกฝ่ายรวมทั้งฝ่ายรัฐบาลก็ได้ร่วมกันอภิปรายครั้งใหญ่เพื่อค้นหาวิธีการพัฒนาทหารของตนให้มีความแข็งแกร่งขึ้น มีแนวชายฝั่งทะเลที่มั่นคงและมีประชาชนชาติที่มั่งคั่ง หลังจากอภิปรายแล้วทุกฝ่ายก็เห็นชอบด้วยกับการทำให้ “ประเทศมั่งคั่งชาติมั่นคงแข็งแกร่ง” พวกเขาเห็นว่าหากต้องการทหารที่แข็งแกร่งต้องทำให้ชาติมั่งคั่งก่อน ชาวจีนโพ้นทะเลจึงเป็นพลังที่จะมองข้ามเสียมิได้ เพราะเป็นกำลังทรัพย์อันสำคัญ พลังของชาวจีนโพ้นทะเลจึงจำเป็นต่อการฟื้นฟู เศรษฐกิจ เพื่อสร้างความมั่นคงทางชายฝั่งทะเล เมื่อต้องอาศัยพลังของชาวจีนโพ้นทะเล พวกเขาจึงต้องเอาใจใส่และคุ้มครองคนเหล่านี้ โดยเสนอให้มีการตั้งสถานกงสุลเพื่อคุ้มครองผลประโยชน์ของชาวจีนโพ้นทะเลขึ้น ผู้ที่เสนอให้ตั้งกงสุลเพื่อคุ้มครองชาวจีนโพ้นทะเลคนแรกคือ เจียงอ๋อฝิง ผู้ตรวจการมณฑลทกวางตง ใน ปี ถงจื่อ ปีที่ 5 (1866) เขาได้ถวายบังคมทูลเสนอให้เลียนแบบชาติตะวันตก โดยอาศัยพ่อค้าปกป้องผลประโยชน์ของชาติ และให้ข้าราชการปกป้อง

พ่อค้า เขากล่าวว่า “ประเทศมหาอำนาจตะวันตกได้ใช้ขุนนางเป็นเส้นรุ้งพ่อค้าเป็นเส้นแวง” อาศัยกำลังของประเทศมาปกป้องผลประโยชน์ของพ่อค้า ฉะนั้น พ่อค้าวาณิชยของชาติตะวันตกที่เป็นผู้ประกอบการอยู่ในต่างแดนที่ห่างไกลเป็นระยะทางหลายหมื่นลี้ จึงได้มีการแต่งตั้งข้าราชการเพื่อช่วยกันปกป้องผลประโยชน์ของพ่อค้าจีน เป็นผลให้ระดับบนและระดับล่างติดต่อสื่อสารกัน เกิดความสามัคคีแก่ภายในและภายนอกประเทศ เขายังชี้ให้เห็นว่า “พ่อค้าในมณฑลกว้างตงและผู้เจียนของจีนเดินทางไปประกอบธุรกิจการค้ายังต่างแดน เช่น ลิงคโปรมีพ่อค้าจีนกว่าแสนคน ซานฟรานซิสโกมีพ่อค้าจีนกว่า 2 แสนคน และปิ่นกกาลาฟาโยก็มีชาวจีนหลายหมื่น หากสามารถจัดส่งขุนนางที่มีความจงรักภักดีไปเป็นทูตประจำประเทศเหล่านั้น เพื่อทำหน้าที่ประสานงานรับรู้ความคิด จิตใจของพวกเขา และให้ความช่วยเหลือตามสมควร ดังนั้น เขาจึงเสนอให้แต่งตั้งเจ้าหน้าที่เดินทางไปยังประเทศที่มีชาวจีนพำนักอยู่ เพื่อทำการคุ้มครองชาวจีน”¹⁴⁸

ดิงลียาง ข้าหลวงประจำซูเจา มีข้อเสนอที่ชัดเจนว่ารัฐบาลชิงควรตั้งกงสุลในต่างแดนเพื่อคุ้มครองชาวจีนโพ้นทะเล เขากล่าวว่า “ชาวมณฑลกว้างตงและผู้เจียน ที่เดินทางไปประกอบการค้าและรับจ้างทำงานที่ประเทศสยาม 3 หมื่นคน เมืองลูซอน 2-3 หมื่นคน กาลาปากว่า 2 หมื่นคน ลิงคโปรกว่าแสนคน ปิ่นก 8-9 หมื่นคน ซานฟรานซิสโก 2-3 แสนคน หากรัฐบาลจีนคัดเลือกขุนนางที่มีความจงรักภักดีและมีความสามารถเช่นเดียวกับกงสุลของชาติอื่น ไปประจำ ณ ประเทศต่าง ๆ ดังกล่าว เพื่อเป็นตัวแทนจัดการการค้าระหว่างประเทศและช่วยขจัดอุปสรรคต่าง ๆ ของพ่อค้าวาณิชย การเข้าไปดูแลผลประโยชน์ของพ่อค้าเช่นนี้ช่วยให้ชาวจีนที่เดินทางไปต่างประเทศ ซึ่งส่วนใหญ่ยังรักมาตุภูมิของตนไม่ยอมรับใช้ต่างชาติเป็นการเสริมสร้างพลังของจีนเอง ทั้งยังสั่งการให้กงสุลดังกล่าวคอยสอดส่องสืบหาผู้ที่มีความสามารถพิเศษในการสร้างและรับเรือกลไฟ และผู้ที่สามารถใช้อาวุธปืนของต่างชาติได้อย่างชำนาญ ให้เงินอุดหนุนคนเหล่านี้เดินทางกลับประเทศจีน เพื่อรับใช้ชาติ”¹⁴⁹ ขณะเดียวกันยังได้เอ่ยถึงหูเสียนเจ้อ ผู้นำชาวจีนโพ้นทะเลในลิงคโปร ซึ่งขณะนั้นมีตำแหน่งเป็นกงสุลรัสเซียว่า “ชาวจีนกว่าแสนคนในลิงคโปรต้องพึ่งคำสั่งเขาเพียงผู้เดียว เป็นที่เข้าใจว่าตามเมืองท่าประเทศต่าง ๆ มีคนลักษณะเช่นนี้อยู่ไม่น้อย หากทูตของประเทศจีนได้ประสานงานกับพวกเขา พวกเขาคงยินดีรับใช้ประเทศชาติ ทำให้จีนได้รับแรงหนุนเพิ่มอีกแรงหนึ่ง อันเป็นการสร้างศัตรูให้กับต่างชาติเพิ่มยิ่งขึ้น เพราะการที่ราชกรุงจีนกลับมาทำงานรับใช้ชาติอีกครั้งเทียบได้กับน้ำที่ไหลกลับเข้าไปในเขื่อน”¹⁵⁰

ทั้งเจียง อี้ ผิง และ ดิงลียาง ขุนนางประจำท้องที่ชายฝั่งทะเลนั้น นอกจากจะรู้จักฝ่ายตะวันตกดีแล้วยังค่อนข้างเข้าใจถึงสภาวะการณ์ของชาวจีนโพ้นทะเลดีอีกด้วย พวกเขามีจุดยืนที่ต้องการให้ประเทศมั่งคั่งทหารแข็งแกร่ง จึงเสนอให้ใช้ประโยชน์จากพลังทางเศรษฐกิจและพลังทางวิชาการของชาวจีนโพ้นทะเล “เพื่อให้เป็นมือและนิ้วของตน” ดังนั้นพวกเขาจึงสนับสนุนให้แต่งตั้งกงสุลและปกป้องชาวจีนโพ้นทะเล โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับดิงลียาง ซึ่งมีความคิดเจ็บแสบ หลวม นอกจากเขาจะแนะนำสภาวะทั่วไปของชาวจีนโพ้นทะเลแล้ว ยังได้เน้นถึงความจำเป็นและความสำคัญของการตั้งกงสุล ทั้งเสนอข้อแนะนำในการดำเนินการเรื่องชาวจีนโพ้นทะเล โดยเน้นให้สร้างความสัมพันธ์และชักจูงผู้นำชาวจีนโพ้นทะเลมาอยู่ฝ่ายตน แสดง

ให้เห็นถึงความคิดอันเฉียบแหลม ส่วนที่ดิงลิซางเสนอให้ติดต่อสัมพันธ์กับทุเลียนเจ้อ ผู้นำชาวจีนในสิงคโปร์ ก็เป็นที่ยอมรับจากคำกราบบังคมทูลให้ตั้งกงสุลสิงคโปร์ในปี 1876 ปีหลังจากนั้นสิบปี ทุเลียนเจ้อเป็นกงสุลสิงคโปร์คนแรกที่ได้รับการยอมรับจากรัฐบาลจีน ขณะเดียวกันเขาก็เป็นกงสุลประจำต่างประเทศคนแรกของจีน แม้จะมีเสียงคัดค้านการแต่งตั้งกงสุลและคุ้มครองชาวจีนโพ้นทะเลไม่น้อย แต่บุคคลชั้นนำฝ่ายนิยมการปฏิรูปแบบตะวันตก เช่น เจิ้ง กั้วฟาน จั้วจงถาง หลี่หงจาง ฯลฯ ต่างก็สนับสนุนการจัดส่งกงสุลไปประจำยังต่างประเทศ หลี่หงจางถวายคำกราบบังคมทูลแทนดิงลิซาง เพราะดิงลิซางเป็นผู้ได้บังคับบัญชาของ หลี่หงจางเป็นเวลานานปี มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันมาก หลี่หงจางในขณะนั้นเป็นผู้ว่าการมณฑลหูหนาน และกวางตุ้ง มีกำลังทหารแถบเหวยจิน อยู่ในมือ จัดเป็นผู้ที่มีอำนาจคนหนึ่ง

ในรัชกาลเฉียนจื่อปีที่ 9 (1870) กลางเดือนพฤศจิกายน อัครราชทูตอเมริกาประจำประเทศจีนได้นำข้อร้องเรียนของแรงงานจีนในเปรู ส่งผ่านองคค์ขายกง สะทอนให้เห็นข้อเท็จจริงของแรงงานจีนที่ถูกกรรมานในเปรู¹⁵¹ ปีต่อมา ในเดือนเมษายน บันทึกลับฉบับหนึ่งที่กงสุลอเมริกาส่งถึงสำนักมุขมนตรีของจีนได้ชี้ให้เห็นว่า “เนื่องจากจีนไม่ได้ส่งขุนนางไปประจำเปรู ทำให้แรงงานจีนไม่สามารถร้องทุกข์” จึงเสนอให้จีน “จัดส่งเจ้าหน้าที่ไปประจำในประเทศที่มีชาวจีนพำนักอยู่” เพื่อ “คุ้มครองชาวจีนโพ้นทะเลทั้งหมด”¹⁵² แต่หนังสือตอบของสำนักมุขมนตรีถึงอัครราชทูตอเมริกามีเพียงใจความที่แสดงคำขอบคุณที่อัครราชทูตอเมริกา “มีความรักให้เพื่อนมนุษย์เช่นเดียวกับตนโดยไม่แบ่งแยกเชื้อชาติ”¹⁵³ โดยไม่ได้ทำการอันใด เรื่องถูกปล่อยให้ผ่านเลยไป ช่างยังหวังให้ทูตอเมริกาประจำเปรู “สำรวจข้อเท็จจริงและคิดหาทางช่วยเหลือ”¹⁵⁴ เมื่อกวางฮุยครองราชย์ (ปี 1875) เนื่องจากเกิดคดีมากาลี รัฐบาลจึงจำเป็นต้องส่งคณะทูตซึ่งมีกั๋วชงเถาเป็นหัวหน้าเดินทางไปยังอังกฤษอย่างเสียมิได้ เพื่อ “ขอโทษ” จากนั้นคณะทูตคณะนี้จึงได้เป็นคณะทูตประจำอังกฤษ นับเป็นการจัดตั้งสถานทูตแห่งแรกในประวัติศาสตร์จีน

ขุนนางจีนทั้งเจิ้งกั้วฟาน และหลี่หงจาง ผู้นำฝ่ายปฏิรูปที่นิยมตะวันตกในปี 1870 ต่างนำเสนอให้ตั้งกงสุล หลี่หงจางเสนอว่าเนื่องจากเมืองสำคัญ ๆ หลายแห่งของญี่ปุ่นมีพ่อค้าของเจียงซูเจ้อเจียง ผู้เขียนจึงควรตั้งกงสุลเพื่อควบคุมพ่อค้าประชาชนของชาติเรา ทั้งอาศัยพวกเขาสืบการเคลื่อนไหวของชาติอื่น ๆ โดยหาวิธีประสานให้เกิดดุลยภาพ¹⁵⁵ เจิ้งกั้วฟานก็ได้กล่าวเช่นกันว่า “ควรเลียนแบบตัวอย่างเรื่องการตั้งกงสุล โดยจีนจัดส่งเจ้าหน้าที่ไปประจำญี่ปุ่นเพื่อควบคุมดูแลพ่อค้าราษฎรชาวจีน”¹⁵⁶ จุดมุ่งหมายที่แท้จริงที่พวกเขาเสนอให้แต่งตั้งกงสุลคือต้องการ “ดูแล” ชาวจีนโพ้นทะเลที่พำนักอยู่ที่นั่น เพื่อระวังและเตรียมพร้อมสำหรับชาวจีนโพ้นทะเลมากกว่า ซึ่งต่างไปจากดิงลิซาง ฯลฯ ที่ต้องการหาทางคุ้มครองส่งเสริมชาวจีนโพ้นทะเลและธุรกิจการพาณิชย์การอุตสาหกรรมของพวกเขา แม้กระนั้นก็ตามสำนักนายกรัฐมนตรีในการตัดสินใจเกี่ยวกับการส่งทูตไปประจำต่างประเทศ จนปี 1871 เกิดกรณีคิวบากรรมานแรงงานจีน รัฐบาลจึงจึงสำนึกถึงข้อเสียของการไม่จัดตั้งกงสุลในต่างประเทศ ซึ่งทำให้ไม่สะดวกในการดำเนินงานด้านการทูตและไม่ทราบเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

ในปี 1873 หลี่หงจางกับพวกทำการเจรจาปัญหาแรงงานจีนกับเปรู ฝ่ายเปรูเสนอว่าหากจีนต้องการคุ้มครองแรงงานจีน ก็สามารถส่งกงสุลไปประจำที่เปรู ฉะนั้นหลี่หงจางและพวกจึงได้กราบบังคมทูลในเดือนกรกฎาคม ปี 1875 ขอให้เร่งส่งหัวหน้าคณะและรองหัวหน้าคณะทูตเดินทางไปเปรู โดยให้เหตุผลว่า “หากเราส่งทูตไปประจำที่นั่น ก็สามารถปฏิบัติตามสนธิสัญญาที่กำหนดไว้ แรงงานจีนมีโอกาสร้องเรียนและหลีกเลี่ยงการถูกกดขี่ข่มเหง”¹⁵⁷ ขณะเดียวกันเขายังได้คำนึงถึงพลังทางเศรษฐกิจของชาวจีนโพ้นทะเลที่กระจายอยู่ทั่วทุกมุมโลก ซึ่งพลังทางเศรษฐกิจของชาวจีนโพ้นทะเลดังกล่าวสามารถนำมาเสริมสร้างความมั่งคั่งและความมั่นคงตลอดจนปกป้องชายฝั่งทะเลของประเทศ เขายังได้ชี้ให้เห็นว่าก่อนอื่นรัฐบาลจีนจะต้องเอาใจใส่พวกเขา จึงจะสามารถสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับความเป็นชาติและความจงรักภักดีต่อชาติบ้านเมือง เขากล่าวว่า “จากการสืบทราบว่าชาวจีนที่อาศัยอยู่ตามเกาะต่าง ๆ ทั้งทะเลใต้ และทะเลตะวันออกมีจำนวนนับล้านในฤดูใบไม้ผลิ เสนาบดีหวังและพวกได้พูดถึงเรื่องการเสริมสร้างแนวป้องกันชายฝั่ง ซึ่งตั้งใจจะชักชวนชาวจีนตามเกาะต่าง ๆ เหล่านี้มาร่วมปรึกษาหารือด้วย แต่เนื่องจากในยามปกติไม่ได้สร้างสัมพันธไมตรีต่อกันไว้ เมื่อเกิดมีปัญหาก็จะปลุกสำนึกความรักชาติได้อย่างไร? บัดนี้หากเราจัดส่งขุนนางไปเป็นกงสุลตามเปรู คิวบา และเกาะต่าง ๆ ให้ความช่วยเหลือในยามคับขันชาวจีนโพ้นทะเลตามที่ต่าง ๆ ดังกล่าวก็จะเกิดจิตสำนึกจงรักภักดีต่อชาติ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อสถานการณ์โดยรวมไม่น้อย”¹⁵⁸

ในเดือนพฤศจิกายนปีเดียวกัน พระองค์เจ้ากงก็ได้กราบบังคมทูลขอให้จัดส่งเงินหลานปิ่น หลงหงไปเป็นทูตประจำอเมริกา สเปน เปรู ฯลฯ โดยมีข้อเสนอว่า “เมื่อพิจารณาตามสภาวะการณ์ของประเทศต่าง ๆ ควรจัดตั้งกงสุลในประเทศต่าง ๆ ตามสนธิสัญญาที่กำหนดไว้จึงจะสามารถให้ความคุ้มครองแรงงานจีนได้ และก่อนอื่นจะต้องจัดส่งเสนาบดีเดินทางไปทำหน้าที่เป็นทูตในประเทศนั้น ๆ ก่อน เพื่อความสอดคล้องในการดำเนินงาน” เขายังกล่าวอีกว่า “ก่อนนั้นเนื่องจากเกิดกรณีที่มาากาลิ ล่ามอังกฤษถูกฆ่าที่ชายแดนยูนาน จึงได้มีพระบรมราชโองการจัดส่งกัวซ่งเถา และฉีเฉิงเซินเป็นทูต นอกจากนั้นในกรณีคิวบาซึ่งเป็นอาณานิคมของประเทศสเปนขณะนั้น ทำการทรมานแรงงานจีน ทางสำนักนายก็ได้จัดส่งขุนนางฝ่ายยุติธรรมเงินหลานปิ่นเดินทางไปทำการสอบสวนข้อเท็จจริงในการทรมานแรงงานจีนดังกล่าว ในกรณีของเปรูหลี่หงจางก็ได้จัดส่งขุนนางหยงหงเดินทางไปทำการสืบสวนหาข้อเท็จจริง”¹⁵⁹ ดังนั้นเขาจึงเห็นว่าสมควรเร่งให้มีการแต่งตั้งกงสุลประจำอเมริกา สเปน และเปรู โดยมอบให้ทูต 2 ท่าน ร่วมกันดูแลเรื่องราวที่เกิดขึ้นในประเทศทั้งสาม”¹⁶⁰ ทูตทั้งสองดังกล่าวคือขุนนางเงินหลานปิ่น หลงหง

รัฐบาลชิงจึงตัดสินใจส่งทูตประจำต่างประเทศและถือปฏิบัติตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา การที่รัฐบาลเองจัดส่งทูตออกต่างประเทศ และตั้งกงสุลชี้ให้เห็นว่ารัฐบาลชิงมีแนวความคิดที่เปลี่ยนแปลงจากเดิมที่มองชาวจีนโพ้นทะเลเป็นราษฎร “ผู้ละทิ้งสุสานบรรพบุรุษของตน” ซึ่งเป็นคนไร้ประโยชน์หันมาเห็นความสำคัญของพลังของชาวจีนโพ้นทะเล การเปลี่ยนแปลงของความรู้สึกนึกคิดดังกล่าวเป็นพื้นฐานทางความคิดในการกำหนดนโยบายชาวจีนโพ้นทะเลในภายหลังของรัฐบาลชิงเดือนธันวาคมของรัชกาลเสียนฟงปีที่ 10 (1860) พระองค์เจ้ากงและพวกได้กราบบังคมทูลให้จัดตั้งสำนักนายกรัฐมนตรียี่นเพื่อเป็นหน่วยงานควบคุม

ดูแลกิจการด้านการต่างประเทศ ในปีต่อมาอังกฤษและฝรั่งเศสก็เริ่มก่อตั้งสถานทูตขึ้นที่กรุงปักกิ่ง จากนั้นใช้เวลาถึง 15 ปี จีนจึงส่งทูตท่านแรกไปประจำยังต่างประเทศอย่างเป็นทางการ ในรัชกาลกวงซู่ปีที่ 2 (1876) วันที่ 17 เดือนตุลาคม เสนาบดีจีนก้าวช่งเถา ในฐานะหัวหน้าคณะทูตกับหลิวชี่ทง รองหัวหน้าคณะทูตจีนออกเดินทางจากนครเซี่ยงไฮ้ ถึงกรุงลอนดอนวันที่ 8 ธันวาคม พอถึงรัชกาลกวงซู่ปีที่ 4 (1878) ราชสำนักชิงได้มีพระราชโองการแต่งตั้งให้เป็นทูตจีนประจำฝรั่งเศสอีกตำแหน่งหนึ่ง ก้าวช่งเถาจึงเป็นอัครราชทูตของจีน ที่ถูกส่งไปประจำในต่างประเทศ หลังจากนั้นไม่นาน จีนจึงจัดส่งทูตประจำประเทศต่าง ๆ เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส อเมริกา รัสเซีย เยอรมัน ออสเตรเลีย ฮอลแลนด์ สเปน อิตาลี เปรู จนสิ้นราชวงศ์ชิง รัฐบาลชิงได้ส่งทูตไปประจำประเทศต่าง ๆ รวมกว่า 20 ประเทศ และจัดตั้งสถานกงสุลขึ้น 45 แห่ง

เจ้าหน้าที่กงสุลประจำต่างประเทศ มีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้รัฐบาลชิงเปลี่ยนแปลงความคิด และดำเนินนโยบายคุ้มครองชาวจีนโพ้นทะเล ก้าวช่งเถา ซีฟุกเจิง เจิงจี้เจ้อ หลิวชี่ฮิน เหลียงเจิง จางยิ่นหวน หวังจุนเซียน โจ้ปึงหลง ฯลฯ ก็เคยเสนอสภาวการณ์ของชาวจีนโพ้นทะเลให้ราชสำนักชิงทราบ ทั้งยังเสนอความคิดเห็นในลักษณะสร้างสรรค์โครงการมาตรการ ตลอดจนการดำเนินเจรจากับต่างประเทศ ฯลฯ ซึ่งเป็นการสร้างคุณูปการสำคัญ เช่น ซีฟุกเจิง อาศัยข้อเสนอของหวังจุนเซียน ทำการยกเลิกการห้ามออกทะเลกับคุ้มครองชาวจีนโพ้นทะเลที่กลับสู่มาตุภูมิ โดยกราบบังคมทูลขอให้ “ยกเลิกการห้ามออกทะเลชักชวนชาวจีนโพ้นทะเลกลับประเทศจีน” เป็นผลให้ราชสำนักชิงออกพระราชกำหนด ในเดือนสิงหาคม 1893 ใจความว่า ทูตประจำสถานกงสุลต้องออกหนังสือเดินทางให้แก่พ่อค้าราษฎรที่พำนักและมีครอบครัวทั้งแบบชั่วคราวและระยะยาว พร้อมทั้งอนุญาตให้พวกเขาสามารถกลับประเทศเพื่อทำการลงทุนหรือใช้ชีวิตตามปกติ และอนุญาตให้เดินทางไปประกอบการค้าในต่างแดนได้ทุกเมื่อ¹⁶¹ นับว่าคำประกาศดังกล่าวเป็นการประกาศยกเลิกการห้ามออกทะเลอย่างเป็นทางการ ซึ่งได้ถือปฏิบัติมานานกว่า 200 ปี ทั้งยังตรากฎหมายให้ความคุ้มครองกับชาวจีนโพ้นทะเลสามารถเดินทางเข้าออกประเทศจีนอย่าง อิสระ ต่อมาในปี 1899 และ 1900 ยังมีการจัดตั้ง “สถาบันการคุ้มครองพ่อค้า” และ “สำนักงานกลางสถาบันคุ้มครองพ่อค้า” เพื่อทำหน้าที่คุ้มครองผลประโยชน์อันชอบธรรมของชาวจีน และพ่อค้าที่กลับสู่บ้านเกิด

บรรดาทูตที่ประจำประเทศต่าง ๆ ขณะดำรงตำแหน่งเป็นทูตได้ดำเนินงานด้านคุ้มครองชาวจีนโพ้นทะเลต่าง ๆ จนเป็นที่ชื่นชมของคนทั่วไป เช่นในรัชกาลกวงซู่ปีที่ 7 (1880) ในประเทศเปรูเกิดการจลาจลครั้งใหญ่ ทำให้ชาวจีนโพ้นทะเลในท้องถิ่นเสียชีวิตและบาดเจ็บไปเป็นจำนวนมาก ทั้งทรัพย์สินเงินทองก็ได้รับความเสียหายมาก หลังจากเจ้าหน้าที่สถานทูตจีนดำเนินการเจรจากับรัฐบาลเปรูยินยอมชดใช้ค่าเสียหายให้ ในปี 1906 เมืองซานฟรานซิสโก ประเทศสหรัฐอเมริกาเกิดแผ่นดินไหวครั้งใหญ่ ชาวจีนโพ้นทะเลในท้องถิ่นได้รับความเสียหายอย่างหนัก เมื่อทูตประจำต่างประเทศนำเรื่องราวงานต่อรัฐบาล รัฐบาลชิงจึงอนุมัติเงินประมาณ 40,000 ดอลลาร์ เพื่อนำไปช่วยสงเคราะห์¹⁶² ในปี 1909 สถานทูตจีนในออสเตรเลียได้ออกค่าเดินทางกลับประเทศให้แก่บรรดาแรงงานจีนที่ไม่มีงานทำเป็นจำนวนถึงสองครั้ง¹⁶³ แม้การกระทำดังกล่าวจะยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้โดยสิ้นเชิง แต่ทำที่ใหม่และนโยบายคุ้มครองชาวจีนโพ้นทะเล

ของรัฐบาลซึ่งก็สามารถสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นในหมู่ชาวจีนโพ้นทะเล ดังนั้นเมื่อพ่อค้าราษฎรในที่ต่าง ๆ (ชาวจีนโพ้นทะเล) ทราบข่าวว่าจะมีการจัดส่งอัครราชทูตมาประจำต่างก็ตั้งใจรอคอย และหวังเป็นอย่างยิ่งที่จะมีการตั้งสถานกงสุลจีนขึ้นเพื่อคุ้มครองปกป้องผลประโยชน์อันชอบธรรมของชาวจีนในท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งเป็นการสนองความต้องการ"¹⁶⁴

ในปลายราชวงศ์ชิง คำกราบบังคมทูลขอตั้งสถานกงสุลในต่างแดนของกั๋วซงเข้าได้กล่าวว่า ความมุ่งหมายของการตั้งสถานกงสุลขึ้นมีสองประการคือ (1) ปกป้องคุ้มครองพ่อค้าราษฎรชาวจีน (2) ทำการปราบปรามตรวจสอบชาวจีน ซึ่งเห็นได้ว่าการคุ้มครองชาวจีนโพ้นทะเลในท้องถิ่นเป็นภาระหน้าที่สำคัญ ของสถานกงสุล เป้าหมายของการคุ้มครองชาวจีนโพ้นทะเลคือการเรียโร และชักชวนชาวจีนโพ้นทะเลให้นำเงินมาลงทุนในประเทศเพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจและเสริมสร้างความมั่นคงของชายฝั่งทะเล งามจื้อตั้ง กล่าว ว่าจุดมุ่งหมายของการตั้งสถานกงสุลในต่างแดน คือการคุ้มครองราษฎรและชักชวนให้บริจาคเงินทอง"¹⁶⁵ กรณีการตั้งสถานกงสุลเพื่อคุ้มครองชาวจีนโพ้นทะเลและดึงดูดเงินทุนของชาวจีนโพ้นทะเล ชีฟุกเจิงได้ คำนวณไว้ว่า "สำหรับเกาะต่าง ๆ ในทะเลใต้ การตั้งสถานกงสุลเพียงส่งเจ้าหน้าที่หลายคนไปประจำก็ สามารถดูแลได้ทั่วถึงแล้ว แม้จะเพิ่มเจ้าหน้าที่บ้างก็จะเสียค่าใช้จ่ายเพียงแสนกว่าตำลึงต่อปีเท่านั้น ส่วนผลประโยชน์ที่ได้เมื่อเทียบกับเงินที่ตั้งใช้จ่ายไปนั้นมากกว่าถึง 10 เท่า"¹⁶⁶ เขายกตัวอย่างเมืองสิงคโปร์ ซึ่งมีการตั้งสถานกงสุลเป็นเวลา 13 ปี "ค่าใช้จ่ายไม่ถึงแสนตำลึงแต่การเรียโรเงินไปช่วยสงเคราะห์มณฑล ต่าง ๆ และการป้องกันชายฝั่งมีจำนวนมากกว่าหลายเท่าตัว ทั้งยังมีพ่อค้าพาณิชย์ประมาณหนึ่งแสนสี่หมื่นถึง หนึ่งแสนห้าหมื่นคน จัดส่งเงินกลับบ้านเกิดไม่ต่ำกว่า 10-20 ล้านตำลึง"¹⁶⁷ อนึ่งเมื่อตรวจสอบจากตัวเงิน ที่ชาวจีนโพ้นทะเลส่งผ่านธนาคารซานฟรานซิสโก สหรัฐอเมริกา ช่วงหลายปีที่ผ่านมาในแต่ละปีเป็นเงินถึง 8 ล้านตำลึง"¹⁶⁸ เงินที่ชาวจีนโพ้นทะเลส่งกลับประเทศเพื่อเลี้ยงดูครอบครัวเพียงพอที่จะชดเชยการขาดดุลการค้าของประเทศ เขากล่าวว่า "แต่ละปีประเทศจีนมีเงินทุนที่ไหลออกต่างประเทศประมาณ 20 ล้านตำลึง เพราะการค้าระหว่างประเทศแต่เมื่อเทียบกับประเทศต่าง ๆ นับเป็นการขาดดุลอย่างมาก ผลกำไร ของชาวจีนโพ้นทะเลที่ส่งกลับมายังประเทศจีน จึงนับเป็นเงินชดเชยการขาดดุลที่สำคัญ"¹⁶⁹ ชาวจีนโพ้นทะเล ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนโสดในแต่ละปีต้องนำเอาเงินทองที่แลกมาจากหยาดเหงื่อส่งกลับบ้านเพื่อเลี้ยงดูครอบครัว เป็นจำนวนไม่น้อย จากการตรวจสอบตัวเงินของธนาคารของหวงจุนเซียน กงสุลใหญ่ประจำเมืองซานฟรานซิสโก ปรากฏว่า "ชาวจีนในเมืองซานฟรานซิสโก แต่ละปีได้ส่งเงินกลับมากว้างตงอย่างมาก 15-16 ล้านหยวน และอย่างน้อยก็เป็นเงินกว่า 10 ล้านหยวน" เฉลี่ยแล้วประมาณ 12 ล้านหยวน"¹⁷⁰ เบิ่งกวางอิงได้อาศัย สถิติจากบุคลากรประเมินว่า ในทศวรรษที่ 80-90 ของศตวรรษที่ 19 แต่ละปีชาวจีนโพ้นทะเลส่งเงินกลับ ประเทศเพื่อเลี้ยงดูครอบครัวประมาณ 70 ล้านหยวน

นอกจากนี้ สถานกงสุลได้ทำหน้าที่ในการแนะนำชาวจีนโพ้นทะเลให้นำเงินมาลงทุนในประเทศ จีนได้อย่างมีประสิทธิภาพ จากสถิติที่รวบรวมได้ในช่วง 1862-1895 ชาวจีนโพ้นทะเลได้ลงทุนในวิสาหกิจ ภายในประเทศรวม 67 แห่ง เงินลงทุนรวม 4,471,100 หยวน (คิดเป็นเหรียญหมื่น*) ถ้าวเฉลี่ยเงินลงทุนปีละ

135.488 หยวน จากปี 1895-1911 ลงทุนในวิสาหกิจ 284 แห่ง ยอดลงทุน 50,687,608 หยวน ถัวเฉลี่ยเงินลงทุนปีละ 2,981,624 หยวน¹⁷² วิสาหกิจทันสมัยซึ่งเป็นทุนแห่งชาติของจีนคือโรงงานปั่นเส้นไหมจีฉางหลง ซึ่งตั้งขึ้นในอำเภอหนานไท่ มณฑลกลวงตงโดยเงินฉีหยวน ชาวจีนโพ้นทะเลแถบทะเลใต้¹⁷³ ทางรถไฟเฉาซ่าน ทางรถไฟซิ่นหนิงและทางรถไฟจางเซี่ย ซึ่งอยู่แถบภูมิภาคแม่น้ำแยงซีของชาวจีนโพ้นทะเลล้วนแต่ชาวจีนโพ้นทะเลเป็นผู้ลงทุนสร้างขึ้นในยุคปลายราชวงศ์ชิง จึงกล่าวได้ว่าชาวจีนโพ้นทะเลได้มีส่วนสนับสนุนการดำเนิน “กิจกรรมเยี่ยงตะวันตก” และ “ฟื้นฟูอุตสาหกรรม” ของรัฐบาลชิง

การขยายศรัทธาบรรดาศักดิ์ เป็นวิธีหนึ่งในการดึงดูดพ่อค้าชาวจีนโพ้นทะเลให้บริจาคเงินทุนแก่รัฐบาลชิง การขยายศรัทธาบรรดาศักดิ์ในยุคราชวงศ์ชิงมีมานานแล้ว ชาวจีนโพ้นทะเลในสังคมชาวจีนทำการซื้อขายซื้อตำแหน่งกันเป็นจำนวนมาก สืบเนื่องมาจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นหลังสงครามจีน-ฝรั่งเศส รัฐบาลชิงต้องการเงินทุนเพื่อเสริมสร้างกำลังป้องกันทางชายฝั่งทะเลผู้ว่าการมณฑลกลวงตงเงินอ้ออิงก็ริเริ่มการเรียไรเงินสร้างหลังป้องกันทางทะเล เขาได้ส่งคนไปเรียไรเงินตามที่ต่าง ๆ แถบทะเลใต้ โดยเสนอขยายบรรดาศักดิ์ขึ้นต่าง ๆ ทั้งฝ่ายบุนฝ่ายบือขอให้บริจาคเงินอย่างเดียวกันก็สามารถซื้อขายบรรดาศักดิ์ได้¹⁷⁴ วิธีนี้นับว่าได้ผลทันตาเห็นชาวจีนโพ้นทะเลที่ร่ำรวยโดยทั่วไปเป็นผู้ที่มาจากสังคมต่ำต้อย ทั้งได้รับการบ่มเพาะทางความคิดของลัทธิหยู (ลัทธิขงจื้อ) มีค่านิยมดั้งเดิมฝังรากลึก สิ่งที่พวกเขาถือเป็นเป้าหมายชีวิตคือสามารถเป็นคนที่มีศักดิ์ศรี เมื่อได้ขยายบรรดาศักดิ์ก็จะเป็นศรีต่อวงศ์ตระกูล เป็นสิ่งที่มีเกียรติอย่างยิ่ง คราใดที่มีงานสังคมของทางชุมชนชาวจีนหรือในโอกาสอันเป็นวันสารท ตามประเพณีนิยม ก็จะได้แต่งชุดข้าราชการจีน เดินชวักไช่วไปมา จะรู้สึกตนมีค่าตัวสูงขึ้น ฉะนั้นจึงเกิด “ประชาชนที่รักความเป็นธรรมต่างแย่งกันบริจาค” “นับแล้วเป็นเงินไม่ต่ำกว่า 2 ล้านหยวน”¹⁷⁵ การได้เงินถึง 2 ล้านหยวน ซึ่งนับเป็นจำนวนเงินที่ไม่น้อย การขยายศรัทธาบรรดาศักดิ์แต่เดิมกำหนดไว้ให้ทำเพียง 1 ปี แต่เนื่องจากชาวจีนโพ้นทะเลบริจาคเงินเพื่อขยายศรัทธาบรรดาศักดิ์อย่างคึกคักจึงต้องยืดเวลาออกไปอีก 1 ปี การขยายศรัทธาบรรดาศักดิ์นั้นราคาตั้งไว้ก็ไม่ต่ำ “ยศชานผิ่น ขึ้นไป ผู้ซื้อต้องบริจาคเงิน 2,000 ตำลึง ยศระดับ ชื่อผู้ซื้อบริจาคเงิน 1,000 ตำลึง หลานหลัง 500 ตำลึง ล้วนแต่นำเงินสดมาซื้อ”¹⁷⁶ กวางซุยปีที่ 33 (1907) เพื่อที่จะส่งเสริมพ่อค้าจีนเปิดกิจการที่ทันสมัยราชสำนักชิงได้ตอบแทนด้วยยศศักดิ์ตามเงินทุนใหญ่เล็กทั้งจำนวนคนงานที่จ้างตามสถิติก่อนปี 1911 เฉพาะสิงคโปร์แห่งเดียวก็มีคนขยายศรัทธาบรรดาศักดิ์มากถึง 900 คน¹⁷⁷ สำหรับราชสำนักชิงเรื่องการขยายศรัทธาบรรดาศักดิ์นั้นเป็นการค้าที่ไม่ต้องลงทุนอะไร เพราะตำแหน่งยศบรรดาศักดิ์ ส่วนใหญ่ล้วนเป็นตำแหน่งยศศักดิ์ลอย ๆ ต่างกับการบริจาคเงินเพื่อได้มาซึ่งตำแหน่งที่ราชการจริง ๆ ซึ่งหมายถึง “เป็นนายอำเภอในราชวงศ์ชิง 3 ปี จะได้เงินแสน” นายหนึ่งได้ทั้งตำแหน่งการงานได้ทั้งเงิน ขณะเดียวกันการขยายศรัทธาบรรดาศักดิ์ให้แก่ชาวจีนโพ้นทะเลของราชสำนักชิงนอกจากจะได้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจแล้วยังได้รับผลทางการเมืองอย่างหาสิ่งที่มาเปรียบไม่ได้ เพราะเมื่อชาวจีนโพ้นทะเลได้ขยายศรัทธาบรรดาศักดิ์ไปก็กลายเป็นข้าราชการของต้าชิง ย่อมจะต้องจงรักภักดีต่อราชสำนักชิง กลายเป็นอาวุธสำคัญสำหรับกลุ่มนิยมกษัตริย์แมนจูที่นำมาซึ่งต่อสู้กับฝ่ายปฏิวัติในยุคปลายราชวงศ์ชิง

ในยุคปลายราชวงศ์ชิง ในด้านรัฐ กิจการที่เกี่ยวกับชาวจีนโพ้นทะเลของราชสำนักชิงได้ให้ความสนใจกับการศึกษาของชาวจีนโพ้นทะเลมากขึ้น เพื่อเรียกร้องให้ชาวจีนโพ้นทะเลเลจจงรักภักดีต่อราชวงศ์ชิง กระทรวงศึกษาของราชสำนักชิงได้ถวายคำกราบบังคมทูลขอให้จัดส่งเจ้าหน้าที่ไปเปิดโรงเรียนชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศอเมริกาว่า “เพื่อเป็นการโฆษณาให้ชาวจีนโพ้นทะเล จงรักภักดีต่อพระจักรพรรดิและศรัทธาต่อลัทธิขงจื้อเป็นเป้าหมายหลัก เพื่อให้ชาวจีนอยู่มีสำนึกว่าต่างประเทศแต่กาย ส่วนใจยังรำลึกถึงราชวงศ์ชิง อยู่เสมอ ราษฎรยิ่งเอาใจใส่หาความรู้ใส่ตัวก็จะสามารถครองใจราษฎร กำจัดภัยพิบัติที่แอบแฝงอยู่”¹⁷⁸ เกี่ยวกับปัญหาการศึกษาของชาวจีนโพ้นทะเล จางจื้อตุงได้กล่าวในคำกราบบังคมทูลเรื่อง “การจัดส่งเจ้าหน้าที่ไปเยี่ยมเยียนเมืองต่าง ๆ แดบทะเลใต้” ก็ได้เสนอให้ตั้งโรงเรียนตามเมืองต่าง ๆ ในต่างแดนโดยเขาได้เสนอว่า “แหล่งที่ตั้งกงสุลให้เจียดเงินบางส่วน ตั้งโรงเรียน 1 แห่งตามความเหมาะสม” “สั่งให้กงสุลทุกแห่งรวมทั้งพ่อค้าคบคิดเลือกปัญญาชนที่พำนักในต่างแดนมาเป็นครูสอนให้กับลูกหลานชาวจีนได้ทุกขณะ” เพื่อส่งเสริมให้ชาวจีนยังไม่ลืมมาตุภูมิของตน ให้บรรลุปเป้าหมายที่ต้องการ ให้ใช้พลังทางเศรษฐกิจของชาวจีนโพ้นทะเลให้เป็นประโยชน์¹⁷⁹ เพื่อส่งเสริมและกระจายการศึกษาภาษาจีน ทูตพิเศษต่าง ๆ ที่ส่งไปเมืองต่าง ๆ ล้วนได้ชักชวนให้ก่อตั้งโรงเรียนขึ้น ปี 1901 รัฐบาลชิงได้ตั้งขุนนางชั้นควบคุมด้านการศึกษา (เปลี่ยนเป็นเสนาบดีการศึกษา) ปี 1902 ได้มีการร่างระเบียบการตั้งโรงเรียนทันสมัยขึ้นซึ่งไม่เพียงแต่กระจายโรงเรียนทันสมัยทั่วประเทศ แต่ยังจัดส่งผู้ตรวจการด้านการศึกษาดำเนินทางไปเมืองต่าง ๆ ในโพ้นทะเล เพื่อนำเอาระเบียบการใหม่กระจายสู่วงการศึกษามหาชนชาวจีนโพ้นทะเล กวางซู่ปีที่ 32 (1906) ดวนฟางผู้ว่าการสองมณฑลคือ เจียงซีและเจียงซู กวางซีได้กราบบังคมทูลขออนุญาตตั้งโรงเรียนจืหนานที่นานกิง เพื่อเป็นโรงเรียนสำหรับลูกหลานชาวจีนโพ้นทะเลโดยเฉพาะ ปี 1907 ชาวจีนโพ้นทะเลที่เกาะชวาได้ส่งลูกหลานชาวจีนโพ้นทะเลรุ่นแรก 31 คน เข้าเรียนในโรงเรียนแห่งนี้ การเปิดโรงเรียนจืหนานนับว่าเป็นมาตรการสำคัญข้อหนึ่งที่รัฐบาลชิงทำเพื่อดึงดูดใจของชาวจีนโพ้นทะเล และผูกสัมพันธ์กับชาวจีนโพ้นทะเล ปัญหาสัญชาติของชาวจีนโพ้นทะเลเป็นปัญหาสำคัญของกิจกรรมชาวจีนโพ้นทะเลยุคปลายราชวงศ์ชิง ก่อนสงครามฝิ่น ราชสำนักชิงเคยประกาศว่า “คนออกทะเลไม่ใช่ราษฎรของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าไม่ขอเกี่ยวข้องกับ”¹⁸⁰ ปฏิเสธชาวจีนโพ้นทะเลที่พำนักอยู่ต่างแดนว่ามีฐานะเป็นคนสัญชาติจีน ทั้งสละสิทธิการควบคุมดูแลพวกเขาแน่นอนเรื่องการคุ้มครองพวกเขาก็ยังไม่ต้องกล่าวถึง ในปีที่ยวนถ่งครองราชย์ (1909) ได้มีการประกาศกฎหมายสัญชาติอย่างเป็นทางการ กำหนดหลักการหลักยึดถือสายเลือดตามพ่อและหลักการภรรยาตามสัญชาติสามี กฎหมายสัญชาตินี้ได้มีการกำหนดอย่างชัดเจนในบทที่ 1 ว่า “บุคคลดังต่อไปนี้ไม่ว่าจะเกิดในประเทศจีนหรือไม่ ล้วนถือเป็นผู้มีสัญชาติจีน (1) เกิดจากบิดาที่เป็นจีน (2) เกิดเมื่อบิดาเสียชีวิตไปแล้ว โดยที่บิดานั้นยังถือสัญชาติจีน กระทั่งเสียชีวิต (3) มารดามีสัญชาติจีนและบิดามีสัญชาติไม่ชัดเจนหรือไม่ มีสัญชาติ”¹⁸¹ จึงยอมรับชาวจีนโพ้นทะเลที่พำนักอยู่ต่างประเทศ และลูกหลานของพวกเขาว่าเป็นผู้มีสัญชาติจีน ทั้งยังมีความแน่ชัดในด้านกฎหมายที่ให้การคุ้มครอง เหล่านี้ถือภูมิหลังและกระบวนการในการเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐบาลชิงที่มีต่อชาวจีนโพ้นทะเล

หลังจากประตูใหญ่ของจีนต้องเปิดกว้างจากการถล่มด้วยเรือปืนของประเทศตะวันตกในสงครามฝิ่นปี 1840 ในปี 1860 อังกฤษและฝรั่งเศสก็ได้อาศัยกำลังบีบบังคับรัฐบาลชิงให้ยอมรับการรับสมัครแรงงานออกนอกเป็นสิ่งที่ชอบด้วยกฎหมาย ประชาชนผู้ยากไร้ตามชายฝั่งทะเลของจีน จึงพากันเดินทางออกนอกรับจ้างทำงาน ในกระบวนการดังกล่าวก็เกิดกรณีการลักพาแรงงานออกนอกจนกลายเป็นข่าวที่อื้อฉาวมาก รัฐบาลชิงได้พิจารณาถึงการปกป้องแรงงานจีนที่เดินทางออกนอกและกำจัดแก๊งลักพาคนเป็นอันดับแรก ต่อมาจึงให้ความสนใจในปัญหาแรงงานจีนในต่างประเทศที่ทนทุกข์ทรมาน เมื่อชาวจีนซึ่งเดินทางไปทำมาหากินในต่างแดนมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นพร้อมกับการเติบโตของพลังทางเศรษฐกิจของชาวจีนโพ้นทะเล เมื่อตั้งอยู่บนพื้นฐานที่ต้องการให้ประเทศมั่งคั่ง และกองกำลังทหารที่แข็งแกร่งก็เริ่มมีความเข้าใจและให้ความสำคัญของพลังทางเศรษฐกิจของชาวจีนโพ้นทะเล เพื่อเป็นการช่วยเหลือเสริมสร้างกำลังการป้องกันประเทศและพัฒนาอุตสาหกรรม จึงมีการเสนอนโยบายที่ว่าหากปรารถนาที่จะให้ชาวจีนโพ้นทะเลเหล่านี้มีความเคารพต่อความเป็นเครือญาติและภักดีต่อประเทศชาติก็จำเป็นต้องให้ความใส่ใจและความคุ้มครองเป็นเบื้องต้น ฉะนั้นจึงมีการกล่าวถึงการคุ้มครองชาวจีนโพ้นทะเลขุนนางจีนที่เห็นบทบาทสำคัญของชาวจีนโพ้นทะเลและเสนอเห็นควรให้การคุ้มครองคือเจียงอี่บั้ง* ผู้ตรวจราชการมณฑลกว่างตง เมื่อเดือนกรกฎาคม ปี 1866 เขาได้เสนอให้รัฐบาลจีนส่งเจ้าหน้าที่เดินทางไปให้ความคุ้มครองผลประโยชน์ของชาวจีนโพ้นทะเลที่มีภูมิลำเนาแถบกว่างตงและฝูเจี้ยนที่สิงคโปร์¹⁸² แนวความคิดคุ้มครองชาวจีนโพ้นทะเลที่พวกเขาเสนอได้รับการสนับสนุนจากเจิ้งกั้วฟาน หลี่หงจาง หัวหน้ากลุ่มขุนนางปฏิรูป ส่วนดิงลียาง ขุนนางอีกคนหนึ่งก็มีแนวความคิดที่แจ่มชัดมากยิ่งขึ้น โดยเสนอให้เร่งจัดตั้งสถานกงสุลเพื่อดำเนินการคุ้มครอง จะเห็นได้ว่า ชนชั้นปกครองของราชวงศ์ชิงได้เปลี่ยนท่าทีต่อชาวจีนโพ้นทะเลจากการที่เคยปล่อยปละละเลยมาตลอด หันมาเป็นการพิจารณาจะให้การคุ้มครอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วงต้นสมัยกวางซู่ย์เมื่อมีการจัดส่งทูตไปประจำต่างประเทศก็มีความเข้าใจสถานการณ์ของสังคมชาวจีนในที่ต่าง ๆ แจ่มชัดยิ่งขึ้น ส่งผลให้บรรดาทูตและกงสุลต่างก็ผลักดันให้รัฐบาลชิงลงมือวางแผนจัดทำนโยบายชาวจีนโพ้นทะเลโดยดำเนินการปกป้องคุ้มครองผลประโยชน์อันชอบธรรมของจีน

ในกระบวนการตั้งกงสุลและคุ้มครองชาวจีนโพ้นทะเลได้ผ่านการเจรจาระหว่างประเทศเกี่ยวกับปัญหาสัญชาติขึ้นบ่อยครั้ง ในกวางซู่ย์ ปีที่ 12 (1886) หลังสงครามจีน-ฝรั่งเศสรัฐบาลชิงมีความคิดที่จะส่งเจ้าหน้าที่จัดตั้งสถานกงสุลและไปทำการสำรวจสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของชาวจีนโพ้นทะเลบนเกาะต่าง ๆ แถบทะเลใต้ แต่ได้รับการคัดค้านอย่างรุนแรงจากฮอลแลนด์ โดยฮอลแลนด์ได้มีบันทึกตอบกลับเมื่อวันที่ 29 เดือนเมษายนในปีเดียวกัน ชี้ให้เห็นว่า “ชาวจีนที่พำนักอยู่ตามอาณานิคมของฮอลแลนด์ส่วนใหญ่ได้สมรสกับคนในท้องถิ่น บุตรชายหญิงที่เกิดจะไม่ถือเป็นราษฎรจีน ตามความเห็นของฮอลแลนด์เองถือว่าชาวจีนเหล่านี้ล้วนนับเป็นราษฎรของฮอลแลนด์”¹⁸⁴ นี่คือนิสัยสะท้อนปัญหาที่เกี่ยวกับสัญชาติของชาวจีนโพ้นทะเล ตามความหมายของบันทึกดังกล่าว ชี้ชัดว่าถือเอาแหล่งกำเนิดพร้อมกับสายเลือดทางมารดาเป็นคติบรรทัดฐานในวันที่ 1 เดือนมิถุนายน ปีเดียวกัน จีนก็มีบันทึกตอบถึงเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศฮอลแลนด์แสดงจุดยืนว่า “ตามบันทึกที่กล่าวไว้ว่าชาวจีนบนเกาะต่าง ๆ ที่เป็นอาณานิคมของ

ฮอลแลนด์ส่วนใหญ่เกิดจากหญิงในท้องถิ่นนั้นล้วนเป็นราษฎรของฮอลแลนด์ ทางจีนมีความเห็นต่างกัน ในประเด็นนี้¹⁸⁵ ในวันที่ 26 กรกฎาคม สี่จังหวัดของจีนได้มีบันทึกถึงเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ฮอลแลนด์อีกหนึ่งฉบับย้ำถึงจุดยืนและความคิดเห็นเกี่ยวกับสัญชาติของชาวจีนบนเกาะแถบทะเลใต้ซึ่งเป็น อาณานิคมของฮอลแลนด์ว่า “ด้วยคำประกาศของประเทศเรา จึงใคร่ขอย้ำถึงเหตุผลและหลักการที่ข้าพเจ้า บันทึกถึงท่านเสนาบดีเมื่อวันที่ 1 เดือนมิถุนายน โดยท่านได้อ้างในบันทึกว่าชาวจีนที่พำนักอยู่ส่วนใหญ่เกิด จากหญิงในท้องถิ่น ต้องถือเป็นราษฎรฮอลแลนด์นั้น จีนไม่เห็นด้วยกับความในข้อนี้ ตามประเพณีอันชาติ ยุโรปต่าง ๆ ได้ถือปฏิบัติมานั้น ราษฎรที่เป็นพลเมืองของประเทศสมรสกับหญิงชาติอื่นในต่างแดน หญิงนั้น ควรถือสัญชาติตามสามี บุตรที่เกิดก็ถือสัญชาติตามบิดา ซึ่งนับว่าไม่สอดคล้องกับคำเสนอของท่านเสนาบดี ข้าพเจ้าตามที่จีนกับอเมริกาได้ทำสัญญาข้อตกลงเพิ่มเติมมีข้อความกำหนดในข้อที่ 6 ว่า “ชาวจีนในอเมริกา ไม่สามารถถือสัญชาติอเมริกันทันที หากยังถือเป็นชาวจีนที่พำนักอยู่ต่างประเทศ ซึ่งในประเทศจีนก็ได้มี กำหนดกฎระเบียบไว้จึงเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่นไม่ได้”¹⁸⁶ ทรศนะและจุดยืนข้อนี้ได้กลายเป็นหลักการ ขึ้นพื้นฐานเกี่ยวกับการกำหนดกฎหมายสัญชาติของจีน ขณะเดียวกันต่อปัญหาจะปกครองชาวจีนโพ้นทะเล อย่างไรนั้น รัฐบาลชิงก็ได้แสดงจุดยืนต่อประเด็นนี้อย่างชัดเจนว่า “ตามประเพณีนิยมของทุกประเทศราษฎร ของตนไปพำนักอยู่ประเทศอื่น แม้ต้องปฏิบัติตามกฎหมายของประเทศนั้น ๆ อยู่ภายใต้การปกครองของ ประเทศนั้น ๆ แต่ก็ยังถือสัญชาติจีนอยู่ อย่างไรก็ตาม ชาวจีนที่พำนักอยู่ในอาณานิคมของประเทศท่าน จีนจะถือเหมือนกับราษฎรประเทศอื่น ๆ ที่พำนักอยู่บนแผ่นดินนี้เช่นเดียวกันภายใต้ฐานะที่ไม่แตกต่างกัน โดยไม่มีข้อโต้แย้งแต่ประการใด”¹⁸⁷

จะเห็นได้ว่า ต่อปัญหาสัญชาติของชาวจีนโพ้นทะเลรัฐบาลชิงมีจุดยืนที่ชัดเจนมากคือชาวจีนโพ้น ทะเลจะต้องเคารพและปฏิบัติตามกฎหมายของประเทศที่ตนพำนักอยู่ และเป็นราษฎรภายในปกครองของ ประเทศที่ตนพำนักอยู่ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของประเทศนั้น ๆ โดยยังไม่ได้สละสัญชาติจีน ดังนั้นชาวจีน โพ้นทะเลถือเป็นชาวต่างด้าวในท้องถิ่นที่ตนพำนักอยู่ที่ถือสัญชาติจีน จีนจึงเรียกร้องให้ฮอลแลนด์ถือเอาชาว จีนโพ้นทะเลกับชาวต่างด้าวชาติอื่น ๆ ไม่มีข้อแตกต่างแต่ประการใด เช่นเดียวกัน จากการที่รัฐบาลชิงมี ข้อโต้แย้งที่สมเหตุสมผลทางการฮอลแลนด์ก็ไม่ได้มีข้อโต้แย้งแต่ประการใด เท่ากับว่าเป็นการยอมรับโดยปริยาย

ระหว่างทศวรรษที่ 16-17 (1890-1891) จีนกับอังกฤษก็เคยเกิดข้อขัดแย้งเกี่ยวกับปัญหาเรื่องสัญชาติ ของชาวจีนโพ้นทะเลด้วยเหตุที่ใช้ฉายาต่อสีชาวจีนโพ้นทะเลเลมิภูมิล่าเนาอยู่มณฑลฝูเจี้ยนเดินทางกลับไป อยู่ที่ภูมิล่าเนาเดิม กงสุลอังกฤษเรียกร้องให้เขาต้องเสียภาษีเท่ากับพ่อค้าอังกฤษ เหตุผลคือเขาเกิดที่ สิงคโปร์ต้องถือสัญชาติอังกฤษ แต่เจ้าหน้าที่ปกครองท้องถิ่นของจีนเห็นว่าใช่ต่อสีคนนี้คือชาวจีน เรื่องนี้ จึงกลายเป็นปัญหาระหว่างประเทศที่ต้องเจรจา

ทศวรรษที่ 32 (1906) ต่อกรณีเกี่ยวกับทรัพย์สินของหวังซิง ซึ่งเป็นชาวจีนโพ้นทะเลพำนักอยู่ อเมริกา จีนกับอเมริกาก็เกิดข้อขัดแย้งกัน

เนื่องจากปัญหาสัญชาติของชาวจีนโพ้นทะเลซึ่งเกิดข้อโต้แย้งกับต่างประเทศเกิดขึ้นบ่อยครั้ง ผลักดันให้รัฐบาลจีนต้องเร่งกำหนดกฎหมายว่าด้วยสัญชาติขึ้น เกี่ยวกับการกำหนดนโยบายและเข้มงวดที่ชัดเจนเกี่ยวกับการถือสัญชาติของชาวจีนโพ้นทะเลเพื่อเป็นบรรทัดฐานของการกำหนดกฎหมายสัญชาติ สามารถสะท้อนให้เห็นได้จากท่าทีของสีฟู่เจิง อัครราชทูตจีนประจำอังกฤษ เขากล่าวว่า “ปัจจุบันตามอาณานิคมต่าง ๆ ในโพ้นทะเล มีชาวจีนพำนักอาศัยอยู่ไม่ต่ำกว่า 3 ล้านคน สุสานและครอบครัวล้วนแต่อยู่เมืองจีน ไม่ยอมแปลงสัญชาติเป็นอื่น เพราะราษฎรเหล่านี้ยังไม่ลืมถิ่นกำเนิดของตน ซึ่งเป็นเหตุผลที่ยากแก่การปฏิเสธหากประเทศใดบังคับให้เปลี่ยนสัญชาติ ประเทศอื่นก็จะเอาเป็นอย่างด้วย -- หากถูกบังคับต้องถือสัญชาติของประเทศในท้องถิ่นนั้นก็เป็นการตัดขาดชาวจีน นับล้านที่ยังมีจิตใจเป็นจีน เกรงว่าเมื่อทราบถึงประเทศอื่นก็จะยิ่งดูหมิ่นดูแคลน ต่อไปคำว่าคุ้มครองก็มีพักจะต้องกล่าวถึงอีก ซึ่งนั่นไม่ใช่ความต้องการของราษฎรเรา เหตุนี้การดำเนินการทั้งปวงก็จะเข้าที่ค้ำขัน”¹⁸⁸

ความเห็นของสีฟู่เจิง สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของชาวจีนโพ้นทะเลในขณะนั้น ในกวงซุ่ยปีที่ 34 (1908) ปัญหาสัญชาติของชาวจีนโพ้นทะเลบนหมู่เกาะทะเลใต้ซึ่งเป็นอาณานิคมของฮอลแลนด์ก็ได้เกิดการขัดแย้งกัน ทางกรอาณานิคมฮอลแลนด์เตรียมที่จะประกาศกฎหมายสัญชาติ โดยยึดบรรทัดฐานตามแหล่งกำเนิดมาเป็นหลักเพื่อกำหนดสัญชาติของชาวจีนในอาณานิคมดังกล่าว ชาวจีนในหมู่เกาะทะเลใต้ต่างพากันไม่สบายใจ สมาคมการค้าอาชีพต่าง ๆ ก็ได้ร่วมกันยื่นจดหมายขอให้กระทรวงการต่างประเทศ กระทรวงเกษตร พาณิชย อุตสาหกรรม ของจีนและลูเจินเสียง อัครราชทูตประจำฮอลแลนด์ เรียกร้องให้เร่งก่อตั้งสถานกงสุลเพื่อหาทางคุ้มครอง” ขณะเดียวกันก็ขอให้ทางการจีนเร่งประกาศกฎหมายสัญชาติ ทั้งเสนอให้ยึดบรรทัดฐานทางสายเลือดโดยเห็นว่า “กฎหมายสัญชาติจักต้องยึดบรรทัดฐานตามสายเลือด คือเน้นเรื่องสายเลือดไม่ว่าจะอพยพจากประเทศไปกี่ร้อยปีห่างไกลกันก็ همینสี เมื่อเป็นสายเลือดของประเทศใดก็ถือเป็นราษฎรของประเทศนั้น ๆ ทั้งนี้จะไม่เพียงแต่เกี่ยวเนื่องกับชาวจีนโพ้นทะเลในอาณานิคมฮอลแลนด์เท่านั้น ตามสถิติของประชากรโลก ชาวจีนมีประชากรมากที่สุด การยึดถือบรรทัดฐานดังกล่าว ชาวจีนทั้งชาติก็อยู่ในขอบเขตนี้โดยไม่เกิดผลเสียแต่ประการใด นับเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประเทศชาติมาก จึงใคร่ขอได้เร่งประกาศกฎหมายสัญชาติโดยยึดถือบรรทัดฐานตามสายเลือดเป็นหลัก”¹⁸⁹

ภายใต้การผลักดันของเจ้าหน้าที่ทูตและกงสุลจีนประจำต่างประเทศ ชุนนางชั้นผู้ใหญ่ตามภูมิภาคและชาวจีนโพ้นทะเลแถบทะเลใต้อย่างกระตือรือร้น กระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในราชสำนักชิง เช่น กระทรวงการต่างประเทศ กระทรวงเกษตรพาณิชยและอุตสาหกรรม ตลอดจนสำนักกฤษฎีกาต่างก็ได้กราบบังคมทูลให้เร่งตรากฎหมายสัญชาติเพื่อประกาศใช้โดยเร็ว ในชวนถ่ง* ปีที่ 1 (1909) กระทรวงเกษตรพาณิชยและอุตสาหกรรมได้กราบบังคมทูลเมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ว่า “ตอนแรกรัฐสภาฮอลแลนด์ได้อนุมัติให้ชาวจีนโพ้นทะเลโอนสัญชาติแต่เมื่อเร็ว ๆ นี้กลับเตรียมร่างกฎหมายฉบับใหม่กำหนดให้ผู้ที่กำหนดให้ผู้ที่พำนักอยู่ในอาณานิคมเป็นเวลานานต้องโอนสัญชาติเป็นสัญชาติอาณานิคมนั้น ๆ ชาวจีนโพ้นทะเลเมื่อทราบข่าวนี้ก็ได้อิโรเลขแจ้งข่าวและเคลื่อนไหว ประสานงานพร้อมเรียกประชุมตามชุมชนต่าง ๆ เพื่อ

อภิปรายหาแนวทางแก้ไขตามที่มิจดหมายเรียกร้องมา ในขณะที่ได้ขอให้ทางการจีนรับร่างกฎหมายสัญชาติเพื่อเป็นการด้านกระแสดังกล่าว ข้าพเจ้าและคณะได้พิจารณาแล้วเห็นว่าเป็นราษฎรของประเทศหนึ่งย่อมต้องถือเพียง 1 สัญชาติ การเปลี่ยนแปลงสัญชาติจึงต้องกำหนดด้วยกฎหมาย จีนก็มีกฎระเบียบทะเบียนราษฎร ซึ่งเป็นระบบมาช้านานแล้ว ปัจจุบันก็ยังนับว่ามีความสมบูรณ์อยู่เพียงแต่ช่วงที่ผ่านมาเป็นช่วงที่เปิดประเทศ จึงไม่มีข้อความที่ครอบคลุมพาดพิงไปถึงจะมีก็แต่เพียงขอบเขตการแบ่งแยกตามเส้นเขตแดนของแต่ละมณฑล ส่วนขอบเขตข้อแตกต่างระหว่างประเทศยังไม่มีการกำหนดแต่ประการใด ทางกระทรวงฯ ได้นำเอารายงานของพ่อค้าจีนปรึกษาหารือกับเสนาบดีด้านกฎหมายเพื่อเร่งให้จัดร่างขึ้นโดยเร็ว ซึ่งยังเกรงว่ากว่าจะร่างเสร็จจะต้องใช้เวลาไปไม่น้อยหากฮอลแลนด์จัดทำกฎหมายสำเร็จและประกาศบังคับใช้เวลานั้น ชาวจีนโพ้นทะเลแม้จะลุกขึ้นคัดค้าน ก็ดูจะขาดแรงสนับสนุนจากประเทศ ซึ่งจะทำให้สูญเสียขวัญกำลังใจ ชุมชนและทูตกงสุลต่าง ๆ แม้จะได้มีการปรึกษาหารือกันบ้าง แต่เนื่องจากขาดกฎหมายอ้างอิงจะเอาชนะคงยาก ข้าพเจ้าและคณะ สำนักในหน้าที่อีกทั้งตระหนักถึงสถานการณ์อันแหลมคม หากปล่อยให้ชาวจีนโพ้นทะเลนับล้านต้องแปลงสัญชาติเป็นชาติอื่นภายในชั่วพริบตา ย่อมถือเป็นการละเลยต่อหน้าที่ที่เบื้องบนได้มอบหมายมา ทางพ่อค้าประชาชนก็จะแลว่าไม่สนใจทุกข์สุขของพวกเขา จึงใคร่ขอกราบบังคมทูลให้โปรดรับสั่งให้เสนาบดีทางกฎหมายเร่งตรากฎหมายสัญชาติขึ้นเพื่อประกาศใช้เป็นกฎหมายตามกำหนด อันจะเป็นผลดีต่อการต่างประเทศและเป็นประโยชน์ต่อความมั่นคงของชาติ¹⁹⁰ ในที่สุดภายหลังการเตรียมการร่างกฎหมายว่าด้วยสัญชาติมาเป็นเวลาหลายปี “พระราชบัญญัติว่าด้วยสัญชาติดำรง” ก็ถูกนำออกประกาศใช้เมื่อวันที่ 27 เดือนกุมภาพันธ์ในปีที่จักรพรรดิซวนถ่งครองราชย์ (1909)

วันที่ 10 กุมภาพันธ์ 1910 รัฐบาลฮอลแลนด์ได้ประกาศใช้ “พระราชบัญญัติว่าด้วยสัญชาติอินเดียตะวันออกแห่งอาณานิคมฮอลแลนด์” พ.ร.บ.ดังกล่าวกำหนดให้ชาวจีนที่เกิดในท้องถิ่นล้วนถือเป็น “คนสัญชาติฮอลแลนด์”¹⁹¹ แน่นนอน กฎหมายสัญชาติของฮอลแลนด์ได้ยึดถือแหล่งกำเนิดมาเป็นบรรทัดฐานอันตรงกันข้ามกับกฎหมายสัญชาติของรัฐบาลชิงประกาศใช้โดยยึดถือเอาสายเลือดเป็นบรรทัดฐาน ฉะนั้นกระทรวงการต่างประเทศของรัฐบาลชิง จึงได้ทำการประท้วงกฎหมายสัญชาติที่ฮอลแลนด์ประกาศใช้ว่า “ตามประเพณีนิยมของทุกประเทศ ยกเว้นการขอแปลงสัญชาติโดยสมัครใจแล้ว จะไม่มีการบังคับการแปลงสัญชาติด้วยกฎหมาย ชาวจีนโพ้นทะเลได้อยู่ร่วมกันอย่างสันติในอาณานิคมของฮอลแลนด์มาเป็นเวลาช้านาน โดยที่ฮอลแลนด์ก็ยอมรับว่าพวกเขาเป็นชาวจีนมานานแล้ว บัดนี้กลับประกาศกฎหมายใหม่อย่างกระตั้นหัน บังคับให้แปลงสัญชาติ นับเป็นการซึ่งไม่ถูกทำนองครองธรรมแต่ประการใด...”¹⁹² รัฐบาลฮอลแลนด์ไม่นำพากับการประท้วงของรัฐบาลจีนโดยอ้างว่าการประกาศใช้กฎหมายดังกล่าวเป็นกิจการภายในของตน รัฐบาลจีนไม่มีสิทธิเข้าแทรกแซง¹⁹³ ฉะนั้น ชาวจีนโพ้นทะเลตามหมู่เกาะต่าง ๆ แถบทะเลใต้ ซึ่งเป็นอาณานิคมของฮอลแลนด์ ซึ่งจะเกิดปัญหาชาวจีนสองสัญชาติขึ้นในเวลาต่อมา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทสรุป

หลังจากราชวงศ์ชิงปกครองประเทศจีนโดยสิ้นเชิงได้มองพวกที่เดินทางไปยังทะเลใต้ซึ่งถือเป็นขุนนางและราษฎรของราชวงศ์ชิงว่า “ไม่ยอมอยู่ใต้อาณัติของราชวงศ์ชิง” ด้วยความระแวง และเห็นว่า เป็นราษฎรที่ละทิ้ง “สุสานของบรรพชน” เป็นพวกที่ทิ้งแผ่นดิน “ชาวฮั่น” (ชาวจีนโพ้นทะเล) เหล่านี้ขึ้นขึ้นปกครองของราชวงศ์ชิงมีท่าทีที่ดูแคลนและเป็นศัตรู ฉะนั้นความปลอดภัยและสิทธิประโยชน์ของพวกเขา จึงไม่ได้รับความสนใจและปกป้อง ในทางตรงกันข้ามกลับได้พยายามหาทางกำจัด ช่วงครึ่งแรกของราชย์ยังเคยคิดหาทางบังคับให้ส่งตัวกลับประเทศเพื่อทำการประหาร

เพื่อตัดขาดความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนในแผ่นดินใหญ่กับชาวจีนโพ้นทะเล นโยบายระดับชาติแต่เดิมของราชวงศ์ชิงได้ห้ามประชาชนเดินทางออกทะเลอย่างเด็ดขาด ฉะนั้นในยุคต้นของราชวงศ์ชิง นโยบายด้านการค้าต่างประเทศและการเดินทางเข้าออกประเทศจึงได้ใช้มาตรการจำกัดอย่างเข้มงวด เพื่อเป็นการรักษาความปลอดภัยทางการเมือง โดยยอมเสียผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ทั้งยังดำเนินนโยบายการอพยพจากชายฝั่งอย่างทารุณ และห้ามประชาชนออกทะเลอย่างเด็ดขาด แต่มาตรการห้ามออกทะเลและอพยพราษฎรห่างจากชายฝั่งกลับทำให้เศรษฐกิจตามชายฝั่งทะเลเซบเซา และถูกทำลาย ประชาชนไร้อาชีพทำกิน จึงก่อให้เกิดความยุ่งยากและขาดเสถียรภาพของระเบียบสังคมการเมือง ทั้งนี้สะท้อนได้จากการดำเนินนโยบายการค้าระหว่างประเทศและการที่ประชาชนเข้าออกประเทศในยุคต้นมีลักษณะที่เข้มงวด บ้าง หย่อนยานบ้าง เปิดบ้างปิดบ้างมีการเปลี่ยนแปลงพลิกผันตลอด

ปี 1840 หลังสงครามฝิ่น เนื่องจากการบุกรุกของทุนนิยมต่างประเทศจีน ซึ่งอยู่ในฐานะเป็นกิ่งเมืองขึ้น กิ่งศักดิ์นา มีประชาชนผู้ยากไร้เป็นจำนวนมาก ตกอยู่ในสภาพที่ล้มละลายไม่มีงานทำ สำหรับประชาชนที่อยู่ตามชายฝั่งก็ยิ่งได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง พวกเขาจึงมีทางเดียวคือต้องเผชิญกับความเสี่ยงทิ้งบ้านจากภูมิลำเนา เดินทางรับจ้างทำงานในต่างแดนหลังสงครามฝิ่นครั้งที่ 2 มหาอำนาจตะวันตกได้ใช้กำลังบังคับให้รัฐบาลชิงยกเลิกการห้ามออกทะเลและให้อนุญาตให้รับสมัครแรงงานจีนเพื่อทำงานในต่างประเทศโดยชอบด้วยกฎหมาย ฉะนั้นการเคลื่อนไหวหลอกลวงลักพาแรงงานไปขายต่างประเทศก็ได้เปลี่ยนจากที่เคยเป็นไปอย่างลับมาเป็นไปอย่างเปิดเผย ดังนั้น นโยบายเดิมที่สั่งห้ามประชาชนอพยพออกต่างประเทศอย่างเด็ดขาดของรัฐบาลชิง แม้จะไม่ได้ประกาศยกเลิกแต่ก็เหลือเพียงแต่ชื่อเท่านั้นเอง

นโยบายต่อชาวจีนโพ้นทะเลของรัฐบาลชิงยุคหลังเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวง โดยเห็นได้จากเรื่องราวที่เป็นรูปธรรมดังนี้

(1) เดิมที่เคยแสดงออกโดยไม่รับรู้ต่อการเคลื่อนไหวหลอกลวงลักพาแรงงานจีนออกนอกมา เปลี่ยนเป็นการใช้มาตรการกำจัดและปราบปรามทั้งยังมีการตรึงกฎหมายเพื่อปราบปรามแก๊งโจรลักพาคุ้มครองแรงงานจีนที่เดินทางออกไปทำงานในต่างประเทศที่ชอบด้วยกฎหมาย

(2) เดิมทีให้ความสนใจแต่ป้องกันไม่ให้มีการลักพาแรงงานจีนไปขายต่างประเทศมาเปลี่ยนเป็นดำเนินมาตรการเพื่อคุ้มครองผลประโยชน์ของแรงงานจีนในต่างประเทศทั้งปกป้องไม่ยอมให้แรงงานจีนในต่างประเทศถูกทรมาณทำร้าย รัฐบาลยังส่งเงินหลานปิน หลงหลงเดินทางไปคิวบา เปรู เพื่อสอบสวนเรื่องแรงงานจีนถูกทรมาณตามลำดับก็เป็นตัวอย่างที่ยังลงนามในสนธิสัญญาระหว่างประเทศเรียกร้องให้การคุ้มครองแรงงานจีน

(3) เดิมทีที่สนใจแต่ปัญหาแรงงานจีนในต่างประเทศก็ได้หันมาให้ความสนใจชาวจีนโพ้นทะเลที่พำนักอยู่ต่างประเทศทั้งหมด กล่าวคือ มีทั้งผู้อพยพอิสระที่ต้อง “การออกทะเลเพื่อหวังผลประโยชน์” รวมอยู่ด้วย ช่วงที่ถึงจ้อกวางซูเรื่องอำนาจได้มีการตั้งสถานกงสุลเพื่อปกป้องคุ้มครองชาวจีนโพ้นทะเล เป้าหมายสำคัญคือต้องการคุ้มครองและใช้พลังของชาวจีนโพ้นทะเลให้เป็นประโยชน์

(4) เดิมทีที่ตั้งข้อรังเกียจชาวจีนโพ้นทะเลและมองข้ามบทบาทของชาวจีนโพ้นทะเลได้เปลี่ยนเป็นการรู้จักและให้ความสำคัญต่อพลังของชาวจีนโพ้นทะเล ทั้งให้ความสำคัญในการปกป้องสิทธิประโยชน์ของชาวจีนโพ้นทะเลในการเจรจาระหว่างประเทศ ตั้งอยู่ในพื้นฐานของประเทศมั่งคั่ง กองทัพแข็งแกร่งจึงได้ให้ความสำคัญการนำเข้าทั้งเงินทุนและเทคโนโลยีของชาวจีนโพ้นทะเลเพื่อให้เป็น “มือแขนที่เป็นประโยชน์” ขณะเดียวกันก็ได้ประกาศยกเลิกกฎระเบียบเก่าแก่คุ้มครองสิทธิประโยชน์ของชาวจีนโพ้นทะเลที่กลับมายังมีล้าเนาเดิม

(5) จากเดิม “คนที่ออกประเทศแล้วไม่ใช่ราษฎรเรา ข้าพเจ้าจะไม่เหลียวแล” ปฏิเสธการมีฐานะสัญชาติจีนของชาวจีนพำนักในต่างแดน ทั้งยอมสละสิทธิการปกครองด้วยเปลี่ยนเป็นการประกาศกฎหมายว่าด้วยสัญชาติกำหนดยึดหลักการตามสายเลือดผู้เป็นบิดา และหลักการภรรยาต้องสังกัดสัญชาติสามี โดยยอมรับและต้องการช่วงชิงชาวจีนโพ้นทะเลและบุตรเป็นผู้ถือสัญชาติจีน

การเปลี่ยนแปลงนโยบายเกี่ยวกับชาวจีนโพ้นทะเลต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นการหันเหเปลี่ยนแปลงตามผลประโยชน์พื้นฐานของราชวงศ์ชิงเป็นสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นการยกเลิกและห้ามการทำการค้าต่างประเทศ และห้ามคนจีนเข้าออกประเทศในยุคต้น หรือนโยบายชาวจีนโพ้นทะเลที่มีการเปลี่ยนแปลงกันอย่างต่อเนื่องในยุคหลัง ล้วนแต่ต้องการสร้างความมั่นคงและพัฒนาการปกครองของราชวงศ์ชิงเป็นที่ตั้ง การเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ด้านนโยบายชาวจีนโพ้นทะเลของราชวงศ์ชิงยุคหลังที่สำคัญเป็นการชี้ขาดด้วยปัจจัยทางอ้อมวิสัยและภาววิสัยก่อนอื่น เนื่องจากผลกระทบทางภาววิสัยอันสืบเนื่องจากโลกภายนอกผลักดันให้ปัจจัยทางอ้อมวิสัยภายในประเทศเกิดการเปลี่ยนแปลง จนต้องเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายชาวจีนโพ้นทะเล จากการที่โลกทุนนิยมตะวันตกมีความต้องการแรงงานอย่างรุนแรงขณะนั้น จนต้องใช้กำลังบีบบังคับให้รัฐบาลชิงยินยอมให้มีการเปิดรับสมัครแรงงานในประเทศจีนเป็นเรื่องถูกต้องตามกฎหมาย เนื่องจากกระบวนการรับสมัครแรงงานมีการเคลื่อนไหวหลอกลวงลักพาแรงงานจีนไปขายต่างประเทศดำเนินไปอย่างคึกคักนั้น เป็นภัยต่อความมั่นคงของราชวงศ์ชิง จึงผลักดันให้รัฐบาลชิงต้องดำเนินมาตรการปราบปรามและกำจัดอย่างเด็ดขาด ซึ่งโดยความเป็นจริงแล้วคือการปกป้องการเดินทางไปทำงานต่างประเทศของแรงงานจีน ต่อมาเมื่อแรงงานจีนในต่างประเทศถูกทรมาณและทำร้าย เพื่อเป็นการผ่อนคลายการโจมตีจากสื่อมวลชนทั้งในและต่างประเทศ

และเพื่อสร้างความมั่นคงทางการเมืองภายในประเทศ จึงทำให้รัฐบาลยิ่งค้อยๆ ให้ความสนใจสภาพการณ์ที่แรงงานจีนในต่างประเทศถูกทรมาณ และดำเนินมาตรการหาทางคุ้มครอง ภายใต้การผลักดันจากมหาอำนาจตะวันตกที่เสนอให้จัดส่งทูตประจำต่างประเทศกับเสียงเรียกร้องจากบรรดาชนนางชั้นผู้ใหญ่ในมณฑลตามชายฝั่งทะเลต่าง ๆ พร้อมทั้งความต้องการควบคุมและเพื่อใช้ชาวจีนโพ้นทะเลให้เป็นประโยชน์ รัฐบาลยิ่งก็ได้เริ่มจัดส่งทูตและกงสุลไปประจำต่างประเทศในที่สุดช่วงทศวรรษที่ 70 ของศตวรรษที่ 19 อันเป็นระยะที่พลังทางเศรษฐกิจของชาวจีนโพ้นทะเลได้เติบโตอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับในช่วงปลายของรัฐบาลชิงเงินคงคลังขาดแคลนอย่างมาก รัฐบาลชิงจึงหันมาแสวงหาแหล่งเงินทุนและประโยชน์จากชาวจีนโพ้นทะเล เพื่อชดเชยและสนับสนุนความขัดสนทางการคลังที่เป็นอยู่และเพื่อรักษาไว้ซึ่งการปกครองทางการเมืองของตน เหล่านี้ส่งผลให้รัฐบาลชิง ดำเนินนโยบายคุ้มครองชาวจีนโพ้นทะเลและดูดซับเงินทุนเทคนิคจากชาวจีนโพ้นทะเลอย่างกระตือรือร้น ภายใต้เหตุผลที่ว่าเพื่อ “ฟื้นฟูอุตสาหกรรม ทำให้ชาติมั่งคั่ง และการทหารเข้มแข็ง” อันเปลี่ยนไปจากเดิมที่พลังทางเศรษฐกิจของชาวจีนโพ้นทะเลถูกมองข้ามตราบจนถึงราชวงศ์ชิงตอนปลาย ก็ได้มีการเปลี่ยนมาใช้วิธีการต่าง ๆ ดึงดูดเงิน บุคลากร วิทยาการ การเรียไร การขายยศรฐาบรรดาศักดิ์ การส่งเสริมให้ชาวจีนโพ้นทะเลลงทุนภายในประเทศ ด้วยการก่อตั้งโรงงานอุตสาหกรรม ฯลฯ วัตถุประสงค์ก็คือต้องการกอบกู้ฐานะการปกครองที่ใกล้จะพังทลายในช่วงปลายของราชวงศ์นั่นเอง นอกจากนี้เพื่อเป็นการชดเชยให้ชาวจีนโพ้นทะเลจงรักภักดีต่อราชวงศ์ชิง ในห้วงเวลาเดียวกันนี้ รัฐบาลชิงจึงได้ให้ความสนใจกับชาวจีนโพ้นทะเลมากยิ่งขึ้นด้วยการเกื้อหนุนให้ก่อตั้งหอการค้าของชาวจีนโพ้นทะเลขึ้น การส่งเสริมด้านการศึกษาตามเมืองต่าง ๆ ทั้งนี้เพื่อสร้างความผูกพันทางใจให้เกิดขึ้นกับชาวจีนโพ้นทะเล ทั้งยังจัดส่งทูตพิเศษออกไปเยี่ยมเยียนที่ต่าง ๆ ซึ่งบางครั้งก็รวมทั้งการส่งเรือรบไปเยี่ยมเยียนอยู่เสมอ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความแน่วแน่ในการคุ้มครองชาวจีนโพ้นทะเล รัฐบาลชิงได้จัดสรรเงินให้ความสงเคราะห์หรือส่งทูตพิเศษไปเยี่ยมเยียนเป็นการปลอบขวัญ เมื่อชาวจีนโพ้นทะเลประสบภัยพิบัติทั้งมาจากธรรมชาติหรือภัยที่มนุษย์เป็นผู้ก่อขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้เขาเคารพต่อญาติมิตรหรือส่งทูตพิเศษไปเยี่ยมเยียนเป็นการปลอบขวัญ เมื่อชาวจีนโพ้นทะเลประสบภัยพิบัติทั้งมาจากธรรมชาติหรือภัยที่มนุษย์เป็นผู้ก่อขึ้น ทั้งนี้ “เพื่อให้เขาเคารพต่อญาติมิตรและมีจิตใจจงรักภักดีต่อชาติ” ภักดีต่อราชวงศ์ชิง ซึ่งเป็นการดำเนินการต่อต้านการเคลื่อนไหวในหมู่ชาวจีนโพ้นทะเลของพวกเขาปฏิรูปคังเหลียวกับพวกปฏิวัติของซุนจงซาน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เชิงอรรถ

1. หัวข้อว่าด้วยการค้าในหนังสือ *บันทึกประเพณีเจมละ* ของเจาดำความบันทึกไว้ว่า "คนในชาติทำการค้าด้วยเพศสตรี ชาวถึงไปถึงมักแต่งหญิงคนหนึ่งเป็นภรรยาเพื่อเป็นการสะดวกในการการค้าขายด้วย" อนึ่ง ประวัติมะลากาในประวัติศาสตร์หมิงยังบันทึกไว้ว่า "ยังมีคนชาวคือลูกหลานชาวดังนั่นเอง" "หนานหยางหลี่เฉอ" ของเหยียนซือจง ก็กล่าวว่าสิงคโปร์ ทราบว่าเมื่อเร็ว ๆ นี้เกิดมีชุมชนชาวดังจำนวนหลายหมื่นคน"
  2. ประวัติศาสตร์เกาหลีใน "ประวัติชิง" เมืองหลวงเกาหลีกล่าวว่า "มีชาวจีนหลายร้อยคนซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวผู้เจี้ยนเดินทางมาโดยทางเรือเพื่อทำการค้าขายในทะเลปา (ชาว)" ใน "บันทึกหมู่เกาะ" ของหวังต้าไห่ กล่าวว่า "ชาวจีนเริ่มตั้งแต่สมัยหย่งเล่อ มีเจิ้งเหอขันที่ซานเปาเดินทางไปทะเลตะวันตก เพื่อหาซื้อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มาบัดนี้ยังมีการค้าไปมาหาสู่"
  3. "บันทึกประเทศหมู่เกาะทะเล" เล่มที่ 12 ของอู่หยวน กล่าวว่า "ชาวฮั่นได้มาทำการค้าขายเมืองนี้ (ไปหลอเจา) แต่โบราณกาล"
  4. "ฝั่งเขาเข่อถาน" ฉบับที่ 2 ของซูหยี กล่าวว่า "ชาวเหนือออกทะเลถึงปีไม่เดินทางกลับถือเป็นฟ่านก้อยต่างแดน (จูฟาน)"
  5. "กั๋วฉาวเหวริว" ของหวังจื้อชุน ฉบับที่ 3 กล่าวว่า "คนจีนหวังเอากำไรมักจะฟ่านก้อยที่นั่น" จดหมายเหตุสมัยชิง (ยุคคังซี) เล่มที่ 270 กล่าวว่า "คนจีนหวังเอากำไร...ถึงกับยอมฟ่านก้อยที่นั่น (เกาะลูซอน)"
  6. "เชิงชื่อเหวยเหยียนเปียน" ของเจิ้งกวางอิ่ง ฉบับที่ 10 ว่าด้วยการเดินเรือ
  7. มีคำลึ่ที่ว่า "เป็นการสนองตอบจากเทพเจ้าพระราชทานป้ายแนวนอนให้กับศาลเจ้ากวนตี้ สมาคมจาวอี่ของชาวจีนโพ้นทะเลที่ซานฟานซิสโก สหรัฐฯ มีคำว่า ซึ่งมีการสรรเสริญพ่อค้าประชาชนชาวจีนโพ้นทะเลเป็นผู้ที่รักความเป็นธรรมและยอมเสียสละ
  8. ประมวล "กฎหมายต้าชิงลี่ลี่", เล่มที่ 20
  9. "บันทึกประวัติชิงชื่อจูชื่อลู", เล่มที่ 33
  10. "กู่จินนุชู่จีเจิง" ของเสียงสันเตียนลี่ลิ่งปู้หฺย่เช่า, เล่มที่ 37
  11. "บันทึกไต้หวัน" ของเจียงเลื่อเซิง, เล่มที่ 11
  12. "ประวัติมณฑลไต้หวัน" แก๊ฮៃโดยเกากุงเจียน, เล่มที่ 19
  13. "บันทึกการเดินทางทะเล" ตอน "ว้ยเจิ้งหยี่ชื่อ" ของหยิวหย่งเหอ
  14. "บันทึกไต้หวัน" ของเจียงเลื่อเซิง, เล่มที่ 12
  15. "พ่อค้าทำการค้าระหว่างประเทศและการค้าระหว่างประเทศยุคเจิ้งเจิงกง" ของทานเจิ้นหัว
- วารสารมหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ฉบับที่ 1, 1962

16. "ประวัติไต้หวัน". เล่มที่ 19
17. "บันทึกขิงเซ็งจู้", เล่ม 116 คังซี เดือนกรกฎาคม, ปีที่ 23
18. "พ่อค้าทำการค้าระหว่างประเทศและการค้าระหว่างประเทศยุคเจ็งเจ็งกง" ของทานเจิ้นหัว
วารสารมหาวิทยาลัยเซี่ยเหมิน ฉบับที่ 1 ปี 1962
19. "ประวัติชาวจีนโพ้นทะเลหนานหยาง" ของเวินซงเพย หน้า 90-91
20. "การทำการค้าทางเรือกับญี่ปุ่นกับการเดินเรือระหว่างญี่ปุ่นหนานหยาง" ของเจินจิงเหอ
วารสารหนานหยาง เล่มที่ 13 หมวด 1-2
21. เจ็งหวยเตอ "เจียตังตงจื่อ เจิงฉือจื่อ" และอู่ซือหยง "เจิงซือเจียฝู่"
22. เจ็งหวยเตอ "เจียตังตงจื่อ เจิงฉือจื่อ" และอู่ซือหยง "เจิงซือเจียฝู่"
23. หลี่ฉางฟู ประวัติศาสตร์อาณาจักรจีน หน้า 173
24. "หยงซางฝู่เหวินเจิง" เล่ม 3 เลิกจ้วน : ประวัติผู้ซางเสียน กงหลี่เอี้ยน เจ้าเหลียนไต้
25. จากบันทึกเล่ม 3 ของ "บันทึกรายงานการตรวจราชการมณฑลฝู่เจี้ยน กว่างตง" ได้รายงาน
ว่าโนมณฑลกวางตงมีเพียง "กวางเจา หุยเจา เจาเจา จ้างขิง เกาเจา หลยเจา เหลียนเจารวม 7 ผู้
เจาอำเภอ การอพยพย้ายถิ่นจากชายฝั่งรวมทั้งตามเกาะต่าง ๆ ทำให้ที่นางว่างเปล่าไป 31,692 ชิง"
26. "บันทึกตะวันออก 11 สมัย" คังซี 6, หน้า 19. หวางเซียนเซียน (บรรณาธิการ)
27. หรวนหมินซี "บันทึกการพบเห็นทางทะเล" เล่ม 2, หน้า 10
28. "บันทึกยุคขิงเซ็งจู้" เล่ม 116
29. "พิธีกรรมทางการเมืองของพระมหากษัตริย์" เล่ม 118
30. "รวมบทความว่าด้วยแผนที่จีนและต่างประเทศ" เล่ม 93 "ว่าด้วยการป้องกันชายฝั่ง"
31. "บันทึกยุคขิงเซ็งจู้" เล่ม 115
32. "ขิงจิงซือเหวินเพียน" เล่ม 33 การป้องกันชายฝั่ง
33. "ขิงจิงซือเหวินเพียน" เล่ม 33 การป้องกันชายฝั่ง
34. "รวมหนังสือยุคปัจจุบัน-โบราณ" ภาคอาญาและกฎหมายหมวด 37
35. "รวมหนังสือยุคปัจจุบัน-โบราณ" ภาคอาญาและกฎหมายหมวด 37
36. "รวมหนังสือยุคปัจจุบัน-โบราณ" ภาคอาญาและกฎหมายหมวด 37
37. เหลียนเหิง "ประวัติศาสตร์ไต้หวัน"
38. "ประวัติศาสตร์ขิงฉบับย่อ" หน้า 446
39. "บันทึกยุคขิงเซ็งจู้" เล่ม 271
40. อี้นกวางเยิน" บันทึกเรื่องราวในหมาเก้า" ภาคต้น
41. บันทึกยุคขิงเซ็งจู้" เล่ม 277
42. "บันทึกยุคขิงเซ็งจู้" เล่ม 270

43. "บันทึกยุคชิงเชิงจู" เล่ม 270
44. ข้ายชิน "จี้จายเหวินจี้ก" เล่ม 4 "ตอบฟางวางซีวิจารณ์เกี่ยวกับเรื่องการห้ามออกทะเลได้"
45. "ชิงจิงซือเหวินเพียน" เล่ม 33 ชื่อล่าง "คำกราบบังคมทูลการยกเลิกห้ามออกทะเล"
46. "รวมหนังสือยุคปัจจุบัน-โบราณ" หมวด 68
47. "พิธีกรรมทั่วไปของพระมหากษัตริย์" เล่ม 80 ระบบอาญา
48. "บันทึกชิงซือจง" เล่ม 58
49. "ข้อมูลประวัติศาสตร์หมิงชิง" เล่มที่ 8 หน้า 79
50. "พระบรมราชโองการ" เล่ม 46
51. "พระบรมราชโองการ" เล่ม 22 หน้า 40
52. "เอกสารราชสำนัก คำกราบบังคมทูลสมัยหย่งเจิ้ง หมวด 8 หน้า 836-838
53. "พระบรมราชโองการ" เล่ม 44 หน้า 39-40 คำกราบบังคมทูลของเกาฉีจิว
54. "พระบรมราชโองการ" เล่ม 44 หน้า 45-46
55. "บันทึกชิงเชิงจู" เล่ม 270
56. ข้ายชิน "จี้จายเหวินจี้ก" เล่ม 4 "ตอบฟางวางซีวิจารณ์เกี่ยวกับเรื่องการห้ามออกทะเลได้"
57. จวงเซียงหยาง "ชีวสุ่ยดาอ้อจี้ก" เล่ม 3 "วิจารณ์การห้ามออกทะเล"
58. "พระบรมราชโองการ" เล่ม 46 หน้า 26-27
59. เจิ่นฮั่นเซิง "รวมข้อมูลการทำงานนอกประเทศของแรงงานจีน" หมวด 4 หน้า 482
60. "พระบรมราชโองการ" เล่ม 6
61. "บันทึกชิงซือจง" เล่ม 54
62. "ลู่เจาซูจี้" เล่ม 3 "วิจารณ์เรื่องราวเกี่ยวกับทะเลได้"
63. "พิธีกรรมราชวงศ์ชิงที่บัญญัติโดยพระเจ้ากวางซู่ย์" เล่ม 775 ว่าด้วยการห้ามออกประเทศ

และทะเล

64. "พิธีกรรมราชวงศ์ชิงที่บัญญัติโดยพระเจ้ากวางซู่ย์" เล่ม 775 ว่าด้วยการห้ามออกประเทศ

และทะเล

65. "รวมกฎบัญญัติต้าชิง" เล่ม 20
66. วารสารรายบักซ์ ข้อมูลประวัติศาสตร์ ฉบับที่ 22 หน้า 803-805
67. ข้ายชิน "จี้จายเหวินจี้ก" เล่ม 4
68. "หลี่จางฝู่" ประวัติศาสตร์ชาวจีนโพ้นทะเลได้ หน้า 32
69. Victor Purcell, *The Chinese in Southeast Asia* หน้า 702 หมวด 40
70. "พระบรมราชโองการ" เล่ม 44 หน้า 56-57
71. "พระบรมราชโองการ" เล่ม 52 หน้า 44-45

72. "ประวัติศาสตร์การบุกเบิกเมืองปาเจิง" *วารสารวิชาการหนานหยาง* เล่ม 8 ส่วนที่ 1
73. "ประวัติการค้าต่างประเทศยุคราชวงศ์ชิง" เล่ม 87
74. "บันทึกคำประกาศให้ชาวจีนที่ทำการค้านอกประเทศพาครอบครัวกลับภูมิลำเนาของผู้ตรวจการผู้เงินเงินทองเหมา" *วารสารวิชาการหนานหยาง* เล่ม 12 ส่วนที่ 1
75. "บันทึกคำประกาศให้ชาวจีนที่ทำการค้านอกประเทศพาครอบครัวกลับภูมิลำเนาของผู้ตรวจการผู้เงินเงินทองเหมา" *วารสารวิชาการหนานหยาง* เล่ม 12 ส่วนที่ 1
76. "บันทึกชิงเกาจง" เล่ม 457
77. "บันทึกชิงเกาจง" เล่ม 457
78. "บันทึกชิงเกาจง" เล่ม 457
79. "บันทึกชิงเซ็งจู่" เล่ม 293
80. "บันทึกชิงเซ็งจู่" เล่ม 295.
81. "บันทึกชิงเซ็งจู่" เล่ม 66
82. "บันทึกชิงเซ็งจู่" เล่ม 82
83. "บันทึกชิงเกาจง" เล่ม 200
84. "บันทึกชิงเกาจง" เล่ม 204
85. "บันทึกชิงเกาจง" เล่ม 275
86. เต็งซือสี่อิ *ความสัมพันธ์ระหว่างไทยญี่ปุ่นในศตวรรษที่ 17* หน้า 138 และ 239 ย้ายเขียน : บทรวบรวมเอกสารข้อมูลเกี่ยวกับประวัติการออกนอกประเทศของแรงงานจีนเงินฮั่นเซ็ง (บรรณาธิการ), 1985
87. H.B Morse, *The Chronicles of the British East India Company Trading to China 1635-1834* p. 501
88. เจินเจ้อเซี่ยน "ระบบการทำสัญญาขายแรงงานที่รุ่งเรืองศตวรรษที่ 19" หน้า 146 อ้างใน ย้ายเขียน ชุดที่ 4
89. หม่าซือ, ย้ายเขียน ชุดที่ 4
90. หม่าซือ, ย้ายเขียน ชุดที่ 4
91. หม่าซือ, ย้ายเขียน ชุดที่ 4
92. หม่าซือ, ย้ายเขียน ชุดที่ 4
93. "รวมเอกสารเกี่ยวกับหลิงเจ้อฉี" หน้า 678-681
94. จางซินไท่ "บันทึกการท่องกวางตง" หมวดที่ 11
95. W.C. Cost, *Great Britain and China 1833-1860*, หมวดที่ 4
96. เฝิงเจียหลี่ "การลักพาตัวแรงงานจีนของผู้รุกรานตะวันตกในศตวรรษที่ 19"

97. "ฮุยเพียน" หมวดที่ 4 หน้า 512
98. "เอกสารรัฐสภาอังกฤษ เกี่ยวกับชาวจีนอพยพออกนอก (1852-1853) "ฮุยเพียน" หมวดที่ 2 หน้า 3
99. "ฮุยเพียน" เอกสาร 8
100. "ฮุยเพียน" ภาคผนวกที่ 2 เอกสาร 9 หมวด 2 หน้า 31
101. C.P. Campell *The Chinese Coolie Imigration* ภาค 2 หมวด 3 "ฮุยเพียน" หมวด 4 หน้า 344
102. "ฮุยเพียน" . หมวด 4 หน้า 249
103. *The American Diplomatic and Public Papers Series*, Vol. 17 pp. 31-33
104. "ฮุยเพียน" . หมวด 4 หน้า 364
105. "ฮุยเพียน" . หมวด 2 หน้า 172
106. "ฮุยเพียน" . หมวด 2 หน้า 172
107. "ฮุยเพียน" . หมวด 2 หน้า 183
108. "ฮุยเพียน" . หมวด 2 หน้า 178-179
109. "ฮุยเพียน" . หมวด 2 หน้า 177-179
110. "ฮุยเพียน" . หมวด 2 หน้า 184
111. "ฮุยเพียน" . หมวด 2 หน้า 180-181
112. *British Portimentary Papers: China*, Vol. 4 pp. 120-121
113. "ฮุยเพียน" . หมวด 1. เล่ม 1. หน้า 10
114. *British Portimentary Papers: China*, Vol. 4, pp. 120-121
115. ปีที่ 9 สมัยเจียนฟง (1859) ระหว่างเดือน 6-7 ที่เซี่ยงไฮ้ได้เกิดการลุกฮือขึ้นประท้วงของประชาชนเกี่ยวกับกรณีที่ฝรั่งเศสลักพาคนจีนชายไปต่างประเทศ จนเกิดการจลาจลมีการทำร้ายชาวต่างชาติจนการบาดเจ็บล้มตายกันจำนวนมาก
116. จูซือเจีย. "ข้อมูลประวัติศาสตร์การทรมานแรงงานจีนในสหรัฐ". หน้า 17
117. "ฮุยเพียน" . หมวด 2 หน้า 347
118. "เรื่องราวการจัดตั้งสำนักงานกิจการต่างประเทศ ยุคเจียนฟง". เล่ม 50
119. "เรื่องราวการจัดตั้งสำนักงานกิจการต่างประเทศ ยุคเจียนฟง". เล่ม 67
120. "ฮุยเพียน" . หมวด 4 หน้า 365-366
121. "เรื่องราวการจัดตั้งสำนักงานกิจการต่างประเทศ ยุคเจียนฟง". เล่ม 67
122. "ฮุยเพียน" . หมวด 1 เล่ม 1 หน้า 50
123. "ฮุยเพียน" . หมวด 1 เล่ม 1 หน้า 51
124. "ฮุยเพียน" . หมวด 1 เล่ม 1 หน้า 52

125. "ฮุยเพียน" , หมวด 1 เล่ม 2 หน้า 514
126. "ฮุยเพียน" , หมวด 1 เล่ม 2 หน้า 520-521
127. "ฮุยเพียน" , หมวด 1 เล่ม 2 หน้า 520-521
128. "ฮุยเพียน" , หมวด 1 เล่ม 2 หน้า 522
129. "ฮุยเพียน" , หมวด 4 หน้า 197
130. "ฮุยเพียน" , หมวด 4 หน้า 198
131. "ฮุยเพียน" , หมวด 2 หน้า 366-367
132. "ฮุยเพียน" , หมวด 2 หน้า 370
133. "ฮุยเพียน" , หมวด 2 หน้า 373-374
134. "ฮุยเพียน" , หมวด 2 หน้า 375-376
135. "ฮุยเพียน" , หมวด 1 เล่ม 1, หน้า 154-161
136. "ฮุยเพียน" , หมวด 4 หน้า 387-393
137. "ฮุยเพียน" , หมวด 4 หน้า 393
138. "ฮุยเพียน" , หมวด 1 เล่ม 1, หน้า 195-196
139. "ฮุยเพียน" , หมวด 1 หน้า 225
140. "ฮุยเพียน" , หมวด 1 เล่ม 1, หน้า 117-218
141. "ฮุยเพียน" , หมวด 1 เล่ม 1, หน้า 216-217
142. "ฮุยเพียน" , หมวด 1 เล่ม 1, หน้า 158
143. "ฮุยเพียน" , หมวด 1 เล่ม 1, หน้า 124-126
144. "ฮุยเพียน" , หมวด 1 เล่ม 1, หน้า 139
145. W.A.P. Martin: Cycle of Cathay, P. 160, N.Y., 1900 หรือ "ฮุยเพียน" , หมวด 4 หน้า 133-134
146. "จางกู่จุนเพียน" , หมวด 8 เหลียนถึงหนาน, "ประวัติทางการวางตง" เล่ม 23
147. "การก่อตั้งสำนักงานการค้าต่างประเทศยุคเต้ากวง", เล่ม 72
148. "การก่อตั้งสำนักงานการค้าต่างประเทศยุคฉงจื่อ", เล่ม 43
149. "การก่อตั้งสำนักงานการค้าต่างประเทศยุคฉงจื่อ", เล่ม 53
150. "การก่อตั้งสำนักงานการค้าต่างประเทศยุคฉงจื่อ", เล่ม 53
151. "ฮุยเพียน", หมวด 1, เล่ม 3, หน้า 965
152. "ฮุยเพียน", หมวด 1, เล่ม 1, หน้า 972
153. "ฮุยเพียน", หมวด 3, เล่ม 3, หน้า 966
154. "ฮุยเพียน", หมวด 3, เล่ม 3, หน้า 966
155. "การก่อตั้งสำนักงานการค้าต่างประเทศยุคฉงจื่อ", เล่ม 79

156. "การก่อตั้งสำนักงานการต่างประเทศยุคทอง", เล่ม 80
157. "ผู้เขียน", หมวด 1, เล่ม 3, หน้า 1076-1077
158. "ผู้เขียน", หมวด 1, เล่ม 3, หน้า 1076-1077
159. "ผู้เขียน", หมวด 1, เล่ม 3, หน้า 1078
160. "ผู้เขียน", หมวด 1, เล่ม 3, หน้า 1078
161. "บันทึกจดหมายเหตุราชวงศ์ชิงยุคกวางซู่", เล่ม 153
162. แฟ้มเอกสารกระทรวงการต่างประเทศเรื่องราวการรับสมัครแรงงานทำงานต่างประเทศเล่ม
3562
163. แฟ้มเอกสารกระทรวงการต่างประเทศเรื่องการรับสมัครแรงงานทำงานต่างประเทศเล่ม
1738
164. หวังเฉาฟู "ข้อมูลประวัติศาสตร์การต่างประเทศสมัยราชวงศ์ชิง" เล่ม 11
165. "ร่างคำกราบบังคับทูลของจางเหวินย่าง เล่ม 11
166. "รวมบทความซีฟูเจิง หน้า 332-336
167. "รวมบทความซีฟูเจิง หน้า 332-336
168. "รวมบทความซีฟูเจิง หน้า 332-336
169. "รวมบทความซีฟูเจิง หน้า 332-336
170. เจิงกวานอิ่ง "เชิงชื่อเหวยเหยินเฮ่าเทียน" เล่ม 8
171. เจิงกวานอิ่ง "เชิงชื่อเหวยเหยินเฮ่าเทียน" เล่ม 8
172. หลินจิงจื่อ "ปัญหาบางประการของการลงทุนในประเทศจีนของชาวจีนโพ้นทะเล ยุคโกลด์,
การศึกษาประวัติศาสตร์ยุคโกลด์ เล่ม 1 ปี 1980
173. ซุนเจี้ยน "การปรากฏตัวของนายทุนชาติอุตสาหกรรมยุคโกลด์แห่งแรกของจีน", *การศึกษา
วิชาการ* เล่มที่ 3 1979
174. "ลี่เป่า" วันที่ 11 เดือนเมษายน และวันที่ 24 ตุลาคม 1887
175. "ลี่เป่า" วันที่ 11 เดือนเมษายน และวันที่ 24 ตุลาคม 1887
176. "ลี่เป่า" วันที่ 11 เดือนเมษายน และวันที่ 24 ตุลาคม 1887
177. Yen Chingwang, "Ching's Sale of Honours and the Chinese Leadership
in Singapore and Malaya 1871-1912", *Journal of Southeast Asian Studies*, Vol.1 No.2.,
p. 21.
178. "คำกราบบังคับทูลขอเสนอให้ส่งเจ้าหน้าที่เปิดโรงเรียนชาวจีนโพ้นทะเลที่สหรัฐของ
กระทรวงศึกษาธิการ", *นิตยสารตงฟาง*, เล่ม 4 ฉบับที่ 7, 1907, หน้า 7
179. "ร่างคำกราบบังคับทูลของจางเหวินเซียง, เล่ม 16
180. "ข้อมูลประวัติศาสตร์การต่างประเทศยุคชิง", เล่ม 166

181. "รวม พ.ร.บ.ค้าชิง", เล่ม 2
182. "การก่อตั้งสำนักงานการต่างประเทศยุคทอง", เล่ม 43
183. "การก่อตั้งสำนักงานการต่างประเทศยุคทอง", เล่ม 55
184. "แฟ้มเอกสารสถานทูตจีนประจำเยอรมัน", หน้า 657
185. "แฟ้มเอกสารสถานทูตจีนประจำเยอรมัน", หน้า 658
186. "แฟ้มเอกสารสถานทูตจีนประจำเยอรมัน", หน้า 662
187. "แฟ้มเอกสารสถานทูตจีนประจำเยอรมัน", หน้า 665
188. ฉีฟูเจิง "เอกสารการดำเนินการทูต", เล่ม 3
189. "แฟ้มเอกสารกระทรวงการต่างประเทศประเภทการการรับสมัครแรงงานไปทำงานต่างประเทศ", เล่ม 3128
190. "แฟ้มเอกสารกระทรวงการต่างประเทศประเภทการการรับสมัครแรงงานไปทำงานต่างประเทศ", เล่ม 3128
191. "การศึกษาหนานหยาง", หมวด 3, หมายเลข 4, หน้า 43-44
192. "ข้อมูลประวัติการต่างประเทศยุคช่วงดั่ง", เล่ม 15
193. "ข้อมูลประวัติการต่างประเทศยุคช่วงดั่ง", เล่ม 15 โทรเลขกระทรวงการต่างประเทศยุคช่วงดั่ง"

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ชาวจีนแต่จิวในสภาพสังคมไทยสมัยธนบุรีและ รัตนโกสินทร์ตอนต้น

วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธ์

(ผู้เขียน)

สุภางค์ จันทวานิช

(ผู้เขียนร่วม)

สภาพทั่วไป

การศึกษาเรื่องชาวจีนแต่จิวในประเทศไทยในสมัยที่ 1 2310-2393 (1767-1850) นี้ จะเน้นด้านประเทศไทย เนื่องจากโครงการนี้ประกอบด้วยนักวิจัยฝ่ายจีนและฝ่ายไทย และได้แบ่งขอบเขตการศึกษาและความรับผิดชอบระหว่างกันแล้ว เพื่อเป็นการปูพื้นฐานความเข้าใจ ผู้อ่านควรจะได้ทราบสภาพทั่วไป อันได้แก่สภาพทางสังคมการเมือง สภาพทางเศรษฐกิจ และสภาพทางวัฒนธรรมของสังคมไทยที่เกี่ยวข้องกับชาวจีนเสียก่อน เพื่อจะได้พิจารณาว่าความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของชาวแต่จิวในสมัยแรกเริ่มนั้นเป็นอย่างไร

สภาพทางสังคมการเมือง

1. ชุมชนจีนในธนบุรีและกรุงเทพฯ

ก่อนถึงสมัยธนบุรี 2310-2325 (1767-1782) และสมัยกรุงเทพฯ หรือรัตนโกสินทร์ ในสมัยอยุธยา 1893-2310 (1350-1767) ชาวจีนแต่จิวยังมีจำนวนไม่มากนัก รวมทั้งยังมีบทบาทน้อย ผิดกับชาวจีนฮกเกี้ยน ซึ่งเข้ามาตั้งรกรากหลักแหล่งที่มันคงไพลูย์ ราว 7 ชั่วอายุคน (ตามความเข้าใจของนักวิจัย

ฝ่ายจีน) และสามารถโต้ตอบได้ไกลในระบอบราชการขณะนั้น บทบาทของจีนชกเกี้ยนขยายมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 2, 3 และรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ดังปรากฏว่าเจ้าจอมท่านหนึ่งในรัชกาลที่ 2 ชื่อเจ้าจอมอ่ำมา เป็นลูกจีนชกเกี้ยน คือ พระอินทรอากร เจ้าสัวเตาเกาะทะเลในรัชกาลที่ 2 พระอินทรอากรนี้ยังได้เป็นขุนนางในกรมท่าซ้ายซึ่งควบคุมดูแลชาวจีน รวมทั้งเป็นตัวแทนการค้าสำเภานในรัชกาลที่ 3 อีกด้วย อาจเป็นไปได้ว่านอกเหนือจากสาเหตุภายในของจีนเองแล้ว พระอินทรอากรเป็นผู้มีความสำคัญ และมีบทบาทในการชักจูงให้จีนชกเกี้ยนอพยพเข้ามา ตัวนาย คอ ซู เจียง ต้นตระกูล ณ ระนอง หัวหน้าจีนชกเกี้ยนทางภาคใต้ของไทย ก็เข้ามาในสมัยรัชกาลที่ 3 และได้รับพระราชทานให้เป็นพระดำรงสุจริตมหารัษฎาภิบาล เจ้าเมืองระนอง (เทียบเท่ากับยศเจ้าเมือง) รับผิดชอบการทำอุตสาหกรรมเหมืองแร่ดีบุก เฉากเช่นเดียวกับที่ทรงเปิดทางและสนับสนุนจีนแต่จิวให้ทำ อุตสาหกรรมน้ำตาลทราย

จีนชกเกี้ยนเป็นชาวจีนที่ตั้งรกรากมั่นคงมาก่อนจีนแต่จิว ถึงขนาดว่ามีการจัดระเบียบภายในกลุ่มโดยรัฐบาลสมัยอยุธยารับรอง ยกตัวอย่างเมื่อพม่าเข้าล้อมกรุงศรีอยุธยา รัฐบาลสั่งให้หลวงอภัยพิพัฒน์ผู้นำกลุ่มคนจีน ซึ่งรัฐบาลไทยให้ความยอมรับด้วยการแต่งตั้งให้เป็นขุนนางนั้น คุมพวกจีนจำนวนถึง 2,000 คน ออกไปตั้งค่าย⁽¹⁾ อีกตัวอย่างหนึ่งคือ เมื่อพวกจีนซึ่งออกไปตั้งค่ายรับพม่าที่คลองสวนพลูจำนวน 400 กว่าคน ไปปล้นลอกทองพระพุทธรูป รัฐบาลจึงสั่งให้นายค่ายหรือหัวหน้าจีนที่รัฐบาลรับรองรับผิดชอบต่อการกระทำของลูกน้องตนในครั้งนั้น⁽²⁾ และยิ่งไปกว่านั้นยังปรากฏว่าคนกลุ่มนี้ได้ตั้งหลักแหล่งเป็นปึกแผ่นมั่นคงแล้วในสมัยอยุธยาถึง 6 ย่านด้วยกัน⁽³⁾

ย่านที่หนึ่ง อยู่กันเป็นแพเหมือนกับเป็นตลาดน้ำ หรือตลาดเรือมีชื่อปรากฏอยู่ 4 ตลาดในย่านนี้คือ ตลาดน้ำวนบางกะจะ หน้าวัดพนัญเชิง ตลาดปากคลองคูจาม ท่ายุสุเหว่าแขก ตลาดปากคลองคูไม้ร้อง ตลาดปากคลองวัดเดิม ใต้ศาลเจ้าปูนเท่ากง

ย่านที่สอง ตลาดวัดท่าราบหน้าบ้านเจ้าสัวชี* ซึ่งพงศาวดารบรรยายไว้ว่า “ตลาดวัดท่าราบหน้าบ้านเจ้าสัวชี มีตึกแถวยาว 16 ห้อง สองชั้น ๆ ล่างตั้งขายของ ชั้นบนคนอยู่หัวตลาดนี้มีโรงตีเหล็กและเย็บรองเท้า ทำยาแดง สุกปล้องขาย” (ปัจจุบันกลายเป็นโรงเรียนสตรีวัดพุทธไธสวรรย์)

ย่านที่สาม ตลาดขนมจีน ซึ่งมีบรรยายว่า “ถนนย่านขนมจีน มีร้านโรงจินท่าขนมเปีย ขนมไก่ เครื่องจันอับ ขนมจีนแห้งขายเป็นร้านชำ ชื่อตลาดขนมจีน”

* เจ้าสัวชี เป็นบุตรชายคนหนึ่งในจำนวน 4 คนของจีนอ่อง เฮง ฉ่วน เศรษฐีค้าสำเภานในสมัยพระเจ้าท้ายสระ ซึ่งได้รับแต่งตั้งให้เป็นขุนท่งสี่อื้อ ผู้คุมสินค้าและบรรณาการไปเมืองจีน ต่อมาได้รับเลื่อนขึ้นเป็นหลวงศิริสมบัติ เจ้าท่าเปิดระวางสำเนา บุญได้ปกแผ่มาถึงบุตรชายทั้งสี่ คือ เจ้าสัวโชอยู่ เจ้าสัวโลอยู่ เจ้าสัวชี และเจ้าสัวไซ พ่อค้าใหญ่ซึ่งมีห้างค้าขายในสมัยอยุธยา ให้ได้รับอนุญาตจากรัฐบาลให้เป็นผู้ลำเลียงสินค้าสำคัญจำพวกข้าว พริกไทย เกลือ ตลอดจนขายฝ่องจากอ่าวไทยเรื่อยลงมายังทางใต้

ย่านที่สี่ ย่านไนโก่ ตั้งแต่คลองประตูไนโก่ ผ่านท่าหอย ซึ่งเป็นท่าเทียบเรือ มาถึงคลองประตูจีน นับว่าเป็นฝายใหญ่มากย่านหนึ่ง คำบรรยายมีว่า “ถนนย่านไนโก่เชิงตพาน ประตูจีน ไปถึงเชิงตพานประตูไนโก่เป็นตลาดใหญ่ มีตึกกว่าร้านจีน ตั้งตึกทั้งสองฟากถนนหลวงจีนไทยนั่งร้านขายของ สรรพสิ่งของเครื่องสำเภเครื่องทองเหลือง ทองขาว กระเบื้องด้วยโถโอซาม แพรสีต่าง ๆ อย่างจีนแลโหมครีต่าง ๆ เครื่องมือเหล็กแลสรรพ เครื่องมือมาแต่เมืองจีนมีครบ มีของรับประทานเป็นอาหาร แลผลไม้มาแต่เมืองจีน วางรายในร้านขายที่ท้องตลาด มีของสดขายเข้าเย็น สุกดิบเปิดโปง ปลาทะเลปลาน้ำจืด ปูหอยต่าง ๆ หลายอย่างพันเป็นตลาดใหญ่ขุดยั้งในกรุง ชื่อตลาดใหม่ทำยพระนครอยู่ในย่านไนโก่”

ย่านที่ห้า ย่านสามม้า เป็นย่านที่อยู่ต่อจากย่านไนโก่ บรรยายไว้ว่า “ถนนย่านสามม้า ตั้งแต่เชิงตพานไนโก่กระวันออกไปจดถึงหัวมุมพระนครที่ชื่อตำบลสระภานัน จีนตั้งโรงทำเครื่องจันอั๊บ และขนมแห้งจีนต่างต่างหลายชนิดหลายอย่าง แลชาวจีนทำโต๊ะ เบียง ตู เก้าอี้ น้อยใหญ่ต่างต่าง ๆ ขายต่อไป ชาวจีนทำดังไม้ใส่ปลอกไม้แลปลอกเหล็กดังใหญ่่น้อยหลายชนิด ขายชาวพระนครรับซื้อไปใช้ต่างนางเล็ง แลทำสรรพเครื่องเหล็กต่างต่างขาย แลรับจ้างตีเหล็กรูปพรรณตามใจชาวเมืองมาจ้าง แลมีตลาดขายของสดเข้าเย็นในท้ายตลาด ตั้งแต่หัวโรงเหล็กต่อไปจนถึงประตูของกุดท่าเรือจ้างข้ามไปวัดเจ้าพระนางเชิง”

ย่านที่หก ตลาดปากคลองขุดละครไชย ซึ่งมีการบรรยายไว้ว่า “ตลาดบ้านจีนปากคลองขุนละครไชย มีหญิงละครโสเภณี ตั้งโรงอยู่ท้ายตลาด 4 โรง รับจ้างทำชำเราแก่บุรุษ ตลาดนี้เป็นตลาดใหญ่ใกล้ทางเรือและทางบก มีตึกกว่าร้านจีนมาก ขายของจีนมากกว่าของไทย มีศาลเจ้าจีนศาลหนึ่งอยู่ท้ายตลาด”

ส่วนจีนแต่จิว้นั้น เข้ามาแล้วในตอนปลายสมัยอยุธยาและจะเริ่มมีความสำคัญขึ้นในสมัยพระเจ้าตากสิน และมีพัฒนาการเรื่อง ๆ มา จนมีความสำคัญมากตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 2 สาเหตุของการเข้ามานอกจากปัจจัยภายในซึ่งแรงขับเคลื่อนเป็นปัญหาสำคัญที่สุดของพวกเขาแต่จิวแล้ว ปรากฏว่าเหตุจูงใจยังมาจากพัฒนาการทางการค้าข้าวในปลายสมัยอยุธยา ซึ่งมีชาวจีนแต่จิวอยู่ระดับล่างสุดของข่ายการค้าที่แฝงอยู่กับการผลิตข้าวเพื่อเลี้ยงตนเอง (ส่งข้าวบ้อนแหล่งชุมชนที่ไม่ผลิตข้าวเองภายในประเทศ)⁽⁴⁾

ในสมัยพระเจ้าตากสิน เป็นสมัยที่จีนแต่จิวได้รับการยกย่องเชิดชูกว่าจีนกลุ่มอื่น ๆ ถ้าเอ่ยถึง “จีนหลวง” จะต้องเข้าใจว่านั่นหมายถึงจีนแต่จิว ทั้ง ๆ ที่ในความเป็นจริงอาจจะไม่ใช่พระประสงค์ของพระเจ้าตากสิน ที่จะยกย่องเชิดชูจีนแต่จิวเหนือจีนกลุ่มอื่น อันจะเป็นสาเหตุแห่งความไม่สมัคสมานสามัคคีในยามที่พระองค์ต้องการฐานกำลังสนับสนุนจากจีนทุกกลุ่มและคนทุกกลุ่มในเวลานั้น แต่เหตุที่จีนแต่จิวได้รับการยกย่องไปโดยปริยายก็เนื่องจากมาจากความที่พระองค์ท่านเป็นลูกครึ่งไทย-จีนแต่จิว โดยจีนจึงหยงบิดาเป็นจีนแต่จิว เคยมีถิ่นฐานพำนักแถวคลองสวนพลูข้างวัดพนัญเชิง ซึ่งเข้าใจว่าเป็นแหล่งอาศัยของพวกเขาจีนแต่จิว และอยู่ตรงกันข้ามกับย่านสามม้า ที่ซึ่งเคยกล่าวถึงแล้วนั้นประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งนั้นเป็นเพราะจีนแต่จิวคือกลุ่มคนที่ร่วมผนึกกำลังช่วยพระเจ้าตากสินตีแตกพม่ามุ่งไปยังหัวเมืองชายทะเลฝั่งตะวันตก นอกจากจะมีจีนแต่จิวตั้งถิ่นฐานอยู่ประปรายแล้ว (มีจีนแต่จิวอพยพเนื่องด้วยความแร้นแค้นจากเมืองมาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่กวางนัมในเวียดนาม ไนกัมพูชา และประปรายตามชายฝั่งตะวันตกของประเทศไทย) พระเจ้าตากสินทรงหวังจะได้รับความช่วยเหลือและการสนับสนุนจากเมืองพุทโธมาศ ซึ่งในสมัยอยุธยา

เคยเป็นเมืองประเทศราชของไทย ความหมายของเมืองประเทศราชในขณะนั้นคือเมืองกันชน พุทโธมาศเป็นเมืองกันชนระหว่างไทยและญวน เมื่อพระเจ้าตากสินตีได้เมืองระยองแล้วได้มีพระราชสาส์นไปถึงพระยาราชานครศรี จินกวางตั้งผู้เป็นเจ้าเมืองเพื่อขอความสนับสนุน ตลอดจนความพยายามที่จะมีสัมพันธไมตรีเป็นอย่างดีกับพระเจ้ากรุงจีน เพื่อให้เกิดการยอมรับอำนาจความชอบธรรมของพระองค์ สถานการณ์ทางการเมืองที่อำนวยการให้จีนแต่จิวดูเป็นเด่นเช่นนี้ ดึงดูดให้จีนแต่จิวบนผืนแผ่นดินใหญ่อพยพเข้ามาเมืองไทยมากยิ่งขึ้น

เมื่อพระเจ้าตากสินสร้างเมืองใหญ่ที่บางกอกหรือกรุงธนบุรี บนฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา พวกจีนเก่าที่กรุงศรีอยุธยาได้อพยพติดตามมาด้วย เกิดชุมชนจีนขึ้นหลายแห่งบนคลองอ้อม หรือแม่น้ำเจ้าพระยาสายเดิม แต่สำหรับพระยาราชานครศรี หัวหน้าจีนและลูกน้องในกองทัพจีนที่เคยช่วยราชการรบพม่า นั้น พระเจ้าตากสินทรงพระเมตตาพระราชทานที่ทางฟากตะวันตกของกรุงธนบุรี (หรือที่เป็นที่ตั้งของพระบรมมหาราชวังปัจจุบัน) ให้ จวบจนกระทั่งเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ เสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติ และมีพระราชประสงค์จะย้ายพระนครใหม่ จึงมีการวางผังเมืองและจัดพื้นที่ใหม่ในที่พวกจีนเคยอยู่กันเป็นพื้นที่สำหรับสร้างวังและที่ราชการ เพราะฉะนั้นจึงโปรดให้พระยาราชานครศรีและชาวจีนทั้งหลาย ย้ายไปยังที่ที่ซึ่งพระราชทานแลกเปลี่ยน ณ สวนนอกกำแพงพระนครทางใต้ มีบริเวณตั้งแต่คลองใต้วัดสามปลื้ม (วัดจักรวรรดิราชาวาส) ลงไปจนถึงคลองเหนือวัดสำเพ็ง (วัดปทุมคงคา) พุดง่าย ๆ ก็คือ พ้อออกจากกำแพงพระนครทางประตูเมืองที่ชื่อประตูสะพานหันไป ก็เข้าเขตที่อยู่อาศัยของชาวจีนซึ่งเรียกกันในสมัยนั้นว่าสำเพ็ง แต่ปัจจุบัน ณ อาณาเขตนั้นเรายังแบ่งการเรียกชื่อออกเป็นสะพานหันส่วนหนึ่ง และสำเพ็งอีกส่วนหนึ่ง ชุมชนสำเพ็งในสมัยนั้นเป็นชุมชนที่ตั้งขนานไปกับแม่น้ำเจ้าพระยา ครอบคลุมสถานที่ที่รู้จักกันในปัจจุบันนี้ทั้งหมด คือ ตรอกบ้านพระยาอิศรานุภาพ สะพานหัน ศาลเจ้าเก่า กงสีลัง วัดสามปลื้ม ตรอกเต้าตรอกพระยาไกร ตรอกโรงกะทะ ตรอกอาจม ตลาดน้อย ตรอกวัดญวน และตรอกบ้านแก่งบอน

การวางผังเมืองจัดพื้นที่ใหม่นั้น ยังผลดีให้แก่ชุมชนจีนในเรื่องการขยายตัวทางเศรษฐกิจเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากพื้นที่ตรงนี้ก็กว้างขวางแต่ยังมีได้นำมาใช้เป็นประโยชน์ และที่สำคัญคือยังอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา เหมาะสำหรับทำเป็นท่าจอดเรือสำเภาค้าขาย ทั้งยังมีคลองเล็ก ๆ แยกย่อยเข้ามา เรือใบเดินทะเลขนาดเล็กก็เข้ามาจอดขนถ่ายสินค้าไปถึงในชุมชนในขณะนั้น

ชุมชนนี้เป็นชุมชนที่ก่อกำเนิดโดยจีนแต่จิว ประกอบกับความต้องการแรงงานจีน เพื่อการสร้างบ้านสร้างเมืองในสมัยสร้างพระนครใหม่ จึงเท่ากับเป็นปัจจัยดึงดูดให้จีนแต่จิวกลุ่มใหม่อพยพเพิ่มเข้ามาเรื่อย ๆ และต่อมาไม่เพียงแต่จีนแต่จิวเท่านั้น พบว่ามีจีนกลุ่มอื่นที่เพิ่งเข้ามายังกรุงเทพฯ ที่มุ่งจะหางานทำในเมืองหลวง หรือจะออกไปทำมาหากินยังหัวเมืองต่าง ๆ ส่วนใหญ่จะมาพำนักอยู่ในชุมชนนี้ก่อน ที่ตรงนี้จะกลายเป็นชุมชนจีนที่ใหญ่ที่สุดในกรุงเทพฯ ฉะนั้นถ้าจะกล่าวว่สำเพ็งคือจุดตั้งตัวของคนจีน โดยเฉพาะจีนแต่จิวซึ่งมีจำนวนมากที่สุด และมากกว่าจีนกลุ่มอื่นก็คงจะกล่าวเช่นนั้นได้

อย่างไรก็ตาม การเปิดศักราชของกรุงเทพฯ นอกจากจะหมายถึงการเกิดเมืองและการก่อร่างสร้างเมืองใหม่แล้ว ยังมีความหมายอีกในเรื่องของการขยายตัวทางเศรษฐกิจ อันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายการค้า และความต้องการเพิ่มตัวสินค้าใหม่ ลักษณะนี้ก่อให้เกิดการลงทุนเพื่อผลิตสินค้าตัวใหม่ขึ้น น้ำตาลทรายเป็นหนึ่งในสินค้าตัวใหม่นั้น และเมืองจะเชิงเทราก็เป็นเมืองที่เปิดขึ้นสำหรับการลงทุนทำไร่อ้อย และโรงงานน้ำตาล จะเชิงเทรา เคยเป็นแค่เมืองเล็ก ๆ ที่ไม่เคยมีความสำคัญอันใดในสมัยอยุธยา แต่ในสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงเทพฯ กลับมามีความสำคัญทางเศรษฐกิจเป็นอย่างยิ่ง การเกิดและการขยายเมืองจะเชิงเทรานั้นเป็นผลสืบเนื่องมาจากรัชกาลที่ 3 ทรงวางนโยบายเรื่องการจัดที่ทางให้ชาวจีนออกไปตั้งหลักแหล่งโดยถือเรื่องเขตนารอบราชธานี และเรื่องความสะดวกของชาวจีนอพยพเป็นสำคัญ ทั้งนี้เพราะเขตนารอบราชธานี อันได้แก่ พระนครศรีอยุธยา อ่างทอง ลพบุรี และสุพรรณบุรี เป็นเขตเพาะปลูกเก่าที่นับกันมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ว่าเป็นเขตนาคู่โค มีความอุดมสมบูรณ์เต็มที่ และรัฐบาลสามารถเรียกเก็บภาษีได้เต็มตามเนื้อที่การถือครองไม่ว่าจะใช้พื้นที่นั้นทำนาหมดหรือไม่ ประการแรก เมืองจะเชิงเทราเป็นเมืองอยู่นอกเขตนารอบราชธานี ประการที่สองจะเชิงเทราตั้งอยู่บนแม่น้ำบางปะกง อันมีคลองสำโรงและคลองแสนแสบเป็นคลองแยกเชื่อมกับแม่น้ำเจ้าพระยา มายังท่าส่งออกในกรุงเทพฯ (โปรดดูแผนที่แสดงที่ตั้งเมืองจะเชิงเทรา) นับว่าอำนวยความสะดวกในด้านการคมนาคม ตลอดจนการขนส่งสินค้าเป็นอย่างยิ่ง ทรงสนับสนุนให้คนจีนทำไร่อ้อยและตั้งโรงงานขึ้นที่นี่ โดยให้กรมการเมืองช่วยเป็นธุระ⁽⁵⁾ ปรากฏว่าจีนแต่จิวและสามารถระบุเช่าได้เป็นเช่าตัน⁽⁶⁾ เป็นผู้ผลิตสินค้าตัวใหม่นี้เสียเป็นส่วนใหญ่ และยังค้นพบยิ่งไปกว่านั้นว่า ก่อนที่จะมาลงทุนที่เมืองจะเชิงเทรานั้น ส่วนใหญ่ไปตั้งหลักกันที่สาเพ็งเป็นจุดแรก แล้วจึงค่อยขยับขยายออกมา และการค้นพบว่าโรงงานน้ำตาลที่ตั้งอยู่บนแม่น้ำแม่กลองและแม่น้ำบางปะกงในเขตเมืองจะเชิงเทรามีกว่า 30 โรงนี้ ใช้แรงงานจีนทำไร่และทำโรงงานถึงโรงละ 100-300 คน ตามขนาดเล็กลใหญ่ของโรงงานทำให้สามารถประเมินจำนวนชาวจีนที่เข้ามากระจุกตัวอยู่ในเขตเมืองจะเชิงเทราได้อย่างคร่าว ๆ อีกด้วย

สาเพ็งเป็นชุมชนที่เริ่มต้น จะเชิงเทราเป็นชุมชนที่จีนแต่จิวจะออกมาก่อร่างสร้างตัว แต่ทว่าจะประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับปัจจัยทางเศรษฐกิจและปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งเราจะได้ศึกษากันต่อไป

สภาพทางเศรษฐกิจ

1. สภาพเศรษฐกิจไทย

เมื่อจีนแต่จิวอพยพเข้ามาเมืองไทย สภาพแวดล้อมอย่างหนึ่งที่จะต้องเผชิญคือ เรื่องสภาพการณ์ทางเศรษฐกิจไทย

สภาพเศรษฐกิจของไทยในช่วงที่เรากำลังศึกษาเรื่องชาวจีนแต่จิวระลอกหนึ่งนั้น ตรงกับช่วงเวลาหลังการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ผ่านสมัยพระเจ้าตากสิน มาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ก่อนสนธิสัญญาเบาริ่ง สภาพเศรษฐกิจในช่วงนั้นเป็นอย่างไรพอจะสรุปให้เห็นภาพรวมได้ดังนี้

1.1 ระบบเศรษฐกิจของไทยวางอยู่บนพื้นฐานของระบบการควบคุมคนแบบมูลนายไพร่ (corvée system) ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้คนไม่มีอิสระ พุดในทางเศรษฐศาสตร์ ก็คือ แรงงานคนไทยแต่ละคน ในขณะนั้นไม่ใช่แรงงานอิสระ คนไทยแต่ละคน (ไพร่) จะต้องถูกควบคุมหรืออยู่ใต้นายของตน จะเคลื่อนย้ายออกจากภูมิภาคไหนได้ก็ต้องขออนุญาตต่อนายของตนเสียก่อน นายเปรียบเสมือนตัวแทนของรัฐที่คอยให้ความคุ้มครองแก่ไพร่ในสังกัดของตน ขณะเดียวกันก็จะคุ้มครองให้พ้นจากอำนาจรัฐบางประการด้วย หากการคุ้มครองนั้นจะส่งผลประโยชน์ให้นาย เช่นการตั้งจำหน่ายตายหนีหรือแทงบัญญัติให้ไพร่ไม่ต้องมาเข้าเวรเกณฑ์ราชการตลอดไป ซึ่งในกรณีนี้ไพร่จะต้องให้ค่าตอบแทนแก่นายจนคุ้ม ค่าตอบแทนที่ไพร่จะแทนค่ารายได้นั้นมีทั้งที่เป็นนามธรรมคือการจรรู้กักตุนไม่มีที่สิ้นสุดไปจนถึงที่เป็นรูปธรรมคือ ข้าวของกำนัลต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม การควบคุมเช่นนี้นายจะต้องรับผิดชอบต่อรัฐด้วยการเกณฑ์แรงงานหรือเกณฑ์ส่วยคนของตัวตามที่รัฐสั่ง แรงงานเหล่านั้นจะนำไปใช้ในงานโยธาในเวลาบ้านเมืองเป็นปกติ และจะนำไปใช้ในราชการสงครามต้องออกทัพจับศึก เมื่อบ้านเมืองมีภัย

ด้วยระบบเช่นนี้เองที่เอื้อให้รัฐบาลไทยโดยเฉพาะสมัยอยุธยา มั่งคั่งอยู่ได้ด้วยมีระบบการผูกขาดทางเรือสำเภาที่เจริญ สินค้าต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกของป่าที่ขึ้นหน้าขึ้นตา มาจากการเกณฑ์ส่วยจากระบบการควบคุมคนแบบมูลนายไพร่ และด้วยระบบนี้เช่นกันที่ทำให้คนไทยโดยทั่วไป นอกจากจะไม่มีแรงงานอิสระแล้ว เขายังไม่มีอำนาจการผลิตจนสามารถนำออกขายได้ และอีกด้านหนึ่งก็ไม่มีกำลังซื้อ นอกจากมีการแลกเปลี่ยนกันภายในหมู่บ้านเท่านั้น ประเทศไทยอยู่ได้ด้วยการใช้แรงงานจากพลเมือง และมีรายได้จากการผูกขาดการค้าสำเภานั้น

เมื่อคนจีนอพยพเข้าเมือง คนจีนอยู่นอกระบบการเกณฑ์แรงงานของสังคมไทย เนื่องจากเจตนาของประเทศไทยและคนจีนในระยะแรกเข้ามานั้นสอดคล้องกัน กล่าวคือรัฐไทยยังไม่ยอมรับคนจีนเป็นไพร่บ้านพลเมือง คนจีนก็มุ่งจะทำมาหากินให้มีเงินทองแล้วกลับออกไป เมื่อเป็นดังนี้ คนจีนจึงไม่ต้องถูกบังคับให้เข้าสังกัดมูลนาย กลายเป็นคนลอยตัวและสามารถเป็นแรงงานอิสระ เพียงแต่มีหน้าที่จะต้องเสียภาษีซึ่งเรียกว่า “ผูกปี” (คนจีนอพยพและลูกหลานจีนในไทยที่ไม่ได้สักข้อมือและมีชื่อในทะเบียนของกรมพระสัสดี ที่เสียเงินตามอัตราที่กำหนดแล้ว เจ้าพนักงานจะใช้เชือกป่านผูกที่ข้อมือซ้ายของเขาโดยเหลือชายไว้ประมาณ 1 นิ้ว แล้วใช้ครั่งลนไฟกดติดที่ปุ่มเชือกประทับตราทางราชการลงบนครั่งนั้น) รัฐไทยมีรายได้จากค่าผูกปี ถึง 200,000 บาทต่อปี⁽⁷⁾

1.2 ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ระบบเศรษฐกิจกำลังก้าวไปสู่เศรษฐกิจแบบการตลาดและเศรษฐกิจแบบเงินตรา บุคคลที่เคยอยู่และคุ้นเคยกับระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรามาแล้ว เช่น ร้อยเอกเฮนรี เบอร์นี (Henry Burney) ถึงกับกล่าวว่าขุนนางคนใดมีเงินถึง 2 หมื่นบาท หรือเจ้าของร้านมีเงินถึง 1 หมื่นบาท ก็ถือว่าร่ำรวยมั่งคั่งแล้ว⁽⁸⁾ ทั้งนี้เกิดขึ้นได้เนื่องจากการขยายตัวและเปลี่ยนมิติทางการค้า สินค้าที่ผลิตขึ้นเพื่อการส่งออกและการค้ากับต่างประเทศของเอกชน ทำให้การค้าเป็นรากฐานของรายได้ของรัฐมากกว่าการผูกขาดการค้าโดยระบบพระคลังสินค้า หรือการค้าสำเภาหลวง ซึ่งรัฐไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาเคยมี

รายได้สูง⁽⁹⁾ ในสมัยนี้การค้าสำเภากลางไม่ได้รับการเอาใจใส่เท่าที่ควรจากรัฐบาล ที่มีกิมเพื่อเป็นรายได้ ส่วนพระองค์มากว่าเป็นกิจการของแผ่นดิน บางรัชกาลการค้าของหลวงนั้นขาดทุน ในขณะที่พ่อค้าจีน เจ้านายและขุนนาง ซึ่งจัดให้อยู่ในภาคเอกชนในขณะนั้นได้กำไร ยกตัวอย่าง ในสมัยรัชกาลที่ 2 เราพบว่า บัญชีการค้าสำเภากลางชื่อกิมยกสุน ไปค้าขายยังประเทศจีนใน พ.ศ. 2356 (1913) นำสินค้ามีมูลค่า 362 ชั่ง 12 ตำลึง 1 บาท 1 สลึง แต่กลับขายได้เงินเพียง 317 ชั่ง 7 ตำลึง 1 บาท 1 สลึง ทั้งนี้มีสินค้าเหลือขายอยู่ 29 ชั่ง 17 ตำลึง 1 บาท 1 สลึง รวมกับจำนวนเงินที่ขายได้แล้วก็ยังน้อยกว่าต้นทุนอยู่ดี ยิ่งไม่ทันจะได้รวมค่าใส่หุ่ย อื่น ๆ เช่น ค่าธรรมเนียม ค่าที่ขาดตาชั่ง ค่าเบ็กร่อง และจ้างผู้คนที่ใช้ในสำเภา ภาวะที่ขาดทุนเช่นนี้แต่รัฐ ไทยทนอยู่ได้ก็เพราะสินค้าที่นำไปขายนั้นมีค่าเท่ากับศูนย์ในเรื่องการลงทุน เนื่องจากได้มาด้วยระบบเกณฑ์ ส่วย รัฐขาดทุนอย่างนี้แต่เอกชนค้าขายได้กำไร วังหน้าในรัชกาลที่ 2 ทรงค้าสำเภาได้กำไรขนาดที่ถวาย เงินยืมใช้ในราชการแต่รัชกาลที่ 2 ได้ก็มี⁽¹⁰⁾ ระบบการผูกขาดสินค้าซึ่งเป็นเรื่องไม่ทำรายได้ให้เท่ากับการ ค้าส่งออกสินค้าตัวใหม่ ๆ ที่ผลิตเพิ่มและเป็นที่ต้องการของตลาด รวมทั้งระบบการผูกขาดนั้นก็ไม่ใช่ที่ พอใจแก่คู่ค้าชาติตะวันตกที่เริ่มเข้ามาติดต่อสัมพันธ์ด้วยในสมัยรัตนโกสินทร์ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง นโยบายการค้าขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3

เรื่องการเปลี่ยนแปลงนโยบายการค้าในสมัยรัชกาลที่ 3 นี้เป็นประเด็นสำคัญที่ต้องการเสนอให้เห็น ถึงสภาพเศรษฐกิจของสมัยรัตนโกสินทร์ การเปลี่ยนแปลงนโยบายการค้าเป็นผลมาจากการต่อสู้กันด้วย เล่ห์เหลี่ยมการค้าระหว่างรัฐบาลไทยกับชาติตะวันตก โดยเฉพาะอังกฤษรวมทั้งการตัดสินใจวางตัวของไทย ท่ามกลางระบบการค้าเสรีของโลก ในช่วงนั้นอังกฤษเป็นชาติที่มีความเจริญทางเศรษฐกิจมากถึงขนาดเป็น ศูนย์กลางการค้าของโลก ช่วงปี พ.ศ. 2358-2457 (1815-1914)⁽¹¹⁾ อังกฤษได้นำทฤษฎีเศรษฐศาสตร์เรื่อง การแบ่งงานกันทำ (Division of Labour) มาใช้ โดยเสนอว่าให้ประเทศต่าง ๆ ผลิตแต่อาหารและวัตถุดิบ เมื่ออังกฤษนำวัตถุดิบนั้นมาแปรรูปเป็นสินค้าอุตสาหกรรมแล้ว โลกก็จะได้สินค้าอุตสาหกรรมที่มีต้นทุนต่ำ และนอกจากนี้ยังพยายามหาทางควบคุมตลาดโลกและระบอบของเหลือเข้าไปในประเทศที่เศรษฐกิจถดถอย

ในสมัยรัชกาลที่ 2 อังกฤษส่งจอห์น ครอว์ฟอร์ด เข้ามาดำเนินนโยบายทางด้านการค้า โดย พยายามจะทำให้ไทยรับนโยบายเศรษฐกิจแบบแบ่งงานกันทำ วิธีการก็คือต้องพยายามทำให้ไทยทำสัญญา การค้าโดยกำหนดรูปแบบของการค้า และกำหนดอัตราภาษีอากรที่แน่นอน ฉะนั้นสนธิสัญญาทางการค้าฉบับต่าง ๆ ที่ไทยทำกับอังกฤษตั้งแต่รัชกาลที่ 2 เป็นต้นไป ตั้งแต่สัญญาเบอร์นีในรัชกาลที่ 3 สัญญา เบาริ่งในรัชกาลที่ 4 ตลอดจนภาระหน้าที่ของทูตอังกฤษคนต่าง ๆ ที่เข้ามาในระหว่างนั้น เราจะต้องมองใน ฐานะที่เป็นวิธีการไปสู่เป้าหมายหลักที่อังกฤษพยายามให้เป็น นั่นคือ ความเป็นชาตินายทุนของอังกฤษที่ ถือนโยบายแบ่งงานกันทำเป็นสำคัญ

ในขณะนั้น จดหมายทางการเมืองของครอว์ฟอร์ด ระบุไว้ชัดเจนว่า

“รัฐบาลจึงได้พิจารณาเห็นสมควรจัดส่งตัวแทนไปยังกรุงเทพฯ และญวน เพื่อขอ ริเริ่มความสัมพันธ์ทางการค้ากับประเทศดังกล่าว เพื่อให้มีความมั่นคงและแน่นอนยิ่งขึ้นกว่า

ที่เคยเป็นมาแต่เดิม...ดินแดนเหล่านี้ยังไม่มีการเริ่มประการอุตสาหกรรม จึงเป็นตลาดอันดี สำหรับสินค้าประเภทผ้าแพรพรรณทั้งชนิดเลวและที่ราคาแพงจากอินเดียและจีน... เท่าที่ได้สังเกต รู้สึกว่าสยามอาจส่งสินค้าที่มีค่าของตนไปยังยุโรปและเอเชียตะวันตก สินค้าที่อาจส่งไปได้ก็มี เช่น น้ำตาล พริกไทย เกลือ สำหรับบ่อนตลาดในหมู่เกาะอินเดียและส่งไม้สักไปยัง อาณานิคมของอังกฤษ...(12)

การเข้ามาของอังกฤษจึงเสมือนเป็นสัญญาณเตือนการเปิดโฉมหน้าของระบบเศรษฐกิจการตลาด จริงอยู่ที่การขยายตัวของเศรษฐกิจแบบตลาดนั้นครอบคลุมตั้งแต่ปลายกรุงศรีอยุธยาแล้ว แต่ทว่าไม่ได้ กระทบกลุ่มคนในวงกว้าง กระทบเพียงชนชั้นสูงและคนจีนทั้งที่เป็นพ่อค้าใหญ่ พ่อค้ารายย่อยที่นำข้าวหรือ สินค้าอุปโภคบริโภคที่จำเป็นออกไปขายตามหัวเมืองเท่านั้น มาสมัยนี้การเร่งขยายระบบเศรษฐกิจแบบการตลาด มีความสำคัญแก่การอยู่รอดของรัฐบาลรัตนโกสินทร์ยิ่งกว่าสมัยที่ผ่านมา ประเทศไทยต้องถูกบีบบังคับให้เปิดการค้าเสรี ล้มเลิกระบบการผูกขาด โดยพระคลังสินค้าและจะต้องเข้าไปพัวพันกับนโยบายการแบ่งงานกันทำในระดับโลก เป็นความจำเป็นของผู้นำรัฐไทยที่จะต้องตัดสินใจว่า จะตอบสนองการเปลี่ยนแปลงความต้องการสินค้าของโลกได้หรือไม่และจะต้องค้นคิดวิธีการรายได้เข้าท้องพระคลังด้วยวิธีอื่น หากจะมีการยกเลิกระบบผูกขาดโดยพระคลังสินค้าไป การผูกขาดจัดเก็บภาษีอากรหรือการตั้งภาษี 38 อย่าง หรือระบบเจ้าภาษีอากรที่ตั้งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 จะเป็นทางออกที่รัฐบาลสนองตอบฝรั่งโดยไม่ต้องรับภาระหนักทางด้านนครคลัง เพียงแต่เปลี่ยนวิธีจัดเก็บจากพระคลังสินค้าไปสู่กลุ่มเอกชนที่รัฐเลือกขึ้นมา นี่คือสภาพเศรษฐกิจที่ไม่เพียงแต่คนแต่จีวเท่านั้น แต่เป็นคนจีนอพยพทั่วไปด้วยที่จะต้องเข้ามาเผชิญ

2. การค้าระหว่างไทย-เจาฮ่าน

ไทยกับจีนมีการติดต่อทางการค้ามาตั้งแต่สมัยสุโขทัยและกรุงศรีอยุธยาแล้ว ในสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น การค้าที่สำคัญจะเป็นการค้ากับเมืองท่าสำคัญสามเมืองได้แก่ เมืองจางหลินในมณฑลกว๋างตุ้ง (กว๋างตง) (Amoy) หรือเซียเหมิน ใน (ฟูเจี้ยน) มณฑลฮกเกี้ยน และ (ไห่หนาน) เมืองไหโข่วในเกาะไหหลำ ก่อนที่จะกล่าวถึงรายละเอียดของการค้าระหว่างไทยและจีนมีข้อสังเกตบางประการที่จำเป็นต่อการทำความเข้าใจลักษณะการค้าระหว่างสองประเทศ ข้อสังเกตดังกล่าวได้แก่

ก. การค้าของไทยกับจีนมีจุดประสงค์ทางการเมืองแฝงอยู่ตั้งแต่เสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่สองเป็นต้นมา การค้าไทย-จีนมีลักษณะเคลือบแฝงทางการเมืองมากขึ้น เนื่องจากการรับเครื่องราชบรรณาการจากไทยของพระเจ้ากรุงจีนย่อมหมายถึงการรับรองอำนาจอันชอบธรรมของบุคคลผู้นั้นที่มีต่อดินแดนแห่งนั้น ประเพณีการค้าแฝงการเมืองใช้มาจนถึงสมัยเลิกจิ้มก้องในรัชกาลที่ 4 กรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งสยามเริ่มเข้าสู่ยุคใหม่ที่มีการเปลี่ยนแปลงทุกทาง ลักษณะการเมืองภายในแบบเดิมที่ต้องอาศัยการรับรองอำนาจอันชอบธรรมจากพระเจ้ากรุงจีนก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย

ข. เกิดการค้าโดยระบบเอกชน นอกเหนือไปจากการค้าของพระคลังสินค้าเอกชนซึ่งมีเจ้านาย และขุนนางชั้นสูงดำเนินการเป็นส่วนตัว เริ่มต้นตัวในการค้าสำเภา นับเป็นการเปลี่ยนมิติทางการค้าซึ่งเดิม หลวงโดยพระคลังสินค้าแต่ผู้เดียวเท่านั้นที่สามารถค้าขายได้ โดยมีระบบการเกณฑ์แรงงานและข้าวของ ส่วนเกินรองรับมิตินการค้าแบบเก่า แต่เมื่อความต้องการสินค้าตัวใหม่ที่จะต้องผ่านการได้มาหรือกระบวนการผลิตที่เปลี่ยนไปและอาจจะซับซ้อนขึ้น เช่น ต้องมีการลงทุน ต้องมีการแปรรูป และจะต้องมีความคิด เรื่องการเสี่ยงทางธุรกิจและความรู้เรื่องการตลาดเป็นองค์ประกอบในการค้า ในขณะที่ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการค้าและการลงทุน ยังไม่มีการเปิดการค้าแบบเสรีอย่างเป็นทางการ กลุ่มเจ้านายและขุนนางชั้นสูงเท่านั้นที่มีโอกาสเข้ามาอยู่ในแวดวงของการค้าโดยระบบเอกชนได้ จึงไม่แปลกแต่อย่างไรที่เมื่อลองสำรวจจำนวนและเจ้าของเรือสำเภาจากเรื่องราวทางฝ่ายไทยแล้วพบว่า เรือสำเภาหลวงในสมัยรัชกาลที่ 1 มีเพียง 2 ลำ ชื่อเรือสูงและเรือทองพระราชสาส์น เช่นเดียวกับในสมัยรัชกาลที่ 2 มีเรือมาลาพระนคร และเรือเหราข้ามสมุทร แต่เรือของเอกชนนั้นมีจำนวนมาก ซึ่งมีเจ้านายและขุนนางดำเนินการอยู่ เบื้องหลังขุนนางพ่อค้าจีนอีกชั้นหนึ่ง เรือกมยกลง เรือกมยงหลี ของพระยาศรีพิพัฒน์ เรือกมยสุนหวัด เรือกมยสุนเซ่ง ของหลวงอภัยพิพิธ⁽¹³⁾ เรือสำเภาดาดฟ้า 2 ชั้น ของหลวงสุรธร เรือสุนทองของจินเกา เรือสุนหะของพระองค์เจ้าทินกร พระราชโอรสพระองค์หนึ่งในรัชกาลที่ 2 เรือจินหลิวของพระยาโชฎิกกราชเศรษฐีในรัชกาลที่ 3 เรือเอกฉาย เรือลีฉาย เรือลิเหง เรือทองฉาย เรือลิหั้น เรือลิซุน และเรือเอกลิ ทั้งหมดของพระสัตวาริ เรือสุนลี ของพระสมบัตินานิช เรือเองท่าย เองซุน เองเอย ของหลวงโมตรีวานิช เรือหวดเสงของหลวงโกการาชเสษฐี เรือกิงวนของหลวงประเสริฐวานิช เรือบันซุนของขุนภักดีอากร และเรือเองลิของขุนวิฑานาพิรม⁽¹⁴⁾ จนถึงขนาดกัปตันเฮนรี เบอร์นี่เห็นแล้วพูดว่า หากเราเห็นเรือจอดอยู่ในแม่น้ำเจ้าพระยา 70 ลำ จะเป็นเรือของรัฐบาล 2 ลำ ของขุนนาง 20 ลำ ส่วนอีก 48 ลำเป็นของพ่อค้าจีนที่แวะมาค้าขายระหว่างไทย-จีน⁽¹⁵⁾ ล้วนสนับสนุนปรากฏการณ์ฯ เมีต้นตัวของการค้าโดยระบบเอกชนได้อีกส่วนหนึ่งด้วย

ขอบเขตช่วงเวลาของงานศึกษาชิ้นนี้ เป็นช่วงก่อนเปิดท่าเรือชานโถวของเมืองชานโถวในปีพ.ศ. 2403 (1860) ท่าเรือที่สำคัญในช่วงนี้ จึงอยู่ที่จางหลินของอำเภอเจียงหย่ายในเขตเฉาซาน ซึ่งคนส่วนใหญ่เป็นแต่จี๊ว เขตเฉาซานนี้อยู่ใต้มณฑลฝูเจี้ยน และเหมือมณฑลกว้างตง เล็กน้อย ที่จางหลินเป็นจุดบรรจบของแม่น้ำหวนเจียงกับทะเล การให้ความสำคัญต่อท่าเรือจางหลินนี้ ผู้วิจัยมีความเห็นและเหตุผลตรงกับของนักวิจัยฝ่ายจีน นั่นคือเห็นว่าการค้าระหว่างไทย-จีนนั้น ทางรัฐบาลจีนถือว่าเรือของไทยที่ทำการค้ากับจีนอยู่ในฐานะเดียวกับเรือสำเภาของจีน โดยเฉพาะเมื่อสำเภาไทยที่มีลูกเรือ ผู้ควบคุมเรือ และยิ่งไปกว่านั้นคือมีขุนนางพ่อค้าไทยเชื้อสายจีนเป็นผู้ดำเนินการค้าและการขนส่ง รวมถึงการเป็นนายหน้าดำเนินการแทนเจ้านายและขุนนางไทย อีกทั้งเรือไทยเหล่านี้ก็ออกแบบสร้างอย่างเดียวกับเรือของจีน (เรือหัวแดงเรือหัวเขียว)*

* น่าสังเกตว่าในสมัยรัชกาลที่ 2 ก็มีการสร้างเรือกำปั่น (เป็นเรือใบแบบตะวันตก) ใช้ในการค้าเหมือนกันเรือสำเภา (เรือแบบจีน) ส่งไปค้าขายยังประเทศอื่น ๆ เช่น อินเดีย บินัง สิงคโปร์ มาเก๊า และเมืองท่าที่ไม่ได้อยู่ภายใต้การบริหารของจีน

ยอมถือว่าการค้าของไทยและทั้งนี้ก็เพื่อต้องการยืนยันสิทธิประโยชน์ที่ได้รับจากฝ่ายจีน จนกระทั่งจีนถูกบังคับให้เมืองท่าตามสนธิสัญญาหนานจิง ยอมให้เรือชาติตะวันตกได้รับสิทธิเท่ากับเรือของคนจีน การค้าของคนพื้นเมืองของจีนอยู่ในฐานะเท่าเทียมกัน และอยู่ภายใต้การควบคุมในลักษณะเดียวกัน เพราะฉะนั้น เรือไทยจึงมิได้ถูกจำกัดอยู่เฉพาะที่เมืองกวางตุ้งเท่านั้น แม้เราจะเคยทราบมาว่าถ้าเป็นการค้าสำเภของเอกชน ทางจีนจะยอมให้ค้าขายกันได้เฉพาะที่เมืองกวางเจา⁽¹⁶⁾ เรามักจะรู้สึกกันว่ากวางเจาเป็นหัวใจของการค้ากับต่างประเทศทั้งหมดของจีน แต่สำหรับกรณีเฉพาะอย่างเรือไทยตามเหตุผลที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ไม่อาจจะนำระเบียบข้อบังคับเมืองกวางเจา (Canton System) ตามความเข้าใจและการได้รับปฏิบัติของชนชาติตะวันตกจากรัฐบาลจีน ซึ่งกำหนดว่าเรือของต่างชาติจะต้องถูกจำกัดอยู่แต่ที่เมืองกวางเจา และอยู่ภายใต้การควบคุมสอดส่องของด่านภาษีทางทะเลแห่งเมืองกวางเจา มาใช้ด้วยได้

เจนนิเฟอร์ เวย์น คุชแมน ได้ศึกษาเรื่องการค้าสำเภา และพยายามจะหาหลักฐานและตัวอย่างของการเดินเรือที่ไปลึกกว่าเมืองกวางเจา เธอค้นคว้าได้ว่าไปถึงมณฑลจี๋เกียงและเกียวสู ซึ่งอยู่เหนือผู้เขียนขึ้นไปอีก (โปรดดูรูปที่ 1 แผนที่ชายฝั่งประเทศจีนตอนใต้ แสดงเมืองท่าต่าง ๆ ที่มีเรือสินค้าไปแหวะในการค้าระหว่างไทย-จีน) และยืนยันว่า “เมืองท่าที่ทำการค้าขายกันมากที่สุดคืออาณาบริเวณเฉาโจว ซึ่งอยู่เหนือขึ้นไปแทนที่จะเป็นเมืองกวางเจาเอง”⁽¹⁷⁾

จากการที่เมืองท่าในเขตของแต้จิ๋วเป็นเมืองท่าที่สำคัญในการค้าขายระหว่างไทย-จีน จึงอาจกล่าวได้ว่า โอกาสของคนแต้จิ๋วที่เข้ามาทำงานเป็นกุลิ คนทำงานในเรือ และพ่อค้า จึงมีมากกว่าคนกลุ่มภาษาอื่น เป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่จะอธิบายได้ถึงการอพยพหลังไหลเข้ามาเป็นจำนวนมากกว่าคนจีนกลุ่มอื่น ๆ โดยการโดยสารมากับเรือสำเภาล่องกลับจากเมืองท่าของจีน ซึ่งเป็นธุรกิจจัดหาแรงงานซึ่งเจ้าของเรือสำเภาดำเนินการควบคู่ไปกับการค้าขายสินค้า

2.1 สินค้าระหว่างไทยกับเฉาซ่าน

ประเทศไทยมีบทบาทสำคัญในการค้ากับจีนตรงที่ไทยเป็นศูนย์รวมสินค้าพื้นเมืองต่าง ๆ ที่ผลิตได้ในแหลมมลายูและแผ่นดินใหญ่เหนือขึ้นไป ในขณะที่มะละกาและสิงคโปร์เป็นศูนย์กลางกระจายสินค้าที่ผลิตในยุโรปและอินเดีย พ่อค้าที่ต้องการของป่าอันเป็นผลผลิตจากดินแดนตอนใน (hinterland) จึงให้ความสนใจแก่ไทย อย่างไรก็ตามลักษณะการแลกเปลี่ยนสินค้าของไทยกับจีนจะต่างกันตรงที่สินค้าจากจีนมักเป็นผลิตภัณฑ์สำเร็จรูป แต่สินค้าจากไทยมักเป็นวัตถุดิบและอาหารสำเร็จรูป ข้าวเป็นสินค้าที่จีนต้องการมากที่สุด⁽¹⁸⁾ ไทยได้เปรียบประเทศคู่ค้าอื่น ๆ ของจีน เพราะกฎระเบียบต่าง ๆ ทั้งสองฝ่ายต่างลดหย่อนผ่อนปรนเกี่ยวกับการเข้าเทียบท่าและการขนส่งสินค้าให้แก่กัน พ่อค้าชาวจีนจำนวนมากมีบทบาทในการขยายการค้ากับไทย การที่จีนต้องการข้าวจากไทยและลดหย่อนไม่เก็บภาษีข้าวในสมัยราชวงศ์ชิงตอนท้าย ๆ ยิ่งทำให้การค้าระหว่างสองประเทศขยายตัวอย่างมาก นอกจากจะค้ากับจีนโดยตรงแล้วไทยยังส่งสินค้าบางส่วนไปยังสิงคโปร์ และสินค้าเหล่านี้ถูกส่งต่อไปยังจีน จีนยังถือว่าตลาดสินค้าจากดินแดนตอนในสำคัญสำหรับจีนมากกว่าตลาดสินค้าจากยุโรป ดังข้อความที่ว่า

“พวกเขา (คนจีน) จะประกาศเสมอว่า พวกเขาพิจารณาเห็นว่า การค้าขายของจีนกับหมู่เกาะอินโดจีนนั้นเหนือชั้นกว่ามาในทุกประเทศ เมื่อเทียบกับการค้ากับพวกยุโรป”⁽¹⁹⁾

ในบรรดาสินค้าที่ไทยขายให้จีน ชาวจีนมีความสำคัญลำดับหนึ่ง รองลงมาคือ ไม้สัก ฝ้าย พริกไทย น้ำตาลทราย ส่วนสินค้าที่จีนขายให้ไทยคือสินค้านานาพรรณ ได้แก่ เครื่องเคลือบ เครื่องปั้นดินเผา ผ้าฝักและผลไม้แห้ง ผลไม้ดอง ฯลฯ เราอาจสรุปข้อมูลเกี่ยวกับสินค้าที่ทั้งสองฝ่ายขายให้แก่กันในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2 สินค้าออกต่างๆ ของประเทศไทยและประเทศจีน ที่ส่งไปขายให้กันและกัน ระหว่างปี พ.ศ. 2343-2393⁽²⁰⁾

ผลิตภัณฑ์จากประเทศไทย	ผลิตภัณฑ์จากประเทศจีน
เปลือกไม้	ของโหว้เจ้าและใช้ในการประกอบพิธี
กำยาน	เครื่องเคลือบจีน
หมาก	ภาชนะที่ทำด้วยทองแดง ทองเหลือง
กะปิ	ผ้าดำ (เสื่อตัวยาวถึงเท้าแบบจีน)
กระดุกสัตว์	เครื่องปั้นดินเผา (ชาม ขวด โห)
กระวาน	พัด
ฝ้าย	อาหารแห้ง, ดอง
เบาะและเสื่อ	เครื่องแก้ว
ปลา	เครื่องโลหะ (เครื่องครัว เครื่องมือ ตะเกียง)
ธง	ผ้าฝ้ายสีเหลืองอมน้ำตาลที่ทนทาน
หนังสัตว์	กระดาศ
งาช้าง	สินค้าที่ทำด้วยไหมเป็นชิ้น
พริกไทย (ดำ)	หิน กระเบื้องมุงหลังคา เสาคิน
ข้าว	ของเล่น
รองเท้า (แบบจีน)	ร่ม
น้ำตาล	สินค้าเบ็ดเตล็ด
ดีบุก	
ไม้ (กฤษณา, มะเกลือ, แดง, จันทน์, ฝาง)	

ที่มา : เจนนิเฟอร์ เวย์น คุษแมน, การค้าทางสำเภวจีน-สยามยุคต้นรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528) หน้า 64, 65, 74 และ 72

2.2 การค้าไทย-เฉาซาน ในสมัยธนบุรี 2310-2325 (1767-1782)

สำหรับการค้าในสมัยธนบุรี พ่อค้าแต่จิวเป็นกลุ่มที่ได้รับการต้อนรับอย่างดี เพราะพระเจ้าตากสินทรงมีพระบิดาเป็นชาวแต่จิว พ่อค้าชาวขกเกี้ยนจึงมีบทบาทในทางภาคใต้ของไทยมากกว่าในภาคกลาง การที่ชาวจีนหันมาให้ความสำคัญกับไทยมากกว่าประเทศอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นเพราะเกิดแรงผลักดันหลายประการ ประการแรกได้แก่ การที่ชาวดัทช์ในปัตตาเวีย (ชวา) จำกัดจำนวนชาวจีนที่ทำงานกับบริษัทอีสต์อินดีสเหลือเพียง 3,000 คน ในช่วงปี 2283 (1740) ต่อมาในปี 2318 (1775) สเปนในหมู่เกาะฟิลิปปินส์ก็สั่งเนรเทศชาวจีนที่ไม่เข้ารีตทั้งหมดออกจากประเทศ การผลักดันจากสองแห่งนี้ทำให้ชาวจีนต้องมองหาแหล่งค้าขายใหม่ อย่างไรก็ดี แรงบีบบังคับจากชาวยุโรปเจ้าอาณานิคมไม่ประสบความสำเร็จ เพราะบริษัทเหล่านั้นต้องการพ่อค้าคนกลาง แต่เมื่อพระเจ้าตากสินกู้เอกราชได้และไทยปลอดสงครามจากพม่าชั่วระยะหนึ่ง ชาวจีนก็พอใจที่จะค้าขายกับไทย เพราะไทยไม่มีนโยบายเลือกปฏิบัติต่อคนจีนรุนแรงเท่าเจ้าอาณานิคมอื่น ๆ ในภูมิภาค ชาวจีนได้เข้ามามีบทบาทในการสร้างบ้านแบ่งเมืองหลังจากที่กรุงศรีอยุธยาถูกทำลายไป ดังที่เลเนบาทหลวงชาวฝรั่งเศสสมัยนั้นได้กล่าวไว้

“The Chinese have put gold and silver into circulation in Siam, and it is to their industry that one owes the prompt recovery of this kingdom. If the Chinese were not so eager for gain, there could be neither silver nor money in Siam”⁽²¹⁾

พระเจ้าตากสินทรงสั่งซื้ออิฐและวัสดุก่อสร้างจำนวนมากจากเฉาโจว และยังได้สั่งซื้อโลหะได้แก่ เหล็ก ทองแดง เงิน เพื่อใช้ทำอาวุธ ตลอดจนปืนใหญ่อีกด้วย

เป็นที่น่าสังเกตว่านอกจากผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ แล้ว “ผู้โดยสารเป็นสินค้าเข้าที่มีค่าสูงที่สุดที่ส่งเข้ามายังประเทศสยาม⁽²²⁾ เมืองจางหลินเป็นเมืองท่าใหญ่ในเขตเฉาโจวในสมัยนั้น ชาวแต่จิวจำนวนมากก็เดินทางมากับเรือสำเภา ในปี 2383 (1820) ชาวแต่จิวจ่ายเงินประมาณ 6 เหรียญสเปน (เท่ากับหนึ่งปอนด์ครึ่ง) เพื่อเดินทางจากจางหลินมาถึงกรุงเทพฯ⁽²³⁾ นอกจากทรัพยากรมนุษย์ที่กลายเป็นสินค้าเข้าแล้ว เฉาโจวยังเป็นแหล่งผลิตสินค้าออกที่มีชื่อเสียง ได้แก่ ของดอง ของแห้งต่าง ๆ จากการสำรวจข้อมูลภาคสนามในเฉาซาน ชาวแต่จิวยืนยันว่าแหล่งผลิตสินค้าที่ชาวไทยรู้จักกันดีมีดังนี้

เต้าเจี้ยว	จากอำเภอ	ไผ่ลิ่ง
ซีอิ้ว	-	เก็กเอี้ย
น้ำตาล	-	เตี้ยอัน
น้ำปลา	-	เหยี่ยวเพ็ง
ผักดอง	-	เตี้ยอัน
เครื่องกระป๋องและโอ่ง	-	ตำบลบึงโคย อำเภอเตี้ยอัน

2.3 การค้าไทยเฉาซานในสมัยรัตนโกสินทร์

ในรัชสมัยพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงเห็นประโยชน์ที่ได้จากการค้าสำเภาตั้งแต่สมัยพระเจ้าตากสิน จึงทรงทำนุบำรุงการค้าสำเภาให้เติบโตยิ่งขึ้น ได้ทรงแนะนำให้กรมพระราชวัง บวรมหาสุรสิงหนาท-พระอนุชาค้าสำเภาเพื่อหารายได้มาเลี้ยงดูคนในบังคับบัญชาอีกด้วย⁽²⁴⁾ เมื่อมีการย้ายราชธานีมาอยู่ที่กรุงเทพฯ และย้ายชาวจีนไปอยู่บริเวณสาเพ็งนั้น ชาวจีนส่วนใหญ่ที่ย้ายไปเป็นชาวแต่จิวจากอำเภอเฉิง-ห่าย⁽²⁵⁾

ในสมัยรัตนโกสินทร์นี้ การค้ากับจีนยังคงขึ้นอยู่กับกรมท่าซ้าย ซึ่งสังกัดกรมพระคลังเช่นเดิม แต่ฐานะของกรมท่าซ้ายสูงขึ้นเนื่องจากรับผิดชอบปริมาณการค้าขายมากขึ้น บรรดาข้าราชการชั้นสูงและพระราชวงศ์ต่างก็แต่งสำเภาออกไปค้า ในช่วงปี 2333 (1790) และ 2343 (1800) เกิดภัยธรรมชาติประชาชนอดอยากในเขตเฉาโจว ชาวแต่จิวจำนวนมากจึงอพยพมาประเทศไทย เป็นกลุ่มที่เพิ่มจากกลุ่มเดิมที่เป็นพ่อค้าที่เป็นเกษตรกร พวกนี้ได้กระจัดกระจายไปอยู่ในชนบท เช่น จันทบุรี บางปะกง บริเวณลุ่มแม่น้ำท่าจีน แม่งล่อง และเจ้าพระยา⁽²⁶⁾ และลงมือเพาะปลูกพริกไทย อ้อย

ในแง่นโยบาย แบบแผนการค้าของไทยกับจีนในช่วงนี้ได้เปลี่ยนไป เนื่องจากปริมาณการค้าสำเภาเพิ่มขึ้น และบางครั้งพ่อค้าจีนบางรายก็ลักพาเรือสำเภาของราชสำนักไทยไป ตลอดจนมีโจรสลัดปล้นเรือสำเภาในน่านน้ำทะเลกว้างตั้ง พระเจ้าเจียซิงแห่งราชวงศ์ชิงจึงได้ประกาศห้ามมิให้พ่อค้าและลูกเรือชาวจีนเดินเรือสำเภาให้แก่ราชสำนักไทย ในปี 2350 (1807)⁽²⁷⁾ รัชกาลที่ 1 ได้ทรงจัดส่งคณะทูตพร้อมเครื่องบรรณาการไปถวายพระเจ้าเจียซิงในปีเดียวกันนั้น ได้มีข้อกำหนดให้ราชสำนักไทยแต่งสำเภามาค้าต่อไปได้ โดยใช้พ่อค้าและลูกเรือชาวไทย ข้อกำหนดนี้เป็นผลจากการที่ราชสำนักไทยใช้เรือสำเภาที่แต่งเครื่องบรรณาการไปถวายราชสำนักจีนเพื่อประโยชน์ทางการค้ามากกว่ามุ่งผลทางการทูต ทำให้ฝ่ายจีนเริ่มใช้มาตรการเข้มงวดขึ้น อย่างไรก็ตาม เนื่องจากราชวงศ์ชิงอ่อนอำนาจลงในตอนท้าย อำนาจบังคับบัญชาและตรวจสอบให้ทางการจีนปฏิบัติตามข้อกำหนดก็ไม่มีประสิทธิภาพประกอบกับข้าราชการของฝ่ายจีนเองก็หวังผลประโยชน์ส่วนตน ข้อกำหนดนี้ยังไม่ได้มีการปฏิบัติอย่างเคร่งครัด นอกจากนั้นฝ่ายพ่อค้าจีนเองก็เห็นประโยชน์ของการเดินสำเภาไปค้ากับไทยโดยไม่ต้องรอสำเภาจากไทยอีกด้วย⁽²⁸⁾ อย่างไรก็ตามอาจถือได้ว่าการค้าในระบบสำเภาบรรณาการถึงจุดซบเซาในระบุนี้อย่างเห็นได้ชัด และการค้าสำเภาในเชิงพาณิชย์ก็เกิดขึ้นอย่างเต็มรูปในช่วงหลังศตวรรษที่ 18

เมื่อเริ่มรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ การค้าสำเภากับจีนยังคงดำเนินต่อไป เพราะเป็นรายได้สำคัญของพระคลัง ได้มีการแต่งเรือบรรณาการไปถึง 13 ครั้ง ชาวแต่จิวเป็นกำลังสำคัญในการค้านี้ ในการค้าสินค้าบางอย่างที่เป็นที่ต้องการมากและหายาก ราชสำนักจะผูกขาดการค้าแต่ผู้เดียว การค้าสำเภาของไทยได้ขยายไปยังเมืองต่าง ๆ ในอ่าวไทยตั้งแต่บางปะกงจดจันทบุรีรวมถึงเกาะกงด้วย และยังขยายเข้าไปในเขมรและโคชินไชน่า ตลอดจนหมู่เกาะต่าง ๆ เช่น มะละกา กลันตัน ฯลฯ พ่อค้าจากตะวันตกเริ่มเข้ามามีบทบาทในการค้าในภูมิภาค แต่ได้รับการปฏิบัติต่อโดยราชสำนักไทยต่างไปจากพ่อค้าจีน เพราะพ่อค้ายุโรปถูกเรียกเก็บภาษีมากมายหลายอย่าง

ในรัชกาลที่ 3 ชาวจีนโดยเฉพาะชาวแต้จิ๋วไม่ได้มีบทบาทแต่เพียงในการค้า แต่ได้ทวีบทบาทในด้านการเป็นเจ้าของนาชาวนายากร และเป็นแรงงานด้วย ได้มีการตั้งสำเภานำเครื่องบรรณาการไปให้ราชสำนักที่ปักกิ่งปีเว้นปีเว้นปี เพื่อรักษาสัมพันธ์ไมตรีทางการค้า (แต่เดิมส่งไปทุกสามปี) การค้าสำเภาคับคั่งถึงขนาดที่มีลลอคหนึ่งเ็นคณะของร้อยเอกเบอร์นี้บันทึกไว้ว่า เขาได้เห็นเรือสำเภาถึง 150 ลำรวมน้ำหนักมากกว่า 25,000 ตัน จอดอยู่พร้อม ๆ กันริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ข้อมูลของจีนระบุว่าเรือสำเภาจากกว้างตงที่เดินทางมาประเทศไทยในปี 2374 (1831) เป็นเรือจากเฉาโจวจำนวน 300 ลำ จากเรือทั้งหมด 846 ลำ⁽²⁹⁾ ชาวยังคงเป็นสินค้าที่สำคัญมาตลอดเพราะข้าวจากไทยมีราคาถูกกว่าที่จีน และคนจีนถือเป็นข้าวคุณภาพดี

ในระยนี้ชาวจีนจำนวนมากอพยพมาประเทศไทย ประมาณว่าในปี 2392 (1849) มีชาวจีนถึง 1.110.000 คน ในจำนวนประชากรของไทย 3.653.150 คน⁽³⁰⁾ ประมาณว่าในรัชกาลที่ 3 สมัยเดียวมีคนจีนมากกว่า 250.000 คนอพยพเข้ามา คนเหล่านี้ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบเศรษฐกิจไทย เพราะทำให้เกิดการผลิตแบบอื่นนอกเหนือไปจากการผลิตในรูปแบบแรงงานเกณฑ์จากไพร่ ซึ่งเป็นการผลิตแบบเดี่ยวแต่ดั้งเดิม การผลิตแบบใหม่คือการผลิตโดยแรงงานอิสระ เพื่อเศรษฐกิจแบบเงินตรา ชาวจีนซึ่งไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงานเป็นผู้ผลิตรายใหม่ ที่ทวีความสำคัญขึ้นเรื่อย ๆ คนเหล่านี้ได้นำเทคโนโลยีมากับตนพร้อมกับเรือสำเภา และใช้เทคโนโลยีเหล่านั้นผลิตสินค้าที่คนไทยต้องการ ได้แก่ ช่างต่าง ๆ เช่น ทำจอบ เสียม หม้อ กระทะ ตลอดจนงานฝีมือ เช่น ช่างเงิน ช่างทอง ในที่สุดก็เกิดเป็นกลุ่มพ่อค้าช่างผู้ประกอบการอื่น ๆ ซึ่งรวมกันเป็นชนชั้นใหม่ในสังคมไทย มัลลอคยืนยันว่า รัฐบาลไทยสมัยนั้นพอใจจะว่าจ้างชาวจีนมาเป็นแรงงานมากกว่าใช้ไพร่ เพราะมีความสามารถและมีความอดทนมากกว่า

อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่า การค้าระหว่างไทย-จีนนี้มีได้เป็นการส่งสินค้าที่มีความสำคัญต่อการอุดหนุนของประเทศไปขายให้แก่กันแต่อย่างเดียว สินค้าที่จีนส่งมามากจะเป็นสินค้าประเภทของฟุ่มเฟือย เช่น เครื่องเคลือบดินเผา ผ้าปัก ตลอดจนผ้าสีชนิดต่าง ๆ และของกินของใช้ที่จำเป็นสำหรับชุมชนจีนในเมืองไทย ได้แก่ เครื่องดองของเค็ม เช่น ผักดองชนิดต่าง ๆ โดยเฉพาะหัวไชโป้ว และผลไม้เค็มต่าง ๆ ส่วนสินค้าที่ไทยส่งไปส่วนใหญ่เป็นพวกข้าว เครื่องเทศ ไม้เนื้อแข็ง ตะกั่ว ดีบุก ข้าวเป็นสินค้าที่ทำให้เกิดการเก็งกำไรสูง เพราะข้าวเป็นสินค้าต้องห้ามของเมืองไทยก่อนสมัยการเปิดประเทศด้วยสนธิสัญญาเบาริ่ง อีกด้านหนึ่งนั้นตลาดข้าวก็ขึ้นอยู่กับการผลิตของจีนเอง ปีใดที่จีนอดอยากขาดแคลน หากเรือสำเภานำข้าวเข้ามาขายทางจีนก็ยินยอมอนุญาตให้ลดหย่อนค่าระวางเรือและภาษีสินค้าอื่น ๆ ที่นำมาด้วย หากข้าวถูกส่งไปมากตลาดซึ่งมีสต็อกข้าวอยู่เต็มที่แล้วก็จะล้นเป็นผลให้พ่อค้าคนกลางขาดทุน หากเหตุการณ์กลับกัน พ่อค้าคนกลางก็จะได้กำไรอย่างสูงสุดเช่นกัน

นอกจากการเก็งกำไร ซึ่งเป็นเสน่ห์หรือเครื่องผูกพันระหว่างการค้าไทย-จีนแล้ว การลดหย่อนผ่อนให้กันในการค้าและการพลิกแพลงทางด้านเศรษฐกิจ ก็เป็นเครื่องผูกพันระหว่างการค้าไทย-จีนอีกอย่างหนึ่งด้วย ความอุดมสมบูรณ์ของไทยทางด้านทรัพยากรธรรมชาติเมื่อนำมาแปรรูปแล้ว จะเป็นที่ต้องการของชนชาติตะวันตกยิ่ง ใดย่างนำตาลทรายซึ่งเป็นสินค้าแปรรูปจากวัตถุดิบคือ อ้อย เป็นต้น เป็นความต้องการของตลาดโลก หากไทยยังไม่พร้อมจะเผชิญหน้าโดยตรงกับคนชาติตะวันตก ด้วยคุณสมบัติที่

เหมาะสมและพร้อมกว่า จีนจึงได้เข้ามามีบทบาทและหน้าที่เป็นตัวกลางการค้าน้ำตาลทรายของไทย อุตสาหกรรมน้ำตาลทรายซึ่งอยู่ภายใต้การดำเนินงานของคนจีนอย่างครบวงจร จึงเป็นอุตสาหกรรมแปรรูปชนิดแรกของไทย และสามารถส่งเป็นสินค้าออกที่ทำรายได้มากกว่าข้าวซึ่งเป็นสินค้าที่มีการเก็บกำไรสูงในการค้าระหว่างไทย-จีน ขณะนั้น ความลดย่อนผ่อนปรนในเรื่องภาษีและระบบการค้าระหว่างไทย-จีน ซึ่งไทยไม่มีให้พ่อค้าชาติตะวันตกอื่นนอกจากพ่อค้าจีน ส่งผลให้พ่อค้าจีนยังมีบทบาทในฐานะตัวกลางรับน้ำตาลทรายของไทยไปรอให้ฝรั่งชาติอื่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งสหรัฐอเมริกาลูกค้ารายใหญ่มารับซื้ออีกทอดหนึ่งจากเมืองท่าของจีน

ในทางกลับกัน การลดย่อนผ่อนปรนที่ไทยมิได้มีต่อประเทศคู่ค้าโดยเสมอภาคกันนี้ ทำให้ผู้เสียเปรียบต้องเรียกร้อง ด้วยเหตุนี้ไทยจึงถูกบีบคั้นให้ต้องทำสนธิสัญญากับประเทศอังกฤษ ในปี พ.ศ. 2369 (1826) เรียกว่าสนธิสัญญาเบอร์นี เพื่อกำกับให้ไทยมีระบบการค้าที่แน่นอนต่อชาติตะวันตก สนธิสัญญาฉบับนี้กระทบกระเทือนวิธีการหารายได้เข้าท้องพระคลังด้วย และย่อมกระทบโดยตรงต่อผลประโยชน์และบทบาทของคนจีนในฐานะพ่อค้าคนกลาง ตลอดจนคนจีนที่มีอาชีพอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นมาเพื่อรองรับกระบวนการค้าต่างประเทศ มิตรประเทศคู่ค้าไทย-จีนจึงต้องใช้วิธีพลิกแพลงทางด้านเศรษฐกิจเพื่อยังผลประโยชน์ร่วมกันต่อไปในระหว่างที่ยังไม่มีการเปิดการค้าเสรีอย่างกว้างขวางและเป็นทางการ ระบบเจ้าภาษีนายอากร ซึ่งเป็นการผูกขาดทางการค้าโดยเอกชนที่รัฐเป็นผู้เลือกขึ้นมา และเป็นระบบตอบแทนและเอื้อประโยชน์ให้แก่กลุ่มคนจีนโดยเฉพาะเป็นกลุ่มพ่อค้า จึงถูกกำหนดขึ้นมา

การค้าระหว่างไทย-จีนทำให้เกิดความตื่นตัวในด้านการประกอบอาชีพของประชากร เพื่อรองรับกระบวนการค้าต่างประเทศ ระบบเศรษฐกิจแบบเดิมถูกท้าทายให้ต้องเปลี่ยนแปลงด้วยวิธีการค้าและผลกระทบของความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างไทย-จีน ทำให้กลุ่มผู้นำรัฐไทยซึ่งมีประสบการณ์เรื่องระบบการค้ามาแต่เดิม ระบุระมาณการอิทธิพลของชาติตะวันตกอย่างล้าลึก และช่วยในการตัดสินใจเรื่องนโยบายการค้าต่างประเทศของไทยต่อไปด้วย

โดยสรุปแล้ว การค้าระหว่างไทยกับเจ้าโจวรุ่งเรื่องถึงขีดสุดในช่วงปี 2373 (1830) และหลังจากนั้นก็เริ่มลดลง สาเหตุของความซบเซาเกิดจากอิทธิพลของการค้าจากยุโรปที่เริ่มสอดแทรกเข้ามาอย่างแรง การที่ราชสำนักไทยได้อาศัยรายได้จากการค้าต่างประเทศกับจีนเป็นรายได้หลักทำให้เศรษฐกิจไทยต้องพึ่งพาการค้าต่างประเทศอย่างมาก เมื่อเจ้าอาณานิคมยุโรปเข้ามาแทรกแซงตลาดในภูมิภาค การค้าต่างประเทศของไทยก็ได้รับผลกระทบกระเทือนไปด้วย รัชกาลที่ 3 ทรงแก้ปัญหาด้วยการเก็บภาษีภายในเพิ่มเพื่อชดเชยกับรายได้ที่ลดลงจากการค้าสำเภา ในขณะเดียวกัน แม้ว่าพระมหากษัตริย์ไทยจะมีได้ให้อภิสิทธิ์แก่พ่อค้ายุโรปเหมือนที่ได้ให้แก่พ่อค้าจีน แต่พ่อค้าชาวยุโรปยังเดินทางมาถึงพร้อมด้วยอิทธิพลทางการเมืองก็เริ่มบีบให้รัฐบาลไทยต้องยอมรับ ในที่สุดการบีบคั้นนี้ก็ได้เป็นที่มาของสนธิสัญญาเบริง ซึ่งเซ็นในปี 2398 (1855) ในรัชกาลที่ 4 และเป็นตัวกำหนดแนวทางเศรษฐกิจไทยต่อมา การเกิดขึ้นของเมืองท่าเปิดในจีนตามสนธิสัญญาหนานจิง หลังจากที่จีนแพ้อังกฤษในสงครามฝิ่นระหว่างปี 2382-2385 (1839-1842) การ

กำหนดให้ฮ่องกงเป็นเมืองท่านานาชาติ และการเติบโตของท่าเรือสิงคโปร์ทำให้รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างยุโรป (โดยเฉพาะอังกฤษ) กับจีนที่เคยมีไทยเป็นตัวกลางป้อนสินค้าให้ต้องเปลี่ยนไป อังกฤษสามารถติดต่อกับจีนได้โดยตรง การค้าระหว่างไทยกับจีนในรูปแบบนี้จึงซบเซาลง เหลือเพียงการค้าโดยตรงและการค้าในภูมิภาคเท่านั้น

บุคคลและตระกูลแต่จิวที่มีบทบาทในการค้าและการปกครอง

ชาวจีนที่เริ่มมีบทบาทสำคัญในการค้าระหว่างไทยกับจีนมีสองกลุ่ม คือ กลุ่มที่เป็นคหบดี และกลุ่มที่เป็นเจ้าหน้าที่ท่าเรือ กลุ่มคหบดีคือ เจ้าของเรือสำเภานาขนาดใหญ่ที่แล่นค้าขาย มักจะมีหน้าที่สั่งซื้อสินค้าตามความต้องการของทั้งสองฝ่ายคือจีนและไทยด้วย แต่คนเหล่านี้มักว่าจ้างให้ผู้อื่นดำเนินธุรกิจซื้อขาย เจ้าของเรือขนาดย่อมที่มีฐานะปานกลางจึงจะดำเนินการเองตลอดจนเป็นนายเรือด้วยตนเอง ส่วนกลุ่มเจ้าหน้าที่คือพวกท่าเรือ พวกนี้รับผิดชอบเกี่ยวกับการค้า ค่าภาษี และค่าเทียบท่า มีความรอบรู้เฉลียวฉลาดและชำนาญ กลุ่มที่เป็นลูกเรือไม่มีบทบาทสำคัญอย่างใด ส่วนใหญ่เป็นชาวนาและคนยากจนที่แสวงหาเส้นทางทำมาหากินใหม่ อยากรักตาม ชาวจีนอพยพที่มาปักหลักในเมืองไทยก็ประกอบด้วยทั้งสามกลุ่มดังกล่าว

กัปตันเรือสำเภา เรียกชื่อเป็นภาษาจีนทางเหนือว่าเหล่าต้า (ตรงกับคำว่าล่าต้า) แต่ในภาษาแต่จิวเรียกจวนจู้ หรือจุนจู้⁽³¹⁾ จะเป็นผู้จัดการในเรื่องการเงินด้วย และแทบไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเดินเรือ กัปตันจะไม่ได้รับค่าจ้างแต่ได้รับอนุญาตให้ขนสินค้าส่วนตัวไปขายได้ 100 ทาบ และให้เก็บค่าโดยสารจากผู้โดยสารที่เดินทางมากับเรือ เจ้าหน้าที่เรือระดับรองลงมาจะได้สิทธิ์ลดหลั่นกันไป

ในบรรดาชาวจีนที่เป็นคหบดีที่ทำการค้าและมีชื่อเสียงถูกกล่าวถึงในสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น ส่วนใหญ่มักเป็นจีนฮกเกี้ยน ซึ่งได้มาทำการค้าตั้งแต่ปลายสมัยกรุงศรีอยุธยามากกว่าจะเป็นจีนแต่จิว คุชแมนได้กล่าวถึงคนจีนฮกเกี้ยน 2 คน ชื่อหยางไฮวและหยูจิ้งที่ได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยจากพระมหากษัตริย์ไทยในการค้าสำเภาแทนพระองค์ นอกจากนั้นยังมีพ่อค้าจากกวางตุ้ง (ซึ่งน่าจะเป็นชาวแต่จิว) อีกผู้หนึ่งชื่อเงิน คุน-วัน ที่ได้รับความไว้วางใจเช่นกัน ข้อมูลของคุชแมนมาจากหนังสือความทรงจำของข้าหลวงมณฑลฮกเกี้ยนชื่อ จาง ชื่อ เจิง ซึ่งบันทึกไว้ในปี 2353 (1810) ปีดังกล่าวจะตรงกับต้นรัชสมัยรัชกาลที่สองแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และรัชสมัยของพระเจ้าเจียงขิงของราชวงศ์ชิงของจีน

ย้อนกลับไปสมัยธนบุรีก็มีชาวจีนฮกเกี้ยนมาจากเมืองจางโจว ชื่อ อุ๋หยาง ได้อพยพมาตั้งหลักแหล่งที่เมืองสงขลา และได้สัมปทานรังนก ในปี 2318 (1775) อุ๋หยางได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองสงขลา และได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงสุวรรณสมบัติศิริ เป็นต้นตระกูล ณ สงขลา สืบต่อมา

ในสมัยกรุงธนบุรี พ่อค้าชาวแต่จิวที่ได้ทำการค้าและมีความสัมพันธ์กับราชสำนักไทย ได้แก่ อ่องไหล่หู (Ong Lai-hu) และบุตรคนโตของอ่องไหล่หู ชื่อ มัวเส็ง (Mua Seng) ได้รับใช้พระเจ้าตากสินด้วยความจงรักภักดี ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงอภัยพานิช มีสิทธิ์ส่งเรือสำเภา 10-15 ลำไปค้ากับกวางตุ้งในนามกษัตริย์ไทย และมีสิทธิ์ต่อเรือได้เอง บุตรอีกคนหนึ่งชื่อ จีนเรือง (Chin Ruang) เป็น

เศรษฐีอยู่ที่จันทบุรี ภายหลังได้พระราชทานบรรดาศักดิ์เช่นกัน มีชาวแต่จิวอีกผู้หนึ่ง ชื่อ หลิน ทู (Lin Ngou) หรือ หลิน วู (Lin Wu) เป็นคนแซ่เดียวกับพระมเหสีของพระเจ้าตามสิน ก็ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระพิไชยวาริ รับผิดชอบเรื่องสำเภากลาง ชาวจีนแต่จิวอีกผู้หนึ่ง คือ จิน กุน เป็นหลานชายของอ๋อง เฮงจวน (Ong Heng-Chuan) และบุตรของจิงกู่ยี้ ได้รับแต่งตั้งเป็นกรมท่าซ้าย แต่ได้ลาออกไปทำการค้า อย่างไรก็ตาม ขุนนางจีนผู้นี้ถูกบังคับให้ตัดผมเปียและเข้ารับตำแหน่งใหม่ในรัชกาลที่หนึ่งในที่สุดได้บรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยารัตนาธิเบศร์ในรัชกาลที่สอง⁽³²⁾ ซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไป

นอกจากชาวแต่จิวจะมีบทบาทในการค้าจนได้รับการแต่งตั้งเป็นขุนนางแล้ว พระเจ้าตากสินยังโปรดเกล้าฯ ให้ชาวแต่จิวบางคนเข้ารับใช้ในกิจการเมืองอีกด้วย ในปี 2314 (1771) เมื่อไปตีเมืองบันทายมาศ (Hatien) ได้ ทรงโปรดแต่งตั้งให้รองเจ้ากรมท่าซ้าย ชื่อ พระยาพิพิธ เลื่อนตำแหน่งเป็นพระยาราชเศรษฐีครองเมืองบันทายมาศ โดยมีทหารจีนจำนวนหนึ่งเป็นกองกำลัง⁽³³⁾

ชาวจีนอีกผู้หนึ่งซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นแต่จิวเพราะเคยรับใช้ใกล้ชิดพระยุคลบาทในสมัยธนบุรี คือ หน ในสมัยรัชกาลที่หนึ่งแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ได้รับราชการเป็นเจ้าพระยาพระคลัง (หน) และเป็นผู้แปลวรรณกรรมจีนเรื่องสามก๊ก⁽³⁴⁾

โดยปกติ คหบดีชาวจีนที่มาค้าขายและปักหลักในไทยจะถูกเรียกว่า “เจ้าลาว” คำว่าเจ้าลาวเป็นภาษาชกเกียน มาจากคำโจ้ซาน (Cho shan) ซึ่งแปลว่าคนร่ำรวย ใจบุญสุนทาน⁽³⁵⁾ คำนี้ต่อมาก็กลายเป็น “เจี๊สัว” เจ้าลาวคือเศรษฐีจีนที่ประสบความสำเร็จในเมืองไทยมีความสัมพันธ์กับราชสำนัก เจ้าลาวส่วนใหญ่จะยังไว้เปียและแต่งกายแบบจีน แม้จะได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์แล้ว ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น “เจี๊สัวเตากะทะ” ซึ่งเป็นชาวจีนชกเกียนเป็นผู้ที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดีถึงว่าร่ำรวยมาก เป็นต้นตระกูลไกรฤกษ์ ต่อมาได้บรรดาศักดิ์เป็นพระยาอินทราภรณ์ มีบุตรหญิงชื่ออำภาซึ่งเกิดจากภรรยาชาวจีน ได้นำบุตรถวายตัวในรัชกาลที่หนึ่ง ต่อมาได้เป็นเจ้าจอมในสมัยรัชกาลที่สอง เจ้าจอมอำภาได้ประสูติพระราชโอรสธิดาซึ่งต่อมาเป็นต้นราชสกุลหลายสกุล รวมทั้งราชสกุลปราโมช⁽³⁶⁾ ตัวอย่างนี้แสดงให้เห็นว่าคหบดีจีนได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ในการค้าและราชสำนักไทย และผสมกลมกลืนกับคนไทยอย่างไร

คหบดีแต่จิวที่สำคัญคนหนึ่งคือ จิงกู่ยี้รับราชการมาตั้งแต่สมัยธนบุรี เป็นผู้รับผิดชอบการค้าสำเภาดังบ้านเรือนอยู่ที่ตำบลบ้านคลองโรงช้าง ราชบุรี จิงกู่ยี้มีบุตรชื่อ กุน ได้รับราชการจนเป็นเจ้าพระยารัตนาธิเบศร์ (กุน) มาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่แม่กลอง สมุทรสงคราม เดิมเรียกกันว่า เจี๊สัวกุน รับราชการเป็นพระยาประสิทธิ์ ย้ายครอบครัวมาอยู่หน้าวัดเลียบ และยกที่ดินบ้านเดิมให้เป็นที่สร้างวัดคือวัดใหญ่ ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ก็ได้รับราชการต่อมาคาดว่ามีความสนิทสนมกับสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าตั้งแต่เมื่อครั้งฝ่ายหลังทรงเป็นหลวงยกกระบัตรเมืองราชบุรี อีกทั้งเมื่อมาตั้งบ้านเรือนที่แม่กลองก็คงคุ้นเคยกับพระญาติของสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี พระมเหสี ในรัชกาลที่หนึ่ง เจ้าพระยารัตนาธิเบศร์ (กุน) ได้รับราชการมาจนถึงรัชกาลที่สองจึงถึงแก่อสัญกรรม เป็นต้นสกุล “รัตนกุล” ซึ่งสืบเชื้อสายกันต่อมาอีกห้าชั่วอายุ จึงถึงพันโทอร่าม รัตนกุลเสรีเรงฤทธิ์ อดีตพระสวามีสมเด็จพระพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา⁽³⁷⁾

นอกจากเจี๊วกุน ซึ่งเป็นตัวอย่างของเจี๊วแต่จิวที่เข้ารับราชการจนได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ถึงขั้นเจ้าพระยาแล้ว จินเด็กสะ หรือพระยาศรีราชอากร ซึ่งเป็นชาวแต่จิว จากชานโถว ก็เป็นอีกผู้หนึ่งที่ควรกล่าวถึง ท่านผู้นี้เป็นบิดาของพระยาสมบัตินิข ซึ่งสืบตระกูลต่อมาเป็นตระกูล “สมบัตินิข” จินเด็กสะเป็นจินแต่จิวเกิดที่ตำบลคังต้ง เมืองชานโถว เป็นทายาทคนที่ 22 ของตระกูล “ต้ง” เกิดในสมัยราชวงศ์ชิง แผ่นดินพระเจ้าเจียนหลง พระยาศรีราชอากรมาเมืองไทยเมื่อวัยกลางคน ค้าขายอยู่ 3 สมัยคือ สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย สมัยรัชกาลที่ 1 และสมัยรัชกาลที่ 2 มีภรรยาที่เมืองจินแซ่ “จู่” มีบุตรด้วยกัน 6 คน พระยาสมบัตินิขผู้เป็นบุตรชายคนโตได้สืบทอดกิจการค้าในเมืองไทยต่อมา

สภาพทางวัฒนธรรม

1. สภาพทางวัฒนธรรมไทยที่เอื้อต่อการย้ายถิ่นของชาวแต่จิว

สมัยธนบุรี การเริ่มต้นของอาณาจักรธนบุรี เป็นการเริ่มต้นที่เด่นชัดในความร่วมมือร่วมใจที่ใกล้ชิดและสัมฤทธิ์ผลระหว่างคนจีนกับคนไทย โดยมีพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นลูกครึ่งไทย-จีนเป็นผู้นำ

สมัยต้นรัตนโกสินทร์ ถ้าจะลองดูจำนวนคนจีนในประเทศ พบว่าคนจีนอพยพมาในสมัยรัชกาลที่ 1 ประมาณ 25,000 คน ในช่วงปลายรัชกาลที่ 2 ต่อระยะต้นรัชกาลที่ 3 มีจำนวนปีละประมาณ 7,000 คน⁽³⁸⁾ จะเห็นว่านโยบายเปิดรับคนจีนของพระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีทั้ง 3 พระองค์เป็นไปอย่างเสรี

การเข้ามาของคนแต่จิวอพยพในช่วง พ.ศ. 2310-2393 (1767-1850) ซึ่งในงานเขียนนี้จะเรียกว่า การอพยพระลอกที่ 1 นั้นมีเหตุจูงใจหลายประการ สภาพวัฒนธรรมไทยเป็นปัจจัยหนึ่งที่เห็นเด่นชัดว่าได้เอื้ออำนวยต่อการย้ายถิ่น ทั้งนี้เพราะสังคมไทยแม้จะประกอบด้วยชนหลายเผ่าพันธุ์หลายภาษาก็จริง แต่ไม่มีสภาพเป็นสังคมหลายหลากอย่างเด่นชัด ว่ากันว่าสิ่งสำคัญที่ทำให้สังคมไทยมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในทางวัฒนธรรมเช่นนี้ ได้แก่ พระพุทธศาสนาอย่างหนึ่ง และลักษณะการปกครองบ้านเมืองอีกอย่างหนึ่ง สิ่งสำคัญทั้งสองนี้เกี่ยวพันกันและกัน พระพุทธศาสนาไม่สอนให้คนรังเกียจศาสนาอื่น คนที่มีพื้นฐานทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจอย่างเดียวกันแม้จะต่างกันในเรื่องการนับถือศาสนา ก็สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างประสานประโยชน์ไม่มีความขัดแย้งและในขณะเดียวกัน พระพุทธศาสนาเองก็มีความสัมพันธ์กับระบบการปกครองอย่างแน่นแฟ้น เป็นแหล่งที่มาของความชอบธรรมในการปกครอง ความเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรมซึ่งมีพื้นฐานอยู่กับความคิดเรื่องบาปและบุญ ทำให้ทรงปกครองโดยยึดหลักการมีทศพิธราชธรรม และเป็นหลักคิดว่า ผู้มีบุญ มีธรรมะ แม้จะไม่ได้เกิดอยู่ราชวงศ์ ก็อาจผลัดเปลี่ยนกันเข้ามาปกครองได้ เท่ากับสร้างความรู้สึกร่วมกันในเรื่องที่ไม่รังเกียจในชาติกำเนิดให้เกิดในสังคม สภาพสังคมเช่นนี้จึงเอื้อต่อการย้ายถิ่นของชาวจีนให้เข้ามาพึ่งพาอาศัยและเลือกเป็นที่ทำมาหากิน

2. ลักษณะครอบครัวเครือญาติแต่จิวในไทย

การจะรักษารูปแบบวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ได้จะต้องอาศัยความผูกพันในครอบครัว คนในครอบครัวจะต้องยึดถือแบบแผนวัฒนธรรมแบบเดียวกันนั้นไว้ คติ ค่านิยม ประเพณีดั้งเดิม ความเชื่อ ตลอดจนภาษาพูด

และธรรมเนียมจีนในครอบครัวถือเป็นเรื่องสำคัญสำหรับการเกิดจิตสำนึกของความเป็นจีน

นักวิชาการหลายคนที่ศึกษาเรื่องการผสมกลมกลืนในสังคม มักจะถือเอาปัจจัยเรื่องการแต่งงานว่าเป็นสาเหตุสำคัญของการผสมกลมกลืนในสังคมสำหรับคนต่างกลุ่ม เช่น William Skinner ซึ่งศึกษาเรื่องการแต่งงานและการผสมกลมกลืนใน Chinese Society in Thailand : An Analytical History จนความคิดของเขาในเรื่องนี้พัฒนาขึ้นมาเป็นทฤษฎีหนึ่งในการศึกษาเรื่องสังคมจีนในประเทศไทย

เมื่อถือเอาปัจจัยการแต่งงานเป็นเรื่องสำคัญที่จะดูถึงการดำรงอยู่หรือแปรเปลี่ยนลักษณะและรูปแบบครอบครัวได้ทางหนึ่งแล้ว ในเรื่องนี้ “ผู้หญิง” จึงเป็นตัวสำคัญของเรื่อง

การอพยพเข้าเมืองไทยของจีนแต่จีวระลอกที่หนึ่งนี้ ปรากฏว่าแทบจะไม่มีผู้หญิงอพยพมาด้วยเลย ดูเหมือนว่าเรื่องนี้จะไม่เป็นเฉพาะแต่จีนแต่จีว หมอสอนศาสนาชาวตะวันตกคนหนึ่งเคยศึกษาจีนทั่ว ๆ ไปก็ทำรายงานยืนยันไว้เช่นนั้น⁽³⁹⁾ และจากจดหมายเหตุซึ่งเป็นคำให้การของคนจีนแต่จีวทั้งหลาย ที่เข้ามาในสมัยรัชกาลที่ 2 ถึงรัชกาลที่ 3 ก็ปรากฏว่าไม่ได้นำผู้หญิงหรือภรรยาจากเมืองจีนด้วยเช่นกัน ที่น่าสนใจคือ คนจีนแต่จีวที่เข้ามาเมืองไทยสมัยรัตนโกสินทร์มักจะมากันตั้งแต่เป็นเด็กเล็กอายุ 11-12 ปี⁽⁴⁰⁾ การที่ไม่ค่อยมีผู้หญิงอพยพออกมานั้น สาเหตุก็คือผู้ใหญ่ของตระกูลเกรงว่าจะสูญเสียสมาชิกของครอบครัวไปเสียทั้งหมด จึงไม่ยอมอนุญาตให้ภรรยาติดตามสามีมา และอีกประการหนึ่ง ชาวจีนอพยพมักเดินทางมาโดยวางแผนว่าจะมาอาศัยอยู่ระยะสั้น ๆ แล้วก็กลับบ้านเกิดเมืองนอนของตน นอกจากนั้นยังเป็นที่คาดหวังกว่ผู้ที่อพยพมาทำมาหากินมีเงินทองแล้วมีเป้าหมายให้ผันมาสู่ญาติพี่น้องและได้กลับมาดูแลครอบครัวต่อไป เว้นเสียแต่ว่าครอบครัวยากจนมากจริง ๆ ผู้หญิงก็จะถูกขายให้ไปเป็นโสเภณี ในเรื่องการอพยพของผู้หญิงนี้ มีการสำรวจอย่างเป็นเรื่องเป็นราว โดยสำรวจสุสานสาธารณะสมาคมแต่จีวแห่งประเทศไทยในกรุงเทพฯ ในช่วงเวลา 5 ปี แต่พบว่าในสมัยการอพยพระลอกสอง พบว่ามีเพียงร้อยละ 3 เท่านั้นที่เป็นหญิง⁽⁴¹⁾

เมื่อเป็นดังนี้ ทางเลือกสำหรับชาวจีนอพยพส่วนใหญ่ก็คืออยู่เป็นโสด หรือแต่งงานกับหญิงไทย ทั้งที่เป็นลูกครึ่งไทย-จีน และที่เป็นหญิงไทยพื้นเมือง ทั้ง ๆ ที่ชายส่วนมากมีภรรยาอยู่ทางเมืองจีนแล้ว

จากการอ้างของ Bradley 1835, Crawford 1830 : 11, 221, Tomlin, 2387 : 149 ซึ่ง Skinner ประมวลไว้เพื่อสรุปรูปแบบของการแต่งงานว่า ส่วนใหญ่ของกุลหรือกรรมกรตามไร่ สวน และเหมือง ไม่แต่งงานตราบเท่าที่เขายังคงอยู่ในสภาพทำงานเช่นนั้น แต่ที่เป็นเจ้าของไร่เจ้าของสวน จะแต่งงานเกือบทั้งหมด พ่อค้าและช่างฝีมือส่วนใหญ่แต่งงานกับหญิงในท้องถิ่น และพ่อค้าที่มั่งคั่งมักจะมีการยามากกว่าหนึ่งคน เข้าใจง่าย ๆ ก็คือ มีอัตราแต่งงานที่ต่างกันมากในระดับชนชั้น อัตราค่าในบรรดากลุ่มผู้ใช้แรงงานชั่วคราว และอัตราสูงในบรรดาพวกที่ตั้งหลักฐานได้ดีและมีฐานะทางเศรษฐกิจสูง

สิ่งที่น่าสนใจยิ่งเมื่อศึกษาคนแต่จีวอพยพในระลอกแรกก็คือ พวกเขาเป็นผู้เป็นคนและตั้งตัวได้ก็เพราะความเป็นผู้รักพวกพ้องและถือแช่ ประเด็นนี้เป็นประเด็นเด่นในเรื่องลักษณะครอบครัวเครือญาติแต่จีวในไทยในสมัยการอพยพระลอกแรก คนแต่จีวอพยพมาอย่างเลื้อฝืนหมอนใบ จากครอบครัวที่แร้นแค้นยากจนยิ่งกว่าคนจีนจากกลุ่มภาษาอื่น เด็กชายที่โตพอรู้ความ อายุ 11-12 ปี ก็สามารถขายแรงงานออกมา

หากินต่างถิ่นกำเนิดได้แล้ว หลักฐานจาก “คำให้การ” ของจีนแต่จิวซึ่งเป็นพวกหัวหน้าตัวเหี้ยที่จะเซี่ยงเถรา เมื่อ พ.ศ. 2391 (1848) สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นผู้รักพวกพ้องและถือแค้นของพวกเขา ที่เป็นเช่นนั้นน่าจะลง ความเห็นได้ว่าเป็นเพราะจีนแต่จิวอพยพระลอกแรก นั้นเพิ่งอยู่ในระยะการตั้งตัวของชาวจีนแต่จิว

ตัวอย่าง “คำให้การ” ที่ยกมา

๒. ข้าพเจ้า อ้ายจิ้นบู๊แต่จิวแซ่เหงา ให้การว่าอายุศม์ข้าพเจ้าได้ 33 ปี_ เมื่ออายุศม์ ข้าพเจ้าได้ 11-12 ปี จินทราบิดาข้าพเจ้าโดยสารเรือจิ้นมีชื่อเข้ามา ณ กรุงเทพฯ ข้าพเจ้าจึง โดยสารเรือสำเภามาไปหลิมมีจิ้นล่าไฮเป็นจิ้นจู เมื่อครั้งพระยาโชติกราชเศรษฐียังเป็นที่พระวิเศษ- วาริเป็นผู้ตกแต่ง ครั้นข้าพเจ้าเข้ามา ณ กรุงเทพฯ จิ้นมีชื่อบอกข้าพเจ้าว่า จินทราบิดาข้าพ- เจ้าออกไปอยู่ ณ เมืองจันทบุรี จิ้นอยู่ที่ชายบิดาข้าพเจ้าบอกข้าพเจ้าว่าจินทราบิดาข้าพเจ้า ตายเสียแล้ว ข้าพเจ้าก็อยู่กับจิ้นอยู่ที่ชายข้าพเจ้าได้ 4 ปี แล้วข้าพเจ้าโดยสารเรือผู้มีชื่อกลับเข้ามา ณ กรุงเทพฯ ข้าพเจ้าอาศัยอยู่กับจิ้นเจียว ณ สวนตลาดน้อย แซ่เดียวกันกับข้าพเจ้า...(42)

นอกจากประวัติจิ้นบู๊แล้ว ประวัติจิ้นชี่แต่จิวอีกคนหนึ่งก็ยืนยันอย่างเดียวกัน

๓. ข้าพเจ้าจิ้นชี่แต่จิวแซ่คู ให้การว่าอายุข้าพเจ้า 50 ปี เมื่ออายุข้าพเจ้าได้ 12 ปี ข้าพเจ้าโดยสารสำเภามาเมืองจันทบุรีเข้ามา ณ กรุงเทพฯ ข้าพเจ้าไปอยู่แพเงินไถยูน อาข้าพเจ้าในคลองบางกอกน้อย...(43)

ความเป็นผู้รัก พวกพ้องและถือแค้นถือได้ว่าเป็นการรวมกันลักษณะหนึ่ง ซึ่งจะเป็นกลยุทธ์เพื่อ แสวงหาความอยู่รอดในสังคม กล่าวกันว่าพวกจิ้นยากจนหรือพวกกุลิจิ้นซึ่งไม่มีหนทางที่จะเหยียบฐานะ ตนเองเหมือนพวกจิ้นมีเงิน จะยิ่งรวมหมู่รวมเหล่ากันโดยการยึดถือแค้นเป็นสำคัญ คนจิ้นที่จะเข้าเป็นหมู่เป็น เหล่ากันได้ง่ายคือพวกกุลิจิ้น เนื่องจากพวกกุลิจิ้นเป็นโสด จึงรวมอยู่แห่งเดียวกัน กินอาหารร่วมกัน และ เจ็บไข้ได้ป่วยก็ได้อาศัยซึ่งกันและกัน ฉะนั้นเมื่อรวมตัวกันได้จึงตั้งขึ้นเป็นกงสี ยกคนใดคนหนึ่งไปพวกขึ้นเป็น หัวหน้า มีการงานที่ควรจะรับจ้างแห่งใด ผู้ที่เป็นหัวหน้าก็ไปพูดจาว่ากล่าวรับจ้างเอางานนั้นมาทำ เมื่อได้ เงินค่าจ้างแล้วก็ชักเป็นค่าเช่าที่อยู่และค่าอาหาร และค่าที่เป็นหัวหน้า ชักเงินที่เป็นโสหุ่ยทั้งหมดเรียบร้อยแล้ว เหลืออยู่เท่าใดหัวหน้าก็แบ่งให้ลูกน้องไป การรวมตัวกันเช่นนี้ก่อให้เกิดความรู้สึกขึ้นมาว่าได้อาศัยซึ่งกันและ กันเหมือนพี่เหมือนน้อง และลักษณะเช่นนี้คงเกิดขึ้นในระยะแรก วิวัฒนาการของการรวมตัวโดยยึดถือแค้น เป็นสำคัญ เป็นที่มาของการรวมตัวเป็นตัวเหี้ยในเมืองเซี่ยงเถรา ต่อต้านกรมการเมืองในปี พ.ศ. 2391 (1848) ซึ่งตรงกับสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ หัวหน้าใหญ่ชื่อจิ้นสินทองเป็นแต่จิว จิ้นสินทองมอบหมาย ให้จิ้นบู๊แต่จิวอีกคนหนึ่งซึ่งจะมอบหมายให้เป็นตัวเหี้ย ไปพูดชักชวนจิ้นชาวไร่อ้อยและหลงจู โรงงานน้ำตาล หลายโรงให้เข้าร่วมด้วย ปรากฏว่าเฉพาะสายของจิ้นบู๊เองรวมผู้คนได้ว่า 1,200 คน แล้วมอบหมายให้จิ้น แซ่ตันเสียส่วนใหญ่เป็นผู้ควบคุม ลำดับการควบคุมลดหลั่นกันดังนี้ จิ้นบู๊ แซ่เหงา เป็นตัวเหี้ย จิ้นฉาย แซ่ตัน เป็นยี่เหี้ย จิ้นกะ แซ่ตัน เป็นซาเหี้ย คุมบางกุง (ตำบลบ้านแห่งหนึ่งในเมืองเซี่ยงเถรา) จิ้นห้วยเสีย แซ่ตัน เป็นตัวเหี้ย จิ้นเอี้ยว แซ่ตัน เป็นยี่เหี้ย และจิ้นเสา แซ่ซิม เป็นซาเหี้ย คุมบางคล้า (ตำบลย่านแห่งหนึ่ง

ในเมืองจะเชิงเตรา) ให้จินโบ๊ แซ่ตัน เป็นตัวเหยย จินแสง แซ่ตัน เป็นยี่เหยย จินตุ แซ่ตัน เป็นซาเหยย ตลอดจน จินชินเกีย แซ่ตัน จินโย แซ่ตัน จินกิ แซ่ตัน พวกเขาแก้แค้นอ้อย ต้องคอยฟังจินลันทองผู้เป็นหัวหน้าใหญ่⁽⁴⁴⁾

นอกจากนี้ ยังพบว่าการถือแซ่ตระกูลของพวกเขาเป็นการรวมกลุ่มพรรคพวกพี่น้องจากกลุ่ม ภาษาเดียวกันเท่านั้น เพราะเคยปรากฏว่าจินแต่จิวและฮกเกี้ยนในเมืองจันทบุรีเรียกพวกนับร้อยคนเข้าตีกัน ในตอนต้นรัชกาลที่ 3 ด้วย

ในประเด็นเรื่องพวกแต่จิวเป็นเด่นกว่าคนจีนกลุ่มภาษาอื่นหรือไม่เมื่ออยู่ร่วมกัน ในเรื่องนี้หากจะ ดึงเฉพาะกรณีจินจะเชิงเทราก็รีบก็คงต้องตอบว่าเป็นเด่นกว่ากลุ่มอื่น ทั้งนี้เพราะในกรณีของจินจะเชิงเทรา กำเรบนั้น เป็นกรณีที่เกิดขึ้นเนื่องจากคนจีนที่มีอาชีพทำไร่อ้อยและโรงงานน้ำตาลที่นั่นมีปัญหาขัดแย้งกับ ข้าราชการท้องถิ่น ทางการค้ากล่าวโทษจีน “ลูกพี่” คือ จินลันทองแต่จิว ผู้มีอิทธิพล ว่าเบื้องหน้าเป็น หลงจูโรงงานน้ำตาล แต่เบื้องหลังนั้นลักลอบค้าฝิ่น แล้วกลับจับกุม “ลูกน้อง” ที่ไม่ได้แม้แต่จะอยู่ในเหตุการณ์ ไปจำตรวจใช้การอยู่ที่จวนข้าราชการผู้นั้น ทางฝ่าย “ลูกพี่” พยายามแก้ปัญหาด้วยการใช้เงินเพื่อทำให้เกิด ความสัมพันธ์ส่วนตัวขึ้นกับคนของรัฐเพื่อเรื่องจะได้เลิกรว แต่การณ์กลับไม่เป็นอย่างที่คิด การตีความเหตุ- การณ์คราวนี้ในแง่มุมมองของคนจีนก็คือ “กรมการช่มเหงหนักเหลือทน จะเป็นตายอย่างไรก็ตามที่เกิด เรามา คิดกันทำตัวเหยย ยกพวกให้มากเล่นกับกรมการสักครึ่งหนึ่ง”⁽⁴⁵⁾ ตัวเหยยจะเชิงเทราจึงเกิด ปรากฏว่าในครั้ง นั้นรวบรวมได้ไม่แต่จินแต่จิว หากฮกเกี้ยน แคะ และไหหลำ ในเมืองนั้นก็เข้าร่วมด้วย⁽⁴⁶⁾ อย่างไรก็ตาม ตำแหน่งหัวหน้าผู้ควบคุมสายหลายสายกลับเป็นชาวจินแต่จิว ดังที่กล่าวไว้แล้วข้างต้น แต่กรณีนี้อาจสนับ- สนุนได้ว่า มีการแบ่งอาชีพกันในกลุ่มคนจีนอพยพต่าง ๆ และในที่สุดจินแต่จิวก็ได้เป็นเด่นในเรื่องการทำ อุตสาหกรรมน้ำตาลทราย และคงจะเป็นเช่นเดียวกับฮกเกี้ยนในการทำอุตสาหกรรมเหมืองแร่ทางภาคใต้ของ ไทย การรวมตัวกันโดยถือแซ่หรือการนับเครือญาติในตระกูลกลุ่มภาษาพูดเดียวกัน จึงมีความสำคัญยิ่ง ต่อการทำมาหากินและการขยายบทบาททางเศรษฐกิจที่นับวันจะมีมากขึ้นทุกที และเป็นพื้นฐานของการ ถือครองและผูกขาดอาชีพของกลุ่มตนในดินแดนที่เป็นอยู่ชั่วคราว และโอกาสทางเศรษฐกิจเปิดพร้อมสำหรับ พวกตน

3. ค่านิยม ความเชื่อ และพิธีกรรมทางศาสนาของชาวแต่จิวในไทย

การพิจารณาเรื่องนี้ต้องคำนึงถึงปรัชญาในการเข้ามาของคนแต่จิวในระลอกแรกเป็นสำคัญว่าเขา เข้ามาเพื่ออะไร เพื่อจะได้เข้าใจค่านิยมและแบบแผนการดำรงชีวิตของพวกเขา

ถ้าไม่พูดถึงพ่อค้าแต่จิวที่แต่งเรือค้าขายระหว่างไทยจีนแล้ว แต่จิวส่วนใหญ่ที่อพยพเข้ามานั้นมี จุดอ่อนในตัว คือเป็นพวกที่ไม่ประสบความสำเร็จในการได้เข้าไปสู่ฐานะทางสังคมและเศรษฐกิจในประเทศ ของตน อีกทั้งเศรษฐกิจในประเทศของตน อีกทั้งไม่ใช่เป็นคนมั่งมีศรีสุข ไม่มีการศึกษา บ้างก็ยังเป็นเด็กเล็ก อายุไม่เกิน 12 ปีเสียชีวิตซ้ำ คนเหล่านี้มุ่งเข้ามาทำมาหากินแล้วส่งเงินกลับไปช่วยครอบครัว ฉะนั้นจุดมุ่งหมาย หลักหรือปรัชญาในการเข้ามาของพวกเขา ก็คือ มุ่งแสวงหาทรัพย์หรือกำไรทางวัตถุเป็นเป้าหมายสำคัญในชีวิต มากเสียจนอาจกล่าวได้ว่าเป็นสาเหตุที่ทำให้จินระลอกแรกนี้ขาดความผูกพันกับสังคมไทย จึงเป็นเหตุให้เกิด

ความไม่เข้าใจในหมู่คนไทย ซึ่งเชื่อว่าเป้าหมายของชีวิตนั้นมีสิ่งอื่นที่ยิ่งกว่าทรัพย์สินของ ทรัพย์สินของนั้น เป็นเพียงของนอกกายไม่ตายเสียก่อนก็หาอีกได้ แต่สิ่งที่ยิ่งไปกว่านั้นคือบุญวาสนา หน้าตาและการยอมรับ ของสังคม ความขัดแย้งกันในการมองชีวิตนี้นำมาซึ่งความเกลียดชัง การดูถูกเหยียดหยาม ความรู้สึกเช่น นี้เห็นได้เมื่อครั้งที่เกิดตัวเหี้ยที่เมืองฉะเชิงเทรา (พ.ศ. 23๑1) เมืองใหม่ของคนจีนโดยเฉพาะอย่างยิ่งจีนแต้จิ๋ว และเป็นเมืองที่ระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรากระทบอย่างแรง เนื่องจากเป็นเมืองอุตสาหกรรมน้ำตาลปรากฏว่า คนไทยที่ต้องหลบหนีการจลาจลคราวนั้น เมื่อพบจีนที่ใดก็ฆ่าตายเสียมาก โนพงสาวดารบันทึกไว้ว่า “พวก จีนตายครั้งนั้นหลายพัน ศพลอยในลำน้ำเมืองฉะเชิงเทราติดเนื่องกันในทุกคั้งน้ำจะนับประมาณมิได้”(47) ที่ยิ่งไปกว่านั้นฆ่าอย่างเดียวยังไม่พอ “ถอดเอาเสื้อกางเกงตัดเอาไถ้แล้วผ่าท้องคั้นเอาเงินในไส้พุง”(48) ด้วย

การมุ่งแสวงหาทรัพย์สินเป็นเป้าหมายสำคัญของชีวิต ประกอบกับในความเป็นจริงที่คนแต่จิวกุมการ คำทุกระดับอยู่ในกำมือ ภาษาแต้จิ๋วถือว่าเป็นภาษากลางในการค้าของคนจีนทุกกลุ่มในเมืองไทย สิ่งนี้อาจ นับเป็นรากฐานของวัฒนธรรมการค้า อันเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนแต่จิวประสบความสำเร็จทางเศรษฐกิจในประเทศไทย และแม้แต่ในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ พวกจีนแต่จิวจะมอบหมายให้ลูกชายหรือลูกเขยเป็นผู้ดำเนินธุรกิจต่อจากตน อย่างกรณีจีนโบ๊ หลักฐานจากคำให้การมีว่า บิดาของจีนโบ๊คือจีนเที่ยงทองมาจาก เมืองจีน มาอยู่กรุงเทพฯ ได้ปีหนึ่ง จีนโบ๊จึงโดยสารสำเภามาตามบิดา สิบจนพบว่าบิดาเป็นเสมียนอยู่ โรงหีบหลงจู๊โต เข้าใจว่าโรงหีบโรงนี้มีพ่อค้าใหญ่แต่จิว ซึ่งได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาสมบัตินิ วานิชเป็นผู้ออกทุนให้ มาตั้งที่บ้านบางทองเหนือเมืองฉะเชิงเทรา จึงอยู่ช่วยบิดาทำบัญชีอยู่ที่นั่นได้ ๑ ปี แต่งงานกับอำแดงพุ่มบุตรจีนโต และได้เป็นหลงจู๊สืบทอดหลงจู๊โตต่อมา มีเงินลูกจ้างตัดอ้อยหีบอ้อยและใช้งาน ในกิจการอยู่กว่า 140 คน(49)

ไม่เพียงแต่รายจีนโบ๊ พระยาสมบัตินิพานิช ผู้ต้นตระกูลสมบัตินิศิริ ก็เช่นกัน เป็นบุตรคนโตของพระยา ศรีราชากร ซึ่งมีชื่อหนังสือว่าเด็กจีน ชื่อตอนโตว่า เด็กชะ พระยาสมบัตินิพานิชเป็นบุตรคนโตได้รับมอบหมาย ให้สืบทอดกิจการค้าในเมืองไทยเพียงคนเดียว พี่น้องอีก 5 อยู่เมืองจีนทั้งหมด จะเห็นได้ว่าระบบครอบครัว ของพ่อค้าตระกูลนี้ให้มรดกแก่บุตรชายคนโต ฉะนั้นบุตรชายคนโตของตระกูลพ่อค้าจึงเป็นผู้ออกจากครอบครัวและหมู่บ้านไปอยู่ที่อื่น

พ่อค้าแต่จิวมักจะสอนลูก ๆ ของตนว่า การค้ำนั้นนอกจากจะต้องทำด้วยความรอบคอบ มีกลเม็ด เด็ดพรายแล้ว ยังต้องมีวิญญาณของนักพนันประกอบด้วย เพราะการค้ำคือการพนันขั้นต่ออย่างหนึ่ง แต่มี หลักเกณฑ์ในการตัดสินใจมากกว่าการเล่นการพนัน พ่อค้าที่ทำการค้ำมั่นคงแล้วจึงต้องห้ามลูกหลานหรือ คนในตระกูลเล่นการพนัน โดยอ้างว่าการค้ำก็เป็นการพนันอยู่แล้ว ถ้าเล่นการพนันอีกก็เสี่ยงต่อการ ล้มละลายมากยิ่งขึ้น(50) น่าจะคิดในคำสอนตรงประเด็นที่ว่า “การค้ำ_ต้องมีวิญญาณของนักพนันประกอบด้วย เพราะการค้ำคือการพนันขั้นต่ออย่างหนึ่ง” เนื่องจากได้พบว่าจีนแต่จิวในระลอกแรกเป็นจำนวนมาก มีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับการพนัน ศัพท์เกี่ยวกับการพนันหลายคำที่พูดกันอยู่ในเมืองไทยปัจจุบันมาจากภาษา แต่จิว หรือแม้กระทั่งคำว่า “เปียหวาย” ปรากฏว่ามีการประมูลขุดบ่อนเพื่อเล่นการพนันจำพวก ก๋าตัด

ถั่ว และไฟงา (ประวัติของบ่อน) ต่อเมื่อรัฐบาลเห็นว่าห้ามคนไทยไม่ให้เล่นไม่ได้ จึงยอมให้ตั้งบ่อนเบี้ยสำหรับคนไทยเล่นด้วยและให้มีการประมูลขอตั้งบ่อน คนจีนจึงมีอาชีพเป็นนายบ่อนเพิ่มขึ้นมาอีกอาชีพหนึ่ง และจากหลักฐานเก่า พบด้วยว่ามี “ลูกพี่” แต่จิวอยู่เบื้องหลัง “ลูกน้อง” แต่จิว เป็นนายบ่อนใหญ่และเลี้ยง “ลูกน้อง” แต่จิวอีกคนหนึ่งเพื่อเป็นนายประกันคอยทรรองทุนให้คนเล่น⁽⁵¹⁾ กิจการโรงบ่อนเป็นธุรกิจที่ไปด้วยดี และมีผลทางอ้อมต่อฐานะทางสังคมของ “ลูกพี่” ที่อยู่เบื้องหลัง เพราะโรงบ่อนก็เป็นที่พักปะสังสรรค์และสมาคมได้ไม่แพ้ศาลเจ้า

ในแง่ความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรม ถึงแม้คนแต่จิวในระลอกแรก จะไม่ได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่ยึดมั่นในประเพณีและความเชื่อเดิมอย่างเคร่งครัด แต่เมื่อมีการศึกษาและสำรวจศาลเจ้าและวัดจีน ซึ่งเราถือว่าทุกแห่งที่มีชาวจีนอาศัยอยู่เป็นชุมชน ย่อมต้องมีศาสนสถานของชาวจีนที่สร้างขึ้นจากแรงศรัทธาในศาสนาเต๋าและความเชื่อพื้นบ้านอยู่บ้าง ปรากฏว่าในกรุงเทพฯ พบอยู่ 3 ศาล คือ ศาลเจ้าบ้านหม้อ พ.ศ. 2359 (1816) ศาลเจ้าชินปูนเก่า กง พ.ศ. 2372 (1829) และศาลเจ้าแม่ประตู พ.ศ. 2391 (1848) ศาลเจ้าบ้านหม้อเป็นศาลเจ้าเก่าที่สุดของชาวจีนแต่จิว ศาลเจ้านี้บูชาเทพปูนเก่า กง อันเป็นที่พึงทางใจของผู้อพยพที่ต้องเดินทางผ่านภยันตรายต่าง ๆ นานามาและยังไม่รู้อนาคตของตน และเนื่องจากความเชื่อพื้นบ้านที่ต่างกันออกไปในชาวจีนแต่ละกลุ่มการตกแต่งศาลเจ้าจึงแตกต่างกันไปบ้าง ศาลเจ้าของชาวจีนแต่จิวจะมีส่วนประกอบภายนอกศาลที่สำคัญคือตะเกียงของพระเจ้าเจ็กเซียนฮ่องเต้ สำหรับส่วนประกอบภายในศาลที่สำคัญคือสระเสื่อและสระมังกร ส่วนประกอบดังกล่าวพบในศาลเจ้าของชาวจีนแต่จิวที่สิงคโปร์ คือศาลเจ้าเอี้ยฮ้อยซิงเนี้ยว พ.ศ. 2363 (1820) จึงถือว่าเป็นลักษณะพิเศษและมีความหมายเฉพาะสำหรับจีนแต่จิว

อาจกล่าวได้ว่า สภาพทางวัฒนธรรมในสมัยจีนแต่จิวอพยพมาระลอกแรก ก็คือ สังคมจีนแต่จิวและสังคมไทย ยังเป็นสังคมที่ปิดกันซึ่งกันและกัน เนื่องจากค่านิยมในการมองชีวิตต่างกัน คนแต่จิวก็ยังเป็นคนแต่จิวอยู่ โดยเฉพาะคนแต่จิวที่ยากจนทั่วไป แต่วัฒนธรรมการค้า และการถือแช่ถือภาษาเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้พวกเขาปรับตัวกันอยู่รอด และสามารถขยายบทบาทของตนยิ่ง ๆ ขึ้นไป โดยเฉพาะเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในเมืองไทย คือมีการเร่งให้เกิดระบบเศรษฐกิจแบบการตลาด อีกทั้งมีความเป็นไปได้ทางเมืองจีนที่ทำให้จีนซุกเกี้ยนลดจำนวนอพยพแล้ว เลยต้องลดบทบาทลงในประเทศไทย โอกาสนั้นได้เปิดให้คนแต่จิวรีบฉวย ซึ่งไม่ยากนักถ้าเขาจะปรับตัวเพื่อความยอมรับของคนไทย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เชิงอรรถ

- (1) พระวานรัตน์, *พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา* (พระนคร : คลังวิทยา, 2505) หน้า 638.
- (2) พระวานรัตน์, *พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา*, หน้า 652.
- (3) ส. สุวรรณประทีป, "สำเพ็งในสมัยอยุธยา: เส้นทางเศรษฐกิจฉบับพิเศษคนจีนสองร้อยปี ภายใต้อิทธิพลของพระบรมโพธิสมภาร ฉบับที่ 2 2530 หน้า 258-264.
- (4) ดู ต่วน ลีเซิง "การค้นคว้าขั้นต้นเกี่ยวกับเรื่อง เมืองท่าจังหวัดลพบุรีของอำเภอเจียงหย่า : เรือหัวแดง และการอพยพไปสู่สยามของคนจีนแต่จิ๋ว" ในรายงานวิจัยฉบับนี้
- (5) หอสมุดแห่งชาติ, รัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1207/281, กรมหลวงวงศา, ชื่อที่นำทำไร้อ้อย
- (6) หอสมุดแห่งชาติ, รัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1201/155, คำให้การของจีนโบ๊ จีนบู๊ จีนสินทอง เรื่องอั้งยี่จะเซ็งเทร่ากำเร็บ
- (7) John Crawford, *The Crawford Papers* (Bangkok : The Vajirayan National Library, 1915) p. 135.
- (8) Henry Burney, *The Burney Papers Vol. II* (Bangkok : Vajirayan National Library, 1911) p. 229.
- (9) Lysa Hong, *The Evolution of the Thai Economy in the Early Bangkok* (Ph. D. dissertation, Sydney University, 1981), p. 229.
- (10) *ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 เล่ม 2 พ.ศ. 2405-2408* (พระนคร : ครุสภา, 2504) หน้า 234.
- (11) แรคนา เนคเส, *การค้าระหว่างประเทศ* แปลโดย ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2515) หน้า 18.
- (12) จอห์น ครอว์ฟอร์ด *เอกสารของครอว์ฟอร์ด* แปลโดย ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ (พระนคร : กรมศิลปากร, 2515) หน้า 175-178.
- (13) หอสมุดแห่งชาติ, รัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1175/15 นายเรือคุมสำเภาจจีนไปจำหน่ายเมืองจีนมาออกช่าง และราคาสินค้า
- (14) หอสมุดแห่งชาติ, รัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1206/49 หลวงพิทักษ์ทศกรฯ (อนึ่ง สามารถศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเจ้านายและขุนนางชั้นสูง กับขุนนางพ่อค้าได้ในงานองเดียวกับ กรณีการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างหลวงพิทักษ์ทศกร - พระยาสมบัตินามิช - เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) เรื่องการค้าน้ำตาลทรายในสมัยรัชกาลที่ 3 จากงานของ วัลย์วิภา, 2526)
- (15) Henry Burney, *Burney Paper Vol. II*, (Bangkok : Vajirayan National Library, 1911), p. 168.

- (16) John Bowring, *The Kingdom and People of Siam* (K.L. : University of Oxford Press, 1969), p. 76.
- (17) เจนนิเฟอร์ เวย์น คุษแมน. *การค้าทางสำเภาจัน-สยามยุคต้นรัตนโกสินทร์* (กรุงเทพ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2528). หน้า 14.
- (18) คุษแมน อ้างแล้ว หน้า 54.
- (19) Peter Dobell. *Travels in Kamchatka and Siberia : With a Narrative of a Residence in China*. 1830 อ้างใน คุษแมน. *การค้าทางสำเภาจัน-สยาม*. หน้า 68
- (20) ปรับปรุงจากตารางสินค้าออกต่าง ๆ ของสยามที่ส่งไปยังประเทศจีน ระหว่างปี ค.ศ. 1800-1850 และตารางรายการสินค้าออกของจีนที่ส่งมายังประเทศสยาม ค.ศ. 1800-1850 ในคุษแมน. *การค้าทางสำเภาจัน-สยาม*. หน้า 64, 65, 74 และ 72.
- (21) Adrien Launay, *Histoire de la mission de Siam, 1622-1811*. 1920 อ้างใน Sarasin Viraphol. *Tribute and Profit : Sino-Siamese Trade 1653-1853* (Combridge : Cornell on East Asian Studies, Harvard University, 1977) p. 234.
- (22) Crawford, *Journal of an Embassy from the governor general of India to the courts of Siam and cochin China* London 1830 pp. 161-162.
- (23) Crawford, *Journal of...* p. 412 อ้างในคุษแมน. *การค้าทางสำเภาจัน-สยาม*. หน้า 74.
- (24) เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ *ประชุมพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์* หน้า 222.
- (25) Tseng Cevien Ping. *T'ai Kuo Hua-ch'iao ching-chi*. (Taipei 1956) p. 6 อ้างใน Sarasin Viraphol, *Tribute and Profit...* p. 258.
- (26) W. Skinner, *Chinese Society in Thailand* (Ithaca, New York : Cornell University Press, 1962) pp. 45-46.
- (27) Fairbank, *Trade and Diplomacy* _____ I, 52 อ้างใน Sarasin Viraphol, *Tribute and Profit...* p. 278.
- (28) Viraphol, *Tribute and Profit...* pp. 291-292.
- (29) Viraphol, *Tribute and Profit...* p. 351.
- (30) Viraphol, *Tribute and Profit...* p. 376.
- (31) เจนนิเฟอร์ เวย์น คุษแมน. *การค้าทางสำเภาจัน-สยาม*. หน้า 202.
- (32) Viraphol, *Tribute and Profit...* pp. 238-239.
- (33) กรมพระยาดำรงราชานุภาพ *พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 2* อ้างใน Viraphol, *Tribute and Profit...* p.239.
- (34) Viraphol, *Tribute and Profit...* pp. 478-479.
- (35) Viraphol, *Tribute and Profit...* p. 219.

- (36) คึกฤทธิ์ ปราโมช. *โครงการดุ๊กในตู้* 2514.
- (37) *อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ พลเอกจรรยา รัตนกุล เสรีเริงฤทธิ์* 21 ธันวาคม 2526.
- (38) “*The Second Annual Report of the Morrison Educational Society, (1838)* p. 309.
- (39) หอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1210/155 คำให้การของจีนบุรีเรื่องอั้งยี่จะเชิงเทรากำเรบ
- (40) “ประวัติของสุสานสาธารณะสมาคมแต่จิ๋ว, 1951 : 8 (อ้างจาก Skinner บทที่ 4)
- (41) หอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1210/155 ก คำให้การของจีนบุรีเรื่องอั้งยี่จะเชิงเทรากำเรบ
- (42) หอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1210/155 ค คำให้การของหลงจู๊ยี่
- (43) หอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1210/155 ก คำให้การของจีนบุรีเรื่องอั้งยี่จะเชิงเทรากำเรบ
- (44) หอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1210/155 ก คำให้การของจีนบุรีเรื่องอั้งยี่จะเชิงเทรากำเรบ
- (45) วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธ์. *ประวัติศาสตร์สังคมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น : จีน-คนนอกระบบ* (กรุงเทพ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2529). หน้า 92-93.
- (46) เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2* (พระนคร : ศุภสภา. 2504). หน้า 130.
- (47) เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2...* หน้า 130.
- (48) หอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1210/155 คำให้การของจีนบุรีเรื่องอั้งยี่จะเชิงเทรากำเรบ
- (49) หอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1210/155... หน้า 78. เบี้ยมีอยู่ว่าเดิมมีแต่บ่อนเบี้ยเงิน
อย่างเดียว
- (50) หอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1210/15 ก คำให้การของจีนบุรีเรื่องอั้งยี่จะเชิงเทรากำเรบ
- (51) Wong lin Ken, “The Trade of Singapore 1819-1969,” *Journal of the Malayan Branch of the Royal Asiatic Society* 33 (December 1960) p. 134.

การควบคุมชาวจีนในสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนการปฏิรูป
การปกครอง
2325 (1782) - 2435 (1892)

ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล

สมัยรัตนโกสินทร์เป็นสมัยที่มีชาวจีนจำนวนมากหลั่งไหลกันอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทย และกระบวนการอพยพนี้ได้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ต้นสมัยรัตนโกสินทร์มาจนถึงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นเวลานานต่อเนื่องกันร้อยกว่าปี บางช่วงระยะมีชาวจีนอพยพเข้ามามาก แต่ในบางช่วงระยะก็มีชาวจีนอพยพเข้ามาน้อย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ ทั้งปัจจัยในประเทศไทยและปัจจัยในประเทศจีน ที่มีผลกระทบต่อกระบวนการอพยพ การที่มีชาวจีนอพยพเข้ามาเป็นจำนวนมากทำให้จำนวนชาวจีนในสังคมไทยทวีจำนวนจากเรือนหมื่นในสมัยอยุธยาเป็นเรือนแสนเรือนล้านในสมัยรัตนโกสินทร์

ชาวจีนอพยพเหล่านี้และลูกหลานได้เข้ามาเกี่ยวพันกับเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของไทยในทุกระดับ มีความเกี่ยวข้องกับความเจริญเติบโตและความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ จนกล่าวได้ว่า การศึกษาประวัติศาสตร์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ไม่อาจละเลยการศึกษาถึงบทบาทและเรื่องของชาวจีนอพยพในด้านต่าง ๆ บทความนี้จึงมีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาอย่างกว้าง ๆ ถึงเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่งเกี่ยวกับชาวจีนอพยพ นั่นก็คือ การศึกษาถึงการควบคุมชาวจีนในสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนการปฏิรูปการปกครอง (พ.ศ. 2325-2435) โดยศึกษาวิเคราะห์จากเอกสารชั้นต้นเท่าที่ค้นพบในห้องสมุดวชิรญาณ หอสมุด

แห่งชาติ และหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เรื่องที่น่าเสียดายจะมุ่งเน้นการให้รายละเอียดเกี่ยวกับผู้ปกครองชาวจีนตำแหน่งต่าง ๆ ที่รัฐบาลไทยในช่วงเวลาดังกล่าวได้ตั้งขึ้นมา เพื่อใช้เป็นกลไกในการควบคุมชาวจีน ส่วนการวิเคราะห์และประเมินผลวิธีการควบคุมชาวจีนในช่วงเวลาดังกล่าวอยู่นอกเหนือขอบข่ายของบทความนี้จะกล่าวถึงบ้างเพียงสังเขปเท่านั้น

ภูมิหลังของชาวจีนในสมัยรัตนโกสินทร์

การติดต่อทางการค้าระหว่างจีนกับดินแดนประเทศไทยปัจจุบันมีมานานเป็นเวลานานนับพันปีแล้ว ดังนั้นชาวจีนจึงเป็นคนต่างชาติที่คนไทยมีความคุ้นเคยและคบหาสมาคมต่อเนื่องกันมาเป็นเวลานาน ส่วนในด้านชุมชนชาวจีนในประเทศไทยนั้น ตามหลักฐานที่มีอยู่เริ่มปรากฏอย่างเด่นชัดในสมัยอยุธยา ในสมัยนี้มีชาวจีนตั้งบ้านเรือนอยู่ทั่วไปทั้งในและนอกกำแพงเมืองกรุงศรีอยุธยา แต่บริเวณที่อยู่กันมาก คือ แถวป้อมเพชรและแถบวัดพนัญเชิง นอกจากที่กรุงศรีอยุธยาแล้วชาวจีนยังไปตั้งหลักแหล่งอยู่ทางหัวเมืองชายทะเลตะวันออกแถบบางปลาสร้อย จันทบุรี และไปอาศัยอยู่ทางใต้ที่สงขลาและปัตตานี ประมาณกันว่าในพุทธศตวรรษที่ 23 มีชาวจีนในประเทศไทยราว 10,000 คน ตั้งหลักแหล่งอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาประมาณ 3,000-4,000 คน ชาวจีนเหล่านี้ประกอบอาชีพเป็นพ่อค้า บ้างก็เข้ารับราชการเป็นขุนนางไทย ส่วนใหญ่ทำงานในกรมท่าซ้าย และมีส่วนช่วยดำเนินกิจการค้าสำเภาให้แก่รัฐบาลไทย บางคนเป็นช่างฝีมือ เป็นแพทย์ หรือนักแสดง และที่ประกอบอาชีพในทางเกษตรก็มี เช่น ทำสวน ปลูกผัก เลี้ยงหมู¹ ฯลฯ

ทางด้านรัฐบาลไทยได้ปกครองชาวจีนอพยพเหล่านี้เป็นอย่างดีเสมือนหนึ่งว่าเป็นราษฎรไทย และยังให้ควบคุมดูแลกันเองอีกด้วย โดยแต่งตั้งชาวจีนที่มีชื่อเสียงเป็นที่เคารพนับถือของชาวจีนทั่วไป ให้ดำรงตำแหน่ง “หลวงโชฎิกราชเศรษฐี” เจ้ากรมท่าซ้าย มีหน้าที่รับผิดชอบดูแลการค้าระหว่างไทยกับจีน และกับบ้านเมืองต่าง ๆ ที่อยู่ทางตะวันออก หรือฝั่งซ้ายของคุ้งทะเลไทย รวมทั้งควบคุมดูแลชาวจีนในสังคมไทยให้อยู่อย่างสงบเรียบร้อย หลวงโชฎิกราชเศรษฐีหรือผู้ปกครองชาวจีนที่ตั้งขึ้นมานี้ ถือว่าเป็นขุนนางไทยในระบบราชการ มีศักดินา 1,400

ในสมัยธนบุรี ชาวจีนยังคงมีบทบาทสำคัญต่อมาทางด้านเศรษฐกิจ และเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่กันมากที่บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงปราบดาภิเษกขึ้นครองราชย์ใน พ.ศ. 2325 (1782) แล้ว ได้ทรงย้ายราชธานีจากกรุงธนบุรีซึ่งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยามาตั้งที่กรุงเทพฯ ซึ่งอยู่ฝั่งตรงข้าม ปรากฏว่าบริเวณที่ตั้งเมืองหลวงใหม่เป็นเขตที่มีชาวจีนอยู่กันหนาแน่น และเป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญ แม้กระทั่งพระบรมมหาราชวังใหม่ก็ตั้งอยู่ในย่านคนจีนเดิม เมื่อครั้งจะสร้างพระบรมมหาราชวัง รัชกาลที่ 1 โปรดเกล้าฯ ให้ชาวจีนเหล่านั้นย้ายไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่สวน ตั้งแต่คลองวัดสามปลื้มไปจนถึงคลองวัดสามเพ็ง² ซึ่งบริเวณนี้ได้กลายเป็นย่านคนจีนที่สำคัญแห่งหนึ่งมาจนถึงปัจจุบัน

จากหลักฐานต่าง ๆ ที่กล่าวมาทำให้สรุปได้ว่า เมื่อเริ่มสมัยรัตนโกสินทร์ มีชาวจีนตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทยมากพอสมควร และในเวลาต่อมามีเหตุการณ์ที่สำคัญเกิดขึ้นด้วย นั่นก็คือ การหลั่งไหล

เข้ามาของชาวจีนอพยพ ตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 2 เป็นต้นมาจนถึงรัชกาลที่ 5 เป็นช่วงระยะที่มีชาวจีนอพยพเข้ามาในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก และดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง การที่มีชาวจีนลี้ภัยเข้ามาเป็นจำนวนมากนั้น ก็เนื่องจากว่าในช่วงเวลาดังกล่าว เกิดความไม่สงบขึ้นทางภาคใต้ของประเทศจีน เช่น เกิดทุพภิกขภัย เกิดสงครามฝิ่น พ.ศ. 2382-2385 (1839-1842) กบฏไต้เผิง พ.ศ. 2393-2407 (1850-1864) และการจลาจลอื่น ๆ ความวุ่นวายเหล่านี้ทำให้ชาวจีนจำนวนมากจากทางภาคใต้ของประเทศอพยพหนีภัยไปอยู่ในดินแดนอื่น ๆ ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่มีชาวจีนอพยพเข้ามาอยู่กันมาก เพราะรัฐบาลไทยมีนโยบายสนับสนุนการลี้ภัยเข้ามาของชาวจีนอพยพ เนื่องจากรัฐได้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากชาวจีนเหล่านี้ นอกจากนี้ โอกาสที่ชาวจีนจะประกอบอาชีพแสวงหาความร่ำรวยในประเทศไทยก็มีอยู่มาก

ชาวจีนอพยพเหล่านี้ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจไทยในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่การเป็นแรงงานรับจ้างอิสระทำงานโยธาแทนพวกไพร่ ในระบบการควบคุมกำลังคนที่ต้องยึดหยุ่นไปตามความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจแบบตลาด (market economy) ที่เพิ่งก่อตัวขึ้น ซึ่งพัฒนามาเป็นเศรษฐกิจเงินตรา (money economy) ภายหลังจากทำสนธิสัญญาเบาว์ริง มีข้อน่าสังเกตว่า แรงงานรับจ้างชาวจีนสามารถทำงานได้ดีมีประสิทธิภาพกว่าแรงงานเกณฑ์ของพวกไพร่ นอกจากนั้นแรงงานชาวจีนอพยพยังตอบสนองความต้องการในการผลิตเพื่อส่งออกของเศรษฐกิจแบบตลาดและเศรษฐกิจเงินตรา ชาวจีนอพยพได้เข้าไปมีบทบาทสำคัญในอุตสาหกรรมต่อเรือสำเภา ทำน้ำตาล ทำนาเกลือ ทำเหมืองดีบุก และถลุงเหล็ก รวมทั้งเป็นแรงงานสำคัญในการปลูกพืชเพื่อส่งออก เช่น อ้อย พริกไทย ยาสูบ กระจวาน กานพลู และเครื่องเทศอื่น ๆ และเป็นแรงงานช่างฝีมือ เช่น ช่างต่อเรือ ช่างเหล็ก ช่างไม้ ช่างทาสี ช่างปูน ช่างเขียน และช่างทำรองเท้า

ในขณะที่ชาวจีนอพยพบางกลุ่มก็เข้าไปมีบทบาทในการทำประมง หรือเป็นพ่อค้าย่อยซื้อขายสินค้าตามหัวเมืองต่าง ๆ และชาวจีนอีกพวกหนึ่งได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับระบบราชการ เช่น เข้ารับราชการในกรมท่า ดำเนินการค้าสำเภาให้กับพระมหากษัตริย์ ขุนนางผู้ใหญ่ รวมทั้งทำการค้าสำเภาของตนเอง บางคนก็เป็นเจ้าภาษีนายอากรประมูลเก็บภาษีอากรผูกขาดให้รัฐ เมื่อเศรษฐกิจไทยเปลี่ยนมาเป็นเศรษฐกิจเงินตราหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง ชาวจีนที่มีเงินทุนก็ได้ลงทุนประกอบกิจการต่าง ๆ แข่งกับชาวตะวันตก เช่น กิจการโรงสี โรงเลื่อย การทำเหมืองแร่ การเดินเรือ และการซื้อขายสินค้าอุปโภคบริโภค เป็นต้น ชาวจีนอพยพจึงลี้ภัยเข้ามาในสังคมรัตนโกสินทร์อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับกาลเวลา รับกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของไทย

ประมาณกันว่าในตอนต้นรัชกาลที่ 3 พ.ศ. 2368 (1825) มีชาวจีนอยู่ในประเทศไทยราว ๆ 230,000 คน จากจำนวนประชากรทั้งหมด 4,750,000 คน พอถึงกลางสมัยรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2403 (1860) จำนวนชาวจีนได้เพิ่มขึ้นเป็น 337,000 คน จากจำนวนประชากร 5,450,000 คน ในกลางสมัยรัชกาลที่ 5 พ.ศ. 2433 (1890) จำนวนชาวจีนได้เพิ่มทวีขึ้นเป็น 497,000 คน จากจำนวนประชากร 6,670,000 คน และในตอนปลายรัชกาล พ.ศ. 2453 (1910) มีชาวจีนอยู่ในประเทศไทยประมาณ 792,000 คน จากจำนวนประชากร 8,305,000³ คน

ชาวจีนเหล่านี้กระจายไปตั้งหลักแหล่งอยู่ตามที่ต่าง ๆ แหล่งที่อยู่กันมากก็คือ กรุงเทพฯ เมืองต่าง ๆ บนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำบางปะกง หัวเมืองชายทะเลตะวันออก หัวเมืองแถบลุ่มแม่น้ำท่าจีน แม่น้ำแม่กลอง และภาคใต้ ส่วนทางภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้น เนื่องจากการคมนาคมไม่สะดวก จึงมีชาวจีนขึ้นไปตั้งหลักแหล่งอยู่ไม่มากนัก ชาวจีนเริ่มอพยพขึ้นไปอยู่ในแถบนี้มากเมื่อประมาณ พ.ศ. 2440 (1897) เป็นต้นมา เพราะมีการสร้างทางรถไฟเชื่อมระหว่างกรุงเทพฯ และดินแดนเหล่านี้ ทำให้การคมนาคมสะดวกขึ้น⁴

แม้ว่ารัฐบาลไทยในช่วงก่อนการปฏิรูปการปกครองจะได้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากการหลั่งไหลเข้ามาของชาวจีนอพยพ แต่การที่มีชาวจีนอพยพเข้ามาอยู่ในสังคมไทยเป็นจำนวนมาก และกระจายไปอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ ได้ทำให้เกิดปัญหาด้านการปกครองและสังคมในเรื่องการควบคุมชาวจีนเหล่านี้ รัฐบาลจำเป็นต้องหาวิธีการที่เหมาะสมมาควบคุมและดึงชาวจีนอพยพให้เข้ามาอยู่ในสังคมและการปกครองของไทย โดยวิธีการที่ใช้ควบคุมนั้นจะต้องอ้างไว้ซึ่งอำนาจรัฐ ความสงบสุขของสังคม และเอื้อต่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ดังจะได้พิจารณาถึงวิธีการควบคุมชาวจีนก่อนการปฏิรูปการปกครองในหัวข้อต่อไป

การควบคุมชาวจีนในสังคมไทยก่อนการปฏิรูปการปกครอง

สังคมศักดินาของไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ใช้ระบบไพร่ในการควบคุมประชาชนกลุ่มต่าง ๆ ภายในราชอาณาจักร ไม่ว่าจะเป็นคนไทย มอญ เขมร ลาว และญวน แต่เฉพาะชาวจีนนั้น รัฐบาลถือว่าเป็น “คนต่างประเทศ” และไม่ได้ถูกควบคุมด้วยระบบไพร่ คำว่า ชาวจีนนั้นรัฐบาลหมายถึง คนจีนและเชื้อสายที่ไว้ผมเปีย บุตรหรือหลานจีนถ้ายังไว้ผมเปียก็ถือว่าเป็นคนจีน แต่ถ้าไปสักข้อมือขึ้นทะเบียนก็ถือว่าเป็นคนไทยอยู่ในระบบไพร่ แม้ว่าจะยังคงไว้ผมเปียก็ตาม⁵ ชาวจีนที่อพยพเข้ามาอยู่ในสังคมไทยมีทั้งพวกที่ไป ๆ มา ๆ ไม่ตั้งถิ่นฐานอย่างถาวร เรียกว่า “จีนลูกค้า” หรือ “จีนจร” กับชาวจีนที่ตั้งหลักแหล่งอย่างถาวรตามหัวเมืองต่าง ๆ เรียกว่า “จีนคงเมือง” หรือ “จีนตั้งบ้านเรือนอยู่”⁶

การที่รัฐบาลไทยก่อนการปฏิรูปการปกครองไม่ได้ควบคุมชาวจีนภายใต้ระบบไพร่นั้น เพราะรัฐต้องอาศัยแรงงานและความชำนาญของชาวจีนในกระบวนการต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจเพื่อให้สังคมศักดินาสามารถดำรงอยู่ได้ในท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ ด้วยเหตุนี้ รัฐบาลจึงจำเป็นต้องให้ชาวจีนเป็นอิสระจากระบบไพร่ และหาวิธีการอื่นที่เหมาะสมในการควบคุมชาวจีนในระยะแรกของสมัยรัตนโกสินทร์ รัฐบาลควบคุมชาวจีนโดยผ่าน *กรมท่าซ้าย* และ *การผูกปี*

การควบคุมชาวจีนโดยผ่านกรมท่าซ้าย นั้นเป็นการควบคุมชาวจีนโดยตรง และเป็นวิธีการที่ใช้สืบเนื่องกันมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตั้งที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น เพียงแต่ว่าในสมัยรัตนโกสินทร์นั้นผู้ที่ดำรงตำแหน่ง “โยมภิกรราชเศรษฐี” บางคนได้รับพระราชทานยศถึงขั้น “พระยา” วิธีการควบคุมชาวจีนโดยผ่านกรมท่าซ้ายเป็นการมอบหมายให้ชาวจีนที่มีศักยภาพในการเป็นผู้นำ เข้ามาทำหน้าที่ช่วยรัฐบาลในการควบคุมดูแลกลุ่มชนที่เป็นพวกเดียวกับตน

ส่วนการผูกปิ่นนั้นเป็นการควบคุมชาวจีนโดยทางอ้อม เพราะจุดมุ่งหมายหลักของการผูกปิ่นคือ การเก็บภาษีทางตรงจากชาวจีนที่อยู่นอกระบบไพร่ รัฐบาลต้องการผลประโยชน์ในรูปของเงินตราเป็นสำคัญ มากกว่าจะมุ่งเกณฑ์แรงงาน หรือต้องการควบคุมชาวจีนโดยตรง แต่การผูกปิ่นก็มีผลทางอ้อมต่อการควบคุมชาวจีน ทำให้รัฐบาลทราบโดยประมาณว่ามีชาวจีนอยู่ในสังคมไทยจำนวนเท่าไร ทั้งจีนจรและจีนคงเมือง รวมทั้งได้ทราบว่าชาวจีนเหล่านี้กระจายตัวอยู่ในหัวเมืองใด

ตามหลักฐาน การผูกปิ่นเริ่มมีขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 2 โดยรัฐบาลกำหนดให้ชาวจีนต้องมารายงานตัวต่อทางการผูกปิ่นที่ข้อมือ 3 ปีต่อครั้ง ส่วนหลักเกณฑ์ที่ใช้กำหนดว่าชาวจีนคนใดเข้าข่ายต้องมาผูกปิ่นนั้น ยังไม่พบหลักฐานของทางราชการที่ระบุไว้อย่างเด่นชัด งานวิชาการที่ศึกษาเรื่องการผูกปิ่นระบุหลักเกณฑ์แตกต่างกัน บ้างกล่าวว่าใช้อายุเป็นเกณฑ์ กล่าวคือ ชายจีนที่มีอายุ 17 ปีหรืออาจจะ 20 ปีขึ้นไปต้องมาผูกปิ่น แต่ก็มีงานวิชาการที่เสนอว่า น่าจะอาศัยการวัดส่วนสูงเป็นเครื่องกำหนดเช่นเดียวกับการเกณฑ์แรงงานไพร่ กล่าวคือ ชายจีนที่มีส่วนสูงประมาณ 50 นิ้ว โดยวัดจากเท้าถึงไหล่จะต้องมาผูกปิ่น เพราะการวัดส่วนสูงน่าจะเป็นวิธีที่สะดวกกว่าการตรวจสอบอายุ

ขั้นตอนของการผูกปิ่นโดยสังเขปเริ่มต้นจากรัฐบาลที่กรุงเทพฯ ส่งข้าหลวงผูกปิ่นออกไปผูกปิ่นตามหัวเมืองต่าง ๆ เจ้าเมือง นายอำเภอ แขวงกำนัน พันนายบ้าน จะเป็นผู้สำรวจจัดทำบัญชีจำนวนชาวจีนในแต่ละเมือง แล้วพาชาวจีนเหล่านี้ซึ่งมีทั้งจีนจรและจีนคงเมืองมารายงานตัวต่อข้าหลวงผูกปิ่น สำหรับอัตราค่าผูกปิ่นนั้น ในสมัยรัชกาลที่ 2 เก็บคนละ 2 บาท พร้อมทั้งเงินค่าธรรมเนียมอีกประมาณ 1 สลึง ส่วนชาวจีนที่ไม่มีเงินจ่ายค่าผูกปิ่นนั้นต้องทำงานโยธาให้แก่ทางการคนละ 1 เดือน ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้เพิ่มเงินค่าผูกปิ่นจาก 2 บาท มาเป็น 4 บาท แต่ก็มีกรณีเก็บในอัตราคนละ 6 บาท หรือ 8 บาทบ้าง ในบางปีที่รัฐบาลมีงานโยธาที่ต้องทำให้เสร็จโดยเร็วเป็นอันมาก และต้องใช้เงินค่าจ้างแรงงานอิสระเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิม แต่โดยปกติจะเก็บในอัตรา 4 บาท และได้ใช้อัตรานี้มาจนถึงการผูกปิ่นครั้งสุดท้ายเมื่อ พ.ศ. 2449 (1906) ในตอนปลายรัชกาลที่ 5 ในปลาย พ.ศ. 2451 (1908) รัฐบาลได้ประกาศยกเลิกการผูกปิ่น เปลี่ยนมาเก็บเงินค่าราชการจากคนจีนในอัตราคนละ 6 บาทต่อปี และได้เริ่มเก็บเงินค่าราชการจากชาวจีนเป็นปีแรกใน พ.ศ. 2452 (1909)

เมื่อชาวจีนเสียค่าปิ่นแล้ว จะถูกผูกข้อมือซ้ายด้วยเชือกป่านหรือสายแถบแดง แล้วติดครั้งที่ปมเชือกให้เป็นรูปกลม ๆ จากนั้นข้าหลวงผูกปิ่นจะประทับตราของทางราชการลงบนครั้งเป็นหลักฐาน เรียกครั้งที่ประทับตราแล้วว่า "ปิ่น" คงเป็นเพราะว่ามีลักษณะคล้ายกับปิ่นที่ใช้ในโรงบ่อนเบี้ย ชาวจีนที่ผูกปิ่นแล้วจะได้รับใบเสร็จหรือใบฎีกา ซึ่งระบุรายละเอียดเกี่ยวกับชื่อ รูปพรรณ สันฐาน ตาหนิ และที่อยู่อาศัยของชาวจีนผู้นั้น ส่วนปิ่นที่ผูกไว้บนข้อมือซ้ายนั้น เมื่อพ้นระยะที่ทางการกำหนดไว้ว่าเป็นช่วงการผูกปิ่นแล้ว ชาวจีนสามารถตัดปิ่นที่ข้อมือซ้ายทิ้งได้ เมื่อผูกปิ่นชาวจีนต่าง ๆ จนเสร็จเรียบร้อยแล้ว ข้าหลวงผูกปิ่นจะรวบรวมเงินที่ได้จากการผูกปิ่น พร้อมทั้งบัญชีทางว่าวที่แสดงรายละเอียดเกี่ยวกับจำนวนชาวจีน ทั้งจีนจร จีนคงเมือง หรือมบุตรภรรยา มามอบให้กับรัฐบาลที่กรุงเทพฯ⁷

จากที่ได้บรรยายมา จะเห็นได้ว่า ในระยะแรกของสมัยรัตนโกสินทร์ วิธีการที่ใช้ควบคุมชาวจีนในสังคมไทยยังไม่ซับซ้อน ซึ่งก็สอดคล้องกับจำนวนชาวจีนและนโยบายของรัฐบาลที่สนับสนุนการหลั่งไหลเข้ามาของชาวจีนอพยพ ชาวจีนมีอิสระในการประกอบอาชีพ เสียค่าผูกมัดหรือภาษีทางตรงในอัตราต่ำ สามารถเคลื่อนย้ายไปอยู่ตามที่ต่าง ๆ ได้อย่างเสรี ชาวจีนมีสังคมของกลุ่มตนเองที่เป็นอิสระ เป็นสังคมชาวจีนที่ซ่อนอยู่ในสังคมใหญ่ คือ สังคมไทย และรัฐบาลอาศัยการผสมกลมกลืนโดยธรรมชาติ ในการกลืนกลายเชื้อสายของชาวจีนเหล่านี้

แต่จากสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นต้นมา จำนวนชาวจีนในสังคมไทยได้เพิ่มจำนวนขึ้นมากและกระจายไปอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ หลายเมือง วิธีการควบคุมชาวจีนโดยผ่านกรมท่าซ้ายและการผูกมัดจึงไม่เพียงพอด้วยเหตุนี้ แม้รัฐบาลจะยังคงนโยบายเดิมในเรื่องการสนับสนุนการหลั่งไหลเข้ามาของชาวจีนอพยพ แต่รัฐบาลก็จำเป็นที่จะต้องปรับปรุงเพิ่มวิธีการควบคุมชาวจีนให้มากขึ้นกว่าเดิม รัฐบาลในสมัยรัชกาลที่ 3 จนถึงก่อนการปฏิรูปการปกครอง ได้เพิ่มตำแหน่งผู้ปกครองชาวจีนอีกหลายตำแหน่งในระบบราชการไทย ตำแหน่งที่เพิ่มขึ้นจะกระจายไปอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ ที่มีชาวจีนไปตั้งหลักแหล่งอยู่ ผู้ปกครองชาวจีนที่ตั้งขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าวประกอบด้วย นายอำเภอจีน จางวางจีน หรือจางวางอำเภอจีน ปลัดจีน และกงสุลจีนในบังคับสยาม ตำแหน่งต่าง ๆ ดังกล่าวนี้อาจมีอำนาจหน้าที่แตกต่างกัน ดังจะได้กล่าวถึงตามลำดับต่อไป

1. นายอำเภอจีน ในสมัยอยุธยา นอกจากตำแหน่ง “หลวงไขฎิกรายเศรษฐี” ซึ่งเป็นตำแหน่งขุนนางสูงสุดที่รับผิดชอบควบคุมดูแลชาวจีนแล้ว เอกสารชั้นต้นในสมัยนี้ยังได้กล่าวถึงขุนนางในตำแหน่งอื่น ๆ ที่ปฏิบัติหน้าที่ช่วยเหลือหลวงไขฎิกรายเศรษฐี ในการควบคุมดูแลชาวจีนอีกด้วย ตำราแบบธรรมเนียมในราชสำนักครั้งกรุงศรีอยุธยา ได้กล่าวถึงการรักษาพระนครในเวลาที่พระเจ้าแผ่นดินไม่ได้ประทับในราชธานีไว้ตอนหนึ่งว่า “กรมท่าซ้ายขวาเกณฑ์แบ่งอยู่รักษากรุงฯ รักษาจำหลัดตระเวน บรรจบถึงกันตามอำเภอ เป็น (คือ) ขุนท่งสี่ ขุนท่งสมุท อำเภอจีน (รักษา) แต่วัดจีนถึงประตูจีน”⁸ นอกจากนั้น ในพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน นาทหาร หัวเมือง ได้ระบุว่า ตำแหน่งจีนล่ามนายอำเภอ มียศและราชทินนามในทำเนียบขุนนางว่า ขุนท่งสี่ ขุนท่งสมุท มีศักดินา 600⁹

หลักฐานชั้นต้นที่มีอยู่เพียงเท่านี้ ทำให้ไม่ทราบรายละเอียดเกี่ยวกับขอบข่ายอำนาจและหน้าที่ของตำแหน่งนายอำเภอจีนในสมัยอยุธยา สันนิษฐานได้เพียงว่าเป็นขุนนางระดับล่างในระบบราชการไทยที่สังกัดกรมท่าซ้าย มีหน้าที่ช่วยเหลือหลวงไขฎิกรายเศรษฐีในการควบคุมดูแลชาวจีน และคงเป็นตำแหน่งที่มีเฉพาะในราชธานีเท่านั้น ไม่ได้กระจายไปอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ*

* G. William Skinner ได้พูดถึงตำแหน่งนายอำเภอจีนในสมัยอยุธยาไว้เล็กน้อยในหนังสือ *Chinese Society in Thailand : An Analytical History* pp. 13-14 โดยศึกษาจากหนังสือของวันวิไล เต๋อ ลาลูแบร์ และเดอไซมอนด์

ในช่วงระยะแรกของสมัยรัตนโกสินทร์ ตำแหน่งนายอำเภอจีนคงจะอยู่ในลักษณะดังที่ได้สันนิษฐานมาข้างต้น แต่การที่มีชาวจีนลี้ภัยหลบหนีอพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก ตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 2 เป็นต้นมา ทำให้ในสมัยรัชกาลที่ 3 ต้องมีการปรับปรุงจัดระบบเกี่ยวกับตำแหน่ง “นายอำเภอจีน” เพื่อให้สอดคล้องกับจำนวนชาวจีนในสังคมไทยที่เพิ่มทวีขึ้นมา อีกทั้งยังกระจายไปอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ และเพื่อให้เป็นกลไกในการช่วยรัฐบาลควบคุมดูแลชาวจีนอย่างมีประสิทธิภาพ จากการปรับปรุงในครั้งนี้ ทำให้นายอำเภอจีนกลายเป็นตำแหน่งในกลุ่มขุนนางหัวเมือง ตามเมืองต่าง ๆ ที่มีชาวจีนไปตั้งหลักแหล่งอยู่

เอกสารชั้นต้นในสมัยรัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 5 เท่าที่ได้ค้นพบได้ให้รายละเอียดว่าในหัวเมืองต่าง ๆ ที่มีชาวจีนไปตั้งถิ่นฐานอยู่ รัฐบาลที่กรุงเทพฯ จะให้ตั้งตำแหน่งนายอำเภอจีนขึ้น นายอำเภอจีนที่ได้รับการแต่งตั้งถือว่าเป็นขุนนางไทยในระบบราชการ และจะทำงานภายใต้การบังคับบัญชาของเจ้าเมือง รวมทั้งต้องรับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์สัตยาพร้อมกับเจ้าเมืองกรมการปีละ 2 ครั้ง ในด้านขอบข่ายอำนาจและหน้าที่นั้น นายอำเภอจีนมีหน้าที่ดูแลความทุกข์สุขของชาวจีนในท้องถิ่นที่ตนรับผิดชอบ พิจารณาประณีประนอมคดีความวิวาทเล็ก ๆ น้อย ๆ ในหมู่คนจีนหรือที่สำนวนของทางราชการใช้ว่า “กล่าวเกลี้ยไกล่เป็นความแก่ใจแก่ใจแล้วกัน” แต่ถ้าเป็นคดีความแห่งความอาญาจะต้องส่งตัวโจทก์จำเลยไปให้เจ้าเมืองและกรมการพิจารณาตัดสิน ในกรณีที่ชาวจีนมีคดีความกับกลุ่มชนอื่น ๆ นั้น ถ้าชาวจีนเป็นโจทก์ ก็ให้นายอำเภอจีนช่วยฟ้องร้องให้ แต่ถ้าชาวจีนเป็นจำเลย ก็ให้ควบคุมตัวนำมาส่งให้เจ้าเมืองกรมการ และในทั้งสองกรณี นายอำเภอจีนจะต้องไปนั่งฟังการพิจารณาคดีด้วย

นอกจากหน้าที่ในด้านคดีความแล้ว นายอำเภอจีนยังต้องรับผิดชอบต่อเจ้าเมืองกรมการในเรื่องการจัดทำบัญชีรายชื่อชาวจีนในท้องถิ่นที่ตนควบคุมดูแลว่า มีอยู่เท่าไร ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ไหน ประกอบอาชีพอะไร รวมทั้งนำชาวจีนเหล่านี้มาผูกปิ่นมื่อเมื่อถึงกำหนดเวลาผูกปิ่น ในขณะที่เดียวกันก็ต้องคอยดูแลว่ากล่าวไม่ให้ชาวจีนประพฤติผิดกฎหมาย เช่น ไม่ให้ซื้อขายสิ่งของต้องห้ามไม่ให้สมคบกันเป็นโจรผู้ร้ายหรือรวมกลุ่มกันเป็นสมาคมลับ เป็นต้น กล่าวโดยสรุป นายอำเภอจีนมีอำนาจหน้าที่ทั้งในด้านการให้ความคุ้มครองช่วยเหลือและควบคุมดูแลชาวจีน

ในด้านหน่วยงานต้นสังกัดที่รับผิดชอบการแต่งตั้งนายอำเภอจีนนั้นไม่ใช่กรมท่าซ้าย หากแต่เป็นกรมพระกลาโหม กรมมหาดไทย หรือกรมพระคลัง ขึ้นอยู่กับว่าหัวเมืองนั้น ๆ อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของกรมใด ส่วนหลักเกณฑ์โดยทั่วไปในการแต่งตั้งนั้น ทางกรมจะพิจารณาแต่งตั้งนายอำเภอจีนจากชาวจีนที่ได้รับการยอมรับและเป็นที่เคารพนับถือของชาวจีนในท้องถิ่นนั้น ๆ สามารถบังคับบัญชาพวกชาวจีนได้ นอกจากหลักเกณฑ์ทั่วไปดังกล่าวแล้ว ยังมีหลักเกณฑ์อื่นๆ ประกอบด้วย เช่น ในสมัยรัชกาลที่ 3 มักพิจารณาแยกการแต่งตั้งนายอำเภอจีนตามกลุ่มภาษาถิ่นของชาวจีน ส่วนในสมัยรัชกาลที่ 4 ได้นำเอาหลักเกณฑ์เรื่องการนับถือศาสนาของชาวจีนมาพิจารณาด้วย และในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้นำเอาหลักเกณฑ์เรื่องการรวมกลุ่มทางสังคมของชาวจีน และสภาพภูมิศาสตร์มาใช้พิจารณาในการแต่งตั้งนายอำเภอจีนด้วย สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความยืดหยุ่นของรัฐบาลที่เปลี่ยนแปลงการแต่งตั้งนายอำเภอจีน ให้สอดคล้องกับสภาพความเปลี่ยนแปลงของสังคมชาวจีนในประเทศไทยที่ได้เพิ่มความซับซ้อนขึ้น

อย่างไรก็ตาม การพิจารณาแต่งตั้งนายอำเภอจีนตามกลุ่มภาษาถิ่นของชาวจีนก็ได้เป็นหลักเกณฑ์ที่แน่นอนตายตัว หากมีการปรับเปลี่ยนได้บ้าง เช่น ในสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 2385 (1842) รัฐบาลได้แต่งตั้งจีนไหหลำชื่อ ยกแซ่หุน เป็นที่ขุนนิคมประเทศ นายอำเภอจีน มีหน้าที่ควบคุมดูแลพวกจีนไหหลำ ในเมืองนครสวรรค์ พร้อมกับนั้นรัฐบาลได้สั่งให้พระยานครสวรรค์กรมการพิจารณาสรรหาแต่งตั้งนายอำเภอจีนแต่จิวและนายอำเภอจีนฮกเกี้ยนต่อไป ต่อมาขุนนิคมประเทศทำความผิด ถูกปลดจากตำแหน่ง ใน พ.ศ. 2388 (1845) รัฐบาลได้แต่งตั้งจินมูล เป็นที่ขุนนิคมประเทศ นายอำเภอจีน มีอำนาจควบคุมดูแลทั้งจีนไหหลำและจีนแต่จิวในนครสวรรค์ และยังคงให้นายอำเภอจีนฮกเกี้ยนต่อไปเหมือนเดิม¹⁰ โดยทั่วไปแล้ว เมืองเล็กที่มีชาวจีนอยู่ไม่มาก รัฐบาลจะแต่งตั้งนายอำเภอจีนเพียงคนเดียว ทำหน้าที่ควบคุมดูแลชาวจีนทุกกลุ่มภาษาในเมืองนั้น ๆ แต่ถ้าเป็นเมืองใหญ่ มีชาวจีนอยู่มาก แยกเป็นหลายกลุ่มภาษา ก็จะมีนายอำเภอจีนหลายคนตามกลุ่มภาษาถิ่นต่าง ๆ ของพวกเขาจีน

ในสมัยรัชกาลที่ 4 พวกบาทหลวงคาทอลิกได้ไปเผยแพร่ศาสนาตามหัวเมืองต่าง ๆ เช่น จะเข็งเทรา พนัสนิคม นครชัยศรี ราชบุรี ชาวจีนในหัวเมืองเหล่านี้ส่วนหนึ่งได้เปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์ จึงเกิดกลุ่มจีนเข้ารีตขึ้น และมักมีเรื่องขัดแย้งกับชาวจีนกลุ่มอื่น ๆ รัฐบาลจึงได้แก้ปัญหาด้วยการตั้งตำแหน่ง “นายอำเภอจีนเข้ารีต” ขึ้นตามหัวเมืองเหล่านี้ เพื่อควบคุมดูแลพวกจีนเข้ารีตโดยเฉพาะ ส่วนในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น ได้มีชาวจีนจำนวนมากอพยพมาตั้งถิ่นฐานในเมืองภูเก็ต และมักประกอบอาชีพเป็นกรรมกรตามเหมืองดีบุกต่าง ๆ ชาวจีนเหล่านี้ได้รวมกลุ่มทางสังคมเป็นสมาคมลับฮั้งฮี้ 2 สมาคม คือ ยี่หิน และบุนเท่ากั๊ง รัฐบาลจึงแต่งตั้งนายอำเภอจีนเมืองภูเก็ตโดยแยกเป็นนายอำเภอจีนฝ่ายยี่หิน และนายอำเภอจีนฝ่ายบุนเท่ากั๊ง แต่ละฝ่ายจะมีนายอำเภอจีนประมาณ 2-3 คน* นอกจากนั้นเอกสารชั้นต้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้ให้รายละเอียดว่า รัฐบาลได้แต่งตั้งนายอำเภอจีนในเมืองเพชรบุรีตามสภาพภูมิศาสตร์ โดยแยกเป็นนายอำเภอจีนฝ่ายบกและนายอำเภอจีนชายทะเล

ในด้านบุคคลที่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นนายอำเภอจีนนั้นมีอาทิ พวกเจ้าภาษีนายอากร พวกชาวจีนที่ประกอบอาชีพค้าขาย มีฐานะดี หรือพวกชาวจีนที่เป็นบุตรหลานของพวกขุนนางไทยเชื้อสายจีน รวมทั้งพวกชาวจีนที่เป็นหัวหน้าสมาคมลับฮั้งฮี้ นายอำเภอจีน จะได้รับพระราชทานยศในระดับ “ขุน” หรือ “หลวง” ส่วนนายอำเภอจีนเข้ารีตมักได้รับพระราชทานยศในระดับ “หมื่น” แต่ก็มีนายอำเภอจีนเข้ารีตบางคนได้รับพระราชทานยศเป็น “ขุน” หรือ “หลวง” ซึ่งมีอยู่ไม่มากนัก

* ชาวจีนในภาคใต้มักนิยมรวมกลุ่มทางสังคมเป็นสมาคมลับฮั้งฮี้ 2 สมาคม คือ สมาคมยี่หิน และสมาคมบุนเท่ากั๊ง สมาคมทั้งสองแห่งนี้จะมีสมาชิกทั้งพวกกวางตุ้ง ฮกเกี้ยน แต่จิว แคะ และไหหลำปะปนกันไป

นอกจากนั้น มีข้อน่าสังเกตว่า สารตราแต่งตั้งนายอำเภอจีนในสมัยรัชกาลที่ 3 มักเรียกตำแหน่งนายอำเภอจีนว่า “เจ้าภาษีนายอำเภอจีน”^{*} จึงมีความเป็นไปได้ว่าการปรับปรุงระบบการแต่งตั้งเจ้าภาษีนายอากรครั้งใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ 3 นั้น นอกจากจุดประสงค์หลักทางด้านเศรษฐกิจแล้ว น่าจะมีความเกี่ยวพันหรือมีจุดประสงค์ทางการปกครองควบคุมชาวจีนแฝงอยู่ด้วย ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าจะได้ศึกษาค้นคว้ากันต่อไป**

2. จางวางเงินหรือจางวางอำเภอจีน นอกจากตำแหน่งนายอำเภอจีนแล้ว เอกสารขึ้นต้นในสมัยรัชกาลที่ 3 และรัชกาลที่ 4 ยังได้กล่าวถึงตำแหน่ง “จางวางเงิน” หรือ “จางวางอำเภอจีน” ด้วย เมื่อศึกษาพิจารณาเอกสารเหล่านี้เปรียบเทียบกับเอกสารเรื่องนายอำเภอจีนแล้ว สรุปได้ว่า ตำแหน่งจางวางเงินหรือจางวางอำเภอจีนก็คือ ตำแหน่งนายอำเภอจีนนั่นเอง จางวางเงินมีขอบข่ายอำนาจหน้าที่เหมือนนายอำเภอจีนทุกประการ ต่างกันเล็กน้อยตรงที่ว่า จางวางนายอำเภอจีนมักได้รับพระราชทานยศบรรดาศักดิ์สูงกว่านายอำเภอจีน เนื่องจากรับผิดชอบควบคุมดูแลชาวเงินในท้องถิ่นที่กว้างใหญ่กว่า และท้องถิ่นที่จางวางเงินรับผิดชอบจะมีชาวจีนอาศัยอยู่ไม่หนาแน่น เช่น ในสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 2387 (1844) รัฐบาลได้แต่งตั้งอากรภูมิเป็นที่หลวงบำรุงพาณิชย์ จางวางเงิน รับผิดชอบควบคุมดูแลชาวเงินในเมืองชัยนาท แขวงเมืองชัยนาท ในสมัยรัชกาลที่ 4 เมื่อ พ.ศ. 2402 (1859) รัฐบาลได้แต่งตั้งเงินอี่เป็นที่หลวงภักดีพานิช จางวางเงินเมืองเชียงแตงและแขวงเมืองเชียงแตง ต่อมาเงินอี่ทำความดีความชอบไว้มาก ดังนั้น ใน พ.ศ. 2409 (1866) จึงได้เลื่อนยศขึ้นเป็นที่ พระโกษาพานิช หรือใน พ.ศ. 2408 (1865) รัฐบาลได้แต่งตั้งเงินน้อยเป็นที่ หลวงพินิจภาษา จางวางอำเภอเงินเมืองอุทัยธานี และในปีเดียวกันนี้ ได้แต่งตั้งเงินซิวเป็นที่หลวงวิเศษพานิช จางวางอำเภอเงินเมืองสระบุรี¹¹

กล่าวโดยสรุป ในหัวเมืองที่มีชาวจีนไปตั้งถิ่นฐานอยู่กันมาก เช่น นครสวรรค์ จะเข็งเทรา ภูเก็ต รัฐบาลจะแต่งตั้งนายอำเภอจีนหลายคนเป็นผู้ควบคุมดูแลชาวเงินตามกลุ่มภาษา ตามศาสนา ตามสภาพภูมิศาสตร์ หรือตามการรวมกลุ่มทางสังคม ขึ้นอยู่กับสภาพของท้องถิ่นนั้น แต่ถ้าเป็นหัวเมืองที่มีชาวจีนไปตั้งหลักแหล่งอยู่พอสมควร แต่ไม่ถึงขั้นหนาแน่นมาก เช่น เชียงแตง อุทัยธานี เมืองสระบุรี ปราณบุรี รัฐบาลอาจแต่งตั้งนายอำเภอจีนเพียงคนเดียว ทำหน้าที่ควบคุมดูแลชาวเงินทุกกลุ่มภาษาในเมืองนั้น หรืออาจแต่งตั้งจางวางอำเภอจีนถ้าท้องถิ่นที่ชาวจีนไปตั้งถิ่นฐานอยู่กินอาณาบริเวณกว้างพอสมควร จะเห็นได้ว่าในทุก ๆ ท้องถิ่นที่มีชาวจีนไปตั้งหลักแหล่งอยู่ รัฐบาลจะแต่งตั้งผู้ปกครองชาวเงินเป็นกลไกของรัฐในการควบคุมดูแลชาวเงินเหล่านั้น

* เอกสารขึ้นต้นในสมัยรัชกาลที่ 3 เรียกตำแหน่งนายอำเภอจีนว่า “เจ้าภาษีนายอำเภอจีน” บ้าง หรือ “นายอำเภอจีน” บ้างปะปนกันไป

** เรื่องนายอำเภอจีนศึกษาค้นคว้าจากเอกสารขึ้นต้นในสมัยรัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 5 คุุณบัญชียายชื่อเอกสารได้ในบรรณานุกรม

3. ปลัดจีน ระบบผู้ปกครองชาวจีนตามหัวเมืองซึ่งได้แก่ นายอำเภอจีน หรือจางวางอำเภอจีน ที่รัชกาลที่ 3 ทรงตั้งขึ้นเพื่อเป็นกลไกในการควบคุมชาวจีนตามหัวเมืองต่าง ๆ นั้น เมื่อมาถึงในสมัยรัชกาลที่ 4 ได้มีการปรับปรุงอีกเล็กน้อย กล่าวคือ ในหัวเมืองที่มีชาวจีนไปตั้งถิ่นฐานอยู่มากและมีนายอำเภอจีนหลายคนนั้น รัฐบาลได้ตั้งตำแหน่ง “ปลัดจีน” เพิ่มขึ้นอีกตำแหน่งหนึ่ง เพื่อให้เป็นหัวหน้าของพวกนายอำเภอจีน โดยปลัดจีนจะรับราชการภายใต้การบังคับบัญชาของเจ้าเมือง ปลัดจีนมักได้รับพระราชทานยศในระดับ “หลวง” และมีศักดินา 600-800 แต่ก็มีปลัดจีนบางคนได้รับพระราชทานยศ ในชั้น “พระ” และมีศักดินา 600-1,000

ปลัดจีนและนายอำเภอจีนที่รัฐบาลแต่งตั้งขึ้นนี้เรียกรวมกันว่า “กรมการจีน” กรมการจีนมีหน้าที่ช่วยเจ้าเมืองควบคุมดูแลชาวจีนให้อยู่อย่างสงบเรียบร้อย ไม่ประพฤติผิดกฎหมายบ้านเมือง รวมทั้งช่วยเจ้าเมืองปราบปรามจีนที่เป็นโจรผู้ร้ายด้วย นอกจากนี้กรมการจีนยังมีหน้าที่พิจารณาคดีความทั่วไปที่เกิดขึ้นในหมู่ชาวจีน ถ้าเป็นคดีความแพ่งความอาญาจะส่งมาให้เจ้าเมืองและกรมการไทยพิจารณา โดยกรมการจีนจะไปนั่งฟังการพิจารณาคดีด้วย หน้าที่อีกประการหนึ่งของกรมการจีนคือ การให้ความช่วยเหลือแก่ชาวจีนในเรื่องต่าง ๆ ที่ชาวจีนร้องเรียน และเป็นที่พักพิงของเจ้าเมืองในปัญหาที่เกี่ยวกับชาวจีน ด้วยเหตุนี้ในหัวเมืองที่มีชาวจีนไปตั้งหลักแหล่งอยู่มาก ขุนนางในระบบราชการที่รับผิดชอบทำหน้าที่บริหารบ้านเมืองจึงประกอบด้วย เจ้าเมือง กรมการไทย และกรมการจีน

ปลัดจีนซึ่งเป็นผู้ที่มีตำแหน่งและฐานะสูงสุดในหมู่กรมการจีนนั้น¹² มีอำนาจหน้าที่ทั้งในด้านการควบคุมดูแล การพิจารณาคดีความ และการให้ความช่วยเหลือแก่ชาวจีนในด้านต่าง ๆ เหมือนดังเช่นพวกนายอำเภอจีน ต่างกันเพียงว่าปลัดจีนมีอำนาจกว้างขวางครอบคลุมทั่วทั้งเมือง ในขณะที่นายอำเภอจีนรับผิดชอบเฉพาะในกลุ่มภาษา กลุ่มศาสนา กลุ่มสังคม หรือในท้องถิ่นของตน นอกจากนี้ ในการพิจารณาคดีความทั่วไปเกี่ยวกับชาวจีน ปลัดจีนก็มีอำนาจมากกว่า เช่น ในคดีความวิวาทเล็ก ๆ น้อย ๆ ของชาวจีน นายอำเภอจีนจะพิจารณาในชั้นประนีประนอมยอมความแก่กันเท่านั้น แต่ปลัดจีนมีอำนาจพิจารณาตัดสินถึงขั้นปรับสินไหมพินัย เพียงแต่ว่าเมื่อพิจารณาแล้วจะต้องแจ้งความบังคับพร้อมทั้งเจ้าเมืองกรมการ อีกประการหนึ่ง ในหัวเมืองที่มีปลัดจีน ถ้าตำแหน่งเจ้าเมืองว่างลงและกรมการไทยที่เป็นผู้ไปราชการที่อื่น

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปลัดจันก็จะเป็นผู้รักษาราชการแทนเจ้าเมือง ดังเช่น หลวงวิสุทธิจินชาติ ปลัดจันเมืองฉะเชิงเทรา เคยเป็นผู้ว่าราชการเมืองฉะเชิงเทราในช่วงเวลาสั้น ๆ ะยะหนึ่งใน พ.ศ. 2407* (1864)

เอกสารชั้นต้นในสมัยรัชกาลที่ 4 ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับการแต่งตั้งปลัดจันไว้บ้างดังนี้ เช่น ใน พ.ศ. 2399 (1856) รัฐบาลได้แต่งตั้งให้จันอยู่ บุตรจันล้น และเป็นหลานหลวงพิทักษ์ทศกร เจ้าภาชีน้ำตาด เป็นที่หลวงพิสุทธิจิน ฌ ชาติ (หรือบางครั้งเขียนว่า หลวงวิสุทธิจินชาติ) ปลัดจันเมืองฉะเชิงเทรา แต่งตั้งจันสิงโต เป็นที่หลวงวิจารณ์จันประชา ปลัดจันเมืองชัยนาท และแต่งตั้งขุนสนิทภักดี เป็นที่หลวงพิทักษ์จันประชา ปลัดจันเมืองชลบุรี ใน พ.ศ. 2406 (1863) ได้แต่งตั้งหลวงอภัยสมบัติ นายกองส่วยรอง เป็นที่หลวงปรมินจันประชา ปลัดจันเมืองตราด แต่งตั้งพระบูรพทิศจันพิวิจารณ์ เป็นปลัดจันเมืองจันทบุรี และแต่งตั้งหลวงพิทักษ์สาคร เป็นปลัดจันเมืองสาครบุรี (สมุทรสาคร) เป็นต้น การแต่งตั้งปลัดจันได้ดำเนินสืบต่อมาจนถึงช่วงการปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยทั่วไปแล้ว เมืองต่าง ๆ ที่มีชาวจีนอาศัยอยู่มากจะมีปลัดจันเพียงคนเดียว แต่เฉพาะในเมืองภูเก็ตในสมัยรัชกาลที่ 5 มีปลัดจันสองคน โดยแยกเป็นปลัดจันฝ่ายยี่หั้น และปลัดจันฝ่ายขุนเท่ากั¹³

ตำแหน่งนายอำเภอจีน ปลัดจันที่เรียกรวมกันว่า “กรมการจีน” ได้ยกเลิกในสมัยรัชกาลที่ 5 หลังการปฏิรูปการปกครองส่วนภูมิภาค เมื่อยกเลิกไปแล้ว รัฐบาลได้ตั้งตำแหน่ง “กรมการพิเศษ” ขึ้นแทน กรมการพิเศษที่ตั้งขึ้นนี้มีฐานะต่ำกว่ากรมการจีน และมีอำนาจน้อยกว่าด้วย ในด้านฐานะ กรมการจีนเป็นตำแหน่งสัญญาบัตร ผู้ที่เป็นกรมการได้รับการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง ส่วนกรมการพิเศษนั้นเป็นเพียงตำแหน่งประทวน ได้รับการแต่งตั้งจากเจ้าเมือง โดยผ่านความเห็นชอบของกระทรวงมหาดไทย ในด้านอำนาจ กรมการจีนได้รับมอบหมายให้ปกครอง ควบคุมดูแล และพิจารณาคดีความทั่วไปของชาวจีน ส่วนกรมการพิเศษเป็นเพียงที่ปรึกษาของเจ้าเมือง ในปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับชาวจีน และช่วยปฏิบัติราชการบางประการตามคำสั่งของเจ้าเมืองเป็นคราว ๆ ไป ไม่มีอำนาจหน้าที่ทางด้านบริหารหรือพิจารณาคดีความแต่อย่างใด¹⁴

* ใน พ.ศ. 2406 พระพนมสารรินทร์ เจ้าเมืองพนมสารคาม ทำความผิดเรื่องปกปิดไพร่ที่ปลอมลัก เรียกเอาเงินจากคนปลอมลักแล้วก็ปล่อยไป และยังทำความผิดอื่น ๆ อีกหลายเรื่อง จึงถูกถอดจากตำแหน่ง รัชกาลที่ 4 ได้โปรดเกล้าฯ ให้หลวงบุรีพิทักษ์ ยกกระบัตรเมืองฉะเชิงเทรา ไปรักษาการเป็นเจ้าเมืองชั่วคราว ต่อเมื่อพระกำพูนภักดี ปลัดเมืองฉะเชิงเทรากลับจากราชการที่ทางเขมรเมื่อไร ก็แต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองพนมสารคาม รัชกาลที่ 4 ได้โปรดเกล้าฯ ให้พระกำพูนภักดีเป็นที่พระพนมสารรินทร์ เจ้าเมืองพนมสารคาม ในวันศุกร์ แรม 9 ค่ำ เดือน 3 จ.ศ. 1227 (พ.ศ. 2408)

ในปีเดียวกันนี้ (พ.ศ. 2406) พระยาริเศษฤไชย เจ้าเมืองฉะเชิงเทรา กระทำความผิดต่อราชการหลายเรื่อง จึงถูกถอดจากตำแหน่งเจ้าเมือง รัชกาลที่ 4 ได้โปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีสุริยภาพะ จางวางกรมม้า จากกรุงเทพฯ ขึ้นมารักษาการเป็นเจ้าเมือง พ.ศ. 2407 (เดือน 4) รัชกาลที่ 4 จึงได้ทรงแต่งตั้งให้พระยาศรีสุริยภาพะเป็นที่พระยาริเศษฤไชย เจ้าเมืองฉะเชิงเทรา สันนิษฐานว่า ในช่วงที่พระยาศรีสุริยภาพะรักษาการอยู่นั้น คงจะไป ๆ มา ๆ ระหว่างราชการที่กรุงเทพฯ และฉะเชิงเทรา หลวงวิสุทธิจินชาติจึงได้ว่าราชการเมืองฉะเชิงเทราแทนในบางระยะ ดังใบบอกถึงกรุงเทพฯ เรื่องชำระเงินอากรค่าน้ำที่ขึ้นต้นว่า “ข้าพเจ้าหลวงวิสุทธิจินชาติ ปลัดจัน ผู้ว่าราชการเมืองฉะเชิงเทรา และกรมการเมืองฉะเชิงเทรา” อนึ่ง ในสมัยรัชกาลที่ 3 เรียกตำแหน่งเจ้าเมืองว่า “เจ้าเมือง” แต่ในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 เรียกว่า “ผู้ว่าราชการเมือง” บ้าง หรือ “ผู้สำเร็จราชการเมือง” บ้าง

อำนาจหน้าที่ของปลัดจีนซึ่งเริ่มต้นขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 นั้น เมื่อมาถึงในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการเปลี่ยนแปลงเพิ่มอำนาจมากขึ้น ในสมัยนี้รัฐบาลได้ตั้งศาลชำระความจีนหรือศาลคดีจีนขึ้นใน พ.ศ. 2411 (1868) เพื่อรับผิดชอบทำหน้าที่พิจารณาคดีความทั่วไปและคดีแพ่งเกี่ยวกับชาวจีนทั่วทั้งอาณาจักร รวมทั้งใช้ภาษาและจารีตประเพณีจีนในการพิจารณาชำระความด้วย ศาลคดีจีนที่ตั้งขึ้นนี้สังกัดกรมท่าซ้าย และจะมีผู้แทนของศาลคดีจีนไปประจำอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ ที่มีชาวจีนตั้งถิ่นฐานอยู่มาก เพื่อทำหน้าที่ตัดสินคดีความทั่วไปและคดีแพ่งเกี่ยวกับชาวจีนในระดับหนึ่งก่อน ถ้ายังไม่สามารถยุติคดี จึงค่อยส่งสำนวนคดีความมาปรึกษาศาลคดีจีนในกรุงเทพฯ แต่ถ้าเป็นคดีความอาญา จะต้องส่งให้เจ้าเมืองกรมการพิจารณาและผู้แทนคนนี้จะต้องไปนั่งฟังการพิจารณาคดีด้วย เนื่องจากกรมท่าซ้ายซึ่งรับผิดชอบดูแลศาลคดีจีนนั้นเป็นกรมย่อยกรมหนึ่งในกรมใหญ่คือ กรมพระคลัง ดังนั้นเสนาบดีกรมพระคลังจึงเป็นผู้รับผิดชอบการแต่งตั้งผู้แทนของศาลคดีจีน หรือที่เรียกกันว่า “กงสุลจีนในบังคับสยาม” ตามหัวเมืองต่าง ๆ ที่มีชาวจีนตั้งหลักแหล่งอยู่ อย่างไรก็ตาม มีข้อน่าสังเกตว่า เฉพาะในช่วงระยะแรกที่ตั้งศาลคดีจีนเท่านั้น ที่มีการแต่งตั้งกงสุลจีนในบังคับสยามตามหัวเมืองต่าง ๆ หลายเมือง ในระยะหลังมีการแต่งตั้งน้อย โดยทั่วไปแล้ว รัฐบาลมักมอบหมายอำนาจหน้าที่ของผู้แทนศาลคดีจีนให้แก่ปลัดจีน ปลัดจีนในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงมีอำนาจหน้าที่มากกว่าปลัดจีนในสมัยรัชกาลที่ 4 ดังจะได้กล่าวถึงโดยละเอียดในหัวข้อกงสุลจีนในบังคับสยามต่อไป*

4. กงสุลจีนในบังคับสยาม การทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและการค้า เปิดประเทศค้าขายกับตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 4 นอกจากจะมีผลกระทบต่อเศรษฐกิจของไทยแล้ว ยังมีผลกระทบต่อการศึกษาของไทยด้วย กล่าวคือ ทำให้เกิดสิทธิสภาพนอกอาณาเขตขึ้นภายในประเทศ และสิ่งที่ตามมาก็คือ การเกิดคนในบังคับของประเทศต่าง ๆ ทางตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งอังกฤษและฝรั่งเศส ปรากฏว่า หลังการเปิดประเทศแล้ว ได้มีชาวจีนจำนวนหนึ่งอาศัยชองโหว่ทางกฎหมายสมัครเข้าเป็นคนในบังคับของชาติตะวันตก โดยมุ่งหวังอภิสิทธิ์ทางการศาลในเวลาที่เกิดคดีความต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้ สังคมชาวจีนในประเทศไทยจึงเกิดกลุ่มชาวจีนในบังคับของชาติตะวันตก หรือ “จีนในร่มธง” เพิ่มขึ้นมาอีกกลุ่มหนึ่ง แต่ยังมีจำนวนน้อยเมื่อเทียบกับจำนวนชาวจีนที่ยังอยู่ในบังคับของรัฐบาลไทย

แม้ว่าจำนวน “จีนในร่มธง” จะยังมีไม่มาก แต่รัฐบาลในสมัยรัชกาลที่ 4 ก็ตระหนักถึงความยุ่งยากต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากปัญหานี้ จึงพยายามคิดหาวิธีการแก้ไข ดึงชาวจีนให้คงอยู่ในบังคับของไทยเหมือนเดิม ไม่ผลไปพึ่งพาอำนาจของตะวันตก ปัญหาเรื่องชาวจีนซึ่งเป็นชาวต่างชาติประสบความยุ่งยากเมื่อเกิดคดีความฟ้องร้องกันในศาล เป็นเรื่องที่รัฐบาลตระหนักดี และพยายามหาทางแก้ไขตลอดมา ดังจะเห็นได้ว่า นายอำเภอจีน จางวางอำเภอจีน และปลัดจีนที่รัฐบาลแต่งตั้งขึ้น ล้วนแต่ได้รับมอบอำนาจให้พิจารณาคดีความทั่วไปหรือความโมฆะสำเร็จเบ็ดเสร็จของชาวจีน รวมทั้งให้ขุนนางเหล่านี้ช่วยดำเนินการฟ้องร้องคดีความ

* เรื่องปลัดจีนศึกษาค้นคว้าจากเอกสารขึ้นต้นในสมัยรัชกาลที่ 4 ถึงรัชกาลที่ 5 ดูบัญชีรายชื่อเอกสารได้ในบรรณานุกรม

ต่าง ๆ ให้ชาวจีนด้วย และไปฟังการพิจารณาคดีความต่าง ๆ เกี่ยวกับชาวจีน ทั้งในกรณีที่ชาวจีนเป็นโจทก์หรือจำเลย เมื่อเกิดปัญหาเรื่องเงินในร่มธงขึ้น รัฐบาลจึงแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยการเพิ่มความอนุเคราะห์แก่ชาวจีนมากยิ่งขึ้น ในเรื่องการฟ้องร้องคดีความต่าง ๆ ในศาล ทั้งนี้เพื่อให้ชาวจีนรู้สึกว่าจะสามารถพึ่งพารัฐบาลได้อย่างเต็มที่ ไม่จำเป็นต้องไปพึ่งพำนาจของชาติตะวันตกแต่อย่างใด

ขุนนางผู้ใหญ่ที่มีบทบาทสำคัญในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวคือ *เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค)* สมุหพระกลาโหมในสมัยรัชกาลที่ 4 วิธีการที่คิดไว้อาจสรุปได้ดังนี้คือ ให้จัดตั้งศาลชำระความจีนหรือศาลคดีจีนขึ้นในกรมท่าซ้าย โดยมีอำนาจหน้าที่ในการพิจารณาคดีความทั่วไป และคดีแพ่งเกี่ยวกับชาวจีนทั่วทั้งอาณาจักร รวมทั้งให้ใช้ภาษาและจารีตประเพณีจีนในการพิจารณาชำระความด้วย ส่วนคดีความอาญานั้นจะต้องส่งมาให้ศาลไทยพิจารณาคัดสินเอง และจะไม่รับพิจารณาคดีที่คู่ความเป็นจีนแต่ฝ่ายเดียว เนื่องจากศาลคดีจีนสามารถรับผิดชอบดูแลคดีความของชาวจีนได้เฉพาะในกรุงเทพฯ และหัวเมืองใกล้เคียง จึงมีการแต่งตั้งผู้แทนของศาลคดีจีนหรือ “กงสุลจีนในบังคับสยาม” ตามหัวเมืองต่าง ๆ ที่มีชาวจีนตั้งหลักแหล่งอยู่กันมาก เพื่อให้กงสุลจีนรับผิดชอบตัดสินคดีความทั่วไปและคดีแพ่งของชาวจีนตามหัวเมืองต่าง ๆ ในระดับหนึ่งก่อน ถ้าไม่สามารถยุติคดีได้ จึงค่อยส่งสำนวนคดีมาพิจารณาต่อที่ศาลคดีจีนในกรุงเทพฯ

จากเอกสารชั้นต้นเกี่ยวกับการตั้งศาลชำระความจีนและการแต่งตั้งกงสุลจีนเท่าที่ได้ค้นพบอาจสรุปได้ว่า วิธีการที่กล่าวมาข้างต้นนี้ได้คิดกันมาตั้งแต่ปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว และรัชกาลที่ 4 ทรงมีพระราชดำริเห็นชอบด้วย แต่ยังไม่ทันได้ดำเนินการ รัชกาลที่ 4 ได้สวรรคตเสียก่อนในเดือน 11 ขึ้น 15 ค่ำ พ.ศ. 2411 (1868) เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินจึงได้ดำเนินการต่อมา ดังจะเห็นได้ว่าเมื่อเปลี่ยนรัชกาลได้เพียง 3 สัปดาห์ รัฐบาลก็ประกาศตั้งศาลชำระความจีนหรือศาลคดีจีนขึ้นในกรมท่าซ้ายเมื่อเดือน 12 ขึ้น 8 ค่ำ พ.ศ. 2411 (1868) ศาลคดีจีนที่ตั้งขึ้นนี้มีพระยาโชฎึกราชเศรษฐี หลวงพิพิธภัณฑพิจารณาและหลวงพิชัยวาริ เป็นผู้พิพากษาประจำศาล และให้พระยาโชฎึกราชเศรษฐีมีอำนาจที่จะแต่งตั้งชาวจีนเป็นตระลาการเพิ่มเติมในเวลาพิจารณาคดีความได้* นอกจากนี้ ในระหว่างเดือน 2 ถึงเดือน 4 ของปี 2411 (1868) รัฐบาลได้แต่งตั้งกงสุลจีนในบังคับสยามตามหัวเมืองต่าง ๆ ที่มีชาวจีนอาศัยอยู่มาก เช่น เพชรบุรี นครชัยศรี สมุทรสาคร ฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี นครนายก พิจิตร และอยุธยา**

* มีงานวิชาการหลายชิ้นระบุว่า ศาลชำระความจีนหรือศาลคดีจีนตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2417 (1874) ตามแนวพระราชดำริของรัชกาลที่ 5 แต่จากการศึกษาเอกสารชั้นต้นต่าง ๆ เท่าที่ค้นพบระบุไว้อย่างเด่นชัดว่าตั้งขึ้น ใน พ.ศ. 2411 (1868) และมีรายละเอียดต่าง ๆ ดังที่ได้นำเสนอมาแล้ว ดูประกาศตั้งศาลชำระความจีนได้ในภาคผนวก ข

** ในสมัยก่อนเราใช้จุลศักราชในการกำหนดเวลา และจะเปลี่ยนศักราชใหม่ในวันเถลิงศก ซึ่งเป็นวันที่ 3 ต่อจากวันสงกรานต์ ตกในราวเดือน 5 ด้วยเหตุนี้เดือน 4 จึงเป็นเดือนสุดท้ายของปี ส่วนเดือน 5 นั้นจะเป็นเดือนที่ 1

มีข้อน่าสังเกตว่า ตำแหน่งกงสุลจีนในบังคับสยามที่ตั้งขึ้นนี้มีข้อแตกต่างจากตำแหน่งนายอำเภอจีน จากวางอำเภอจีน และปลัดจีนบางประการ ความแตกต่างข้อแรกก็คือ หน่วยงานที่รับผิดชอบการแต่งตั้ง กงสุลจีนเป็นขุนนางในสังกัดกรมท่าซ้าย เสนาบดีกรมพระคลังจึงเป็นผู้รับผิดชอบการแต่งตั้ง ดังข้อความ ในสารตราฉบับหนึ่งที่กล่าวไว้ในตอนหนึ่งว่า

... จึงโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามสัญญาบัตรประทับพระราชลัญจกรณ์ ตั้งขุน-
พัฒน์ภักดีเป็นที่หลวงบาราศคดีจีน กงสุลจีนอยู่ในบังคับสยาม ถึงศักดินา 800 ให้พระราช-
ทานเสื้อเข็มขาวดาวกระจายหนึ่งตัว แพรขาวเปลาะหนึ่งผืน ผ้าสำนวนิลาศหนึ่งผืน ปุ่มเขมร
หนึ่งผืนเป็นเครื่องยศบรรดาศักดิ์ ให้ขึ้นกรมท่า แล้วได้มีพระราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ
สั่งกรมท่ามีตราตั้งขุนพัฒน์ภักดีเป็นที่หลวงบาราศคดีจีนขึ้นมาด้วยฉบับหนึ่ง ความแจ้งอยู่ใน
ท้องตราตั้งหลวงบาราศคดีจีนแล้ว...¹⁵

โดยปกติแล้ว เสนาบดีกรมพระคลังหรือเจ้าพระยาศรีธรรมราชเดชะชาติอำมาตยานุชิตฯ จะเป็น ผู้รับผิดชอบทำสารตราแต่งตั้งกงสุลจีน แล้วหน่วยงานที่รับผิดชอบหัวเมืองนั้น ๆ จะทำสารตราแจ้งความ กำชับมาอีกครั้งหนึ่ง ในขณะที่ตำแหน่งนายอำเภอจีน จากวางอำเภอจีน และปลัดจีนนั้น สมุหพระกลาโหม สมุหนายก และเสนาบดีกรมพระคลังเป็นผู้รับผิดชอบการแต่งตั้ง ขึ้นอยู่กับว่าหัวเมืองนั้น ๆ อยู่ภายใต้การ บังคับบัญชาของกรมใด

ส่วนความแตกต่างประการที่สองนั้นพิจารณาจากขอบข่ายอำนาจหน้าที่ นายอำเภอจีน จากวาง-
อำเภอจีน และปลัดจีน มีอำนาจหน้าที่ทั้งในด้านการควบคุมดูแล การพิจารณาคดีความทั่วไป และการ
ให้ความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ แก่ชาวจีน ในขณะที่อำนาจหน้าที่ของกงสุลจีนจะเน้นหนักที่การพิจารณา
คดีความของชาวจีน และมีอำนาจในเรื่องการพิจารณาคดีความมากกว่านายอำเภอจีน จากวางอำเภอจีน
และปลัดจีน อีกประการหนึ่ง โดยทั่วไปแล้ว ปลัดจีนจะรับผิดชอบควบคุมดูแลชาวจีนเพียงเมืองเดียว
แต่กงสุลจีนอาจรับผิดชอบการพิจารณาคดีความของชาวจีนในหลายเมือง เช่น กงสุลจีนในบังคับสยามของ
เมืองฉะเชิงเทรามีอำนาจหน้าที่ทั้งในเมืองฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี และนครนายก ดังข้อความในสารตรา
ที่กล่าวว่า “จึงโปรดเกล้าฯ ให้จีนอยู่ แ่ตั้ง อยู่บ้านใหม่ แขวงเมืองฉะเชิงเทรา เป็นที่หลวงวิสุทธจีนชาติ ปลัดจีน
เป็นกงสุลจีน ตั้งอยู่ในบังคับสยาม สำหรับว่ากล่าวถ้อยความจีน ซึ่งอยู่ในแขวงเมืองฉะเชิงเทรา เมืองปรา-
จีนบุรี เมืองนครนายก...”¹⁶ หรือในกรณีของกงสุลจีนเมืองนครชัยศรีก็มีอำนาจครอบคลุมมาถึงเมืองสมุทร-
สาครด้วย¹⁷

อนึ่ง กงสุลจีนที่ต้องรับผิดชอบการพิจารณาคดีความของชาวจีนในหลายหัวเมืองนั้นมักจะมีผู้ช่วย
ปฏิบัติงานด้วย โดยผู้ช่วยคนนี้จะได้รับการแต่งตั้งจากรัฐบาลให้ดำรงตำแหน่งเป็น “ที่สองกงสุลจีนในบับ-
บังคับสยาม” เช่น หลวงวิสุทธจีนชาติ กงสุลจีนเมืองฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี และนครนายก มีผู้ช่วย 2 คน คือ
ขุนพิพากจีนพิจารณ์ ที่สองกงสุลจีนข้างขวา และขุนสมานจีนประชา ที่สองกงสุลจีนข้างซ้าย ส่วนหลวงทวิ-
จินบัวรุ่ง กงสุลจีนเมืองนครชัยศรีและสมุทรสาคร มีผู้ช่วยคือขุนผดุงจีนประชา ซึ่งดำรงตำแหน่งที่สอง
กงสุลจีนในบังคับสยาม¹⁸

ในด้านขอบข่ายอำนาจหน้าที่ เมื่อศึกษาพิจารณาจากเอกสารชิ้นต้นเท่าที่ได้ค้นพบอาจสรุปได้ดังนี้ กงสุลจีนจะรับผิดชอบพิจารณาคดีความแพ่งในหมู่ชาวจีน โดยจะตัดสินให้ประนีประนอมชดใช้เงินทอง หรือ อาจถึงขั้นปรับสินไหมพินัยตามส่วนความ ถ้าคู่ความไม่ยอมรับคำตัดสินก็จะส่งส่วนความมาปรึกษา ศาลคดีจีนในกรุงเทพฯ นอกจากนี้ ถ้าคู่ความอีกฝ่ายหนึ่งเป็นจีนเข้ารีต กงสุลจีนจะพิจารณาร่วมกับนายอำเภอจีนเข้ารีต ตัดสินความให้แล้วแก่กันโดยยุติธรรม ถ้ายังไม่สามารถยุติคดี ก็ให้คู่ความมาฟ้องร้องยังเจ้าเมืองกรมการให้ชำระว่ากล่าว ถ้ายังคงถกกันไม่ได้ ก็ให้เจ้าเมืองกรมการบอกส่งส่วนความมายังกรุงเทพฯ ให้พระยาโชฎึกราชเศรษฐี ผู้พิพากษาศาลคดีจีนพิจารณาตัดสิน อนึ่ง คดีความที่มีคนไทยเข้ามาเกี่ยวข้อง จะเป็นโจทก์หรือจำเลยก็ตาม ถ้าเป็นคดีความวิวาทชกตีหรือกู้ยืมเงินทองพัสดุลสิ่งของ กงสุลจีนและกรมการไทยจะช่วยกันว่ากล่าวเปรียบเทียบเป็นความแฉกให้แล้วแก่กัน ถ้าคู่ความไม่ยินยอม ก็ให้พิจารณาเป็นส่วนความ แล้วเสนอต่อมายังลูกขุนศาลหลวงในกรุงเทพฯ ให้วางบทลงโทษ

แต่ถ้าเป็นคดีความอาญา กงสุลจีนจะต้องให้มาฟ้องร้องต่อเจ้าเมือง เพื่อให้เจ้าเมืองกรมการไทยพิจารณาร่วมด้วย โดยเจ้าเมืองอาจมอบให้กงสุลจีนช่วยชำระไต่สวนความด้วย เมื่อพิจารณาเสร็จแล้วก็ส่งส่วนความมาให้กรมพระนครบาลว่ากล่าวต่อไป ในกรณีที่ชาวจีนจะฟ้องร้องคนไทยหรือคนในบังคับต่างประเทศ ก็ให้กงสุลจีนช่วยฟ้องร้องต่อเจ้าเมืองกรมการและช่วยเอาใจใส่ติดตามการพิจารณาคดีด้วย ถ้าชาวจีนจะฟ้องร้องเจ้าเมืองกรมการว่าพิจารณาคดีความไม่ยุติธรรม ก็ให้กงสุลจีนช่วยฟ้องร้องมายังหน่วยงานที่ควบคุมหัวเมืองนั้น ๆ ในกรุงเทพฯ ซึ่งได้แก่ กรมพระกลาโหม กรมมหาดไทย และกรมพระคลัง หน่วยงานในกรุงเทพฯ จะได้มีตราออกไปเบิกคู่ความเข้ามาชำระในกรุงเทพฯ ต่อไป และถ้าคนไทยเป็นโจทก์ฟ้องชาวจีนเป็นจำเลยต่อเจ้าเมืองกรมการ เมื่อเจ้าเมืองกรมการรับฟ้องแล้ว ก็ให้กงสุลจีนนำตัวชาวจีนที่ถูกฟ้องไปชำระว่ากล่าวที่ศาลากลางให้รู้เห็นผิดแลชอบตามกฎหมายต่อไป* กล่าวโดยสรุป กงสุลจีนนอกจากรับผิดชอบพิจารณาตัดสินคดีความทั่วไปและคดีแพ่งในหมู่ชาวจีนในระดับหนึ่งแล้ว ยังช่วยฟ้องร้องและช่วยติดตามคดีความอื่น ๆ ให้ชาวจีนด้วย

มีข้อน่าสังเกตว่า เฉพาะในช่วงระยะแรกที่ตั้งศาลคดีจีนเท่านั้นที่มีการแต่งตั้งกงสุลจีนและที่ส่งกงสุลจีนในบังคับสยามตามหัวเมืองต่าง ๆ หลายเมือง เช่น ในเดือน 2 พ.ศ. 2411 (1868) รัฐบาลได้แต่งตั้งให้จิ้นคัม แซ่โท อยู่บ้านท่าควาย แขวงเมืองนครชัยศรี เป็นที่หลวงทวิจิ้นบ่รุง กงสุลจีน และแต่งตั้งจิ้นหู แซ่เอี้ย อยู่บ้านหนองจอก แขวงเมืองนครชัยศรี เป็นที่ขุนผดุงจิ้นประชา ที่สองกงสุลจีน โดยให้รับผิดชอบพิจารณาคดีความของชาวจีนทั้งในเมืองนครชัยศรีและสมุทรสาคร ในเดือนเดียวกันนี้ รัฐบาลได้แต่งตั้งจิ้นเบ็ อยู่บ้านวัดมหาธาตุ แขวงเมืองเพชรบุรี เป็นที่หลวงอร่วมจิ้นพิสัย กงสุลจีนในบังคับสยามประจำเมืองเพชรบุรี¹⁹

* สรุปความจากเอกสารแต่งตั้งกงสุลจีนในสมัยรัชกาลที่ 5 คู่มือข้าราชการชื่อเอกสารได้ในบรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้นเท่าที่ได้ค้นพบได้ให้รายละเอียดว่า ในเดือน 4 พ.ศ. 2411 (1868) รัฐบาลได้แต่งตั้งจีนเซียหรือขุนพิพัฒน์ภักดี เป็นที่หลวงบวราศคคีจีน กงสุลจีนเมืองอยุธยา นอกจากนั้นได้แต่งตั้งจีนอยู่ แซ่ตัน อยู่บ้านใหม่ แขวงเมืองฉะเชิงเทรา ที่หลวงวิสุทธิจีนชาติ ปลัดจีน เป็นกงสุลจีน และแต่งตั้งจีนเหรา แซ่ตัน อยู่บ้านใหม่ แขวงเมืองฉะเชิงเทรา เป็นที่ขุนพิพากจีนพิจารณ ที่สองกงสุลจีนข้างขวา รวมทั้งแต่งตั้งจีนจ่าย แซ่ตัน อยู่บ้านบางกะเสน แขวงเมืองฉะเชิงเทรา เป็นที่ขุนสมานจีนประชา ที่สองกงสุลจีนข้างซ้าย โดยให้รับผิดชอบพิจารณาความคิดเห็นของชาวจีนทั้งในเมืองฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี และนครนายก ในเดือนเดียวกันนี้ รัฐบาลได้แต่งตั้งหลวงวิเศษพานิช เป็นที่หลวงอุดรธานีเขตจีนนิกร กงสุลจีนประจำเมืองพิจิตร²⁰

อนึ่ง ในระยะหลังสันนิษฐานว่าตั้งแต่สิ้นสมัยผู้สำเร็จราชการแผ่นดินเป็นต้นมา แม้ว่ารัฐบาลจะยังคงให้ศาลคคีจีนดำเนินการอยู่ แต่ไม่ค่อยได้แต่งตั้งกงสุลจีนไปประจำตามหัวเมืองต่าง ๆ ดังจะเห็นได้ว่า เอกสารเกี่ยวกับการแต่งตั้งผู้ปกครองชาวจีนในหัวเมืองต่าง ๆ ช่วง พ.ศ. 2416-2432 (1873-1889) จำนวน ยี่สิบกว่าฉบับ เป็นเอกสารแต่งตั้งกงสุลจีนเพียง 2 ฉบับ ที่เหลือเป็นเอกสารเกี่ยวกับการแต่งตั้งนายอำเภอจีน นายอำเภอจีนเข้ารีต และปลัดจีน มีข้อมาส่งเกล้าว่า หลังจากการแต่งตั้งกงสุลจีนครั้งใหญ่ ใน พ.ศ. 2411 (1868) แล้ว เอกสารเกี่ยวกับการแต่งตั้งกงสุลจีนมาปรากฏอีกครั้งหนึ่งใน พ.ศ. 2430 (1887) ในปีนี้รัฐบาลนี้ได้แต่งตั้งจีนฮื่อหรือหลวงวิชัยภักดี เป็นที่หลวงอุดรธานีเขตจีนนิกร กงสุลจีนเมืองพิจิตร และแต่งตั้งขุนบริหาร-เวศกิจ เป็นที่หลวงบวราศคคีจีน กงสุลจีนเมืองอยุธยา²¹

สันนิษฐานว่า ในระยะหลังรัฐบาลคงมอบอำนาจของกงสุลจีนให้แก่ปลัดจีน ดังจะพิจารณาได้จาก เอกสารชั้นต้นที่มีอยู่ เช่น ในเดือน 10 พ.ศ. 2422 (1879) รัฐบาลได้แต่งตั้งจีนกุย เป็นที่หลวงวิจารณ์จีนประชา ปลัดจีนเมืองชัยนาท รับผิดชอบพิจารณาความคิดเห็นของชาวจีนในเมืองชัยนาท เมืองอินทร์ เมืองพรหม เมืองมโนรมย์ เมืองอุทัยธานี เมืองพยุหศิริ เมืองนครสวรรค์ และเมืองขึ้นเมืองนครสวรรค์ ในเดือน 1 พ.ศ. 2425 (1882) ได้แต่งตั้งหลวงพิพัฒน์โกศา เป็นที่พระรัชฎาภูลภักดี ปลัดจีนเมืองพิษณุโลก ว่าการศาลต่างประเทศ รับผิดชอบว่ากล่าวคดีความของชาวจีนในเมืองพิษณุโลก และเมืองขึ้นเมืองพิษณุโลก และในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2432 (1889) ได้แต่งตั้งจีนเทียมจีน เป็นที่พระปรมีจีนประชา ปลัดจีนเมืองตราด ซึ่งในสารตราแต่งตั้งนั้นระบุว่า มีอำนาจพิจารณาความคิดเห็นทั่วไปและความแพ่ง ในขณะที่ปลัดจีนในสมัยรัชกาลที่ 4 จะพิจารณาเฉพาะคดีความทั่วไป²² ดังนั้นปลัดจีนในสมัยรัชกาลที่ 5 ในระยะหลังจึงมีอำนาจเรื่องพิจารณา คดีความมากกว่าปลัดจีนในสมัยรัชกาลที่ 4

การที่รัฐบาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในระยะหลัง ไม่ค่อยได้แต่งตั้ง กงสุลจีนไปประจำตามหัวเมืองต่าง ๆ แต่กลับมอบอำนาจของกงสุลจีนแก่ปลัดจีนนั้น คงเป็นเพราะว่าศาล ข้าราชการจีนหรือศาลคคีจีนที่ตั้งขึ้นประสบความสำเร็จในการดำเนินงานเฉพาะในระยะแรกเท่านั้น ในระยะ หลังมักไม่สามารถตัดสินยุติคดีความได้ พวกชาวจีนต้องมาฟ้องอุทธรณ์กันต่อในศาลไทย อีกประการหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริที่ค่อนข้างจะไม่เห็นด้วยกับการตั้งศาลคคีจีน และกงสุลจีน

ในตอนปลายรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2452-2453) หลังการปฏิรูปการปกครองแล้ว ได้มีปัญหาเกี่ยวกับการจัดการปกครองชาวจีนในประเทศไทย รัชกาลที่ 5 ได้ทรงมีพระราชดำริเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหานี้หลายประการ พระราชดำริในบางตอนได้ทรงวิจารณ์พาดพิงไปถึงศาลคดีจีนและกงสุลจีนด้วย ซึ่งในขณะนั้นได้ถูกยกเลิกไปแล้วพร้อมกับการปฏิรูปการปกครองดังจะได้ัญเชิญพระราชมติของพระองค์มาให้ศึกษาดังนี้

...ว่าตามอย่างเก่า เมื่อจีนยังไม่สู้มากนัก ตั้งพระยาโชฎิกกราชเศรษฐี ให้มีศาลกรมท่าซ้ายสำหรับว่ากล่าวความที่โจทก์จำเลยเป็นจีน ทั้งสองฝ่ายวิวาทกันด้วยเรื่องการค้าขาย แลบาญชีจีน ลักษณะกิจการที่พระยาโชฎิกคนใดคนหนึ่ง ซึ่งเป็นที่พอใจของพวกจีนทำนั้นก็คือ เรียกพ่อค้านายห้างฤๅผู้รู้หนังสือชานีชานาญ มาว่ากล่าวไต่สวนชำระ แล้วพิพากษาไกล่เกลี่ยให้ความแล้วสำเร็จกันไปเป็นความเก่าแก่ เช่นนี้เป็นที่พอใจของพวกจีน แต่การไม่ใคร่จะเป็นไปได้เช่นนั้น พระยาโชฎิกที่มีความสามารถไม่พอ ฤๅไม่เป็นที่นับถือเชื่อถือของพวกจีนทั่วไป ต้องหันลงไปให้ขุนศาลพิจารณาพิพากษาอย่างไทยตามกฎหมาย ความชักยืดยาวไป ไม่สำเร็จประโยชน์ดังความมุ่งหมายเดิมโดยมาก ครั้นเมื่อจีนมากขึ้น การที่จะหาตัวพระยาโชฎิกก็ยากขึ้นโดยลำดับ จนถึงเวลารวมศาล ศาลกรมท่าซ้ายจึงได้เลยไม่มีต่อไป...²³

...ข้อความที่เกิดอหู่กันขึ้นนั้นใช่แต่การภายนอก เกิดขึ้นจากภายในคือ พวกจีนได้ประโยชน์ไม่เสมอกันต่าง ๆ ถ้าใครประจบประแจงสมเด็จพระเจ้าพระยา ก็มีชื่อมีหน้ามีทรัพย์มาก ด้วยได้โอกาสทำภาษีอากร ถ้าเป็นอั้งยี้ก็ทำผิดไม่ใคร่ต้องเป็นโทษ โบนัสเที่ยวได้ปกแผ่ให้เกิดความไม่เสมอเช่นนี้ พวกอั้งยี้ที่แค้นเคืองก็เกิดขึ้นเข้าไปทั้งเมือง สมเด็จพระยารัฐวิติกก็กลัวพวกอั้งยี้มาก จึงให้ไปเกลี้ยกล่อมหัวหน้ามาตั้งเป็นขุนนาง เรียกว่า กงสุลจีน เอาอย่างหนังสือจีน ให้หัวหน้าจีนเหล่านั้นราวกับเสือได้ปีก ฤๅก็เคยจัดขึ้น คราวนี้ก็ปราบไม่ลงเลยเป็นสิ้นจีน เรื่องทวงก่อง* มันจึงได้เข้าในเวลา...²⁴

ตำแหน่งผู้ปกครองชาวจีนที่นำเสนอในบทความนี้เป็นตำแหน่งที่ปรากฏในสารตราแต่งตั้งของทางราชการ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เป็นตำแหน่งหลักของผู้ปกครองชาวจีนที่รัฐบาลในสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนการปฏิรูปการปกครองตั้งขึ้น เพื่อใช้เป็นกลไกในการควบคุมชาวจีนในสังคมไทย นอกจากตำแหน่งหลัก 4 ตำแหน่งที่ได้บรรยายมาแล้ว ในบางหัวเมืองอาจมีตำแหน่งย่อย ๆ ที่แต่ละหัวเมืองตั้งขึ้นมาเองตามความจำเป็นของแต่ละเมือง เช่น เมืองอยุธยาในสมัยรัชกาลที่ 4 มีตำแหน่งผู้ช่วยราชการฝ่ายจีน เมืองจะเข็ญเทราในสมัยรัชกาลที่ 5 มีตำแหน่งผู้ช่วยราชการในปลัดจีน และเมืองตะกั่วป่าในสมัยรัชกาลที่ 5 มีตำแหน่งนายอำเภอจีนรอง เป็นต้น นอกจากนั้นปลัดจีนยังมีอำนาจที่จะแต่งตั้งพันนายบ้านจีน เพื่อช่วยปฏิบัติราชการต่าง ๆ ให้ดำเนินไปด้วยดี โดยเสนอการแต่งตั้งต่อเจ้าเมือง

* หมายถึง รัฐบาลจีนมีหนังสือมาทวงเครื่องราชบรรณาการหรือการจิ้มก้องจากรัฐบาลไทย เมื่อต้นรัชกาลที่ 5 รัฐบาลไทยได้ยุติการส่งเครื่องราชบรรณาการให้จีนตั้งแต่ต้นรัชกาลที่ 4

เมื่อพิจารณาจากเรื่องผู้ประกอบการชาวจีนที่ได้นำเสนอมานี้ กล่าวได้ว่า แม้รัฐบาลในสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนการปฏิรูปการปกครองจะให้ชาวจีนอพยพเป็นอิสระอยู่นอกระบบไพร่ แต่รัฐบาลก็ได้ปล่อยให้ชาวจีนอยู่ลอย ๆ หากแต่ได้ตั้งกลไกขึ้นมาควบคุมชาวจีนในระดับหนึ่ง และกลไกที่รัฐบาลตั้งขึ้นมาก็คือ การดึงเอาชาวจีนที่มีศักยภาพเป็นผู้นำมาเป็นขุนนางฝ่ายปกครองในระบบราชการไทย ชาวจีนเหล่านี้มีอาชีพเจ้าภาษีนายอากร พวกชาวจีนที่ประกอบอาชีพค้าขายมีฐานะดี พวกชาวจีนที่เป็นหัวหน้าควบคุมคนงาน เช่น ในเหมืองดีบุก หลงจูในโรงงานน้ำตาล โรงงานน้ำมันถั่ว หรือพวกชาวจีนที่เป็นบุตรหลานของพวกขุนนางไทยเชื้อสายจีน รวมทั้งพวก ชาวจีนที่เป็นหัวหน้าสมาคมลับอั้งยี้ ชาวจีนพวกนี้ จะได้รับการแต่งตั้งให้เป็นขุนนางหัวเมือง และจะช่วยรัฐบาลควบคุมดูแลชาวจีนภายในขอบข่ายอำนาจหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ส่วนจุดมุ่งหมายของรัฐในการควบคุมชาวจีนก็คือ ความสงบเรียบร้อยของสังคมชาวจีนในประเทศไทย ซึ่งย่อมส่งผลถึงความมั่นคงและความสงบสุขของสังคมไทยโดยรวม จุดมุ่งหมายอีกประการหนึ่งก็คือ การจัดการทางด้านทะเบียนเกี่ยวกับชาวจีน เพื่อให้รู้ว่ามีชาวจีนอยู่ในสังคมไทยโดยประมาณจำนวนเท่าไร กระจายไปตั้งถิ่นฐานอยู่ ณ ที่ใด และประกอบอาชีพอะไร ข้อมูลเหล่านี้มีประโยชน์ต่อรัฐบาลในเรื่องการผูกปี้ และการจัดเก็บภาษีอากรจากชาวจีน อันเป็นรายได้สำคัญแหล่งหนึ่งของรัฐ

มีข้อน่าสังเกตว่า อำนาจหน้าที่ของนายอำเภอจีน จางวางอำเภอจีน และปลัดจีนที่รัฐบาลมอบหมายให้ทำนั้น มีความคล้ายคลึงกับอำนาจหน้าที่บางประการของพวกมูลนายในระบบไพร่ เช่น การควบคุมดูแล การตัดสินคดีความวิวาทเล็ก ๆ น้อย ๆ และการช่วยฟ้องร้องคดีความต่าง ๆ ต่อทางการ ต่างกันเพียงว่าผู้ประกอบการชาวจีนเหล่านี้ไม่มีอำนาจในการควบคุมแรงงานและการตั้งถิ่นที่อยู่ของชาวจีน ชาวจีนอพยพมีอิสระเสรีในแรงงานและการประกอบอาชีพของตน สามารถย้ายถิ่นที่อยู่หรือไปตั้งหลักแหล่งในที่ใดก็ได้ วิธีการควบคุมดังกล่าวจึงสอดคล้องกับความต้องการของรัฐบาลและสภาพสังคมศักดินาในขณะนั้น ที่อาศัยชาวจีนอพยพในกระบวนการต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจ ซึ่งในระยะแรกกำลังอยู่ระหว่างเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเองและการก่อตัวของเศรษฐกิจแบบตลาดในภาคกลาง และภายหลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงแล้วได้พัฒนามาเป็นเศรษฐกิจเงินตรา

กล่าวได้ว่า วิธีการควบคุมชาวจีนก่อนการปฏิรูปการปกครองมีความเหมาะสม ประสพผลสำเร็จ ต่อมจุดมุ่งหมาย สามารถสนองตอบต่อผลประโยชน์ของรัฐ สอดคล้องกับสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมในขณะนั้น อย่างไรก็ตาม ความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมในประเทศไทยหลังการปฏิรูปการปกครอง และความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคมในประเทศจีนตั้งแต่ปลายราชวงศ์ชิงเป็นต้นมา ทำให้ไม่อาจใช้วิธีการควบคุมชาวจีนในรูปแบบเดิมอีกต่อไป หากแต่ต้องยกเลิกและเปลี่ยนมาใช้นโยบายและวิธีการแบบใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ซึ่งก็มีงานวิชาการหลายชิ้นได้ศึกษาถึงเรื่องเหล่านี้อย่างละเอียดอยู่แล้ว

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เชิงอรรถ

(1) G. William Skinner, *Chinese Society in Thailand : An Analytical History* (New York : Cornell University Press. 1957), pp. 12-15.

(2) เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1* (พระนคร : ศุภสภา. 2503). หน้า 12.

(3) G. William Skinner, *Chinese Society in Thailand...* pp. 79-80.

(4) G. William Skinner, *Chinese Society in Thailand...* pp. 84-90.

(5) กองหอสมุดแห่งชาติ จดหมายเทศรัชกาลที่ 4 เลขที่ 4 จ.ศ. 1227 ร่างสารตราถึงพระยาอุทัยธานีตั้งจีนน้อยเป็นหลวงพินิจภาษา จางวางอำเภอจีน และเลขที่ 69 จ.ศ. 1230 พระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ตั้งจีนหู แซ่เอี้ย เป็นที่ขุนผดุงจีนประชา ที่สองกองสุลจีนในบังคับสยาม

(6) กองหอสมุดแห่งชาติ จดหมายเทศรัชกาลที่ 3 เลขที่ 18 จ.ศ. 1204 ร่างสารตราเจ้าพระยาจักรีถึงพระยานครสวรรค์ เรื่องตั้งจีนยกเป็นขุนนิคมประเทศ นายอำเภอจีน และเลขที่ 89 จ.ศ. 1211 ใบบอกพระวิศิษฐานุณวงศ์ถึงหมื่นสนิทสมบัติส่งเงินผูกปี่ข้อมือจีน

(7) ศรศักดิ์ ชูสวัสดิ์. "ผูกปี่ : การจัดเก็บเงินค่าแรงแทนการเกณฑ์แรงงานจากคนจีนในสมัยรัตนโกสินทร์" (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2524). หน้า 52-116. 165-172.

(8) "ลัทธิธรรมเนียมต่างๆ ภาคที่ 19 : ตำราแบบธรรมเนียมในราชสำนัก ครั้งกรุงศรีอยุธยา" *หนังสือที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพท่านผู้หญิงยมราช (ดัลับ สุขุม) 23 มีนาคม 2474* (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร. 2474). หน้า 31.

(9) กรมศิลปากร. *เรื่องกฎหมายตราสามดวง* (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร. 2521) หน้า 117.

(10) กองหอสมุดแห่งชาติ จดหมายเทศรัชกาลที่ 3 เลขที่ 18 จ.ศ. 1204 ร่างสารตราเจ้าพระยาจักรีถึงพระยานครสวรรค์เรื่อง ตั้งจีนยกเป็นขุนนิคมประเทศ นายอำเภอจีนกับร่างทัณฑ์บนประกันจีนยก และจดหมายเทศรัชกาลที่ 3 เลขที่ 48 จ.ศ. 1207 ร่างหนังสือพระยามหาอำมาตย์ถึงเมืองนครสวรรค์ตั้งจีนมูลเป็นที่ขุนนิคมประเทศ

(11) กองหอสมุดแห่งชาติ จดหมายเทศรัชกาลที่ 3 เลขที่ 28 จ.ศ. 1206 สารตราเจ้าพระยาจักรีถึงเมืองชัยนาท เรื่องตั้งอากรภูมิเป็นหลวงบำรุงพานิช และจดหมายเทศรัชกาลที่ 4 เลขที่ 4 จ.ศ. 1227 ร่างสารตราถึงพระยาอุทัยธานีตั้งจีนน้อยเป็นหลวงพินิจภาษา จางวางอำเภอจีน เลขที่ 17 จ.ศ. 1227 ร่างสารตราถึงเมืองสรรบุรี เรื่องตั้งจีนฮิว เป็นหลวงวิเศษพานิช จางวางอำเภอจีนเมืองสรร เลขที่ 341 จ.ศ. 1228 ร่างทราน้อยถึงเมืองเชียงแตง จำปาศักดิ์ แสนปาง

(12) กองหอสมุดแห่งชาติ จัดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 เลขที่ 37 จ.ศ. 1225 ซึ่งกล่าวถึงการแต่งตั้ง นายอำเภอจีนเข้ารีต เมืองฉะเชิงเทรา ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องกรมการจีนและฐานะของปลัดจีนไว้ด้วย จึงตัดตอนมาให้ศึกษาดังนี้ "สารตราเจ้าพระยาจักรีมาถึงพระเกรียงไกรกระบวนยุทธ ปลัดไทย หลวงวิสุทธจีนชาติ ปลัดจีน กรมการเมืองฉะเชิงเทรา... แต่ก่อนก็ได้มีตราโปรดตั้งหลวงวิสุทธจีนชาติ ปลัดจีน ตั้งขุนศรีบริบูรณ์ ขุนวิจารณ์จันทร เป็นนายอำเภอ ให้อำเภอจีนบรรดาอยู่ ณ แขวงเมืองฉะเชิงเทรา ความแจ้งอยู่แล้ว... แลให้จีนเหลียนจิว ผู้เป็นที่หมื่นพิจารณาคริสต์จีน (นายอำเภอจีนเข้ารีต) พึงบังคับบัญชา ผู้ว่าราชการเมือง แลพระเกรียงไกรกระบวนยุทธ หลวงวิสุทธจีนชาติ ปลัด กรมการเมือง..."

นอกจากนั้น เอกสารเย็บเล่มกรมมหาดไทย รัชกาลที่ 5 เล่ม 25 เลขที่ 34 จ.ศ. 1245 ซึ่งกล่าวถึงการแต่งตั้งปลัดจีนเมืองพรหมบุรี ในตอนหนึ่งก็ได้พูดถึงฐานะของปลัดจีนไว้ดังนี้ "อนึ่ง หลวงกิจจาจีนประเทศ ปลัดจีน จะขอตั้งอำเภอจีนขึ้นไว้ใช้สอยราชการบ้าง 3-4 คน ก็ให้พระพรหมประสาธศิลปหมายตั้งให้จีนคนนั้น รับราชการกับหลวงกิจจาจีนประเทศ อย่าให้เสียราชการได้..."

(13) กองหอสมุดแห่งชาติ, จัดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 เลขที่ 20 จ.ศ. 1218 ร่างสารตราถึงพระยาวิเศษฤาษี เจ้าเมืองฉะเชิงเทราโปรดเกล้าฯ ตั้งจีนอยู่เป็นที่หลวงพิสุทธจีน ณ ชาติ ปลัดจีน เลขที่ 77 จ.ศ. 1218 แต่งตั้งให้จีนสิงโตเป็นหลวงวิจารณ์จีนประจำ ปลัดว่ากล่าวฝ่ายจีน เลขที่ 89 จ.ศ. 1218 ให้ขุนสนิทภักดีเป็นหลวงพิทักษ์จีนประจำ ปลัดจีน และเลขที่ 133 จ.ศ. 1225 แต่งตั้งปลัดจีน นายอำเภอจีน และ นายอำเภอจีนเข้ารีต

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารเย็บเล่มกรมพระกลาโหม รัชกาลที่ 5 เล่ม 2 เลขที่ 21 จ.ศ. 1232 ว่าด้วยตั้งนายอำเภอจีนและปลัดจีนเมืองภูเก็ต

(14) กองจดหมายเหตุแห่งชาติ รัชกาลที่ 5 น. 8.7/11 จีนขออนุญาตตั้งสโมสรเกี่ยวกับเรื่องยกกรมทำชายมาขึ้นกระทรวงนครบาล-จดหมายพระยารัชฎาฯ วันที่ 29 กันยายน ร.ศ. 128 ถึงเจ้าพระยามรราชเสนาบดีกระทรวงนครบาล

ส่วนเรื่องฐานะและหน้าที่ของกรมการพิเศษนั้นได้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ หลวงอรอดจรมนิตปคุณ (สง่า สาริกภูติ) ข้าราชการบำนาญตุลาการ 21 กันยายน 2522

หลวงอรอดจรรยา เกิดที่ฉะเชิงเทรา เมื่อ พ.ศ. 2447 บิดาคือ หลวงพิพากพานิชการ (เปี่ยม สาริกภูติ) เป็นกรมการพิเศษเมืองฉะเชิงเทราในสมัยรัชกาลที่ 5 ส่วนปู่ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นขุนวิจารณ์จันทร (ขุนทอง) ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่ ณ บริเวณที่ปัจจุบันเป็นตำบลบ้านชุกเฉม อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา บรรดาศักดิ์ "ขุนวิจารณ์จันทร" เป็นบรรดาศักดิ์ของนายอำเภอจีนเมืองฉะเชิงเทรา (ดูภาคผนวก ก)

(15) กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารเย็บเล่มกรมมหาดไทย รัชกาลที่ 5 เล่ม 1 เลขที่ 187 จ.ศ. 1230 สารตราถึงกรุงเก่าตั้งขุนพิพัฒน์ภักดี เป็นที่หลวงบาราศคดีจีน กงสุลจีน

เมืองอยุธยาเป็นเมืองในสังกัดกรมมหาดไทย เสนาบดีกรมพระคลังเป็นผู้รับผิดชอบ ทำสารตราแต่งตั้งกงสุลจีนของเมืองนี้ แล้วสมุหนายกทำสารตราแจ้งความกำชับมาอีกครึ่งหนึ่ง

(16) กองหอสมุดแห่งชาติ จัดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 เลขที่ 72 จ.ศ. 1230 สารตราถึงกรมการเมือง

ต่าง ๆ ตั้งจีนอยู่ แซ่ตัน เป็นที่หลวงวิสุทธจีนชาติ กงสุลจีนในบังคับสยาม

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารเย็บเล่ม กรมมหาดไทย รัชกาลที่ 5 เล่ม 1 เลขที่ 195 จ.ศ. 1230
สารตราถึงเมืองฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี นครนายก ตั้งจีนอยู่เป็นที่หลวงวิสุทธจีนชาติ ปลัดจีน

เอกสารทั้งสองฉบับนี้มีข้อความเหมือนกันทุกประการ ต่างกันเพียงว่า เอกสารรัชกาลที่ 4 เลขที่ 72
จ.ศ. 1230 เป็นสารตราแต่งตั้งจากเจ้าพระยาศรีธรรมราชเดชชาติอำมาตยานุชิต เสนาบดีกรมพระคลัง
ส่วนเอกสารรัชกาลที่ 5 เลขที่ 195 จ.ศ. 1230 เป็นสารตราแจ้งกำชับการแต่งตั้งมาจากหน่วยงานที่ควบคุม
เมืองฉะเชิงเทรา อนึ่ง เอกสารรัชกาลที่ 4 เลขที่ 72 จ.ศ. 1230 ตรวจสอบดูแล้วเป็นเอกสารในสมัยรัชกาลที่ 5
แต่ห้องสมุดวชิรญาณ หอสมุดแห่งชาติ จัดอยู่ในบัญชีเอกสารรัชกาลที่ 4 จึงอ้างอิงเลขที่บัญชีตามที่ห้อง-
สมุดวชิรญาณได้จัดระบบไว้ ดูคำอธิบายเรื่องเอกสารได้ในบรรณานุกรม

จีนอยู่ ได้รับพระราชทานยศบรรดาศักดิ์เป็น หลวงวิสุทธจีนชาติ ปลัดจีนในสมัยรัชกาลที่ 4 เมื่อ
พ.ศ. 2399 (1856) (ดูหัวข้อปลัดจีน) และได้เป็นกงสุลจีนในบังคับสยามอีกตำแหน่งหนึ่ง ในต้นสมัยรัชกาลที่ 5
เมื่อ พ.ศ. 2411 (1868)

(17) กองหอสมุดแห่งชาติ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 เลขที่ 77 จ.ศ. 1230 สารตราถึงกรมการเมือง
นครชัยศรี เมืองสมุทรสาคร ตั้งกงสุลจีนในบังคับสยาม ตรวจสอบดูแล้วเป็นเอกสารในสมัยรัชกาลที่ 5 ดูคำ
อธิบายในบรรณานุกรม

(18) กองหอสมุดแห่งชาติ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 เลขที่ 69 จ.ศ. 1230 พระบรมราชโองการโปรด-
เกล้าฯ ตั้งจีนหู แซ่เอี้ย เป็นที่ขุนผดุงจีนประชา ที่สองกงสุลจีนในบังคับสยาม และเลขที่ 78 จ.ศ. 1230
สารตราโปรดเกล้าฯ ตั้งจีนหู แซ่เอี้ย เป็นที่ขุนผดุงจีนประชา

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารเย็บเล่ม กรมมหาดไทย รัชกาลที่ 5 เล่ม 1 เลขที่ 196 จ.ศ. 1230
สารตราถึงเมืองฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี และนครนายก ตั้งจีนหระ เป็นที่ขุนพิพากจีนพิจารณ์ ที่สองกงสุล
จีนข้างขวา จีนจ่ายเป็นที่ขุนสมานจีนประชา ที่สองกงสุลจีนข้างซ้าย เอกสารรัชกาลที่ 4 เลขที่ 69 จ.ศ. 1230
และเลขที่ 78 จ.ศ. 1230 ตรวจสอบดูแล้วเป็นเอกสารในสมัยรัชกาลที่ 5 ดูคำอธิบายในบรรณานุกรม

(19) กองหอสมุดแห่งชาติ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 เลขที่ 69, 72, 77 และ 78 จ.ศ. 1230

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารเย็บเล่ม กรมมหาดไทย รัชกาลที่ 5 เล่ม 1 เลขที่ 187, 195 และ
196 จ.ศ. 1230

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารเย็บเล่ม กรมพระกลาโหม รัชกาลที่ 4 เล่ม 35 เลขที่ 60 จ.ศ. 1230
ว่าด้วยตั้งนายอำเภอจีนเมืองเพชรบุรี ตรวจสอบดูแล้ว เนื้อความเป็นเหตุการณ์ในต้นสมัยรัชกาลที่ 5 เกี่ยว
กับการแต่งตั้งกงสุลจีนในบังคับสยามประจำเมืองเพชรบุรี

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารเย็บเล่มกรมมหาดไทย รัชกาลที่ 5 เล่ม 1 เลขที่ 200 จ.ศ. 1230
สารตราถึงเมืองพิจิตรตั้งหลวงวิเศษพานิช เป็นที่หลวงอุตราขุนเขตจินนิกร กงสุลจีน

(20) กองจดหมายแห่งชาติ. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 เลขที่ 69, 72, 77 และ 78 จ.ศ. 1230
 กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารเย็บเล่ม กรมมหาดไทย รัชกาลที่ 5 เล่ม 1 เลขที่ 187, 195
 และ 196 จ.ศ. 1230

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารเย็บเล่ม กรมพระกลาโหม รัชกาลที่ 4 เล่ม 35 เลขที่ 60 จ.ศ. 1230
 ว่าด้วยตั้งนายอำเภอจีนเมืองเพชรบุรี ตรวจสอบดูแล้ว เนื้อความเป็นเหตุการณ์ในต้นสมัยรัชกาลที่ 5 เกี่ยว
 กับการแต่งตั้งกงสุลจีนในบังคับสยามประจำเมืองเพชรบุรี

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารเย็บเล่ม กรมมหาดไทย รัชกาลที่ 5 เล่ม 1 เลขที่ 200 จ.ศ. 1230
 สวรรคตถึงเมืองพิจิตรตั้งหลวงวิเศษพานิช เป็นที่หลวงอุดรานุเขตจินนิกกร กงสุลจีน

(21) กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารเย็บเล่ม กรมมหาดไทย รัชกาลที่ 5 เล่ม 33 เลขที่ 7 จ.ศ. 1249
 เมืองพิจิตรตั้งจีนฮี้ เป็นที่หลวงอุดรานุเขต กงสุลจีน เลขที่ 180 จ.ศ. 1249 กรุงเก่าตั้งขุนบริหารเวศกิจ เป็น
 ที่หลวงบาราศคัตจีน

(22) กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารเย็บเล่ม กรมมหาดไทย รัชกาลที่ 5 เล่ม 16 เลขที่ 110
 จ.ศ. 1241 เมืองชัยนาท ตั้งจีนกุยเป็นที่หลวงวิจารณ์จีนประชา ปลัดจีน เล่ม 22 เลขที่ 28 จ.ศ. 1244 เมือง
 พิษณุโลกตั้งหลวงพิพัฒน์โกศา เป็นที่พระรัชฎานุกุลภักดี ปลัดจีน

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ รัชกาลที่ 5 ต 1/3 สวรรคตแต่งตั้ง
 จีนเทียมจีน บุตรพระประเสริฐวานิช เป็นปลัดฝ่ายจีนเมืองตราด (20 ธันวาคม ร.ศ. 108)

(23) กองจดหมายเหตุแห่งชาติ รัชกาลที่ 5 น. 8.7/11 พระราชหัตถเลขา รัชกาลที่ 5 ที่ 48/1005
 วันที่ 23 กันยายน ร.ศ. 128 (พ.ศ. 2452) ถึงเจ้าพระยายมราช เสนาบดีกระทรวงนครบาล

(24) กองจดหมายเหตุแห่งชาติ รัชกาลที่ 5 น. 8.7/33 จีนขออนุญาตตั้งสโมสร พระราชหัตถเลขา
 รัชกาลที่ 5 ที่ 41/915 วันที่ 4 กันยายน ร.ศ. 129 (พ.ศ. 2453) ถึงเจ้าพระยายมราช เสนาบดีกระทรวงนครบาล

สถาบันวิทยบริการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผลกระทบของการอพยพย้ายถิ่น

วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธ์

(ผู้เขียน)

สุภางศ์ จันทวานิช

(ผู้เขียนร่วม)

เมื่อชาวแต่จิวอพยพเข้ามาสู่สังคมไทยแล้ว การอพยพของคนต่างด้าวจำนวนมากที่มีได้มาเพราะการถูกเกณฑ์จากการข่มขู่สงครามเช่นในอดีต ทั้งยังเป็นการเข้ามาอยู่นอกกระบบการเกณฑ์แรงงานในสังคมศักดินา ย่อมทำให้ชาวแต่จิวเป็นกลุ่มคนที่มีลักษณะพิเศษในสังคมไทย ผลกระทบของการอพยพย้ายถิ่นได้ทำให้ชีวิตของคนแต่จิวเปลี่ยนไปจากเมื่อครั้งที่ยังอยู่ในบ้านเกิดเมืองนอน การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้อาจพิจารณาได้ทั้งในแง่เศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม ดังจะได้กล่าวต่อไป

ก. ผลกระทบทางเศรษฐกิจ

ก่อนอื่นเราต้องย้ำว่าแรงงานไทยในขณะนั้นไม่ใช่แรงงานอิสระ เนื่องจากมีสังกัดควบคุม และรัฐมีเหตุผลเรื่องเสถียรภาพของรัฐ จึงไม่อาจจะเลิกระบบมูลนาย-ไพร่ได้ในเวลานั้นอีกประการหนึ่ง รัฐบาลไทยกำลังถูกแรงบีบบังคับจากประเทศมหาอำนาจตะวันตก คืออังกฤษ ให้ล้มเลิกระบบการผูกขาดโดยพระคลังสินค้า มาเปิดการค้าเสรี และเรื่องให้ขยายระบบเศรษฐกิจแบบการตลาด จำเป็นที่รัฐไทยจะต้องทบทวนเรื่องนโยบายทางการค้าว่าจะตอบสนองการเปลี่ยนแปลงความต้องการสินค้าของโลกตัวใหม่หรือไม่ (ซึ่งอังกฤษได้ระบุ

ไว้ในเอกสารการเมืองแล้วว่า สินค้าตัวใหม่ที่ต้องการจากไทยคือ น้ำตาล พริกไทย เกลือ) นอกจากนี้จะต้องเตรียมคิดค้นวิธีการรายได้ใหม่เพื่อไม่ให้เป็นการระงับหนทางด้านการคลัง และมีให้เห็นว่าเป็นวิธีการผูกขาดโดยรัฐเหมือนเช่นเดิม ณ จุดนี้จะต้องมีผู้อื่นมาทำหน้าที่แทนรัฐ และเป็นเสมือนตัวแทนของรัฐ

1. การลงทุนในไทย

ในขณะที่ระบบเศรษฐกิจไทยกำลังมีการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว เช่น ทรัพยากรคนหรือแรงงานดูจะเป็นเรื่องสำคัญยิ่ง การผลิตข้าว น้ำตาล และพริกไทยเป็นเรื่องใหญ่ที่จะต้องใช้แรงงานเป็นจำนวนมาก และโดยเฉพาะอย่างยิ่งน้ำตาลเป็นอุตสาหกรรมแปรรูปและมีกรรมวิธีการผลิตซับซ้อน

รัชกาลที่ 3 ตั้งแต่ครั้งยังทรงดำรงพระยศเป็นพระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นแจษฎาบดินทร์ในรัชกาลที่ 2 และทรงมีหน้าที่ราชการในกรมท่าดูแลในการพาณิชย์และการสัมปทานของหลวง ทรงเชี่ยวชาญในการค้าจนรัชกาลที่ 2 ทรงเคยล้อเรียกว่า “เจ้าลั่ว” เงินที่ได้จากการค้าของพระองค์ท่านนำมาใช้เป็นทุนในการปฏิรูปการปกครองแผ่นดินในสมัยรัชกาลที่ 5 ทรงมีความเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงความต้องการสินค้าของโลกนั้น เป็นเรื่องที่ไทยสามารถตอบสนองได้ ทรงเห็นแล้วว่า สินค้าออกของไทยประเภทเขากวาง หนังควาย หนังแรด กระดุกเสื่อที่เคยมีความสำคัญ แต่เมื่อมาถึงเวลานั้นกลับทำรายได้ให้เพียงปีละ 4,400 บาท เท่านั้น⁽¹⁾

ในระหว่างสินค้าสองตัวคือน้ำตาลทรายและพริกไทย น้ำตาลทรายดูจะเป็นสินค้าที่น่าเสี่ยงทางธุรกิจมากกว่า พริกไทยไม่ว่าจะเป็นพริกไทยขาว ซึ่งเป็นพริกไทยอย่างดีมีราคาถึงหาบละ 24-26 บาทหรือพริกไทยดำราคาหาบละ 11-12 บาท ความต้องการของตลาดโลกก็ไม่มากเท่ากับน้ำตาลทรายและยังมีคู่แข่งที่น่ากลัวคือประเทศในอาณานิคมอีกด้วย⁽²⁾

บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่ทรงเลือกสรรที่จะให้เป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการอุตสาหกรรมน้ำตาลทรายคือคนจีน และสามารถกล่าวได้อย่างเต็มปากเต็มคำว่าจีนแต่จิว ทั้งนี้เพราะว่าจีนแต่จิวคุ้นเคยกับการผลิตสินค้านี้ เนื่องจากถิ่นฐานที่อยู่ของจีนแต่จิวบนผืนแผ่นดินใหญ่จีน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเขตเฉาโจวานั้น เป็นเมืองผลิตน้ำตาล หากให้จีนดำเนินการในเรื่องนี้ได้ก็จะสามารถตัดปัญหาเรื่องการตลาด และเรื่องที่จะติดต่อกับชาติตะวันตกผู้บริโภครายด้วย ทั้งนี้เพราะคนจีนเป็นกลุ่มสำคัญที่ทำการค้าต่างประเทศของไทยอยู่ในขณะนั้น ไม่เพียงเท่านั้น ยังตัดปัญหาเรื่องแรงงานด้วย โดยใช้แรงงานจีนในการทำไร่อ้อยและโรงงานเสียทั้งหมดเนื่องจากแรงงานจีนเป็นแรงงานอิสระ การลงทุนของจีนแต่จิวในเมืองไทยที่อพยพมาระลอกแรกที่เด่นที่สุดในสภาพเศรษฐกิจขณะนั้น จึงเป็นการลงทุนเพื่ออุตสาหกรรมน้ำตาลทราย ซึ่งคนจีนจะต้องรับผิดชอบอย่างครบวงจร ตั้งแต่ปลูกอ้อย ผลิตน้ำตาลทราย ขนส่ง เป็นพ่อค้า และเป็นพ่อค้าคนกลาง

กิจการโรงงานอุตสาหกรรมน้ำตาลทรายในสมัยแรกนี้เป็นกิจการซึ่งต้องใช้เงินทุนหมุนเวียนค่อนข้างสูง มีหลักฐานบางชิ้นที่พอจะทำให้คำนวณได้ว่ากิจการประเภทนี้ต้องใช้ทุนสักเท่าไร ชิ้นแรกคือเอกสารที่เกี่ยวกับการลงทุนของรัฐในการทำไร่อ้อย ที่ฉะเชิงเทรา ในเนื้อที่ 223 ไร่ ส่งเข้าโรงงานน้ำตาลของรัฐเองในเวลา 3 ปี ลงทุนไปทั้งหมดถึง 30,712.75 บาท⁽³⁾ ต่อมาจีนคนหนึ่งลงทุนที่เมืองฉะเชิงเทราเช่นกัน

แต่ตั้งเฉพาะโรงงานน้ำตาลเท่านั้น เป็นโรงงานขนาดผลิตน้ำตาลได้ปีละ 2,000 ทอน มีลูกจ้าง 120 คน มีทุนลงทั้งสิ้น 5,840 บาท หักภาษีแล้วโรงงานน้ำตาลโรงนี้ยังได้กำไรประมาณ 1 เท่าตัว⁽⁴⁾ มีหลักฐานบ่งว่าชาวจีนมักจะมาขอเช่าที่ทำไร่อ้อยและโรงงานน้ำตาล⁽⁵⁾ มีบางคนยอมสมัครเป็นข้าของเจ้านายไทยที่เป็นเจ้าจำวน^{*} ซึ่งมีผลประโยชน์แถบเมืองจะเข็ทราวแหล่งผลิตน้ำตาล และขอให้เจ้านายออกทุนให้จีนทำไร่อ้อยและตั้งโรงงานน้ำตาล⁽⁶⁾ พ่อค้าสำเภชาวแต้จิ๋วที่ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาสมบัติวานิชก็มาลงทุนทำโรงงานอยู่หลายโรง⁽⁷⁾ และที่สำคัญเบอร์นี่ได้กล่าวถึงชื่อคนจีนคนหนึ่งว่า “ขุนพิทักษ์” เบอร์นี่กล่าวว่าขุนพิทักษ์คนนี้เป็นหน้าม้าในการดำเนินธุรกิจการค้าน้ำตาลให้แก่ข้าราชการ 3 คน คือ กรมหมื่นสุรินทรรักษ์ ผู้ดำรงตำแหน่งกรมท่าในรัชกาลที่ 3, พระยาศรีพิพัฒน์ข้าราชการในกรมพระคลังฯ และเจ้าพระยาพระคลังฯ⁽⁸⁾ หลักฐานจากฝ่ายไทยเอง ขยายความรู้ว่าขุนพิทักษ์คนนี้ คือ คน ๆ เดียวกับหลวงพิทักษ์ทศกร เจ้าภาษีน้ำตาลทราย เจ้าภาษีพินโรงงานน้ำตาล และเจ้าภาษีน้ำอ้อยในรัชกาลที่ 3 ซึ่งสามารถประมูลภาษี 3 อย่างเฉพาะในปี พ.ศ. 2388 (1845) เป็นมูลค่าถึง 71,200 บาท เป็นทั้งพ่อค้าสำเภา⁽⁹⁾ และยังเป็นนายทุนให้กู้ทำอุตสาหกรรมน้ำตาลทรายโดยลูกหนี้จะต้องขายน้ำตาลทรายผ่านนายทุนผู้ให้กู้เพียงผู้เดียวเท่านั้น⁽¹⁰⁾ แต่เจ้าพ่อวงการน้ำตาลผู้ยิ่งใหญ่จริง ๆ ซึ่งอยู่เบื้องหลังกิจการทั้งปวงนี้ ก็คือข้าราชการผู้ใหญ่ 3 คน ผู้มีตำแหน่งหน้าที่ในการค้ากับต่างประเทศโดยตรง ดังที่ได้กล่าวถึงมาแล้ว นับเป็นตัวอย่างหนึ่งของการอาศัยกลไกของอำนาจทางการเมืองมาเพิ่มพูนและรักษาผลประโยชน์ในกิจกรรมทางเศรษฐกิจซึ่งข้าราชการไทยกับคนจีนมีส่วนได้เสียร่วมกัน อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตอีกว่า ข้าราชการทั้ง 3 นั้นล้วนแต่เป็นคนในสกุลขุนนาคน แม้แต่กรมหมื่นสุรินทรรักษ์ เพราะมารดาคือเจ้าจอมมารดาตานี เป็นพี่สาวต่างมารดาของเจ้าพระยาพระคลังฯ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงกล่าวได้ว่า ตระกูลขุนนาคนเป็นผู้อยู่เบื้องหลังการทำอุตสาหกรรมน้ำตาลทราย อิทธิพลของขุนนางตระกูลขุนนาคนที่มีต่อชาวจีนยังมีสืบมาจนกระทั่งสมัยรัชกาลที่ 5

อนึ่ง การที่มีพ่อค้าสำเภามาลงทุนในอุตสาหกรรมน้ำตาลทรายประกอบกับ แรงงานจีนก็เข้ามา กับเรือสำเภาของพ่อค้าใหญ่ ทำให้คาดเดาว่าการส่งน้ำตาลทรายไปในรูปโพยก๊วนนั้น ก็คงจะทำการเมื่อต้องการส่งเงินกลับไปเลี้ยงครอบครัวที่เมืองจีน

นอกจากนี้ ข้อมูลเกี่ยวกับหลวงพิทักษ์ทศกร ที่ลงทุนประมูลเป็นเจ้าภาษี นายอากรสามารถประมูลภาษีเกี่ยวกับน้ำตาลทรายได้ทั้งหมด ก็ให้คำตอบได้ดีว่าในที่สุดแล้วผู้ทำหน้าที่แทนรัฐและเป็นเสมือนตัวแทนรับหรือเป็นเอกชนที่รัฐบาลเลือกขึ้นมาเพื่อหารายได้ให้รัฐในการผูกขาดการจัดเก็บภาษีอากรของหลวงก็คือคนจีนอีกนั่นเอง ชาวแต้จิ๋วจึงมีสถานภาพเป็นผู้ประกอบการรายใหญ่ที่ดำเนินกิจการค้าให้แก่รัฐในขณะนั้น

การเปลี่ยนวิธีผูกขาดเช่นนี้ทำรายได้ให้แก่รัฐมหาศาล ครั้นนั้นรัฐตั้งภาษีอากรกับสินค้าถึง 38 อย่าง ลำพังเฉพาะการผลิตน้ำตาลเพียงอย่างเดียว รัฐเก็บภาษีภายในได้มากมายตั้งแต่อากรสมพัตสร (อากรเกี่ยวกับค่าที่ดิน), ภาษีพิน (ตามขนาดกะทะน้ำตาล), ภาษีน้ำอ้อย, ภาษีน้ำตาลทราย (โปรดดูตาราง) ทำให้เงินตราหมุนเวียนคล่องขึ้นและก้าวตามทันระบบเศรษฐกิจแบบการค้า

* หมายถึง เจ้านายที่เป็นเจ้าของรายได้จากภาษีอากรในเรื่องนั้น ๆ

ตารางแสดงรายได้ของรัฐในรัชกาลที่ 3 เกี่ยวกับกิจกรรมน้ำตาลทราย : เฉพาะภาษีภายใน

รายการภาษี	3 ปี ใน ร. 3 (บาท)	หมายเหตุ
อากรสมพัตร	36,726	เฉพาะอากรสมพัตร นั้น เป็นตัวเลขรวมของพืชไร่ทุกชนิด เสียขายที่ไม่สามารถแยกสมพัตรย่อยออกมาได้โดด ๆ
ภาษีน้ำตาลทราย	57,063	
ภาษีฝิ่น	5,600	
ภาษีน้ำอ้อย	13,733	

ที่มา : วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธ์, ประวัติศาสตร์สังคมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น : จีน-คนนอกระบบ (กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2529) หน้า 46.

จากการศึกษาเรื่องระบบเจ้าภาษีนายอากร ซึ่งต้องถือว่าเป็นการลงทุนทางเศรษฐกิจ อย่างหนึ่งของคนแต่จิวในเมืองไทย ในแง่ดีคือเป็นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจากประสบการณ์ความเชี่ยวชาญของคนจีนในด้านการคลังและการค้า อีกทั้งยังเป็นกลยุทธ์ให้เกิดความต้องการค้าขายกันมากขึ้นในบ้านเมืองนี้ แต่ในทางกลับกัน ความชำนาญและความคล่องตัวมากเกินไปของพ่อค้า มักทำให้มีการเก็งกำไรมากเกินไปอยู่เสมอ จากการศึกษาระบบภาษีอากรเกี่ยวกับกิจกรรมน้ำตาลทรายพบว่า

1. เจ้าภาษีมักจะทำนอกกฎหมาย คือตั้งภาษีเดือนขึ้นมาเอง เพราะอิทธิพลของเจ้าภาษีจึงสามารถทำให้เจ้าเมืองกรมการเมืองเชื่อเจ้าภาษีมากกว่าท้องตรา (ผู้สนใจ ควรศึกษา กรณีภาษีไร่อ้อย (ภาษีเดือน) กับ ภาษีน้ำอ้อย)

2. มีการปะทะประหว่งการเก็บภาษีระหว่างน้ำตาลทรายแดงกับน้ำอ้อย

3. เจ้าภาษีสวมกลุ่มเพื่อผูกขาดสินค้า พบว่าเจ้าภาษีจะนำภาษีที่ตนประมูลได้ไปขายต่อเอากำไร เจ้าภาษีเก่าและใหม่ เวียนกันประมูลเป็นเจ้าภาษีน้ำอ้อยคนละปีตลอดมา และสร้างระบบเครือข่ายโยงใยผูกขาดสินค้ากันเป็นกลุ่ม (กรณีพระภาษีสมบัติบริบูรณ์กับหลวงบริบูรณ์สุราษฎร์ผลิตกันผูกขาดภาษีน้ำอ้อยคนละปีเป็นเวลา 5 ปี ติดต่อกัน ทั้งสองคนก็ยังผลัดเปลี่ยนกันเป็นเจ้าภาษีร้อยชัก 3 และภาษีฝิ่น ซึ่งเป็นของคู่กันเหมือนภาษีน้ำอ้อยและอากรสุรา ซึ่งผู้ใดประมูลได้อย่างหนึ่งต้องทำอีกอย่างหนึ่งนั้นคู่ด้วย อีกทั้งยังผูกขาดภาษีอื่นๆ เช่น ปูนหอย ปูนศิลา แปะเหล้า แปะข้าวหมาก และน้ำตาลทราย หลาย ๆ อย่างพร้อมกัน)

ตัวอย่างที่ยกมานี้เข้าทำนองเดียวกันกับกรณีของหลวงพิทักษ์ทศกร ที่เคยเอ่ยถึงมาแล้ว ทำให้เห็นถึงบทบาทและอำนาจการครอบครองทางเศรษฐกิจที่พ่อค้าจีน เจ้านาย และขุนนางร่วมมือกัน

การลงทุนเพื่ออุตสาหกรรมน้ำตาลทรายนั้น เป็นการท่ามาหากินของจีนแต่จิวชั้นพ่อค้า ส่วนพวกแต่จิวที่ยากจนท่ามาหากินอย่างไรในเมืองไทย

พวกแต่จิวที่ยากจน จะเดินทางมากับเรือพ่อค้าจีนที่ค้าขายอยู่ระหว่างไทย-จีน ส่วนใหญ่แล้วพวกแต่จิวก็จะมากับเรือพ่อค้าแต่จิวด้วยกัน (เรือแต่จิวเป็นเรือหัวแดง) ในหลักฐานมักจะเอ่ยอย่างนี้... จีนซี แซ่คู แต่จิว โดยสารสำเภามาเมืองเซ่ง ลุกค้าเมืองจีน... จีนบู แซ่หงา แต่จิว โดยสารสำเภามาเมืองเซ่ง ลุกค้าเมืองจีน... เป็นต้น และพ่อค้าเหล่านั้น ส่วนใหญ่จะมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจในเมืองไทยคือปลุกอ้อยและทำน้ำตาลทราย เมื่อพ่อค้าขนน้ำตาลทรายไปขายยังเมืองจีน ขากลับก็ขนแรงงานจีนเข้ามาทำไร่อ้อยและโรงงาน คณะที่ว่าโรงหนึ่ง ๆ ใช้แรงงานถึง 100-300 คนตามขนาดไร่และโรงงาน สิ่งแปลกสำหรับสังคมไทยคือมีการกำหนดอัตราค่าจ้าง "แรงงานอิสระ" ขึ้นมาด้วยอัตราดังนี้ ค่าจ้างพื้นดิน ไร่ละ 3 บาท 2 สลึง ค่าจ้างพื้นดินกลับ ไร่ละ 2 บาท ค่าจ้างขุดอ้อย ไร่ละ 3 บาท ค่าจ้างขุดหลุม ไร่ละ 1 บาท 2 สลึง 1 เพื่อ ค่าจ้างปลุกอ้อย ไร่ละ 2 สลึง ค่าจ้างพรวนดินบำรุงรักษาอ้อย ไร่ละ 1 ตำลึง 2 สลึง ค่าจ้างขุดคลอง เส้นละ 3 ตำลึง 1 บาท 3 สลึง ถึง 3 ตำลึง 3 บาท เป็นเกณฑ์ ค่าแรงทำเครื่องมือทำไร่ เช่น ทำพลั่ว ทำเหล็กม ทำจอบจีน ตั้งแต่ 1 สลึง ถึง 3 สลึง สำหรับเครื่องมือแต่ละชิ้นแต่ละประเภท⁽¹¹⁾ หากคิดอัตราค่าแรงเหล่านี้ต่อวันจะอยู่ในระหว่างคนละ 1 บาท ถึง 1 บาท 2 สลึง⁽¹²⁾ เป็นอัตราที่สูงมากสำหรับค่าแรงในเวลานั้นหากเปรียบกับการที่ไพร่ต้องเสียค่าราชการเดือนละ 6 บาท ถึงแม้จะเสียเพียง 3 เดือนต่อปี ก็ตาม

2. การส่งไผยก๊วน

ชาวจีนแต่จิวที่อพยพมาทำมาหากินในประเทศไทยมีการะสำคัญอย่างหนึ่งต่อบ้านเกิดเมืองนอนของตนในจีนแผ่นดินใหญ่ นั่นคือ การส่งไผยก๊วน หรือที่เรียกกันว่าไผยก๊วน หมายถึง การส่งจดหมายพร้อมเงินไปประเทศจีน บทบาทของไผยก๊วนประการแรก การส่งไผยก๊วนเป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูกตเวที และความเป็นผู้มีควมรับผิดชอบต่อครอบครัว ซึ่งชาวจีนแต่จิวส่วนมากจะมีฮวงจู้เป็นหลุมฝังศพตามประเพณีจีนของบรรพบุรุษของตนอยู่ในประเทศจีน โดยมีความเชื่อว่าการส่งเงินไปเพื่อให้อุปการะในประเทศจีนเท่ากับเป็นการเซ่นไหว้บรรพบุรุษแทนตนในเทศกาลสำคัญ ๆ ของชาวจีน ตามประเพณีที่สำคัญมี 4 เทศกาล คือ วันตรุษจีน วันสารทจีน วันเซ็งเม้ง และวันครบรอบวันตายของบรรพบุรุษ ซึ่งชาวจีนโพ้นทะเลไม่สามารถไปกระทำการเซ่นไหว้ได้ ดังนั้น จิตสำนึกแห่งคุณธรรมและความกตัญญูกตเวที ในการระลึกถึงบรรพบุรุษในเทศกาลตามประเพณี จะช่วยเสริมให้ชาวจีนแต่จิวผู้ส่งไผยก๊วนไปให้อุปการะนั้นจะมีจิตใจสบาย และช่วยเสริมสร้างให้ชีวิตประสบความสำเร็จมากยิ่งขึ้นทั้งในครอบครัววงศ์ตระกูล

ประการที่ 2 การส่งไผยก๊วนเพื่อเกื้อหนุนเครือญาติและบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ในท้องถิ่นดั้งเดิมของตน กรณีนี้จะเป็นการส่งเงินกรณีพิเศษโดยจะทำการส่งเงินตามที่ญาติในประเทศจีนร้องขอความช่วยเหลือมาซึ่งไม่แน่นอนทั้งระยะเวลาและจำนวนเงินที่ขอ กรณีที่ร้องขอเช่นนี้อาจจะมีสาเหตุมาจากความเจ็บป่วย บ้านทรุด น้ำท่วมบ้านเสียหายไม่มีเงินซ่อมแซม ขอให้ผู้ส่งเงินเหล่านี้ช่วยเหลือ ซึ่งผู้ส่งเงินก็จะพิจารณาตามความจำเป็นและฐานะของตนเองว่าจะช่วยเหลือตามความสามารถของตนเท่าที่จะช่วยได้

นอกจากนี้ การส่งไผยก๊วนเพื่อเป็นการแสดงออกถึงการเป็นผู้กระทำตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น และท้องถิ่นดั้งเดิมของตน ด้วยการบริจาคเงินในการจัดสร้างสิ่งอันเป็นสาธารณประโยชน์แก่ท้องถิ่นโดย

ส่วนรวม เช่น โรงเรียน โรงพยาบาล บ้านพักคนชรา เขื่อนกั้นน้ำ ถนนๆ การจัดส่งเงินลักษณะนี้จะทำตามความจำเป็นและความต้องการของแต่ละบุคคล แต่ละครอบครัวซึ่งอาจจะเป็นการบริจาคเงินในรูปส่วนตัวหรือในรูปของหมู่คณะก็ได้ ซึ่งกลุ่มชาวจีนแต่จิวที่มีพฤติกรรมการส่งเงินลักษณะนี้ล้วนจะเป็นผู้มีฐานะดีถึงดีมาก และการจัดส่งโพยก๊วนนั้นมีอยู่ 2 วิธี คือ วิธีเปิดเผย ซึ่งวิธีการนี้มีผลบังคับใช้ตามพระราชบัญญัติควบคุมการแลกเปลี่ยนเงิน พ.ศ. 2485 (1942) โดยการส่งผ่านธนาคารพาณิชย์และปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่ธนาคารแห่งประเทศไทยได้กำหนดไว้ ซึ่งผู้ส่งเงินสามารถส่งเงินได้ไม่เกิน 1,000 บาทต่อเดือน และมีกฎของอัตราแลกเปลี่ยนของทางการตามกฎหมายควบคุมการแลกเปลี่ยนเงินตรา พุทธศักราช 2485 (1942) วิธีที่ 2 คือ วิธีทางลับ เป็นวิธีการที่ชาวจีนโพก๊วนใช้กันมาตั้งแต่ดั้งเดิมจนถึงปัจจุบัน และเป็นวิธีที่นิยมใช้กันมากที่สุด โดยส่งเงินทางร้านโพยก๊วน ซึ่งคงอยู่ในรูปของบริษัทท่องเที่ยว และลักษณะการส่งเป็นไปตามฐานะของผู้ส่ง และวิธีลับที่ขบิใช้มากที่สุด และหากมีโอกาสก็จะเลือกส่งเงินโดยวิธีนี้ คือ การฝากไปกับพวกจู้ยแคะหรือฝากไปกับญาติหรือคนรู้จักที่จะเดินทางไปประเทศจีน ซึ่งวิธีนี้เงินจะถึงมือผู้รับในประเทศจีนได้เร็วกว่าการส่งโดยวิธีอื่น การส่งเงินวิธีการลับนี้ จะมีการให้เครดิตโดยส่งให้ก่อนชำระเงินภายหลัง เพราะอาจเป็นขาประจำกันและมีฐานะเชื่อถือได้

3. การถ่ายทอดเทคโนโลยี

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ทำให้บ้านเมืองต้องการความรู้ความชำนาญของคนจีนมาช่วยในพัฒนาการ แม้จะเป็นสิ่งเล็กๆ น้อยๆ แต่ก็กำลังเกิดได้จากข้อมูลเรื่องค่าแรงช่าง-ตันทำให้เราทราบที่เราจ้างคนจีนทำเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำไร่ เช่น ทำพลั่ว ทำจอบ เครื่องมือเหล่านี้ทำมาจากเหล็ก แม้ว่าจะมีแหล่งเหล็กอยู่ทางตอนเหนือของกรุงเทพฯ แต่ก็ยังไม่ปรากฏว่ามีคนนำเหล็กไปใช้เป็นเครื่องมือเกษตรกรรมในหมู่คนไทย นอกเสียจากทำมีด ทำพริกแกงนั้น แม้แต่การทำตาลโตนาก็ยังทำด้วยแกนไม้ จนกระทั่งเมื่อมีการลงทุนทำอุตสาหกรรมน้ำตาลทราย ชาวไร่ไทยคงจะเริ่มรู้จักการใช้เครื่องมือการเกษตรของจีน

อย่างไรก็ตาม ความรู้ความชำนาญที่จีนแต่จิวนำมาถ่ายทอดซึ่งนอกจากความรู้เรื่องการค้าขายและการคลังดังที่เคยกล่าวมาแล้ว การทำน้ำตาลทรายดูจะเป็นความชำนาญพิเศษที่มีติดตัวจีนแต่จิวในระดับผู้ยากจนแทบทุกคน จากการศึกษาโดยเปรียบเทียบเรื่องการเพาะปลูกอ้อยและการทำน้ำตาลทรายแบบดั้งเดิม (ไม่ใช่เครื่องจักร) ของประเทศไทย ประเทศฟิลิปปินส์และสหรัฐอเมริกา (รัฐฮาวาย) ในระยะเวลาใกล้เคียงกัน พบว่าทุกแห่งที่จีนเข้าไปมีส่วนในการผลิตนั้น จะใช้กรรมวิธีการผลิตเหมือนกันหมด

วิธีการทำน้ำตาลทราย

1. วิธีที่จะทำน้ำตาลทรายนั้น ในขั้นต้นให้นำอ้อยมาหีบเป็นน้ำอ้อยแล้วนำไปใส่กระทะเคี่ยวพวดือด ช้อนฟองขึ้นเอาปูนขาวขัดลง เพื่อประสงค้ขจัดของโสโครกหรือสิ่งเจือปน แล้วตักน้ำอ้อยที่เคี่ยวขึ้นไวดังทิ้งไว้ให้สิ่งเจือปนตกตะกอนนอนจมลงก้นถัง เมื่อสิ่งเจือปนจมลงก้นถังจนน้ำอ้อยใสบริสุทธิ์แล้ว เปิด

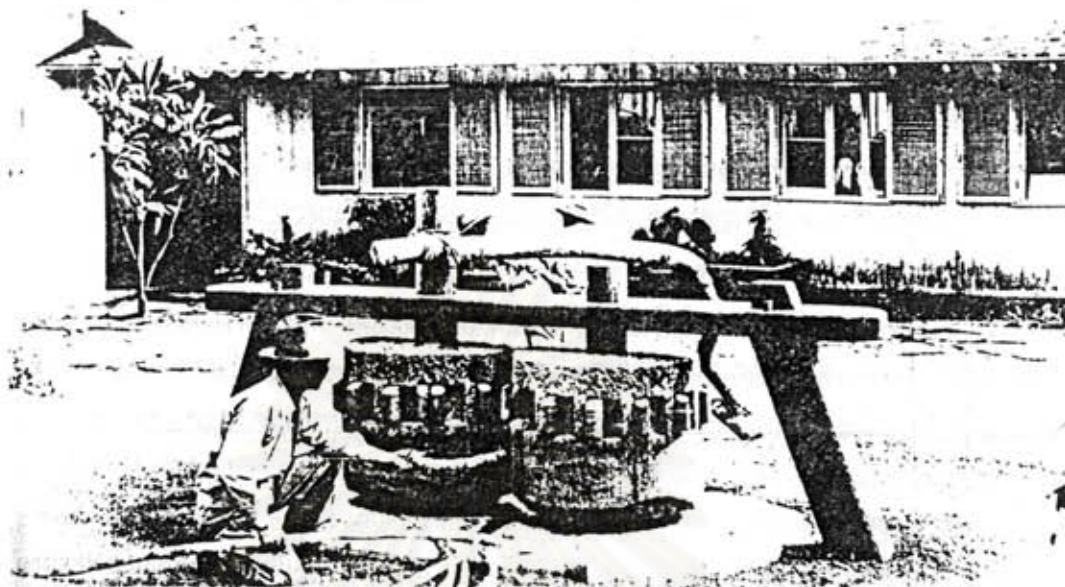
ท่อที่ดึงให้น้ำอ้อยไหลลงกระทะที่ 2 แล้วเคียวจนน้ำอ้อยมีสีเหลืองอ่อนแล้วถ่ายไปกระทะที่ 3 เคียวจนน้ำอ้อยเหลืองจัด แล้วถ่ายไปกระทะที่ 4 เคียวจนเป็นยางมะตูมอ่อนถ่ายไปกระทะที่ 5 เคียวจนเป็นยางมะตูมแก่จนได้ที่แล้วตักใส่หวดทิ้งไว้หนึ่งคืน ยกหวดขึ้นวางบนหม้อเส้าอ้วย ถอนฟางซึ่งอุดช่องที่กันหวดออกเพื่อจะให้น้ำเหลืองตกเก็บไว้ 2 เวลา เป็นน้ำตาลทรายแดงเต็มหวดอยู่เสมอ แต่ได้น้ำเหลืองซึ่งตกอยู่ในหม้อเส้าอ้วยประมาณค่อนหวด ถ้าจะให้เป็นน้ำตาลทรายขาวต้องนำเอาโคลนทำให้สะอาด ตีให้ละเอียด แล้วใช้เหล็กกดน้ำตาลทรายให้แข็งจนยุบลงประมาณ 1 นิ้ว จึงใส่โคลนลงหน้าปากหวด เก็บไว้ 15 วัน จึงเปิดดินโคลนออก ดินโคลนกับน้ำตาลนั้นจะอยู่คนละส่วนไม่ปนกัน ในขั้นนี้จะได้น้ำตาลทรายขาวครึ่งหวด แต่อีกครึ่งหวดยังเป็นสีรำ ถ้าจะให้ขาวหมดทั้งหวดต้องตักน้ำตาลทรายขาวออกจนถึงน้ำตาลทรายสีรำแล้วใส่โคลนลงหน้าปากหวดเก็บไว้อีก 8 วัน จึงเป็นน้ำตาลทรายขาวทั้งหมด ในขั้นนี้ได้น้ำเหลืองอีกครั้งหม้อเส้าอ้วยน้ำตาลทรายขาวที่นำขึ้นจากหวดนี้เรียกว่าแม่ น้ำตาล นำมาทุบให้ละเอียด แล้วร่อนใส่กระด้งผึ่งแดดไว้หนึ่งเวลา จนน้ำตาลทรายแห้งจึงไปเก็บในถัง อนึ่ง น้ำเหลืองที่ร่อนได้นั้นให้นำมาเคียวอีกครั้งหนึ่งมีกรรมวิธีเหมือนอย่างที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น จะได้น้ำตาลทรายอีกเรียกว่าลูกน้ำตาลทรายและยังจะได้น้ำเหลืองอีกค่อนหวด โรงหีบตามลำแม่น้ำและตามป่าผัดกัน โรงหีบตามลำแม่น้ำเคียวน้ำเหลืองจะได้น้ำตาลถึง 2-3 ครั้ง เพราะเหตุที่ดินตามลำน้ำดีกว่าดินตามป่า ทั้งรสและสีผัดกันขายได้ราคาต่างกัน แม่ น้ำตาลทรายกับลูกน้ำตาลทรายผัดกันโดยที่ลูกน้ำตาลทรายมีเม็ดทรายย่อมกว่า ทั้งรสหวานก็อ่อนกว่ากัน

2. การหีบอ้อยนั้นลงมือทำตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนถึงเดือนมีนาคม ซึ่งจะต้องให้หมดฤดูฝนและให้อ้อยแก่จัด ใช้ลูกหีบตั้งตรงซึ่งจับทำเองด้วยไม้ หน้าลูกหีบไม่เรียบและใช้ควายลากอ้อยนั้นป้อนเข้าลูกหีบด้วยมือ ใช้ระยะเวลาตั้งแต่วันลงมือหีบจนเสร็จการรวม 4 เดือน พาหนะที่ใช้ในโรงหีบนั้น ได้แก่เกวียนสำหรับเข็นอ้อย

มีคนทำงานได้แก่ จีนแดง 1 คน (จีนแดง-หัวหน้ากรรมการ : ผู้เขียน) สำหรับดูการแทนหลงจูจีนแดงสำหรับคุมลูกจ้างตัดอ้อย เสมียนใส่หู้สำหรับป้อนอ้อย ใส่หู้สำหรับต้มน้ำตาล ใส่หู้สำหรับรักษาน้ำตาล คนตักน้ำอ้อยและหาวหวด คนเดินยามสำหรับจุดตะเกียงและปลุกคนหุงอาหารตลอดจนตรวจตรารักษาการณ์ต่าง ๆ เสียค่าลูกจ้างสำหรับทำงาน จับกังคนใช้สำหรับจ่ายสิ่งของ คนใช้สำหรับหาวอาหารส่งคนตัดอ้อย ลูกจ้างตัดอ้อย จงไฟสำหรับหุงอาหารเลี้ยงคนทำงานลูกจ้างสำหรับจับกระบือเทียมหีบ ลูกจ้างสำหรับเลี้ยงวัว-ควาย เป็นต้น

3. ในการตั้งโรงหีบอ้อยทำน้ำตาลทรายกระโจมหนึ่งจะต้องปลูกโรงกระโจมสำหรับหีบอ้อย 1 หลัง โรงสำหรับไว้หวดฟอกน้อยอ้อยให้เป็นน้ำตาลทรายขาวไว้กับน้ำตาลทราย 1 หลัง โรงจับกัง 1 หลัง โรงลูกจ้างเสียค่าสำหรับทำงานกลางคืน 1 หลัง โรงจงไฟสำหรับหุงต้มอาหาร 1 หลัง โรงสำหรับไร่้อ้อย 1 หลัง รวม 7 หลัง เครื่องมือที่ใช้มีดังนี้ กระทะสำหรับเคียวน้ำอ้อย 5 กระทะ เตาเคียวน้ำอ้อย 1 เตา ลูกหีบ 2 คู่ หวด 3,000 หวด หม้อเส้าอ้วย 30,000 ถัง สำหรับนอนน้ำอ้อย 1 ถัง ถังใหญ่สำหรับใส่น้ำอ้อยข้น 1 ถัง ถังอย่างกลางสำหรับรองน้ำอ้อยเมื่อไหลออกจากลูกหีบ 1 ถัง ถังเล็กสำหรับหาวน้ำอ้อย 2 คู่ ถังเล็กสำหรับ

รูปเครื่องมือหีบอ้อยในโรงงานอุตสาหกรรมน้ำตาลทราย ซึ่งได้มาจากกองจดหมายเหตุกรมราชทูตสหรัฐอเมริกา (CP 56504) เข้าใจว่าเทคโนโลยีเช่นนี้ของคนจีนจะเป็นอย่างเดียวกันหมด เพียงแต่ลูกหีบจะทำด้วยไม้เหล็ก หรือซีเมนต์เท่านั้น ซึ่งต่างกันตามสมัย ลูกหีบสมัยเก่าจะทำด้วยไม้และเหล็กเท่านั้น

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ห่านน้ำเหลือง 2 คู่ ดั้งเล็กสำหรับดักโคลน 2 คู่ ดั้งสำหรับพื้นน้ำอ้อยชัน 4 คู่ ดั้งสำหรับใส่อาหารเลี้ยงคนทำงาน 4 คู่ เหล็กพายสำหรับกวาน้ำตาลทราย 2 อัน เหล็กชะหวอน้ำตาลทราย 10 อัน เหล็กแบนสำหรับกดปากหวดให้เรียบ 2 อัน เหล็กสำหรับเสริมปากกระทะกับเหล็กคานกระทะประมาณ 200 อัน เหล็กรองกันเตา 5 อัน กระดิ่งตากน้ำตาลทราย 40 ใบ ลำแพน 6 ผืน กระสอบสำหรับน้ำตาลทรายประมาณ 1,500 ใบ⁽¹³⁾

ข. ผลกระทบทางสังคม การเมือง และวัฒนธรรม

ผลกระทบที่เกิดจากการย้ายถิ่นทางด้านสังคม การเมือง และวัฒนธรรมในที่นี่จะพิจารณาถึงลักษณะและศักยภาพในการพึ่งพาตนเอง สวัสดิการสังคม และการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

1. การพึ่งพาตนเอง

หลักฐานเอกสารของทางราชการเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวของสมาคมลับชาวจีนในประเทศไทย จุดเริ่มก่อตั้งของสมาคมจีนน่าจะเป็นในช่วงสมัยรัชกาลที่ 2 (ค.ศ. 1809-1824) ส่วนรายงานของเจ้าหน้าที่อังกฤษบนเกาะปีนังระบุว่า ประมาณ ปี พ.ศ. 2342 (1799) ชาวจีนที่อยู่ในเกาะปีนังได้มีสมาคมลับของตนแล้ว และในปี พ.ศ. 2353 (1810) สมาคมลับชาวจีนในปีนัง ก็มีเพื่อนร่วมสมาคมอยู่บนเกาะภูเก็ตด้วย⁽¹⁴⁾ สำหรับบทบาทของสมาคมลับจีนในประเทศไทย เริ่มมีมากขึ้นตั้งแต่ต้นรัชกาลที่ 3 ตลอดมาจนถึงปลายรัชกาลที่ 5 จึงลดลง พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 เกี่ยวกับสมาคมลับจีนในประเทศไทยมีข้อความกล่าวถึงการวิวาทของพวกอั้งยี่ว่า พวกแต่จิวและฮกเกี้ยนที่อาศัยอยู่ ณ บ้านบางกะจะในเมืองจันทบุรี ได้ยกพวกตีกันสาเหตุของการวิวาทมีอยู่ว่า พวกแต่จิวและฮกเกี้ยนได้พากันมาดูอิ้วในงานทิ้งกระจาดประจำปี โดยปกติชาวจีนสองกลุ่มนี้ไม่ค่อยถูกกันอยู่แล้วจึงเกิดการวิวาทกันในระหว่างการดูอิ้ว เจ้าหน้าที่ของรัฐเข้ามาระงับเหตุการณื แต่ทว่าพวกอั้งยี่แต่จิวยังแค้นพวกฮกเกี้ยนอยู่ จีนช่วงหัวหน้าใหญ่ (ตัวเหี้ย) จึงชักชวนพวกประมาณ 700-800 คน คุมกันมาล้อมบ้านพระยาสุนทรเศรษฐีซึ่งเป็นหัวหน้าพวกฮกเกี้ยน เมื่อพระยาจันทบุรีทราบข่าวก็รีบสั่งให้พระยายกกระบัตร พระยาศรีสุนทร และกรมการเมืองคนอื่น ๆ คุมไพร่พลออกไปปราบปราม พวกอั้งยี่แต่จิวสู้ไม่ได้เสียชีวิตเป็นจำนวนมาก บางส่วนก็หนีกระจัดกระจายไปอยู่ที่อื่น กรมการเมืองจับหัวหน้าของพวกอั้งยี่แต่จิวได้ คือ จีนช่วงตัวเหี้ยและจีนเกายี่เหี้ยได้ที่เขาพลอยแหวน สองคนได้ขัดทอติดพระยาปลัดเมืองจันทบุรี ชื่อ จัน ว่ารู้เห็นเป็นใจด้วย พระยาจันทบุรีจึงส่งพระยาปลัด (จัน) จีนช่วง และจีนเกา มารับโทษที่กรุงเทพฯ หัวหน้าอั้งยี่แต่จิวทั้งสองถูกลงโทษให้จำคุกตลอดชีวิต ส่วนพระยาปลัด (จัน) ผู้รู้เห็นเป็นใจด้วยแต่ยังไม่ได้ทำพิธีเข้าเป็นสมาชิกอั้งยี่ ถูกส่งตัวไปเป็นตะพุ่นหญ้าช้าง⁽¹⁵⁾

เหตุการณ์วิวาทได้สงบลงตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2367 (1824) เป็นต้นมา มีการกล่าวถึงสมาคมลับชาวจีนในเอกสารของทางการไทยอยู่เสมอ โดยในระยะแรก รัฐบาลเรียกสมาคมลับนี้ว่า "ตัวเหี้ย" ซึ่งเป็นภาษาจีนแต่จิว แปลว่า "พี่ใหญ่" หมายถึง ผู้ที่ดำรงตำแหน่งหัวหน้าสมาคมลับในท้องถิ่นหนึ่ง รัฐบาลได้นำคำนี้มาใช้เรียกสมาคมลับชาวจีน ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ได้เปลี่ยนมาเรียกว่า "อั้งยี่" สำเนียงแต่จิว ซึ่งแปลว่า "อักษรอั้ง" และเราได้ใช้คำว่า "อั้งยี่" สำหรับเรียกสมาคมลับชาวจีนมาจนถึงปัจจุบัน⁽¹⁶⁾

โดยสรุปแล้ว ในระยะก่อนปี พ.ศ. 2393 (1850) ชาวจีนมีการพึ่งพาตนเองโดยการรวมตัวจัดตั้งเป็นสมาคมลับอันยิ่งใหญ่เพื่อช่วยเหลือสงเคราะห์ปกป้องภัยให้แก่สมาชิกซึ่งกันและกัน เพื่อให้การดำรงชีวิตในต่างแดนเป็นไปด้วยดี สมาคมลับอันยิ่งใหญ่มีทุก ๆ แห่งที่มีชาวจีนเข้าไปตั้งถิ่นฐาน โดยจะตั้งขึ้นตามการรวมกลุ่มของชาวจีนที่พูดภาษาถิ่นเดียวกัน

จีนในเมืองไทยเมื่อมาถึงสมัยรัชกาลที่ 3 คงมีอยู่ในจำนวน 230,000 คน ซึ่งเป็นจำนวนคนจีนทั้งหมดทุกกลุ่มในประเทศไทย⁽¹⁷⁾ และกระจุกกระจายอยู่ทั่วไป โดยเฉพาะอยู่ในกรุงเทพฯ ฉะเชิงเทรา และเมืองต่าง ๆ ที่ติดต่อกันได้กับฉะเชิงเทราและกรุงเทพฯ ด้วยเส้นทางทางน้ำ ชาวจีนเหล่านี้มักประสบปัญหาการถูกขุนนางท้องถิ่นกดขี่ข่มเหงสร้างความเดือดร้อนสาเหตุมาจากอุปสรรคทางด้านคมนาคม การติดต่อสื่อสาร รวมทั้งกลไกทางด้านปกครองของรัฐบาลกลางไม่มีประสิทธิภาพพอ ทำให้ชาวจีนตามหัวเมืองเหล่านั้นจำเป็นต้องแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง ส่วนใหญ่ของพวกเขายังคงเป็นพวกนอกระบบของสังคม แต่อยู่ภายใต้การควบคุมดูแลอย่างเป็นทางการจากผู้ที่มีตำแหน่งเป็น “พระยาโยปฎิการาชเศรษฐี” ข้าราชการกรมท่าซ้าย

การปกครองดูแลชาวจีนของพระยาโยปฎิการาชเศรษฐี นี้มิได้หมายความว่า จะควบคุมดูแลได้ทั่วถึงทั้งหมด ทั้งนี้เพราะขอบเขตอำนาจของกรมท่าซ้ายมีเพียงแต่ในราชธานี และหัวเมืองใกล้เคียงเท่านั้น จึงมีอีกตำแหน่งหนึ่งคือนายอำเภोजินซึ่งตั้งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 ช่วยปัญหาเรื่องชาวจีนไม่มีที่พึ่งในยามยาก ให้ปกครองชาวจีนในหัวเมืองที่มีชาวจีนไปตั้งหลักแหล่งอยู่กันมาก ๆ นอกจากตำแหน่งที่เน้นทางด้าน การปกครองทั้งสองตำแหน่งดังกล่าวแล้ว ในสมัยรัชกาลที่ 3 ยังตั้งให้เจ้าภาษีนายอากรเป็นตำแหน่งที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมดูแลคนจีนอีกตำแหน่ง แต่ออกจะเป็นการดูแลที่เน้นไปในทางเศรษฐกิจมากกว่า เนื่องจากชีวิตชาวจีนส่วนใหญ่ในภายหลังอยู่ในเครือข่ายของระบบการผลิตมากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม การคุ้มครองดูแลแต่ละรูปแบบก็ยังมีใช้การจัดการที่ดี แม้แต่ระบบเจ้าภาษีนายอากรซึ่งเป็นรูปแบบใหม่สุด ชาวจีนสามัญทั่วไปซึ่งทำมาหากินเป็นพ่อค้าเล็กพ่อค้าน้อยได้รับการรัตนทาเร็นให้ได้รับความยากลำบากจากเจ้าภาษีมากกว่าคนไทยทั่วไป ซึ่งทำมาหากินน้อยกว่าเสียด้วยซ้ำ ชีวิตของพวกเขาในยุคนั้นจึงเป็นชีวิตที่ต้องสู้เพื่อความอยู่รอดโดยแท้ เขาจะหวังพึ่งกฎหมายบ้านเมืองมากนักก็ไม่ได้เพราะยังเป็นคนนอกระบบซึ่งเป็นบุคคลนอกกฎหมาย และในระบบสังคมไทยที่เป็นอยู่ในขณะนั้น (ระบบมูลนาย-ไพร่) คนจีนย่อมขาดสื่อกลางในการขอความช่วยเหลือและความช่วยเหลือจากรัฐ เนื่องจากเขาเป็นพวกนอกลังกั๊ดไม่มีมูลนาย เมื่อเป็นเช่นนี้ทางออกที่เขาจะปรับตัวให้รอดอยู่ได้ในสังคม คือรวมกลุ่มกันเองอย่างหนึ่ง กับอีกอย่างหนึ่งคือพยายามฝากตัวกับ “มูลนาย” ตามระบบสังคมของไทย เพื่อหวังความคุ้มครอง วิธีการฝากตัวทำได้หลายอย่าง แต่ส่วนใหญ่จะเข้าไปรับใช้รวมถึงรับจ้างในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น การค้าขาย เป็นต้น ความมีอำนาจของขุนนางตระกูลขุนนาง ซึ่งเป็นเรื่องเลื่องลือมากในสมัยรัชกาลที่ 1-5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ก็สืบทราบได้ว่ากระแสอำนาจที่มาจากคนจีนที่หวังความสำเร็จทางเศรษฐกิจฝากเนื้อฝากตัวเข้าเป็นข้า อย่างไรก็ตาม กับจีนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีกว่าเท่านั้นที่จะสามารถสร้างระบบความสัมพันธ์เช่นนี้ได้ และสามารถผสมผสานเข้ากับชนชั้นสูงในระบบสังคมไทยได้ ในที่สุดก็กลายเป็นคนไทยหรือคนในระบบไป

ดูอย่างเจ้าสัวมีชื่อหลาย ๆ คน ทั้งที่เป็นจีนแต่จิวและจีนอื่น ๆ ซึ่งต่อมาได้เป็นถึงเจ้าขรรค์ดาของพระเจ้าลูกเธอในรัชกาลที่ 5 ก็มี เนื่องจากได้ถวายลูกสาวให้เป็นเจ้าจอมหม่อมหม่อม เป็นต้น จึงยากที่ปฏิเสธว่าคนจีนจะกลายเป็นไทยไปในสามชั่วอายุคนอย่างที่เขาพูด ๆ กัน

ส่วนการรวมกลุ่มกันเองซึ่งเป็นการพึ่งพาตนเองหรือวิธีการแสวงหาความอยู่รอดในสังคมอีกวิธีหนึ่งนั้น เป็นวิธีที่ทำให้คนจีนยังคงดำรงความเป็นจีนไว้ได้มากกว่าวิธีแรก พวกนี้ก็ยังยึดมั่นในลักษณะโครงสร้างทางครอบครัว ถึงแต่ถือตระกูลถือภาษา เพราะฉะนั้นจะเห็นว่าเขาให้ความช่วยเหลือจีนผู้อพยพเข้ามาใหม่ เช่นการจะตั้งบ่อนการพนัน เจ้าของบ่อนจะเลือกชาวจีนเข้าทำงานในบ่อน ให้เป็นคนกำถั่ว เป็นคนเก็บเงิน เป็นนายประกัน จนกระทั่งเสมียน ในการประมูลภาษีก็จะรวมหัวกัน หมุนเวียนกันให้ผลกำไรกระจายอยู่ในหมู่ของตน นอกจากนี้การที่เขามีความสัมพันธ์กันทางอาชีพ ตั้งแต่เป็นจับกัง เป็นหลงจู้ เจ้าของโรงงาน เป็นพ่อค้า ขึ้นไปถึงผู้ส่งออก ก็เป็นการรวมพลังกันทางเศรษฐกิจยากที่คนนอกจะเข้าแข่งขันได้ สิ่งนี้เองที่เป็นเอกลักษณ์และสร้างสมขึ้นเป็นวัฒนธรรมการค้า อันเป็นตัวกำหนดตัวหนึ่งของความเป็นจีนให้สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

ในเรื่องศักยภาพของการพึ่งพาตนเองนั้น หากจะถามว่าการศึกษามีส่วนช่วยมากแค่ไหนนั้น อาจกล่าวได้ว่า สำหรับคนจีนแต่จิวระลอกแรกนั้น การศึกษามีความสำคัญน้อยมากในการกำหนดฐานะทางสังคมของแต่ละคน หมอสอนศาสนาคนหนึ่งในสมาคมการศึกษาเมอริลสัน ผู้รู้ภาษาจีนและเกี่ยวข้องกับการศึกษาของคนจีนในกรุงเทพฯ ได้ทำรายงานไว้เมื่อปี พ.ศ. 2381 (1838) ว่า คนจีนประเมินค่าการศึกษาต่ำมาก⁽¹⁸⁾ เขากล่าวว่าการเรียนเป็นของฟุ่มเฟือย และไม่ใช้เป็นบันไดไปสู่การเลื่อนฐานะทางสังคม ก็น่าสังเกตสำหรับความเห็นนี้ เพราะว่าโรงเรียนจีนแห่งแรกในประเทศไทย ซึ่งจัดตามระบบการศึกษาแผนใหม่คือโรงเรียนฮั่วเอี้ยน มาตั้งเอาในสมัยรัชกาลที่ 5 พ.ศ. 2451 (1908) ตั้งขึ้นโดยสมาคมตั้งเมื่องหวย (พรรคก๊กมินตั๋ง)⁽¹⁹⁾ จริงอยู่แม้จะมีการนำครูจีนมาสอนเฉพาะตัวบ้าง สอนภาษาจีนตามศาลเจ้าบ้าง แต่ก็ทำไปพร้อม ๆ กับการฝึกเด็กในธุรกิจการค้า ดู ๆ ไปแล้วบันไดไปสู่ความสำเร็จจึงเป็นเรื่องการทำเงินมากกว่า

อย่างไรก็ตาม มิใช่คนแต่จิวอพยพในระลอกแรก จะประสบความสำเร็จกันทุกคน เราไม่มีหลักฐานที่แน่นอนว่า ก่อนสมัยรัชกาลที่ 4 นั้นคนจีนอพยพกลับภูมิลำเนาเดิมเท่าไร สาเหตุของการอพยพกลับซึ่งนอกเหนือจากการทำมาหากินได้ตามเป้าแล้วมีอะไรบ้าง แต่จากคำให้การของพวกตัวเหี้ยจะเชิงเทรา พ.ศ. 2391 (1848) ซึ่งตัวหัวหน้าหลายคนจบชีวิตลงด้วยการถูกประหาร แสดงให้เห็นถึงการประสบความสำเร็จในชีวิต ความไม่มีอิสระอย่างจริงจังแม้ว่าเขาจะได้ชื่อว่าเป็นแรงงานอิสระ เนื่องจากไม่สามารถตัดสินใจเรื่องสถานภาพของตนได้ว่าจะเลือกอยู่ฝ่ายจีน (ตัวเหี้ย) ดีหรืออยู่ฝ่ายไทย เหตุผลของการตัดสินใจเข้าร่วมที่ง่ายที่สุดคือ เพราะความเป็นคนแะเดียวกัน มีคนจีนที่ไม่ประสบความสำเร็จในชีวิตหลายคนคิดทางออกสำหรับตนคือ “ปล้นบ้านขุนนางตลอดจนบ้านเศรษฐี แล้วเก็บรวบรวมทรัพย์สินเงินทองลงเรือหนีออกทะเลไปอยู่ที่อื่น”⁽²⁰⁾ เพราะฉะนั้นชีวิตของคนแต่จิวในระลอกแรกหลายคนคงจะเป็นอย่างที่ว่า ลี เชิง นักวิจัยฝ่ายจีนไปค้นพบคำจารึกหน้าหลุมฝังศพแล้วนำมาถ่ายถอดว่า

“เคยล่องผ่านน้ำดำ
 เคยกินน้ำขม
 ความในใจอันเต็มอุระไหลไปกับสายน้ำ
 หวังจะเป็นเจ้าสัว
 ไม่สามารถกลับสู่แผ่นดินเกิด
 เมื่อแก่ลงก็ฝังกระดูกที่ชีวะ”(21)

2. สวัสดิการสังคม

ในระยะเริ่มต้นสร้างกรุงเทพฯ คนแต่จิวส่วนใหญ่อยู่ในระยะการสร้างเนื้อสร้างตัว รู้แต่จะเอาตัวให้รอดก่อนเท่านั้น คนแต่จิวในขณะนั้นยังเป็นเพียงแค่นอกกระบบเท่านั้น มิใช่อาณาประชาราษฎร์ของแผ่นดินที่อยู่อาศัย คนจีนทั่วไปไม่เพียงแต่คนแต่จิวต่างชาติก็มีความคิดและได้รับการปฏิบัติอย่างเดียวกันทั้งหมด แต่อย่างไรก็ตาม สถานภาพของเขาก็คงดีกว่าคนต่างประเทศอื่น ๆ เพราะกฎหมายไทยไม่ได้ห้ามการแต่งงานกับคนจีน และอนุญาตให้ตั้งบ้านเรือนถิ่นที่อาศัยได้ภายในพระนคร เพราะฉะนั้น แม้จะไม่ใช่อาณาประชาราษฎร์ แต่ก็มีชีวิตใกล้เคียงกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น

ต้องทำความเข้าใจเสียในตอนนี้ว่าที่จริงการเป็นคนนอกกระบวนนั้น ก็มีวันจะกลายมาเป็นคนในระบบได้ รัฐไทยยังคงใช้หลักการเดิมในการกำหนดสถานภาพของคน หากคนจีนคนใดปฏิบัติหน้าที่ให้รัฐ เช่นผู้ที่รัฐมอบหมายให้ทำหน้าที่ควบคุมดูแลชาวจีน รัฐก็จะให้ยศถาบรรดาศักดิ์แล้วแต่งตั้งเป็นขุนนางไทย ในที่พระยาโชฎิกราชเศรษฐี เช่นนี้ไม่ถึงว่าเป็นคนนอกกระบวน เช่นเดียวกับผู้ที่รัฐมอบหมายให้มีหน้าที่จัดเก็บภาษีหาเงินรายได้ให้แก่รัฐ เมื่อรัฐแต่งตั้งให้เป็นพระยาภาษีสมบัติบริบูรณ์ อย่างนี้เท่ากับรัฐยอมรับให้เข้ามาในระบบหรือแม้แต่คนจีนหรือบุตรหลานจีนทั่วไปยอมไปขึ้นทะเบียนเข้าอยู่ในสังกัด ซึ่งหมายความว่าเขาแสดงความยินยอมแล้วที่จะทำหน้าที่ในรัฐไทย เช่น ยอมรับใช้ความรู้ความชำนาญในการร่อนทอง ทำทองเพื่อส่งส่วยทองให้แก่รัฐเมื่อมีราชการจะใช้เช่นนี้เขาก็ได้เข้ากองส่วยทอง และมีสถานภาพเป็นคนไทยที่มีศักดิ์นาเท่ากับไพร่คนหนึ่ง เขาอาจจะถูกเรียกว่าไพร่ก็ได้ หรือเลิกจีนก็ได้ในระยะแรก แต่เขาก็เป็นคนไทย ต้องถูกสักข้อมือ เลิกไว้เปียและไม่ต้องผูกขี้ ทั้งส่วยและหรือแรงงานเกณฑ์ และหรือเงินค่าราชการเป็นสิ่งที่เขาได้ให้ต่อสังคมยิ่งในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นสมัยของการสร้างบ้านสร้างเมืองใหม่ แรงงานจีนทั้งที่เป็นแรงงานจ้างและแรงงานเกณฑ์ ตลอดจนเงินรายได้จากการผูกขี้จีน ถูกนำมาใช้ในการสร้างวัง สร้างวัด สร้างบ้านเรือน ตลอดจนขุดคลอง สร้างป้อม ทำถนน สร้างบ้าน สร้างเมืองกันอย่างเป็นล่ำเป็นสัน

ตัวอย่างคลองที่ใช้แรงงานจีนไปขุด-ลอกที่รวบรวมมาเป็นตัวอย่างได้ มีดังนี้ :-

- คลองลัดแม่น้ำเจ้าพระยา หลังเมืองนครเขื่อนขันธ์ ขุนในสมัยรัชกาลที่ 2 พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นศักดิ์พลเสพ เป็นผู้ดำเนินการขุดเพื่อการคมนาคมและยุทธศาสตร์
- คลองบางขุนเทียนในสมัยรัชกาลที่ 3 พระยาโชฎิกราชเศรษฐี (ทองจีน) เศรษฐีค้าสำเภา เจ้าภาษีน้ำอ้อยและน้ำตาลทราย เป็นผู้ดำเนินการขุดลอกซ่อมของเก่าเมื่อปี พ.ศ. 2374 (1831)

- คลองสุนัขหอน ซึ่งเชื่อมแม่น้ำท่าจีนกับแม่น้ำแม่กลอง ในแขวงเมืองสมุทรสาครและสมุทรสงคราม ในสมัยรัชกาลที่ 3 เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) เจ้าพ่อวงการน้ำตายเป็นผู้ดำเนินการขุดลอกซ่อมของเก่า ในปี พ.ศ. 2377 (1834)

- คลองพระโขนง ในสมัยรัชกาลที่ 3 พระยาศรีพิพัฒน์ (ทัต บุนนาค) เจ้าพ่อวงการน้ำตาลีอีกคนหนึ่ง เป็นผู้ดำเนินการขุดลอกซ่อมของเก่า ในปี พ.ศ. 2380 (1837)

- คลองแสนแสบ (คลองบางขนาก) ในสมัยรัชกาลที่ 3 พระยาศรีพิพัฒน์ เป็นผู้ดำเนินการขุด ในปี พ.ศ. 2380 (1837)

- คลองออกเหนือเมืองนครเขื่อนขันธ์ จ้างจีนขุดในสมัยรัชกาลที่ 3 พ.ศ. 2393 (1850)

น่าประทับใจตรงโอกาสของชีวิตคนจีนที่จะต้องเป็น “คนในระบบ” และหรือ “คนนอกระบบ” ต่างกัน แต่คนทั้ง 2 ประเภทจะเหมือนกันตรงที่ต่างก็มีส่วนช่วยสรรสร้างพระนครใหม่ มีคนพูดว่า :

“... กรุงเทพฯ เพิ่งจะถูกสร้างและก่อตัวเป็นเมืองหลวงเมื่อปลายศตวรรษที่ 18 ภายหลังที่อยู่อาศัยเมืองหลวงเก่าได้ถูกทำลายไปหมดสิ้นแล้วโดยกองทัพพม่า จากเมืองเล็ก ๆ ที่อยู่ริมแม่น้ำ กรุงเทพฯ ได้เติบโตในระหว่างศตวรรษที่แล้ว จนกระทั่งเป็นเมืองที่ใหญ่ที่สุดเมืองหนึ่งในตะวันออกไกล มีผู้คนอาศัยอยู่มากกว่าล้านคนในปัจจุบัน ในการขยายตัวขึ้นจนเป็นนครใหญ่ของกรุงเทพฯ นี้ การก่อสร้างตึกรามบ้านช่องทั้งทางเอกชนและทางสาธารณะ ถนนหนทาง คลอง และท่าเรือ ส่วนใหญ่ที่สุดก็ได้อาศัยแรงงานของคนจีน ทั้งช่างฝีมือและกึ่งช่างฝีมือทั้งสิ้น...”⁽²²⁾

และที่สั้น ๆ แต่ชัดเจนก็คือ “...คนพวกนี้ไปสร้างตัวที่ไหน ที่นั่นเจริญแน่---ข้าว” (the country wherever they go to establish themselves, is sure to prosper.)⁽²³⁾

สำหรับเรื่องการช่วยเหลือกันกำเนิด เรื่องนี้เป็นหัวใจสำคัญของชาวแต้จิ๋วอพยพ และเป็นจุดประสงค์ที่ไม่เปลี่ยนแปลงของพวกเขา การศึกษาวิเคราะห์ของนักวิจัยจีนกล่าวว่า ลักษณะโครงสร้างทางครอบครัวแบบสองหัว และความสัมพันธ์ทางสังคมอันกว้างขวาง ทำให้ผู้อพยพต้องรักษาการติดต่อสัมพันธ์กับจุดอพยพในประเทศจีนอย่างใกล้ชิดเสมอ การส่งเงินกลับไปช่วยเหลือเกื้อกูลครอบครัวและญาติพี่น้องในประเทศจีนคือรูปแบบของความสัมพันธ์ดังกล่าว⁽²⁴⁾ ข้อสันนิษฐานเรื่องการนำน้ำตาลส่งไปวางตั้งในรูปของโหยกวัน (ดังที่กล่าวมาในตอนต้น ๆ) ทำให้อยากจะกล่าวว่าการช่วยเหลือกันกำเนิดของคนแต้จิ๋วทำได้อย่างน้อย 2 ทางด้วยกัน คือ 1. ฝากเงินทองไปกับผู้เดินทางกลับภูมิลำเนาเดิม เรื่องนี้สามารถทำได้โดยไม่มีปัญหาจากรัฐไทยว่ามีให้นำเงินออกหรือจำกัดจำนวน และ 2. ส่งไปในรูปน้ำตาลทราย

สำหรับหัวข้อที่อยากเรียนรู้ของโครงการวิจัยร่วมในครั้งนี้ ว่าการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเป็นอย่างไร พหุติการศึกษาในช่วงนี้เน้นเรื่องคนแต้จิ๋วระลอกแรก คงจะได้แค่การปรับตัวทางวัฒนธรรมเท่านั้น ซึ่งได้

ทั้งปัญหาค้างไว้จากหัวข้อที่แล้วเรื่องสภาพทางวัฒนธรรม ว่าจีนแต่จิวเป็นกลุ่มชาติพันธุ์จีนที่ไม่มีความเป็นเอกทางวัฒนธรรม เนื่องจากเขามาจากกลุ่มที่ด้อยกลุ่มหนึ่ง เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มอื่น ๆ ของจีน และเขามีหลักในการดำรงชีวิตที่ต่างจากคนไทย ทางออกก็คือ เขาควรจะต้องปรับตัวให้เป็นที่ยอมรับหรือไม่ั้นทางหนึ่ง และอีกทางหนึ่งนั้นเป็นหลักเหตุผลเชิงตรรกวิทยาทางวัฒนธรรม คือสร้างวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นกลไกทางสังคมที่จะสร้างเอกภาพและความสามัคคีของกลุ่มชนชาวแต่จิวโพ้นทะเล เพื่อช่วยให้รู้สึกมีเสถียรภาพและความอบอุ่นเกิดขึ้น ซึ่งบางทีจะรู้สึกว่าเขามีแนวโน้มที่จะแยกตัวออกจากสังคมไทยไปอยู่ร่วมและพยายามช่วยเหลือกันในหมู่พวกกันเองมากกว่า เรื่องนี้ได้เคยอธิบายไว้ในตอนที่ว่าด้วยการรวมกลุ่มเพื่อการพึ่งพาตนเอง ว่าการที่เขามีความสัมพันธ์กันทางอาชีพ ตั้งแต่เป็นจับกัง เป็นหลงจู๊เจ้าของโรงงานเป็นพ่อค้าจนถึงผู้ส่งออก ก็เป็นการรวมพลังกันทางเศรษฐกิจ ยากที่คนนอกจะเข้าแข่งขันได้ เรียกว่าพยายามสร้างความเด่นในวิธีการทำมาค้าขายจนเป็นเอกลักษณ์ของตัวเอง และเป็นกลไกทางสังคมที่จะสร้างเอกภาพและความสามัคคีในกลุ่มตนได้ เรียกว่าวัฒนธรรมการค้า คนแต่จิวจึงเป็นคนก่อกำเนิดวัฒนธรรมการค้าในเมืองไทย และเป็นผู้สืบทอดความต่อเนื่องมาจนทุกวันนี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เชิงอรอด

(1) Wong lin Ken, "The Trade of Singapore 1819-69," *Journal of the Malayan Branch of the Royal Asiatic Society* 33 (December, 1960) p. 137.

(2) หอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1200/5 บัญชีเงินซึ่งใช้ในโรงทานน้ำตาลทรายหลวง. จ.ศ. 1201/9 บัญชีพระยาวิเศษฤาษี และ จ.ศ. 1201/19

(3) หอสมุดแห่งชาติ. รัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1210/155 ข. คำให้การของจีนยี่

(4) หอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1207/296 จีนเสาะ จีนซู เช่นที่นายจันทำสวนอ้อย

(5) หอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1207/281 กรมหลวงวงศาฯ

(6) หอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1210/155 ก. จีนบู๊. รัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1210/155 จีนยี่

(7) Henry Burney, *The Burney Papers Vol. II*, pp. 101-102.

(8) หอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1206/49 หลวงพิทักษ์ทศกรฯ

(9) หอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1206/155 จ. คำให้การของจีนยี่

(10) หอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1201/9 บัญชีพระวิเศษฤาษี

(11) หอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1200/3 บัญชีเงินซึ่งใช้ในโรงทานน้ำตาลทรายหลวง

(12) กองจดหมายเหตุแห่งชาติ รัชกาลที่ 5 ก.ช. 10.2/3 กองสุลอมเมริกาขอวิธีปลูกอ้อยทำน้ำตาล

(13) Sarasin Viraphol, *Tribute and Profit : Sino-Siamese Trade, 1652-1853* Harvard East Asian Monographs No. 76. (Harvard University press, 1977), p. 221.

(14) Viraphol, *Tribute and Profit...* p. 221.

(15) เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 เล่ม 1* หน้า 11-12 และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 33 เรื่อง "บูรพภาคพระธรรมเทศนาเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว"* (พิมพ์ครั้งที่ 1 กรุงเทพฯ : ศรุสภฯ. 2510) หน้า 106-107.

(16) "อันคำที่เรียกกันแต่ก่อน "ตัวเหี้ย" ก็หมายความอย่างเดียวกับที่เรียกกันภายหลังว่า "อั้งยี่" นั่นเอง คือ สมาคมลับซึ่งพวกจีนคิดตั้งขึ้น" (จากพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5 พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ (พระนคร : ศรุสภฯ. 2504) หน้า 344-345

(17) William G. Skinner, *Leadership and Power in the Chinese Community of Thailand* (Ithaca, New York : Cornell University Press, 1958), p. 79.

(18) รายงานประจำปีครั้งที่ 2 จากสมาคมการศึกษาอเมริกัน 1838 : 108-109.

(19) เสถียร ศกุนตลา. "ความเป็นมาของโรงเรียนจีน". *เส้นทางเศรษฐกิจฉบับพิเศษ คนจีน 2*

(กรุงเทพฯ : บริษัทเส้นทางเศรษฐกิจ จำกัด, 2530), หน้า 265.

(20) เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 (เล่ม 2) พระนคร : ศุภสภา, 2504), หน้า 89-125.

(21) ต่วน สี เชียง. "ชาวจีนแต่จิวที่อพยพมายังไทยในระยะแรก: เส้นทางเศรษฐกิจฉบับพิเศษ คนจีน 7 / (กรุงเทพฯ : บริษัทเส้นทางเศรษฐกิจ จำกัด, 2525), หน้า 28.

(22) มิตชิฮิโร ลิวส์, อิทธิพลของชาวจีนโพ้นทะเล แปลโดย กมล จันทรสร (พระนคร : โอเดียน-สโตร์, 2506), หน้า 505-506.

(23) D.E. Malloch, *Siam Production Import-Export* (Calcutta : Baptist Mission Press, 1852) p. 9

(24) เป็นการศึกษาวิเคราะห์ของ จาง เอียนฮิว เรื่องประวัติความเป็นมาเกี่ยวกับการอพยพมาประเทศไทยของชาวท่งไห้เจาซัน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทสรุป

สุภาวศ์ จันทวานิช (ผู้เขียน)

พรพรรณ เตียรักษ์กิจสกุล

(ผู้เขียนร่วม)

ภาพของชาวจีนแต้จิ๋วที่อพยพจากบ้านเกิดเมืองนอนในเขตเจาซ่านมาสู่ประเทศไทย ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 ในการศึกษาครั้งนี้ได้ถูกนำเสนอเป็นตอน ๆ จากแหล่งข้อมูลและทัศนคติของทั้งฝ่ายจีนและไทย เริ่มด้วยการปูพื้นให้ผู้อ่านได้ทำความรู้จักเขตเจาซ่าน ซึ่งเป็นถิ่นกำเนิดของชาวจีนแต้จิ๋วในบทนำ เจาซ่านคือบริเวณตะวันออกเฉียงเหนือของมณฑลกวางตุ้ง ซึ่งเป็นเขตที่ใช้ภาษาจีนแต้จิ๋วและอยู่ในวัฒนธรรมแต้จิ๋ว บริเวณนี้ปัจจุบันเรียกว่าเจาซ่าน โดยนำชื่อสองชื่อ ได้แก่ เมือง เจาโจว และเมืองซ่านโถว มาผสมกัน เมืองเจาโจวก็คือเมืองแต้จิ๋วแต่ดั้งเดิม หรือที่ปัจจุบันเป็นอำเภอเจาโจว (เคยอันในภาษาแต้จิ๋ว) ส่วนเมืองซ่านโถวก็คือเมืองซ่านโถวที่คนไทยได้ยินชื่อกันคุ้นหู บริเวณเจาซ่านในปัจจุบันประกอบด้วยอำเภอต่าง ๆ 11 อำเภอ ซึ่งขึ้นอยู่กับนครซ่านโถว อำเภอที่เป็นที่รู้จักกันดี ได้แก่ เจิงห่าย เจาหยาง เจออัน เป็นเขตที่วัฒนธรรมต้นกำเนิดของแต้จิ๋วหลังไหลมาสู่ไทยพร้อม ๆ กับการอพยพของชาวแต้จิ๋วโดยเรือสำเภาทัวแดงระลอกแล้วระลอกเล่า จากเมืองท่าจางหลิน อาทิเช่น การทำไร่อ้อยและน้ำตาลอ้อย การทำผักดองเค็ม การทำน้ำปลา การเคารพบูชาได้ยงกง การต่อเรือสำเภา

การเดินทางกลับเข้าไปสู่สภาพอดีตของฉากแต้จิ๋วปรากฏอีกครั้งในการค้นคว้าของตัวหนังสือ การ

ค้นคว้าชั้นต้นเกี่ยวกับเมืองท่าจางหลินของอำเภอเจียงหย่า เรือหัวแดง และการอพยพไปสู่สยามของคนจีน แต่จิวได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติของเฉาโจวในยุคก่อนสมัยราชวงศ์จินและฮั่น จนถึงสมัยปลายราชวงศ์ซิง สาเหตุที่ชาวจีนอำเภอเจียงหย่าอพยพมายังประเทศสยาม ได้แก่ ลักษณะภูมิประเทศและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่แห้งแล้ง ขาดความอุดมสมบูรณ์ อันเป็นปัจจัยสำคัญต่อการทำเกษตรกรรม ซึ่งเป็นสภาพที่ต่างไปจากประเทศสยามอันอุดมสมบูรณ์ตามคำกราบทูลของทูตสยามต่อคังซีฮ่องเต้ ปัญหาจากการเกิดอุทกภัยที่รุนแรงอยู่เสมอ และสิ่งสำคัญประการสุดท้ายก็คือ การแพร่ขยายการค้าทางเรือระหว่างสยามกับจีน โดยผนวกกับการอพยพเข้ามาของพ่อค้าประชาชนในสยามเพิ่มขึ้นตามลำดับ ในส่วนที่เกี่ยวกับประวัติตระกูลของพระเจ้าตามลีนมหาราช เจิ้งหย่ง พระราชบิดาของพระเจ้าตากสิน ท่านาเป็นผู้หนึ่งที่ได้อพยพจากเมืองจางหลินมายังประเทศสยาม โดยกล่าวสภาพภูมิประเทศ สภาพหมู่บ้านที่เจิ้งหย่งเคยอาศัยอยู่ ตลอดวิถีการดำรงชีพของเจิ้งหย่งเมื่อเดินทางมาถึงสยาม ด้านความสัมพันธ์ของชาวจีนแต่จิวกับชาวสยาม มีทั้งส่วนที่ชาวจีนแต่จิวได้ช่วยการสงครามปกป้องสยามจากการรุกรานของพม่า และสายสัมพันธ์ทางครอบครัว ซึ่งเกิดจากการแต่งงานระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสอง ท้ายที่สุดของบทนี้ทำให้ผู้อ่านได้ทราบนโยบายเกี่ยวกับชาวจีนโพ้นทะเลในสมัยกรุงธนบุรี ที่ช่วยเอื้อให้ชาวจีนเหล่านั้นได้มาอพยพสู่สยามมากขึ้น

เมื่อย้อนกลับไปพิจารณาการอพยพมาประเทศไทยของชาวเจียงหย่า จางเอียนชิวได้กล่าวถึงตำแหน่งที่ตั้งทางภูมิศาสตร์และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติของอำเภอเจียงหย่า ตลอดจนวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ อาชีพ และสถาบันทางสังคม การติดต่อค้าขายระหว่างท่าเรือเจียงหย่ากับประเทศไทย รวมทั้งปริมาณถ่ายเทและทิศทางการอพยพไปต่างประเทศของเขาเจียงหย่ากับประเทศไทย รวมทั้งปริมาณถ่ายเทและทิศทางการอพยพไปต่างประเทศของชาวเจียงหย่า วิวัฒนาการและลักษณะพิเศษของผู้อพยพเหล่านั้น สุดท้ายเป็นความสัมพันธ์และความสำคัญของสมาคมเจียงหย่า แล้วได้สรุปเกี่ยวกับปัจจัยที่ช่วยส่งเสริมการอพยพของชาวเจียงหย่า จางเอียนชิวอธิบายที่ตั้งอำเภอเจียงหย่า มีพื้นที่อยู่ริมฝั่งทะเลทางภาคตะวันออกเฉียงของมณฑลกวางตุ้งว่า เป็นอำเภอที่มีพื้นที่น้อยที่สุดของประเทศจีน แต่กลับมีประชากรหนาแน่นที่สุด โดยกล่าวถึงพัฒนาการของท่าเรือจางหลิน ตั้งแต่สมัยราชวงศ์ซิง ตามบันทึกประวัติศาสตร์ว่ามีการเกิดवादภัย อุทกภัย แผ่นดินไหวหลายครั้ง เกิดภาวะการขาดแคลนอาหาร อันเนื่องจากการเก็บเกี่ยวไม่ดี สภาพภูมิอากาศไม่เอื้ออำนวย รวมทั้งสภาพการณ์ถือครองที่ดินที่ไม่สมดุล ปัญหาเหล่านี้ทำให้ประชากรส่วนใหญ่ไม่มีที่ดินทำกิน หรือมีที่ดินเป็นของตนเองน้อย นอกจากนี้ยังมีปัญหาโจรสลัดจากญี่ปุ่นและโจรสลัดอื่นทางเรือและทางบกออกปล้นสดมภ์ชาวบ้านอยู่เป็นประจำ อาชีพส่วนใหญ่ของชาวเจียงหย่าคือ การประมง และการทำนาเกลือ แต่รายได้หลักจะมาจากการทำนาเกลือมากกว่า นอกจากนี้ยังมีรายได้จากการเป็นเมืองท่า เพราะมีพื้นที่ติดทะเล ส่วนการติดต่อค้าขายระหว่างประเทศ พบว่ารัฐบาลจีนตั้งแต่สมัยราชวงศ์ซิงได้อนุญาตให้พ่อค้าและประชาชนตามเมืองต่าง ๆ ในกวางตุ้ง สามารถทำการค้าทางทะเลได้ และได้มีการพัฒนาการพาณิชย์ ชุมชน จนกระทั่งปี ค.ศ. 1861 ชาญโถวจึงถูกสร้างให้เป็นเมืองท่ากิจการค้าระหว่างประเทศของเฉาซาน สินค้าส่วนใหญ่ที่ไทยส่งไปในขณะนั้น คือ ข้าว ส่วนสินค้าที่จีนส่งออกในระยะแรก เป็นกระดาษพื้นเมือง เครื่องปั้นดินเผา ใบชา ปอ และผลิตภัณฑ์จากปอ ในระยะหลังเพื่อตอบสนองความต้องการของชาวจีนโพ้นทะเล ทำให้ปริมาณ

การส่งออกสินค้าประเภทผลไม้ ผักพื้นเมือง รองเท้า และหมวก มีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยส่วนใหญ่ สินค้าที่ส่งออกนั้นจะส่งไปยังฮ่องกงและอังกฤษ ด้านการอพยพไปเมืองไทยของคนเจียงห่าย พบว่าเริ่มตั้งแต่สมัยราชวงศ์หมิง (ค.ศ. 1578) โดยหลินเต๋าเจียนได้พาพรรคพวกราว 2,000 คน ไปตั้งหลักแหล่งอยู่ที่ปัตตานี นับเป็นการอพยพเข้าเมืองไทยครั้งแรก หลังจากนั้นได้มีการอพยพมาเมืองไทยเรื่อยๆ โดยตัวเลขของชาวจีนอพยพช่วง ค.ศ. 1824-1851 หรือประมาณต้นรัชกาลที่ 3 มีจำนวนถึงปีละ 6,000-8,000 คน

จางเอียนชิวยังได้กล่าวถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่มีส่วนส่งเสริมให้ชาวจีนเจียงห่ายอพยพไปยังต่างประเทศ อันได้แก่ ผลกระทบจากภัยธรรมชาติ การที่อำเภอเจียงห่ายมีประชากรหนาแน่น แต่มีพื้นที่ทำกินน้อย การเกิดภัยสงครามหลายครั้งทั้งจากภายในประเทศ และการถูกต่างชาติเข้ามารุกราน นอกจากนี้นโยบายของรัฐบาลจีน กับรัฐบาลของประเทศที่ผู้อพยพจะเข้าไปตั้งถิ่นฐานก็มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการอพยพของชาวเจียงห่าย อย่างไรก็ตามสิ่งที่น่าภาคภูมิใจก็คือ การที่ชาวจีนโพ้นทะเลเหล่านี้ไม่ว่าจะอพยพไปอยู่ ณ ที่ใดก็ตาม ก็ยังมีลักษณะที่เรียกว่า "เกิดที่นั่น โตที่นั่นรักที่นั่น" กล่าวคือยังคงรักษาความสัมพันธ์กับคนจีนแผ่นดินบรรพบุรุษเกิดอยู่เสมอ ทั้งในรูปแบบของการส่งโพยก๊วน และการเข้ามามีบทบาทพัฒนาเศรษฐกิจในจีนแผ่นดินใหญ่ และนี่คือเอกลักษณ์ที่สำคัญของชาวจีนโพ้นทะเล

ในส่วนที่เกี่ยวกับนโยบายของรัฐบาลจีนที่มีต่อการอพยพชาวจีนโพ้นทะเลไปยังดินแดนแถบประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก สถานการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ของจีนแผ่นดินใหญ่ในสมัยราชวงศ์ชิง คือช่วงตั้งแต่ปี ค.ศ. 1640 จนถึงปี ค.ศ. 1910 เป็นปัจจัยตั้งและปัจจัยหลักให้ประชาชนจีนสมัยนั้นพยายามเดินทางออกนอกประเทศ ทำหน้าที่ของรัฐบาลซึ่งมีต่อการเดินทางเข้า-ออก และการตั้งถิ่นฐานในต่างประเทศของชาวจีนนั้นมีการเปลี่ยนแปลงกันไปตามยุคสมัย รวมทั้งนโยบายของรัฐบาลจีนในการปกครองประเทศ ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชาวจีนโพ้นทะเลที่ได้ตั้งถิ่นฐานในต่างประเทศ นโยบายเกี่ยวกับการอพยพเข้า-ออกประเทศของชาวจีนและชาวจีนโพ้นทะเล สามารถแบ่งออกได้อย่างคร่าว ๆ เป็น 2 สมัยคือ สมัยราชวงศ์ชิงตอนต้น (1640-1795) สมัยราชวงศ์ชิงตอนปลาย (1795-1911)

ในสมัยราชวงศ์ชิงตอนต้นนโยบายของราชวงศ์ชิงที่มีต่อชาวจีนโพ้นทะเลแบ่งออกเป็น 4 ระยะเวลาแรกคือ ยุคแห่งการห้ามออกทะเลและย้ายเขต (1640-1683) ในยุคนี้นั้นขึ้นปกครองของราชวงศ์ชิงได้ดำเนินนโยบายการห้ามออกนอกทะเลทั่วราชอาณาจักร โดยมีการกำหนดโทษถึงประหารและให้ถือว่าเป็นผู้ที่สมคบกับโจรโดยคชภู นอกจากนั้นขึ้นขึ้นปกครองได้อพยพราษฎรจากชายฝั่ง ทำให้ราษฎรตามชายฝั่งทะเลทางตะวันออกเจียงใต้ของจีนเกิดความอดอยาก ยากจน มีผลทำให้มีคนจำนวนไม่น้อยต้องลักลอบเดินทางออกทะเล และหลังจากทหารชิงยึดเกาะไต้หวันได้สำเร็จก็ยังมีคนจำนวนมากหนีจากไต้หวันไปยังทะเลใต้ (แถบฟิลิปปินส์ ชาว มะละกา)

ระยะที่สองเป็นช่วงเริ่มผ่อนคลายการห้ามออกทะเล (1683-1717) ในช่วงนี้รัฐบาลชิงได้ประกาศพระบรมราชโองการให้ยกเลิกกฎข้อบังคับต่าง ๆ เกี่ยวกับการห้ามออกทะเลในมณฑลต่าง ๆ อย่างเป็นทางการ ทั้งนี้เนื่องจากการดำเนินนโยบายห้ามออกทะเล ได้ก่อให้เกิดความเสียหายแก่สภาพเศรษฐกิจ

สังคม การเมือง รวมทั้งชีวิตและทรัพย์สินในแถบชายฝั่งทะเลตะวันออกเฉียงใต้อย่างมาก ประกอบกับในช่วงนั้นระบอบตระกูลเจ็งที่ไต้หวันถูกทำลาย ข้าราชการท้องถิ่นต่างกันพากันขออนุญาตให้ยกเลิกการห้ามออกทะเล และเปิดให้มีการดำเนินการค้าทางทะเลอีกครั้งหนึ่ง จักรพรรดิคังซีจึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ “เปิดการค้าดำเนินการค้าทางทะเลได้” หลังจากนั้นนโยบายก็เข้าสู่ช่วงห้ามเดินทางไปทางทะเลได้และเปิดการค้าทางทะเลตะวันออก (1717-1727) โดยรัฐบาลชิงสมัยของจักรพรรดิคังซีปีที่ 56 (1717) ได้มีการสั่งห้ามอย่างกะทันหันสำหรับเรือสินค้าที่จะไปค้ากับต่างประเทศ ส่วนเรือของชาวต่างชาติกลับได้รับอนุญาตให้เดินทางมาค้าขายได้เช่นเดิม โดยมีข้อแม้ว่าในเที่ยวกลับห้ามมิให้แอบซ่อนชาวจีนเดินทางออกนอกประเทศ ผู้ฝ่าฝืนจะถูกลงโทษ สาเหตุที่รัฐบาลชิงดำเนินนโยบายเช่นนี้เนื่องจาก “ชาวยัน” ชาวจีนโพ้นทะเลที่ติดค้างในที่ต่าง ๆ ทางทะเลได้ไม่ยอมจำนนและพยายามต่อต้านราชวงศ์ชิงเสมอ นอกจากนี้ยังได้พยายามชองสมกำลังคนเพื่อต่อต้าน จึงเป็นภัยต่อระบอบการปกครองของราชวงศ์ชิง รัฐบาลชิงจึงได้พยายามหาทางป้องกันไว้ก่อน

ระยะสุดท้ายของนโยบายราชวงศ์ชิงตอนต้นเป็นช่วงเปิดการค้าทะเลได้ (1727-1795) ยุคสมัยหย่งเจิ้ง-เจียนหลง โดยในสมัยหย่งเจิ้งปีที่ 5 (1727) รัฐบาลได้อนุญาตให้เปิดการค้าขายกับทางทะเลได้ แต่ยังห้ามประชาชนเดินทางออกต่างประเทศและห้ามชาวจีนโพ้นทะเลที่พำนักอยู่ต่างแดนกลับมาตุภูมิ หลังจากนั้นในสมัยเจียนหลงปีที่ 19 (1754) ได้มีการปรับนโยบายต่อชาวจีนโพ้นทะเล โดยอนุญาตให้ชาวจีนโพ้นทะเลไม่ว่าจะทำการค้าขายทะเลเป็นระยะเวลาเท่าใดพาครอบครัวเดินทางกลับมาตุภูมิได้ แต่ในบางช่วงการกลับมาของชาวจีนโพ้นทะเลจะต้องมีข้าราชการท้องถิ่นคอยดูแลความประพฤติโดยตลอด

กล่าวโดยสรุป นโยบายของราชวงศ์ชิงในช่วง ค.ศ. 1640-1795 ที่มีต่อชาวจีนโพ้นทะเล มักจะสะท้อนให้เห็นถึงหลักทางการปกครองของรัฐบาลที่ต้องคอยปราบปรามประชาชนที่ต่อต้านเพื่อรักษาระเบียบการปกครองสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เนื่องจากชาวจีนโพ้นทะเลเหล่านั้นบางส่วนคือ “ชาวยัน” ผู้คอยต่อต้านรัฐบาลชิงมาโดยตลอด นโยบายของรัฐบาลที่มีต่อชาวจีนโพ้นทะเล จึงมีการปรับไปตามกระแสทางการเมืองดังกล่าว

ในสมัยราชวงศ์ชิงตอนปลายตั้งแต่ ค.ศ. 1795-1911 นโยบายของราชวงศ์ชิงที่มีต่อชาวจีนโพ้นทะเลมี 3 ระยะ ในช่วงปลายศตวรรษที่ 18 ถึงช่วงสงครามฝิ่นครั้งที่ 2 (1795-1859) รัฐบาลชิงได้ยกเลิกการห้ามออกทะเลและให้อนุญาตรับสมัครแรงงานจีนเพื่อทำงานในต่างประเทศโดยชอบด้วยกฎหมาย โดยแรงงานจีนทำงานที่จะไปทำงานในต่างประเทศมักทำสัญญาในลักษณะขายตัวเองเพื่อนำมาเป็นค่าโดยสารเรือและค่าอาหารระหว่างเดินทาง ที่เรียกว่า ลูกจ้างตามสัญญา (Indentured Labour) ก่อให้เกิดปัญหาการหลอกลวงซื้อขายแรงงานตามมา เจ้าหน้าที่ท้องถิ่นมักไม่ให้ความสนใจอีกทั้งบางครั้งยังฉกฉวยผลประโยชน์จากการกระทำครั้งนี้ด้วย ราชสำนักจึงได้ส่งผู้แทนพระองค์มาตรวจสอบ แต่ทว่าทางราชสำนักก็ขาดพลังและไม่ต้องการปราบพฤติกรรมดังกล่าวอย่างออกหน้า ต่อมานโยบายต่อชาวจีนโพ้นทะเลหลังการรับสมัครแรงงานส่งออกนอกประเทศเป็นเรื่องชอบธรรม (1860-1895) เป็นช่วงที่ราชสำนักชิงต้องตกลงทำสัญญาระหว่างประเทศกับประเทศทางตะวันตกหลายประเทศ อาทิ อังกฤษ ฝรั่งเศส สเปน

ฮอลแลนด์ โดยเฉพาะสนธิสัญญาเทียนสิน และสนธิสัญญาปักกิ่ง หลังจากการพ่ายแพ้ในสงครามฝิ่น ซึ่งเป็นผลให้ราชสำนักชิงต้องตกอยู่ในภาวะลำบากจากการเสียเปรียบต่อคู่สัญญา เนื่องจากราชสำนักถูกคุกคามโดยทหารอังกฤษและฝรั่งเศส ในช่วงนั้นนโยบายของราชสำนักได้กำหนดคบทองโทษาแก่ผู้ร้ายชาวจีนที่หลอกลวงขายแรงงานจีนที่ไม่สมัครใจโดยการล่องโหงุประหารชีวิต ตลอดจนการกำหนดคบทองโทษาการห้ามขายคนส่งนอกประเทศและการจำกัดการรับสมัครแรงงานออกนอกประเทศของต่างชาติ แต่อย่างไรก็ตามรัฐบาลชิงก็ไม่สามารถสกัดกั้นขบวนการลักพาคนออกนอกประเทศได้ เนื่องจากขณะนั้นตลาดต่างประเทศมีความต้องการแรงงานที่นับวันจะเพิ่มขึ้นและธุรกิจการเก็งกำไรประเภทนี้ให้ค่าตอบแทนที่สูง ดังนั้นในปี 1865 สำนักมุขมนตรีร่วมกับเอกอัครราชทูตอังกฤษและฝรั่งเศสประจำปักกิ่งได้ร่วมกันร่างสัญญาและทำข้อตกลงเกี่ยวกับระเบียบข้อบังคับว่าด้วยการว่าจ้างงานรวม 22 ข้อ แต่การเจรจาต่อรองเกี่ยวกับระเบียบข้อบังคับนี้ได้ยืดเยื้อเป็นเวลา 10 ปี ท้ายสุดรัฐบาลชิงได้อนุญาตให้ชาวจีนรับจ้างทำงานในต่างแดนได้และยังอนุญาตให้พำนักในต่างแดนเป็นการถาวรด้วยเป็นการยอมรับความชอบธรรมของการเดินทางแรงงานจีนที่พำนักอยู่ต่างประเทศเป็นการถาวร

ในช่วงสุดท้ายนโยบายการตั้งกงสุลและการคุ้มครองชาวจีนโพ้นทะเล ยุคกงจื้อ กวาง ซู่ชานถ่ง (1860-1911) ในช่วงนี้รัฐบาลจีนได้จัดตั้งสถานกงสุล เพื่อปกป้องคุ้มครองพ่อค้าราษฎรชาวจีนและทำการปราบปรามตรวจสอบชาวจีน โดยพยายามชักชวนชาวจีนโพ้นทะเลให้นำเงินมาลงทุนในประเทศเพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจและเสริมสร้างความมั่นคงตามชายฝั่งทะเลจีนทางใต้ตลอดจนมีการจัดตั้งกฎหมายสัญชาติที่เรียกว่า “พระราชบัญญัติว่าด้วยสัญชาติต้าชิง” ปี 1909 แต่ทว่าจากพระราชบัญญัติสัญชาตินี้ได้ก่อให้เกิดปัญหาชาวจีนสองสัญชาติขึ้นในเวลาต่อมา นโยบายต่อชาวจีนโพ้นทะเลของราชวงศ์ชิงยุคหลังจะพบว่ารัฐบาลได้เริ่มตระหนักถึงความสำคัญต่อชาวจีนโพ้นทะเลที่พำนักอยู่ต่างประเทศ และตระหนักถึง “พลัง” ของชาวจีนโพ้นทะเล โดยพยายามปกป้องสิทธิประโยชน์ ซึ่งเป็นแหล่งของเงินทุนและเทคนิคของชาวจีนที่จะนำเข้าประเทศ ชาวจีนโพ้นทะเลจึงเปรียบเสมือน “มือแขนที่เป็นประโยชน์” ของรัฐบาลจีนต่อมา

ในด้านของสังคมไทย ระหว่าง (1767-1850) ตามสภาพสังคมการเมือง และเศรษฐกิจโดยศึกษาระบบการค้าขาย การติดต่อทำการค้าระหว่างไทยกับเจาซาน ตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในอีกส่วนหนึ่งได้กล่าวถึงบุคคลและตระกูลแต่จิวที่มีบทบาททางการค้าและการปกครองของไทยสภาพทางวัฒนธรรมที่เอื้อต่อการย้ายถิ่นของชาวจีนแต่จิว ลักษณะครอบครัวเครือญาติของจีนแต่จิวในไทยตลอดจนค่านิยม ความเชื่อ และพิธีกรรมทางศาสนา โดยกล่าวถึงลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชาวจีนสมัยกรุงศรีอยุธยา ก่อน เพราะจุดตั้งหลักแหล่งของชาวจีนในสมัยนี้จะมีความต่อเนื่องมาจนถึงสมัยกรุงธนบุรี โดยพยายามกล่าวเน้นที่จีนแต่จิว ซึ่งได้รับการยกย่องในสมัยพระเจ้าตากสินว่า “จีนหลง” ทั้งนี้เพราะประการหนึ่ง พระเจ้าตากสินทรงเป็นลูกครึ่งไทย-จีนแต่จิว โดยจีนเจิ้งหย่งบิดาเป็นจีนแต่จิว และมีถิ่นฐานพำนักแถวคลองสวนพลูข้างวัดพนัญเชิง ซึ่งเป็นแหล่งอาศัยของพวกจีนแต่จิว กรุงศรีอยุธยา ประการที่สองจีนแต่จิว เป็นกลุ่มคนที่รวมผนึกกำลังช่วยพระเจ้าตากสินตีฝ่าวงล้อมพม่ามุ่งไปยังหัวเมืองชายทะเลฝั่ง

ตะวันออก หลักแหล่งของชาวจีนสมัยกรุงธนบุรีนั้นอยู่แถวริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา โดยมีพวกจีนเก่าจากกรุงศรีอยุธยาได้อพยพติดตามมาด้วย ทำให้เกิดชุมชนจีนขึ้นหลายแห่งบนคลองอ้อม หรือแม่น้ำเจ้าพระยาสายเดิม ส่วนหัวหน้าจีนแต่จิวและลูกน้องที่เคยช่วยราชการรบพม่า นั้น พระเจ้าตากสินทรงเมตตาพระราชทานที่ทางทิศตะวันตกของกรุงธนบุรีให้จนกระทั่งรัชกาลที่ 1 เสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติและมีพระราชประสงค์จะย้ายพระนครใหม่ จึงได้มีการวางผังเมือง และจัดพื้นที่ใหม่ในบริเวณพวกจีนอาศัยอยู่นั้น ถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่สำหรับสร้างวังและสถานที่ราชการ ดังนั้นชาวจีนที่เคยตั้งถิ่นฐาน ณ ที่นั้น จึงต้องย้ายไปยังที่ซึ่งพระราชทานแลกเปลี่ยน บริเวณสวนนอกกำแพงเหนือวัดสำเพ็ง (วัดปทุมคงคา) ซึ่งครอบคลุมพื้นที่อันเป็นที่รู้จักกันดีในปัจจุบัน คือ ตรอกบ้านพระยาอิศรานุภาพ สะพานหัน ศาลเจ้าเก่า กงสีลัง วัดสามปลื้ม ตรอกเต้า ตรอกพระยาไกร ตรอกโรงกระทะ ตรอกอาจม ตลาดน้อย ตรอกวัดญวน และตรอกบ้านแก่งบอน นอกจากนี้ยังมีการขยายตัว การจัดตั้งถิ่นฐานไปยังเมืองนอกเขตราชธานี อาทิ ฉะเชิงเทรา ซึ่งเป็นแหล่งผลิตสินค้าที่สำคัญคือ น้ำตาล ให้สอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจไทยที่เปลี่ยนไป เพราะแต่เดิมระบบเศรษฐกิจของไทยอยู่บนพื้นฐานของระบบการควบคุมคนแบบนาย-ไพร่ แรงงานคนไทยแต่ละคนไม่ใช่แรงงานอิสระ แต่จะต้องถูกควบคุมหรืออยู่ภายใต้นายตน อย่างไรก็ตาม เมื่อระบบเศรษฐกิจในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้เปลี่ยนไปเป็นระบบที่กำลังก้าวไปสู่เศรษฐกิจแบบการตลาดและเศรษฐกิจแบบเงินตรา ซึ่งมีผลมาจากการต่อสู้กันด้วยเล่ห์เหลี่ยมการค้าระหว่างรัฐบาลไทยกับชาติตะวันตก ผลก็คือ เกิดการขยายตัวและเปลี่ยนมิติทางการค้าของไทย มีการผลิตสินค้าเพื่อการส่งออกและการค้ากับต่างประเทศของเอกชน ทำให้เกิดระบบการค้าผูกขาด โดยระบบพระคลังสินค้า อันได้แก่การค้าสำเภาล่วง การค้าสำเภากับต่างประเทศ ในที่นี้ผู้เขียนได้ยกตัวอย่างการค้าไทยกับเจ้าฮันและการค้ากับเมืองท่าสำคัญสามเมืองได้แก่ เมืองจางหลินในมณฑลกว๋างตุ้ง เมืองเอ๋อหมิง ในมณฑลฝูเจี้ยน และเมืองไหโข่ว ในเกาะไหหลำ การค้าระหว่างไทยกับจีนนี้มีจุดประสงค์ทางการเมืองแฝงอยู่ในลักษณะประเพณีการค้าแฝงการเมือง ซึ่งได้ใช้มาตั้งแต่สมัยสุโขทัยและกรุงศรีอยุธยา จนกระทั่งเลิกการจี้มก้อในสมัยรัชกาลที่ 4 นอกเหนือจากการค้าของพระคลังสินค้า ยังเกิดการค้าแบบระบบเอกชน โดยกลุ่มเจ้านายและขุนนางชั้นสูง อาทิเช่น พระยาโชฎิกกราชเศรษฐีในรัชกาลที่ 3 ส่วนบุคคลและตระกูลแต่จิวที่มีบทบาทด้านการค้าและการปกครอง ผู้เขียนได้ยกตัวอย่างทั้งกลุ่มที่เป็นคหบดี และกลุ่มที่เป็นเจ้าหน้าที่ท่าเรือ ในสมัยกรุงธนบุรีที่ต่อเนื่องมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น อาทิ อ่องไหลหลู่ และบุตรชายคือ มั่วเส็ง (หลวงอภัยพานิช) หลิน หู่ (พระพิไชยวารี) จินกุน (เจ้าพระยารัตนธิเบศร์) ทน [(เจ้าพระยาพระคลัง (หน)) จินเต็กสะ (พระยาศรีราชอากร) เป็นต้น แล้วกล่าวถึง สภาพวัฒนธรรมไทยที่เอื้อต่อการย้ายถิ่นของชาวแต่จิว ได้แก่ พุทธศาสนา และระบอบการปกครองบ้านเมืองที่เกื้อหนุนกัน พระพุทธศาสนาสอนไม่ให้คนรังเกียจศาสนาอื่น คนต่างศาสนาสามารถอยู่ร่วมกัน และประสานประโยชน์ต่อกันโดยปราศจากความขัดแย้ง พุทธศาสนาจึงมีความสัมพันธ์กับการปกครองอย่างเหนียวแน่น โดยเฉพาะส่วนที่เรียกว่า “ทศพิธราชธรรม” ความชอบธรรมในการปกครอง ผนวกกับความเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรม ซึ่งมีพื้นฐานอยู่บนความคิดเรื่องบาปบุญ และอำนาจ ทำให้ผู้มีอำนาจสามารถผลัดเปลี่ยนกันเข้ามาปกครองได้ สภาพสังคมไทยเช่นนี้จึงเอื้อต่อการย้ายถิ่นของชาวจีนให้เข้ามาพึ่งพาอาศัยและเลือกเป็นแหล่งทำมาหากิน

ตอนท้ายเป็นเรื่องของลักษณะครอบครัวเครือญาติแต่จิวในไทย ตลอดจนค่านิยม ความเชื่อ และพิธีกรรมทางศาสนา โดยใช้ข้อมูลจากงานของสกินเนอร์ที่กล่าวว่าการอพยพของชาวจีนแต่จิวในช่วงแรกไม่ปรากฏว่ามีผู้หญิงอพยพเข้ามาด้วยเลย โดยผนวกกับหลักฐานจดหมายเหตุค่าให้การของชาวจีนแต่จิวที่เข้ามาในสมัยรัชกาลที่ 2 ถึงรัชกาลที่ 3 ก็มีความตรงกัน ที่เป็นเช่นนี้มาจากสาเหตุสองประการ คือ ผู้ใหญ่ของตระกูลเกรงว่าจะสูญเสียสมาชิกของครอบครัวไปเสียทั้งหมด จึงไม่ให้ภรรยาอพยพมาด้วย ส่วนอีกประการหนึ่ง ชาวจีนอพยพมักเดินทางมาโดยวางแผนว่าจะมาอาศัยอยู่เพียงระยะเวลาสั้น ๆ แล้วก็กลับบ้านเกิดเมืองนอนของตน ดังนั้นทางเลือกของจีนอพยพคือการอยู่เป็นโสเภณีหรือแต่งงานกับหญิงไทยที่เป็นลูกครึ่งไทย-จีน หรือหญิงไทยที่เป็นคนพื้นเมือง ทั้ง ๆ ที่ส่วนมากมีภรรยาอยู่ทางเมืองจีนแล้ว ส่วนค่านิยม ความเชื่อ และพิธีกรรมของชาวจีนแต่จิวพบว่า จีนแต่จิวมุ่งแสวงหาทรัพย์เป็นเป้าหมายสำคัญของชีวิต มุ่งผลประโยชน์ทางธุรกิจการค้า การมิวฉวนธรรมการค้าและการถือแซ่ภาษา มีส่วนทำให้ชาวจีนแต่จิวสามารถรวมตัวกันอยู่รอดและประสบความสำเร็จทางเศรษฐกิจในไทย อีกทั้งในเรื่องบุญวาสนา หน้าตาศักดิ์ศรี และการยอมรับทางสังคม ความขัดแย้งทางกลุ่มชาติพันธุ์ ที่ก่อให้เกิดการดูถูกเหยียดหยาม (จากหลักฐานการก่อกบฏของจีนเหยียดเมืองจะเขิงเทรา (1848) ส่วนในแง่ความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรมพบว่า ทุกแห่งที่ชาวจีนอาศัยเป็นชุมชน ย่อมต้องมีศาสนสถานของตนเช่น ศาลเจ้าบ้านหม้อ (1816) ศาลเจ้าชินปุ่นเก่ากง (2372) ศาลเจ้าแม่ประตู (1848) โดยศาลเจ้าบ้านหม้อ ถือเป็นศาลเจ้าเก่าแก่ที่สุดของชาวจีนแต่จิว

ปัจจัยที่มีส่วนทำให้ชาวจีนแต่จิว ซึ่งเป็นหนึ่งในห้ากลุ่มภาษาของจีนโพ้นทะเลที่ได้อพยพมาอยู่เมืองไทย มีความสำคัญและได้รับการยอมรับจากสังคมไทย ก็เพราะสภาพการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในเมืองไทย และวัฒนธรรมทางการค้าของจีนแต่จิวที่สอดคล้องกัน จนเปิดโอกาสให้จีนแต่จิวได้ใช้ประโยชน์จากสถานการณ์ดังกล่าว ดังนั้นจึงเป็นสิ่งไม่ใช่เรื่องยากที่กลุ่มคนจีนแต่จิวจะประสบความสำเร็จทางการค้าในสังคมไทย

เมื่อพิจารณาในด้านนโยบายของรัฐบาลไทยสมัยนั้นต่อชาวจีนโพ้นทะเล ชาวจีนอพยพและเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่มีบทบาทสำคัญต่อสังคมรัตนโกสินทร์ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ด้วยเหตุนี้วิธีการที่รัฐบาลในสมัยก่อนการปฏิรูปการปกครองใช้ควบคุมชาวจีนเหล่านี้จึงเป็นประเด็นที่น่าจะสนใจยิ่ง การวิเคราะห์จากหลักฐานชั้นต้นเท่าที่มีอยู่ กล่าวได้ว่า ในระยะแรกของสมัยรัตนโกสินทร์ รัฐบาลควบคุมชาวจีนผ่านทางกรมท่าซ้าย และควบคุมทางอ้อมโดยผ่านวิธีการผูกปี แต่นับจากปลายสมัยรัชกาลที่ 2 จนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นช่วงระยะเวลาที่มีชาวจีนอพยพเข้ามาในประเทศไทยอย่างต่อเนื่องเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้กระจายไปอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ หลายเมือง ดังนั้นวิธีการควบคุมชาวจีนโดยผ่านทางกรมท่าซ้ายและการผูกปีจึงไม่เพียงพอ รัฐบาลจำเป็นต้องปรับปรุงเพิ่มวิธีการควบคุมชาวจีนให้มากขึ้นกว่าเดิม โดยวิธีการที่ใช้ควบคุมนั้นจะต้องธำรงไว้ซึ่งอำนาจรัฐ ความสงบสุขของสังคม และเอื้อต่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของประเทศ

ด้วยเหตุนี้ รัฐบาลในสมัยรัชกาลที่ 3 จนถึงก่อนการปฏิรูปการปกครองจึงได้ปรับปรุงวิธีการควบคุมชาวจีน ด้วยการเพิ่มตำแหน่งผู้ปกครองชาวจีนขึ้นหลายตำแหน่งในระบบราชการของไทย ได้แก่ นาย-

อำเภอจีน จางวางจีนหรือจางวางอำเภอจีน ปลัดจีน และกงสุลจีนในบังคับสยาม โดยรัฐบาลได้ดึงเอาชาวจีนอพยพที่มีศักยภาพในการเป็นผู้นำมาดำรงตำแหน่งเหล่านี้ เพื่อจะได้ช่วยรัฐบาลควบคุมดูแลชาวจีนในประเทศไทยภายในขอบข่ายอำนาจหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจากรัฐบาล เมื่อพิจารณาจากวิธีการควบคุมที่ได้สั่งเขปมานี้ กล่าวได้ว่า แม้รัฐบาลในสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนการปฏิรูปการปกครองจะให้ชาวจีนอพยพเป็นอิสระอยู่นอกระบบไพร่ แต่รัฐบาลก็ได้ปล่อยให้ชาวจีนอยู่ลอยๆ หากแต่ได้ตั้งกลไกขึ้นมาควบคุมชาวจีนในระดับหนึ่ง มีข้อนำสังเกตคือ วิธีการควบคุมที่คิดขึ้นมานั้นมีความเหมาะสมและประสบผลสำเร็จตามจุดมุ่งหมายที่ได้วางไว้ สามารถสนองตอบต่อผลประโยชน์ของรัฐ อีกทั้งยังสอดคล้องกับสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมในช่วงระยะนั้นเป็นอย่างดี

เนื่องจากการอพยพย้ายถิ่นของชาวจีนโพ้นทะเลมายังประเทศไทยมีจำนวนเพิ่มขึ้น อีกทั้งอิทธิพลจากภายนอกประเทศ โดยเฉพาะมหาอำนาจตะวันตกได้เข้ามามีบทบาทอย่างมาก จนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อสังคมไทยในขณะนั้น ที่สำคัญคือ ผลกระทบทางเศรษฐกิจ สภาพวะการลงทุนของไทย และการถ่ายทอดเทคโนโลยีต่างๆ นอกจากนี้ยังส่งผลกระทบต่อสังคม การเมืองและวัฒนธรรมอีกด้วย ด้านการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของไทยในขณะนั้น ได้แก่ การเกิดระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา ประกอบกับเวลานั้นไทยมีนโยบายการค้าโดยเปลี่ยนมาเป็นการค้าแบบเสรี สาเหตุมาจากการที่รัฐบาลไทยถูกบีบคั้นจากประเทศมหาอำนาจตะวันตก ผลกระทบทางเศรษฐกิจที่เห็นได้ชัดคือ สภาพการลงทุนที่เปลี่ยนไป โดยมุ่งที่จะผลิตสินค้าใหม่ 3 ชนิด ได้แก่ น้ำตาลทราย พริกไทย เกลือ ซึ่งการลงทุนดังกล่าวมีลักษณะเป็นอุตสาหกรรมแปรรูปที่จำเป็นต้องใช้แรงงานคนจำนวนมาก มีกรรมวิธีการผลิตที่ต้องใช้เทคโนโลยีซับซ้อนขึ้น และต้องอาศัยความรู้ความชำนาญของคนจีนแต่จิวมาช่วยในการพัฒนาดังกล่าว โดยเฉพาะอุตสาหกรรมการทำน้ำตาลทราย เนื่องจากถิ่นฐานดั้งเดิมที่เขตเฉาโจวของคนจีนแต่จิวเป็นเมืองผลิตน้ำตาล ความเชี่ยวชาญในการทำน้ำตาลของคนจีนแต่จิว จึงเผยแพร่มายังเกษตรกรไทย ไม่ว่าจะเป็นเครื่องมือการเกษตร การหีบอัดกรรมวิธีการผลิตน้ำตาล

ส่วนผลกระทบทางสังคม การเมือง และวัฒนธรรม พบว่าในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น คนจีนที่อพยพเข้ามาต้องพึ่งพาตนเองเพื่อความอยู่รอด โดยการรวมตัวกันเป็นสมาคมลับฮั้งยี่ เพื่อให้ความช่วยเหลือป้องกันภัยแก่สมาชิก ทั้งนี้สาเหตุอาจมาจากถูกขุนนางท้องถิ่นกดขี่ข่มเหงรังแกและกลไกทางด้านการปกครองของรัฐบาลกลางไม่มีประสิทธิภาพพอ ถึงแม้ว่ารัฐบาลไทยจะจัดตั้งพระโชฎิกราชเศรษฐีคอยควบคุมดูแลคนจีนในฐานะ “คนนอกระบบ” แล้วก็ตาม นอกจากนี้ยังมีการรวมตัวกันในลักษณะการถือแซ่ภาษาตามพื้นฐานของโครงสร้างครอบครัว ทำให้ชาวจีนที่อพยพเข้ามาใหม่สามารถหาที่พึ่งได้ไม่ยากในฐานะที่มีบรรพบุรุษแซ่เดียวกัน ด้านสถานภาพของจีนแต่จิวในสมัยนี้ เมื่อเทียบกับชาวต่างประเทศกลุ่มอื่น ๆ แล้วพบว่าชาวจีนทุกกลุ่มภาษาได้รับสถานภาพเหนือกว่า เช่น กฎหมายไทยไม่มีข้อห้ามแต่งงานกับคนจีน ได้รับอนุญาตให้ตั้งบ้านเรือนถิ่นที่อาศัยภายในพระนคร นอกจากนี้ยังมีชาวจีนบางส่วนได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐ ซึ่งเท่ากับคนเหล่านั้นไม่ถือเป็น “คนนอกระบบ” อาทิ พระยาโชฎิกราชเศรษฐี จะพบว่าคน

จีนมีความใกล้ชิดกับคนไทยมากกว่าคนชาติอื่นๆ สำหรับผลกระทบทางวัฒนธรรม ระยะแรกที่จีนแต่จิ๋วอพยพเข้ามาในเมืองไทย ต้องอยู่ในภาวะปรับตัวทางวัฒนธรรม ซึ่งผู้เขียนพยายามชี้ให้เห็นว่า จีนแต่จิ๋วเป็นกลุ่มชาติพันธุ์จีนที่ไม่มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมเมื่อเทียบกับกลุ่มภาษาอื่นของจีน ดังนั้นจีนแต่จิ๋วจึงพยายามสร้างตรรกวิทยาทางวัฒนธรรมโดยเฉพาะ “การรวมพลังกันทางเศรษฐกิจ” นับเป็นสิ่งที่คนภายนอกจะเข้ามาแข่งขันได้ยาก จึงกล่าวได้ว่า การธำรงเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของจีนแต่จิ๋วก็คือ ถือความเป็นหนึ่งในด้านการทำมาค้าขาย และได้กลายเป็นรูปแบบของวัฒนธรรมการค้าในเมืองไทยที่มีการแพร่ขยายและสืบทอดมาจนถึงทุกวันนี้

การอพยพมาประเทศไทยของชาวจีนแต่จิ๋วในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 ต่อดันคริสต์ศตวรรษที่ 19 ซึ่งตรงกับรัชสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวในประเทศไทย และตรงกับรัชสมัยพระเจ้าแห่งราชวงศ์ชิง จนถึงพระเจ้าแห่งราชวงศ์ชิง ก็สิ้นสุดลงระลอกหนึ่ง แต่มิได้เป็นการสิ้นสุดของการอพยพ การถูกคุกคามโดยรัฐบาลอังกฤษ ซึ่งส่งผลให้จีนต้องเปิดเมืองท่าชั่วคราว จะเริ่มเปิดยุคใหม่ของการอพยพโดยเรือกลไฟ ซึ่งใช้เวลาเดินทางสั้นเท่าเดิม และขนส่งคนได้มากกว่าเดิม ยุคใหม่ของการอพยพมาประเทศไทยของชาวจีนแต่จิ๋ว หลังปี ค.ศ. 1850 ในการวิจัยฉบับต่อไปยังเป็ยุคของการเดินทางด้วยเครื่องจักรไม่ใช่ด้วยกระแสน้ำอีกต่อไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก

เอกสารชั้นต้นเกี่ยวกับการแต่งตั้งนายอำเภอจีน จางวางจีนหรือจางวางอำเภอจีน ปลัดจีน และ
กงสุลจีนในบังคับสยามของหัวเมืองต่าง ๆ ยังมีเหลืออยู่บ้างที่ห้องสมุดวชิรญาณในหอสมุดแห่งชาติ และ
หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เป็นเอกสารชั้นต้นในสมัยรัชกาลที่ 3 จนถึงรัชกาลที่ 5 จากเอกสารเหล่านี้สามารถ
รวบรวมยศและราชทินนามเกี่ยวกับตำแหน่งต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นได้จำนวนหนึ่ง ดังรายละเอียดที่ได้นำมา
เสนอในภาคผนวก ก อนึ่งการสะกดคำต่าง ๆ ในภาคผนวก ก นี้ใช้ตามอักขรวิธีของภาษาไทยในปัจจุบัน

1. กรุงเทพฯ	นายอำเภอจีนเข้ารีต	ขุนราชกิจพยาบาล
2. จันทบุรี	ปลัดจีน	พระบูรพทิศจีนพิจารณ์
3. ฉะเชิงเทรา	ปลัดจีน	หลวงวิสุทธจีนชาติ
		เอกสารบางฉบับใช้ว่า
		หลวงพิสุทธจีน ณ ชาติ
	กงสุลจีนในบังคับสยาม	หลวงวิสุทธจีนชาติ
		จากเอกสารต่าง ๆ เท่าที่ได้ค้นพบ ปรากฏว่าปลัดจีนของ เมืองฉะเชิงเทรามักดำรงตำแหน่งกงสุลจีนในบังคับสยาม ด้วย เฉพาะตำแหน่งกงสุลจีนในบังคับสยามนั้นมีอำนาจ บังคับบัญชาทั้งในเมืองฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี และ นครนายก
		ขุนพิพากจีนพิจารณ์ ที่สองกงสุลจีนข้างขวา
		ขุนสมานจีนประชา ที่สองกงสุลจีนข้างซ้าย
		ในเอกสารบางฉบับใช้ว่า ขุนสมานจีนประชา ปลัดจีน ที่สองฝ่ายซ้าย และบางฉบับใช้ว่า ขุนสมานจีนประชา
	นายอำเภอจีน	นายอำเภอจีน
		ขุนกำจัดเงินพาล
		ขุนจับเงินพาล
		ขุนจีนราชฎ์ภิรมย์
		ในเอกสารบางฉบับใช้ว่า รองปลัดจีน
		ขุนนิกรจีนรักษ์
		ขุนพิจารณ์คดีจีน
		ขุนพิพากษาคดีจีน

		ขุนพิทักษ์จินพล
		ขุนพิทักษ์ชลธิ
		ขุนระวังไพรี
		ขุนวิจารณ์จันจร
		ขุนศรีบริบูรณ์
		ขุนสมัครสมานจินบุรณ์
		ขุนอนุกุลจินประชา
	ผู้ช่วยราชการในปลัดจีน	ขุนรักษาจินภักดี
		ขุนอาสาจินบุรณ์
		จากเอกสารต่าง ๆ เท่าที่ได้ค้นพบ
		ตำแหน่งผู้ช่วยราชการ ในปลัดจีน
		นั้นพบเฉพาะในเมืองจะเขิงเทรา
		ในสมัยรัชกาลที่ 5
	นายอำเภอจีนเข้ารีต	หมื่นพิจารณ์คริสต์จีน
		ขุนประเทศปรีชาคริสต์จีน
		หลวงประเทศปรีชาคริสต์จีน
4. ชลบุรี	ปลัดจีน	หลวงพิทักษ์จินประชา
5. ชัยนาท	ปลัดจีน	หลวงวิจารณ์จินประชา
	จางวางจีน	หลวงบำรุงพานิช
	นายอำเภอจีน	ขุนบำรุงพานิช
6. เมืองเชียงแตง	จางวางจีน	พระโกษาพานิช
		หลวงภักดีพานิช
7. ตรวด	ปลัดจีน	พระปรามิจินประชา
		หลวงปรามิจินประชา
8. ตะกั่วป่า	นายอำเภอจีน	หลวงบำรุงจินประชา
	นายอำเภอจีนรอง	ขุนภาษาจีนประเทศ
9. นครชัยศรี	ปลัดจีน	หลวงทวีประชาชน
	กงสุลจีนในบังคับสยาม	หลวงทวีจินบำรุง มีอำนาจบังคับบัญชาที่
		นครชัยศรี และสมุทรสาคร
		ขุนผดุงจินประชา ที่สองกงสุลจีนในบังคับ
	นายอำเภอจีนเข้ารีต	หมื่นคริสต์ศีลรักษา
10. นครสวรรค์	นายอำเภอจีน	ขุนนิคมประเทศ

11. ปราณบุรี	นายอำเภอจีน	ขุนประเทศภาษา	
12. บัจจันตคีรีเขต	ปลัดจีน	ขุนปรานิประชากร	
13. พรหมบุรี	ปลัดจีน	หลวงกิจจาจีนประเทศ	
14. พิจิตร	กงสุลจีนในบังคับสยาม	หลวงอุดรธานีเขตจีนนิกร	
15. พิษณุโลก	ปลัดจีน	พระรัชฎาอนุกุลภักดี	
16. เพชรบุรี	กงสุลจีนในบังคับสยาม	หลวงอร่ามเงินพิสัย	
	นายอำเภอจีน	หลวงอร่ามเงินประชา	นายอำเภอจีนฝ่ายบก
		ขุนศรีวิเศษ	นายอำเภอจีนชายทะเล
17. ภูเก็ต	ปลัดจีน	หลวงอำนาจเขตสิงขร	(ยี่หิ้น)
		หลวงอร่ามสาครเขต	(บุญเท่ากึ่ง)
	นายอำเภอจีน	หลวงบำรุงจีนชาติ	(ยี่หิ้น)
		หลวงขจรจีนสกล	(ยี่หิ้น)
		หลวงพิทักษ์จีนประชา	(บุญเท่ากึ่ง)
		หลวงประเทศจินารักษ์	(บุญเท่ากึ่ง)
		เอกสารบางฉบับใช้ว่า หลวงพิเทศจินารักษ์	
		หลวงบำรุงจีนประเทศ	(บุญเท่ากึ่ง)
		หลวงสุนทรจีนประชา	(บุญเท่ากึ่ง)
		หลวงวิเศษจีนนิกร	
18. ระยอง	ปลัดจีน	หลวงจินาธิกรณ์กิจ	
	นายอำเภอจีน	ขุนโกศาภักดี	
19. ราชบุรี	นายอำเภอจีนเข้ารีต	หมื่นศาสนาคริสต์รักรักษ์	บ้านบางนกแขวก
		หมื่นพิทักษ์คริสต์ตั้ง	บ้านดอนกระเบื้อง
20. เมืองสรร	จางวางจีน	หลวงวิเศษพานิช	
21. สาครบุรี	ปลัดจีน	หลวงพิทักษ์สาคร	
(สมุทรสาคร)	กงสุลจีนในบังคับสยาม	หลวงทวีจีนบำรุง	เมืองนครชัยศรี
		ขุนผดุงจีนประชา	และสมุทรสาคร
			ที่สองกงสุลจีน
			เมืองนครชัยศรี
			และสมุทรสาคร
22. อยุธยา	กงสุลจีนในบังคับสยาม	หลวงบาราศคดีจีน	
	ผู้ช่วยราชการฝ่ายจีน	ขุนโสภณเพชรรัตน์	
		จากเอกสารต่าง ๆ เท่าที่ได้ค้นพบ	

23. อุทัยธานี จางวางจีน

ตำแหน่งผู้ช่วยราชการฝ่ายจีน
พบเฉพาะในอยุธยา ในสมัยรัชกาลที่ 4
หลวงพินิจภาษา
ขุนสังจาวีเศษ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ข

ว่าด้วยตั้งศาลชำระความจีน

ด้วยสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ แต่ยังเป็น ๆ พลๆ สมุหพระกลาโหม รับพระบรมราชโองการใส่เกล้า ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งว่า ให้ปรึกษาพระบรมวงศานุวงศ์แลท่านเสนาบดีว่า จีนบรรดาที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารนั้น จีนใดจะให้มีความสุขสบาย จึงได้นำกระแสรับสั่งปรึกษาพระบรมวงศานุวงศ์แลท่านเสนาบดี เห็นพร้อมกันว่า จีนทั้งหลายที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ทำมาหากินในพระราชอาณาจักรแผ่นดินสยามนี้มากกว่ามาก ไม่มีที่พึ่งเหมือนชาวประเทศอื่น ๆ ซึ่งอยู่ในร่มธงกงสุล พวกจีนเหล่านี้แต่กาลก่อนมิถ้อยความขึ้น ก็ต้องไปฟ้องโรงศาลเหมือนอย่างไทย ตัวก็ไม่รู้จักอย่างธรรมเนียมกฎหมายเมืองไทยว่ากระไร ต้องเดรีดเตรเรไปหาท่านผู้มีอำนาจบรรดาศักดิ์มากให้ช่วยธุรกิจของตน คิดดูน่าสงสารหนัก กาลนี้ก็เป็นแผ่นดินใหม่ ควรที่จะจัดแจงให้มีผู้รับธุระของพวกจีนทั้งหลายให้ได้ความสุขขึ้น ทั้งในกรุงแลหัวเมืองจะให้ผู้รับธุระเหมือนกัน ได้นำข้อความขึ้นกราบบังคับทูล ทรงเห็นด้วย ให้มีหมายประกาศแต่บรรดาพวกจีนซึ่งเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ทำมาหากินในพระราชอาณาเขตให้รู้ทั่วกันว่า ถ้าจีนต่อจีนมีคดีเกี่ยวข้องต่อกันให้ไปร้องฟ้องที่พระยาโชฎิกกราชเศรษฐี เจ้ากรมท่าซ้าย หลวงพิพิธภัณฑทพิจารณ์ ผู้ช่วยราชการกรมท่าซ้าย กับหลวงพิชัยวาริ จะให้พระยาโชฎิกมีอำนาจตั้งเงินเป็นตระลาการขึ้นอีกให้หลายนาย จะได้ชำระตัดสินตามธรรมเนียมจีนให้แล้วแก่กัน ถ้าจีนมีคดีเกี่ยวข้องกับคนอยู่ในบังคับกงสุลทุกประเทศ ก็ให้ทำเรื่องราวไปร้องที่ศาลต่างประเทศ เจ้าพนักงานจะได้พิเคราะห์ดูว่า จำเลยเป็นคนอยู่ในบังคับกงสุลใดแล้วจะได้นำไปฟ้องต่อกงสุลนั้น ๆ ก็ถ้าโจทก์รู้จักตัวจำเลยว่าอยู่ในบังคับกงสุลนั้น ๆ จะไปร้องฟ้องแต่ลำพังตัวเองก็ได้ ถ้าจำเลยอยู่ในบังคับไทย จะเป็นไทย ฤๅเขมร มอญ ลาว กิติ ให้ไปร้องที่พระยาโชฎิกกราชเศรษฐี หลวงพิพิธภัณฑทพิจารณ์ หลวงพิชัยวาริ จะได้นำข้อความมากราบเรียนท่านเสนาบดี เมื่อเห็นควรประการใดจะได้บังคับตระลาการชำระให้ถูกต้องพระราชกำหนดกฎหมาย ตามคำหาคำให้การเดิมเป็นที่ตั้ง ถ้าตระลาการพิจารณาเห็นแพชนะแล้ว ก็จะตัดสินให้ตามผิดแลชอบ ถ้าผู้ที่แพ้ความจะร้องว่าสำนวนเดิมบกพร่องขอมีคำเพิ่มเติมซักให้ยืดยาว คำนึงทุเลาเอาเงินเก่า ๆ เจ้าสำนวนแทรกแซงนั้นไม่ได้เป็นอันขาด ซึ่งจะถืออำนาจว่ามีเจ้าแข็งนายแรง และเป็นคนมีเงินทองมาก จะบนบานตระลาการให้ความแพ่งเป็นชนะแลเสมอไม่ได้ ถ้าสืบสมว่าตระลาการรับสินบน จะเอาตัวเป็นโทษทั้งผู้บนผู้รับ เพราะมีความเมตตาด้วยเห็นว่าพวกจีนทั้งหลายไม่เข้าใจในถ้อยความ จึงให้พระยาโชฎิกกราชเศรษฐี หลวงพิพิธภัณฑทพิจารณ์ หลวงพิชัยวาริ เป็นตระลาการชำระตามอย่างธรรมเนียมจีน จะได้เข้าใจด้วยกันทั้งโจทก์จำเลย เป็นยุติธรรมด้วยกันทั้งสองฝ่าย ถ้าโจทก์จำเลยติดใจตระลาการอยู่ จะให้พระยาโชฎิกแม่กองเปลี่ยนตระลาการให้ใหม่ ถ้าตระลาการหัวเมืองชำระไม่ตกลง ก็จงให้ญาติพี่น้องเข้ามาร้องทุกข์ต่อพระยาโชฎิกกราชเศรษฐี จะได้ขอตราไปเบิกคู่ความเข้ามาชำระให้แล้วแก่กัน

หมายประกาศมา ณ วันศุกร์ ขึ้นแปดค่ำ เดือนสิบสอง ปีมะโรง สัมฤทธิศก จุลศักราช 1230
ที่มา ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 1 เลขที่ 248 หน้า 299-300 วันอาทิตย์ เดือน 1 ขึ้น 12 ค่ำ ปิจจ
ฉศก 1236 แผ่นที่ 32

หมายเหตุ การสะกดคำต่างๆ ในภาคผนวก ข นี้ ใช้ตามอักขรวิธีของภาษาไทยในปัจจุบัน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

มานานุกรม

บทที่ 1

อักษรไทย

อักษรจีน

อักษรโรมัน (แบบปักกิ่ง)

เฉิงไห่	澄海	Chenghai
เฉาอัน	潮安	Chao-an
ชานโถว	汕头	Shantou
จ้งหลิน	樟林	Changlin
เฉาโจว	潮州	Chaozhou
ไห่หยั่ง	海陽	Haiyang
เฉาหยั่ง (แต้เอี้ย)	潮陽	Chaoyang (Te-yia)
เจียหยั่ง (เก๊กเอี้ย)	揭陽	Jieyang (Geck-yia)
หยาวผิง	饒平	Raoping
ฮุยไหล	惠來	Huilai
ต้าปู้	大埔	Dabu
เฉิงไห่	澄海	Chenghai
ผู่หนิง (โผงเล้ง)	普寧	Puning (Pou leng)
เฟิงซุน	豐順	Fengsun
แม่น้ำห่าน (ห่านเจียง)	韓江	Hanjiang
กว่างตง (กว่างตุ้ง)	廣東	Guangdong (Kwangtung)
ห่านอวี	韓愈	Han-yu
ห่านซาน	韓山	Hanshan
เจิ้งเหอ	鄭和	Chenghe
จ้งโจว	漳州	Zhangzhou
ฉวนโจว	泉州	Chuanzhou
ฟูเจี้ยน	福建	Fujian
คังซี	康熙	Kangxi
ยงเจิ้ง	雍正	Yongzheng

อักษรไทย

เจียนหลง
เจิงอีเปิ่น
เจิ้งเจิงกง
หลี่อ่าววัน
เจียชิ่ง
เจียชิ่งอีต่งจื่อ
มาจู่
อูเอี้ยตี
สี่อี่เอ้อเหมยจวีสี่อ
เจิ้งซิน
อีมู่
เจิ้งตั้
ไต้จื่อตั้
เจินหลุนเจียง
เจินเหมย
หนิงปอ
ซินฮุ่ย
เทียนจิน

อักษรจีน

乾隆
曾一本
鄭成功
李阿萬
嘉慶
嘉慶一統志
媽祖
烏鴉地
四十二梅居士
鄭信
夷目
鄭達
歹子達
陳倫炯
陳美
寧波
新會
天津

อักษรโรมัน (แบบปักกิ่ง)

Chianlong
Zhengyiben
Zhengchenggong
Li-Awan
Jiaching
Jaiching Yitongzhi
Ma-tzu
Wuyadi
Sishi-ermeijushi
Zhengxin
Yimu
Zhengt
Daizida
Chenlunjiong
Chenmei
Ningbo
Xinhiu
Tianjin

บทที่ 2

จางลิม
ไฮเอี้ย
เก็กเอี้ย
เหี่ยวเพ่ง
เจียงซี
ตังลี
เหลียนหยาง
ว่ายซา
ซินจิง
ชันจาง

樟林
海陽
揭陽
饒平
江西
東里
蓮陽
外砂
新津
汕樟

Jang-lin
Hai-yia
Geck-yia
Youpeng
Jiangxi
Dangli
Lianyang
Wai-sa
Xin-jin
Shan Zhang

อักษรไทย

แอ้หมิง
 เชียงไฮ้
 ซิงค้ำว
 เอียนโก
 ทนานอ้าว
 เจ้อหลิน
 หมายู่
 ตุงลี
 ยิวเพย
 ซูเจา
 จังโจว
 โหม่ว
 เสี่ยวเจียงฉ่าง
 ซินเฮี้ย
 ค้ำหวา
 ฉวนเจา
 เทียนเฮา
 ฟูเจา
 เจียงหยังกั้ง
 เฟิงหลิ่ง
 ตงโหล่ง
 หยวนหมิง
 พิ้วหวัง
 เจ้อหลิน
 ทนานหยังไซ่ว
 ซ่าลูไซ่ว
 ตงโหล่งไซ่ว
 จางหลินไซ่ว
 จางหมิน
 ซ่างเจี้ยว

อักษรจีน

廈門
 上海
 青島
 烟台
 南澳
 柘林
 媽嶼
 東里
 蘇州
 漳州
 畝
 小江場
 新會
 達濠
 泉州
 天后
 福州
 程洋崗
 埭林
 東隆
 元明
 辟望
 柘林
 南洋口
 卡路口
 東隴口
 樟林口
 樟閣
 汕脚

อักษรโรมัน (แบบปักกิ่ง)

Xiamen (Amoy)
 Shanghai
 Qingdao (Qingdao)
 Yiantai
 Nan-ao
 Zhelin
 Ma-yu
 Tung-li
 Yiupei
 Suzhou (Suzhou)
 Zhangzhou
 Mu
 Xiaojiangchang
 Xinhui
 Da-hao
 Quanzhou
 Tien-hou
 Fuzhou (Fuzhou)
 Chengyanggang
 Fenlin
 Donglong
 Yuanming
 Bi-wang
 Zhe -lin
 Nanyangkou
 Kalukou
 Donglongkou
 Zhanglinkou
 Zhang - Min
 Shanjiao

อักษรไทย

เซียนเจียว
 ลิตุยเจียว
 ซินชิงเจีย
 ดั่งซี
 ซีถั่ง
 หลิน
 หยวนเซิ่ง
 เอียนไก
 เอียนเจ้า
 ป่าจื่อสี่
 ตงโหล่ง
 เซี่ยเหมิน
 เจียซิง
 กวางซี
 หนานซัง
 หนานเจียว (เจียงหยวน)
 เหวออี้ (ถั่วเอี้ย)
 เสียนเจียว
 เจ็งเหอ (ซำปอกง)
 หย่งเล่อ
 หลินเต้าเจียน
 ยงเจ็ง
 คังเจียน
 เจ็งซัน
 อี้โถงจื่อ
 เจียยั้งโจว
 หมิ่นหนาน
 หลู
 เฉิน
 ต้าเหมิน

อักษรจีน

仙僑
 翊堆脚
 沈勤正
 塘西
 西塘
 林
 元清
 烟台
 鹽灶
 巴智璽
 東隴
 厦門
 嘉慶
 廣西
 南商
 南郊
 和益 (果業)
 暹郊
 鄭和 (三保公)
 永樂
 林道乾
 雍正
 康乾
 鄭信
 一統志
 嘉應州
 閩南
 盧
 陳
 斗 (島) 門

อักษรโรมัน (แบบปักกิ่ง)

Xian-chiao
 Xiduijiao
 Shen Qin Zheng
 Tangxi
 Sitang
 Lin
 Yuan-Qing
 Yiantai
 Yanzao
 Bazhixi
 Donglong
 Xiamen
 Jiaching
 Guangxi
 Nanshang
 Nanjiao (Jiangyuan)
 Heyi (Guoye)
 Xianjiao
 Zhenghe (Sanbaogong)
 Yongle
 Lin Daoqian
 Yongzheng
 Kangqian
 Zhengxin
 Yitongzhi
 Jiayingzhou
 Minnan
 Lu
 Chen
 Daomen

อักษรไทย	อักษรจีน	อักษรโรมัน (แบบปักกิ่ง)
ตงเซ่อ	東社	Dongshe
หนานเซ่อ	南社	Nanshe
ซีเซ่อ	西社	Xishe
เป่ยเซ่อ	北社	Beishe
เซียนโหล่ว	仙隴	Xianlong
ซินซังเจีย	新興街	Xinxingjie
จางหลินเจิ้น	樟林鎮	Zhanglinzhen
ตุงหู	東湖	Tunghu
เจิงเจิง	澄城	Chengcheng
หลงตุ	隆都	Longdu
เจียนเหม่ย	前美	Qianmei

บทที่ 3

ถังเหียน	唐人	tangren
หัวเหียน	華人	huaren
ฮั่นเหียน	漢人	hanren
เป่ยเหียน	北人	beiren
ไต้หมีน	內地民	neidimin
จงหัวเหียน	中華人	zhonghuaren
จงกัวเหียน	中國人	zhonguoren
ซีหมีน	秦民	qimin
หยิวหมีน	游民	you min
หลิวหมีน	流民	liu min
หัวหมีน	華民	hua min
หัวกง	華工	hua gong
หัวซาง	華商	hua shang
หัวเจียว	華僑	hua qiao
เจิงกวนยี่ง	鄭觀應	zheng guan ying
หลี่หงจาง	李鴻章	Li hong zhang
เจาซางจี้	招商局	Zhaoshang ju

อักษรไทย

ห้างจาร์ดิน
บริษัทไชน่าเนวิเกชัน
หนานหยาง
กวางซู
ซุ่นจื่อ
ฮกเกี้ยน
กวางตุ้ง
เจ้อเจียง
เจียงหนาน
หวงอู่
เจิ้งเจิงกง
ไต้หวันว่ายจี
จินเหมิน
เซี่ยเหมิน
คังซี
เวินสงเฟย
ลูซอนเล็ก
ชวา
เจิ้งกงหมิง
ฉางฉี
ปาเจิ้ง
เอาปิงกวน
เหลยเจา
ม่อจิวอิน
เหอเซียน
เหยียงเยียนตี
หลงเหมิน
เหียน
ตงปู
ไซงอน

อักษรจีน

怡和洋行
太古
南洋
光緒
順治
福建
廣東
浙江
江南
黃梧
鄭成功
台灣外紀
金門
廈門
康熙
溫雄非
小呂宋
爪哇
鄭公明
長崎
巴城
歐斌官
雷州
莫玖因
河仙
楊彥迪
龍門
阮
東浦
西貢

อักษรโรมัน (แบบปักกิ่ง)

Yihe (Jardine, Matheson & Co.
Taigu (China Navigation Co.
Nanyang
Guangxu
Shun zhi
Fu jian
Guang dong
Zhejiang
Jiangnan
Huang Wu
Zheng cheng gong
Taiwan waiji
Jin men
Xia men
Kang xi
Wen Xiongfei
Xiao lu song (Philippines)
Zhao wa (Java)
Zheng gongming
Nagasaki
Batavia
Oubinguan
Luizhou
Mo jiu yin
Hexian
Yang yandi
Longmen
Ruan
Dongpu
Xigong

อักษรไทย

ก๊วยหวาง
จูหยิวกลาง
สี่ซี
หมินจงจีเลี่ย
มู่เทียนเหยียน
บูทึ
โซโล่
ลิวกิว
จื่อลี่
ซือหลาง
ดิ่งไห่
เพ็งหู
หนานเอ้า
เจียงเจา
ฉวนเจา
ดร.เปอร์เซลล์
อาฉี (อาเจ้)
มาเก๊า
อานหนาน
ซูเจา
หางเจา
ต้าชิง
หย่งเจิ้ง
เจ้อหมิน
เกาฉีจิว
ฉางล่าย
หยาง เทวิน เฉียน
ไซซิน
เหมา เทวิน ฉวน
หลานดิ่งหยวน

อักษรจีน

桂王
朱由榔
許旭
閩中紀略
基天顏
渤泥
蘇祿
琉球
直隸
施琅
定海
澎湖
南澳
漳州
泉州
巴素博士
阿齊
澳門
安南
蘇州
杭州
大清
雍正
浙閩
高其倬
常賚
楊文乾
蔡新
毛文詮
蘭鼎元

อักษรโรมัน (แบบปักกิ่ง)

Guiwang
Zhu you lang
Xu xu
Min zhong jilüe
Mutian yan
Borneo
Solo
Liu qiu
Zhili
Shilang
Ding hai
Peng hu
Nan-ao
Zhang zhou
Quan zhou
Dr. Victor Purcell
A cheh
Macao
Annam
Su zhou
Hang zhou
Da qing
Yong zheng
Zhe min
Gao qi zhuo
Chang lai
Yang wen qian
Caixin
Mao wen quan
Lan ding yuan

อักษรไทย

เจียงหลง
หวงหลง
จู ซาย
ห่านปิ่ง
เฉิน เฮ้า
หลง ซี
เฉิน เว้ย
เฉิน อี้ เหลา
หลุยเจินหลาน
กัปตัน
มะกะซาร์
หยางต้าเจิง
หนิงโป
โกวอี้ต้า
ห้างสะกี
หยางจงเหียน
เจียงซี
หวังชิงหยุน
ซือจวีหุยจี
ฟางย่งลี่
ฉ้ายซือฮาว
ตงจื่อ
กวางซู
ซวนถ่ง
มอร์ส
ฟาแก้ว
ปิ้ง
ทรินิตาด
เต้ากวาง
หลินเจ้อฉี

อักษรจีน

乾隆
黃龍
朱猜
韓聘
陳厚
龍溪
陳魏
陳怡老
雷珍蘭
甲必丹
麥噶適 (望加錫)
楊大成
寧波
郭奕達
合記洋行
楊宗仁
江西
王慶雲
石渠余記
方永利
蔡事浩
同治
光緒
宣統
馬士
法庫哈
庇能 (檳榔嶼)
特立尼達
道光
林則徐

อักษรโรมัน (แบบปักกิ่ง)

Qian long
Huang long
Zhu cai
Han ping
Chen hou
Long qi
Chen wei
Chen yi lao
Lui zhen lan
Kapitan
Makassar
Yang da cheng
Ning bo
Guo Yida
Heji Yanghang
Yang zhongren
Jiangxi
Wang qing yun
Shi qu yu qi
Fang yong li
Cai shi hao
Tong zhi
Guangxu
Xuantong
Morse, H.B.
Farquhar
Penang
Trinidad
Dao guang
Lin ze xu

อักษรไทย

อักษรจีน

อักษรโรมัน (แบบปักกิ่ง)

เจียงลี่อัง	蔣立昂	Jiang li-ang
จาง ซิน ไท่	張心泰	Zhang xin tai
เยี่ย หยิว เสี่ยวจื่อ	粵遊小志	Yue you xiao zhi
ฟูเจา	福州	Fu zhou
เซี่ยงไฮ้	上海	Shang hai
สิงคโปร์	新加坡	Singapore
โปรตุเกส	葡萄牙	Portugal
คิวบา	古巴	Cuba
เบาว์ริง	包令	Bowring, John
มาบิชเบอร์รี่	馬姆茲伯利	Earl of Malmesbury
เอลมุลย	埃姆雷	E.Elmslie
ปีเตอร์	配德爾	Peter
ปอกุ้ย	柏貴	Bo gui
เสียนฟง	咸豐	Xian feng
เย่ หมิง เซิน	葉名琛	Ye ming chen
เค่อเต๋อน่า	克德納	Ke de na
หวง ผู่	黃埔	Huang pu
จูเจียง	珠江	Zhu Jiang (Pearl River)
อาร์กิก	阿禮國	Rutherford Alcock
หนานไห่	南海	Nanghai
ฟานหยี่	番禺	Canton
ปาฮุ่	巴夏禮	Harry S Parks
หลาว ฉงกวาง	勞崇光	Lao Chong guang
เหอ กุ้ย ชิง	何桂清	He gui ging
จอห์น วอร์ด	華約翰	John Elliot Ward
เรือ "เมซเซินเจอร์"	米心札號	"The Messenger"
บรูส	卜魯斯	Frederick W.A. Bruce
เทียนสิน	天津	Tianjin
เกอร์กิน	額爾金	James Bruce Earl of Elgin & Kincardine

อักษรไทย

องค์ชายกง
 เหมา หงบิน
 สำนักงาน
 การต่างประเทศ
 เปรู
 ฉี หลิง
 แคมเปิลล์
 กิอาน่า
 ฉีอิง
 กัปตันดูปองต์
 ทานตึงเซียง
 เจียงอี้เฟิง
 ดิงยื่อชาง
 หูเสียนเจ้อ
 เจิงกั้วฝาน
 มาการี
 กั๋ว ซงเถา
 เฉินหลันปิน
 หยง หง
 ลี เจียน เซิน
 หลิว ฮีหง
 หยางหยงซู
 ซีฟูเจิง
 เจิงจีเจ้อ
 หลิวซือซิน
 เหลียง เจิง
 จางยิ่นหวน
 หวงจุนเซียน
 โจ้ บิ่งหลง
 จาง จื่อ ต้ง

อักษรจีน

恭親王
 毛鴻賓
 總理衙門
 秘魯
 耆齡
 坎貝爾
 圭亞那
 耆英
 甲必丹杜普
 譚廷襄
 蔣益澧
 丁日昌
 胡璇澤
 曾國藩
 馬加理
 郭嵩焘
 陳蘭彬
 容閔
 許鈴身
 劉錫鴻
 楊榮緒
 薛福成
 曾紀澤
 劉士訓
 梁城
 張蔭桓
 黃遵憲
 左秉隆
 張之洞

อักษรโรมัน (แบบปักกิ่ง)

Prince Gong
 Mao hong bin
 Zongli Yamen
 Peru
 Qi ling
 C.P. Campell
 Guiana
 Qi Ying
 Captain Dupont
 Tan ting xiang
 Jiang yi feng
 Ding ri chang
 Hu xuan ze
 Zeng guo fan
 Augustus R. Margary
 Guo Song tao
 Chen lan bin
 Ronghong
 Xu qian shen
 Liu xi hong
 Yang yong xu
 Xue fu cheng
 Zeng ji ze
 Liu shi xun
 Liang cheng
 Jang Yin huan
 Huang zun xian
 Zuo bing long
 Jang zhi dong

อักษรไทย

เทียนหมิ่นปี้
 จี้ซางหลง
 เจินฉีหยวน
 เจา ซาน
 ซิน หมิง
 จางเซี่ย
 เจิน อี้อิง
 (ลัทธิ) หยู
 ซาน ผิน
 ซื่อ อู่ ผิน
 หลาน หลิง
 ดวนฟาง
 จี้หนาน
 ลี่ จิ่ง เจิง
 ไช่ เต๋อ ลี
 คัง หยิว หูย
 เหลียงฉีเซา
 ลู่เจิง เสียง
 ซุนจงซาน

อักษรจีน

人民幣
 趙昌隆
 陳啓源
 潮汕
 新寧
 漳廈
 岑毓英
 儒 (教)
 三品
 四、五品
 藍翎
 端方
 暨南
 許景澄
 蔡得喜
 康有為
 梁啓超
 陸徵祥
 孫中山

อักษรโรมัน (แบบปักกิ่ง)

Renminbi
 Ji chang long
 Chen qi yuan
 Chao-shan
 Xin ning
 Zhang-Xia
 Chen yu ying
 Ru (Jiao)
 San pin
 Si-wu pin
 Lan ling
 Duan Fang
 Ji nan
 Xu jing cheng
 Cai de xi
 Kang you wei
 Liang qi chao
 Lu zheng xiang
 Sun zhonshan (Dr. Sun Yatsen)

สถาบันวิทยบริการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้นจากห้องสมุดวชิรญาณ หอสมุดแห่งชาติ

จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1175/15 นายเรือคุมสำเภากันไปจำหน่ายเมืองจีนมาบอกข่าวและราคาสินค้า

จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 เลขที่ 18 จ.ศ. 1204 ร่างสารตราเจ้าพระยาจักรีถึงพระยานครสวรรค์ เรื่อง

ตั้งจีนยกเป็นขุนนิคมประเทศ นายอำเภอจีน

เลขที่ 28 จ.ศ. 1206 สารตราเจ้าพระยาจักรีถึงเมืองชัยนาท เรื่องตั้งอากรภูมิ

เป็นหลวงบำรุงพานิช

เลขที่ 48 จ.ศ. 1207 ร่างหนังสือพระยามหาอำมาตย์ถึงเมืองนครสวรรค์ตั้งจีน

มูลเป็นที่ขุนนิคมประเทศ

เลขที่ 278 จ.ศ. 1207 หนังสือพระยามหาอำมาตย์มาถึงเมืองชัยนาท

เลขที่ 21 จ.ศ. 1210 ตั้งขุนเทพภักดีเป็นที่พระวิเศษฤๅไชย เจ้าเมืองจะเข็งเทรา

จ.ศ. 1210/155 คำให้การจีนโบ๊ จีนบู๊ จีนสินทอง เรื่องอั้งยี่จะเข็งเทรากำเริบ

จ.ศ. 1206/49 หลวงพิทักษ์ทศกรร

จ.ศ. 1207/281 กรมหลวงวงศาฯ ชื่อที่นาทำไร่อ้อย

จ.ศ. 1210/155 ก. คำให้การของจีนบู๊

จ.ศ. 1210/155 ค. คำให้การของหลงจู๊ซี

จ.ศ. 1200/3 บัญชีเงินซึ่งใช้ในงานน้ำตาลทรายหลวง

จ.ศ. 1200/5 บัญชีเงินซึ่งใช้ในงานน้ำตาลทรายหลวง

จ.ศ. 1201/9 บัญชีเงินซึ่งใช้ในงานน้ำตาลทรายหลวง

จ.ศ. 1201/9 บัญชีพระยาวิเศษฤๅไชย

จ.ศ. 1207/296 จีนเสาะ จีนชู เข่าที่นายจีนทำสวนอ้อย

จ.ศ. 1210/155 ข. คำให้การของจีนยี่

จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 เลขที่ 20 จ.ศ. 1218 ร่างสารตราถึงพระยาวิเศษฤๅไชย เจ้าเมืองจะเข็งเทรา โปรด

เกล้าฯ ตั้งจีนอยู่เป็นที่หลวงพิสุทธ์จีน ณ ชาติ ปลัดจีน

เลขที่ 77 จ.ศ. 1218 แต่งตั้งให้จีนสิงโตเป็นหลวงวิจารณ์จีนประชา ปลัดว่า

กล่าวฝ่ายจีน

เลขที่ 89 จ.ศ. 1218 ให้ขุนสนิทภักดีเป็นหลวงพิทักษ์จีนประชา ปลัดจีน
เลขที่ 51 จ.ศ. 1220 ร่างหนังสือพระศรีสหเทพ ถึงขุนโสภณเพชรรัตน์ เดือนสติ
ด้วยอากรเตาสู่รากงั่ว

เลขที่ 168 จ.ศ. 1220 คัดบอกเมืองจะเชิงเทรา เรื่องจีนฆ่ากันตายและเรื่องผู้ร้าย
เลขที่ 37 จ.ศ. 1225 ร่างสารตราถึงเมืองจะเชิงเทราตั้งนายอำเภอจีนเข้ารีต

เลขที่ 133 จ.ศ. 1225 แต่งตั้งปลัดจีน นายอำเภอจีน และนายอำเภอจีนเข้ารีต

เลขที่ 247 จ.ศ. 1226 หลวงวิสุทธิจีนชาติ ปลัดจีนผู้ว่าราชการเมืองจะเชิงเทรา
และหลวงบุรีพิทักษ์ ยกกระบัตร์ ผู้ว่าราชการเมืองพนมสารคาม บอกเรื่องชำระ
เงินอากรค่าน้ำส่งเข้าไปกรุงเทพฯ

เลขที่ 4 จ.ศ. 1227 ร่างสารตราถึงพระยาอุทัยธานีตั้งจีนน้อยเป็นหลวงพินิจภาษา
จางวางอำเภอจีน

เลขที่ 17 จ.ศ. 1227 ร่างสารตราถึงเมืองสรรบุรีเรื่องตั้งจีนชิวเป็นหลวงวิเศษพานิช
จางวางอำเภอจีนเมืองสรร

เลขที่ 223 จ.ศ. 1228 คัดบอกและทราน้อยเรื่องซ่อมวัดธรรมามูล และตั้งนาย-
อำเภอจีนเมืองจะเชิงเทรา

เลขที่ 341 จ.ศ. 1228 ร่างทราน้อยถึงเมืองเชียงแตง จำปาศักดิ์ แสนปาง

เลขที่ 105 จ.ศ. 1229 ร่างตราถึงเมืองอุทัยธานีเรื่องตั้งจางวางอำเภอจีน

เลขที่ 69 จ.ศ. 1230 พระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ตั้งจีนหู แซ่เอี้ย เป็นที่
ขุนผดุงจีนประชา ที่สองกงสุลจีนในบังคับสยาม

เลขที่ 72 จ.ศ. 1230 สารตราถึงกรมการเมืองต่าง ๆ ตั้งจีนอยู่ แซ่ตัน เป็นที่หลวง
วิสุทธิจีนชาติ กงสุลจีนในบังคับสยาม

เลขที่ 77 จ.ศ. 1230 สารตราถึงกรมการเมืองนครชัยศรี เมืองสมุทรสาคร ตั้ง
กงสุลจีนในบังคับสยาม

เลขที่ 78 จ.ศ. 1230 สารตราโปรดเกล้าฯ ตั้งจีนหู แซ่เอี้ยเป็นที่ขุนผดุงจีนประชา

หมายเหตุ เอกสารเลขที่ 69, 72, 77 และ 78 จ.ศ. 1230 ตามบัญญัติเอกสารของห้องสมุดวชิรญาณจัดอยู่ใน
หมวดเอกสารรัชกาลที่ 4 แต่ใจความของเอกสารเป็นเหตุการณ์ในสมัยต้นรัชกาลที่ 5 ระหว่าง
เดือน 2 ถึง เดือน 4 จ.ศ. 1230 (พ.ศ. 2411) การที่สรุปว่าเป็นเอกสารในต้นรัชกาลที่ 5 (ปีแรก
ของรัชกาล) เพราะพิจารณาจากเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

1. วัน เดือน ปี ในเอกสารระบุไว้อย่างเด่นชัดแล้วว่าเป็นเหตุการณ์ในสมัยรัชกาลที่ 5
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตในวันพฤหัสบดี เดือน 11 ขึ้น 15 ค่ำ ปีมะโรง
จุลศักราช 1230 (พ.ศ. 2411)

ในสมัยก่อนเราใช้จุลศักราชในการกำหนดเวลา และจะเปลี่ยนศักราชใหม่ในวันแฉิ่งศก

ซึ่งเป็นวันที่ 3 ต่อจากวันสงกรานต์ ตกในราวเดือนที่ 5 ด้วยเหตุนี้เดือน 4 จึงเป็นเดือนสุดท้ายของปี ส่วนเดือน 5 นั้นจะเป็นเดือนที่ 1 เหตุการณ์ในเอกสารเกิดขึ้นในเดือน 2 และเดือน 4 ซึ่งอยู่หลังเดือน 11 อันเป็นเดือนสุดท้ายของรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

2. เนื้อความในเอกสารบ่งบอกไว้อย่างเด่นชัดแล้วว่าเป็นเหตุการณ์ในสมัยรัชกาลที่ 5

เอกสารชิ้นต้นจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

เอกสารเขียนเล่มกรมพระกลาโหม รัชกาลที่ 4

เล่ม 31 เลขที่ 32 จ.ศ. 1228 ว่าด้วยพระราชทานสัญญาบัตรนายอำเภอจีนเข้ารีตเมืองราชบุรี

เล่ม 35 เลขที่ 60 จ.ศ. 1230 ว่าด้วยตั้งนายอำเภอจีนเมืองเพชรบุรี

หมายเหตุ บัญชีเอกสารจัดอยู่ในหมวดเอกสารรัชกาลที่ 4 แต่วันเวลาและเนื้อความเป็นเหตุการณ์ในสมัยรัชกาลที่ 5

เอกสารเขียนเล่มกรมพระกลาโหม รัชกาลที่ 5

เล่ม 2 เลขที่ 20 จ.ศ. 1232 ว่าด้วยตั้งหลวงบำรุงจีนประชา ชุนภาษาจีนประเทศ นายอำเภอจีนเมืองตะกั่วป่า

เลขที่ 21 จ.ศ. 1232 ว่าด้วยตั้งนายอำเภอจีนและปลัดจีนเมืองภูเก็ต

เล่ม 6 เลขที่ 50 จ.ศ. 1234 ว่าด้วยตั้งขุนศรีวิเศษ นายอำเภอจีนบ้านแหลม เมืองเพชรบุรี

เล่ม 8 เลขที่ 25 จ.ศ. 1235 ตั้งจีนกำสวกเป็นที่หลวงบำรุงจีนประชา นายอำเภอจีนเมืองตะกั่วป่า

เลขที่ 78 จ.ศ. 1235 ว่าด้วยตั้งนายอำเภอจีนเมืองภูเก็ต 3 นาย

เล่ม 26 เลขที่ 49 จ.ศ. 1242 ถึงเมืองราชบุรีว่าด้วยพระราชทานสัญญาบัตร หมื่นศาสนาคริสต์รักษ์ จีนเข้ารีตบ้านบางนกแขวก หมื่นพิทักษ์คริสตัง นายอำเภอจีนเข้ารีตบ้านคอนกระเบื้อง

เล่ม 44 เลขที่ 71 จ.ศ. 1247 ถึงเมืองปราณบุรี ตั้งจีนรินเป็นขุนประเทศภาษา นายอำเภอจีนเมืองปราณบุรี

เล่ม 56 เลขที่ 88 ร.ศ. 108 (จ.ศ. 1251) พระราชทานนามสัญญาบัตรหลวงประเทศปรีชาคริสต์จีน นายอำเภอจีนเข้ารีตเมืองฉะเชิงเทรา

เอกสารเขียนเล่มกรมมหาดไทย รัชกาลที่ 5

เล่ม 1 เลขที่ 187 จ.ศ. 1230 สวรรคตถึงกรุงเก่าตั้งขุนพิพัฒน์ภักดีเป็นที่หลวงบาราศคดีจีน กงสุลจีน

เลขที่ 195 จ.ศ. 1230 สวรรคตถึงเมืองฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี นครนายก ตั้งจีนอยู่ เป็นที่หลวงวิสุทธินิชาติ ปลัดจีน

เลขที่ 196 จ.ศ. 1230 สวรรคตถึงเมืองฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี นครนายก ตั้งจีนเกรา เป็นที่ขุนพิพากจินพิจารณ์ที่ 2 กงสุลจีนข้างขวา จีนจ่ายเป็นที่ขุนสมานจีนประชาที่ 2 กงสุลจีนข้างซ้าย

เลขที่ 200 จ.ศ. 1230 สวรรคตถึงเมืองพิจิตรตั้งหลวงวิเศษพานิชเป็นที่หลวงอุดรธานีเขตจีนนิกร กงสุลจีน

เล่ม 6 เลขที่ 7 จ.ศ. 1234 เมืองฉะเชิงเทรา ตั้งจีนเปี่ยมเป็นที่ขุนจับเงินพาล นายอำเภอจีน

เล่ม 7 เลขที่ 98 จ.ศ. 1235 เมืองฉะเชิงเทรา ตั้งจีนเต๋วเป็นที่ขุนประเทศปรีชาคริสต์จีน นายอำเภอจีนเข้ารีต

เล่ม 16 เลขที่ 110 จ.ศ. 1241 เมืองชัยนาทตั้งจีนกุยเป็นที่หลวงวิจารณ์จีนประชา ปลัดจีน

- เล่ม 22 เลขที่ 28 จ.ศ. 1244 เมืองพิษณุโลกตั้งหลวงพิพัฒน์โกศาเป็นที่พระรัชฎานุกุลภักดี ปลัดจีน
- เล่ม 25 เลขที่ 34 จ.ศ. 1245 เมืองพรหมบุรีตั้งจันทองคำเป็นที่หลวงกิจจาจีนประเทศ ปลัดจีน
- เล่ม 31 เลขที่ 164 จ.ศ. 1248 เมืองชัยนาทตั้งจันทิวเป็นที่หลวงวิจารณ์จีนประชา ปลัดจีน
- เล่ม 33 เลขที่ 7 จ.ศ. 1249 เมืองพิจิตรตั้งจันฮีเป็นที่หลวงอุดรานุเขต กงสุลจีน
- เลขที่ 33 จ.ศ. 1249 เมืองฉะเชิงเทราตอบพระราชทานหีบสินลาหน้าเพลิงและสิ่งของไทยทานเผาศพ
ขุนสมานจีนประชา นายอำเภอจีน
- เลขที่ 115 จ.ศ. 1249 เมืองฉะเชิงเทราตั้งจันแก้วเป็นขุนสมานจีนประชา ปลัดจีนที่ 2 ฝ่ายซ้าย
- เลขที่ 180 จ.ศ. 1249 กรุงเก่าตั้งขุนบริหารเวศกิจเป็นหลวงบาราศคัตจีน
- เลขที่ 210 จ.ศ. 1249 ถึงหลวงจินดาร์กษัษฐาลวง พระเกรียงไกรกระบวนยุทธ กรมการเมือง
ฉะเชิงเทรา ตั้งจันเพิ่มเป็นที่ขุนรักษาจันภักดี
- เล่ม 34 เลขที่ 106 จ.ศ. 1249 ฉะเชิงเทราตั้งจันขุนเป็นที่ขุนอาสาจันบุรณ์ ผู้ช่วยราชการอยู่ในหลวงวิสุทธ-
จันชาติ ปลัดจีน
- เล่ม 37 เลขที่ 136 จ.ศ. 1251 ฉะเชิงเทรามาตั้งจันติดเบี่ยงเป็นที่หลวงประเทศปริชาคริสต์จีน นายอำเภอ
จีนและภาษาต่าง ๆ ในบังคับสยามที่ถือศาสนาโรมันคาทอลิก
- เล่ม 38 เลขที่ 137 จ.ศ. 1251 เมืองฉะเชิงเทราตั้งจันรอดเป็นที่ขุนพิจารณาจันคัตจีน ออกไปรับราชการตาม
ตำแหน่งต่อไป

เอกสารเขียนเล่มการต่างประเทศ รัชกาลที่ 5

เล่ม 16 เลขที่ 51 จ.ศ. 1235 ตรนามตั้งขุนโกศาเป็นที่หลวงจินาธิกรณกิจ ปลัดจีนเมืองระยอง

สารบาณสมุดพิเศษ รัชกาลที่ 5

เล่ม 16 เลขที่ 35 ทรงแต่งตั้งจันหีบเป็นที่ขุนปรานีประชากร ปลัดจีนเมืองบึงจันคัตจีน

เอกสารกระทรวงต่างประเทศ รัชกาลที่ 5

ร.5 ต 1/3 สารตราแต่งตั้งจันเทียมจัน บุตรพระประเสริฐวานิชเป็นปลัดฝ่ายจีนเมืองตราด (20 ธันวาคม
ร.ศ. 108)

เอกสารกระทรวงมหาดไทย รัชกาลที่ 5

ร.5 ม 2.12 ก/9 โบบอกเมืองฉะเชิงเทรา (กันยายน ร.ศ. 103 - สิงหาคม ร.ศ. 107) ที่ 15 เวนนายแก้ว
บอกขอขุนพิพากจันพิจารณาเป็นที่หลวงวิสุทธจันชาติ ปลัดจีน ขุนจันราชเป็นที่ขุนพิพากจันพิจารณา
จ.ศ. 1247

ร.5 ม 2.12 ก/23 โบบอกเมืองต่าง ๆ ฉะเชิงเทรา พนมสารคาม ปราจีนบุรี (ธันวาคม ร.ศ. 105 - 17
กุมภาพันธ์ ร.ศ. 110)

ที่ 78 เวนนายรัต ขอจันขุนเป็นที่ขุนอาสาจันบุรณ์ จ.ศ. 1249

ที่ 26 เวนนายควร ขอจันเพิ่มเป็นที่ขุนรักษาจันภักดี ผู้ช่วยในหลวงวิสุทธจันชาติ จ.ศ. 1249

ที่ 38 เวนนายควร ขอดตั้งเงินแก้วเป็นที่ขุนสมาน อำเภอจีน จ.ศ. 1249

เอกสารกระทรวงนครบาล รัชกาลที่ 5

ร.5 น.8.7/11 จีนขออนุญาตตั้งสโมสรเกี่ยวกับเรื่องยกกรมทำชายมาขึ้นกระทรวงนครบาล (11 มีนาคม ร.ศ. 127 - 4 พฤษภาคม ร.ศ. 129)

ร.5 น.8.7/33 จีนขออนุญาตตั้งสโมสร (22 สิงหาคม - 12 กันยายน ร.ศ. 129)

หนังสือ

กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5 (พระนคร : ศุรสภา, 2504).
จอห์น ครอว์ฟอร์ด. เอกสารของครอว์ฟอร์ด แปลโดย ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ (พระนคร : กรมศิลปากร, 2515).

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 เล่ม 1, 2 (พระนคร : ศุรสภา, 2504).

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 (พระนคร : ศุรสภา, 2504).

เจนนิเฟอร์ เวียน คุษแมน. การค้าทางสำเภวจีน-สยามยุคต้นรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528).

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 33 เรื่อง "บูรพภาคพระธรรมเทศนา เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว" (พิมพ์ครั้งที่ 1 กรุงเทพฯ : ศุรสภา, 2510).

พระวรินทร์, พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา (พระนคร : คลังวิทยา, 2505)

มิตซึฮิโกะ ลิวส์, อิทธิพลของชาวจีนโพ้นทะเล แปลโดย กมล จันทรสสาร (พระนคร : โอเดียนสโตร์, 2506).

แรคนา เนคเส. การค้าระหว่างประเทศ แปลโดย ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2515).

"ลัทธิธรรมเนียมต่างๆ ภาคที่ 19 : ตำราแบบธรรมเนียมในราชสำนัก ครั้งกรุงศรีอยุธยา" หนังสือที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพท่านผู้หญิงยมราช (ตลับ สุขุม) 23 มีนาคม พ.ศ. 2474 (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2474).

วัลย์วิภา บุชรัตนพันธ์, ประวัติศาสตร์สังคมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น : จีน-คนนอกระบบ (กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2529).

ศิลปากร, กรม. เรื่องกฎหมายตราสามดวง (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2521).

อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ พลเอกจรรยา รัตนกุล เสรีเริงฤทธิ์ 21 ธันวาคม 2526.

วิทยานิพนธ์

- ศรศักดิ์ ชูสวัสดิ์. "ผูกปี้ : การจัดเก็บเงินค่าแรงแทนการเกณฑ์แรงงานจากคนจีนในสมัยรัตนโกสินทร์" (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524).
- ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล. "สมาคมลับอั้งยี่ในประเทศไทย พ.ศ. 2367-2453" (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524).

บทความ

- เนตรดาว พละมาตย์. "ศาลเจ้าชาวจีนในเมืองไทย: เส้นทางเศรษฐกิจฉบับพิเศษ คนจีนสองร้อยปีภายใต้พระบรมโพธิสมภาร ฉบับที่ 2 (2530) : 220-225.
- ด่วน ลีซิง. "ชาวจีนแต่จิวที่อพยพมายังไทยในระยะแรก: เส้นทางเศรษฐกิจฉบับพิเศษ คนจีนฯ ฉบับที่ 1 (2525) : 27-29.
- เสถียร สุกโสภา. "ความเป็นมาของโรงเรียนจีน: เส้นทางเศรษฐกิจฉบับพิเศษ คนจีนฯ ฉบับที่ 2 (2530) : 265-272.
- ส. สุวรรณประทีป. "สำเพ็งในสมัยอยุธยา: เส้นทางเศรษฐกิจฉบับพิเศษคนจีนฯ ฉบับที่ 2 (2530).

เอกสารภาษาอังกฤษ

หนังสือ

- Bowing, Sir John. *The Kingdom and People of Siam*. 2 Vols. (Kuala Lumpur : University of Oxford Press, 1969).
- Burny, Henry. *The Burney Papers*. 2 Vols. (Bangkok : Vajirayan National Library, 1910).
- George, Finlayson. *The Mission to Siam and Hue, the Capital of Cochin in the Years 1821-1822*. (London : John Murray, 1826).
- Henwood, A.G. and Lougheed, A.L. *The Growth of the International Economy 1820-1960*. (London : George Allen & Unwin, 1971).
- La Loubre, Simon de. *The Kingdom of Siam*. (Kuala Lumpur : University of Oxford Press, 1969).
- Malloch, D.E. *Siam Production Import-Export*. (Calcutta : Baptist Mission Press, 1852).
- The Crawford Papers*. Bangkok : The Vajirayan National Library, 1915).
- Sarasin Viraphol. *Tribute and Profit : Sino - Siamese Trade 1653-1853* (Cambridge : Council on East Asian Studies, Harvard University, 1977).
- Skinner, G. William. *Chinese Society in Thailand*. (Ithaca, New York : Cornell University Press, 1962).
- Skinner, G. William. *Leadership and Power in the Chinese Community of Thailand*. (Ithaca, New York : Cornell University Press, 1958).

บทความ

Ken, Wong Lin, "The trade of Singapore 1819-1969", *Journal of the Malayan Branch of the Royal Asiatic Society* 33 (December 1960).

เอกสารอื่น ๆ

Hong, Lysa. *The Evolution of the Thai Economy in the Early Bangkok*. (Ph.D. dissertation, Department of History, Sydney University, 1981).

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คณะที่ปรึกษา

ที่ปรึกษาฝ่ายไทย

เขียน อีระวิทย์

ผู้อำนวยการสถาบันเอเชียศึกษา

วิทยา จิโรจน์กุล

อาจารย์คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สุทัศน์ อีระนาคร

อดีตที่ปรึกษาธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด

ที่ปรึกษาฝ่ายจีน

อี้ เหม่ย เอ้า

(รองประธานสหพันธ์ชาวจีนโพ้นทะเลกลับสู่มาตุภูมิแห่ง
สาธารณรัฐประชาชนจีนและประธานสหพันธ์ชาวจีนโพ้น-
ทะเลกลับสู่มาตุภูมิแห่งมณฑลกว่างตุงประเทศสาธารณรัฐ
ประชาชนจีน)

หวางซันหอง

(รองประธานสหพันธ์ชาวจีนโพ้นทะเลกลับสู่มาตุภูมิแห่ง
สาธารณรัฐประชาชนจีน และรองประธานสหพันธ์ชาวจีน
โพ้นทะเลกลับสู่มาตุภูมิแห่งมณฑลกว่างตุง และนายกสมาคม
การศึกษาประวัติศาสตร์ชาวจีนโพ้นทะเลมณฑลกว่างตุง)

เยี่ยงกว้างเหียน

(ประธานสหพันธ์ชาวจีนโพ้นทะเลกลับสู่มาตุภูมิแห่งนคร
ชัวเถา)

หลี่เหยียนคาง

(ผู้อำนวยการสำนักงานกิจการชาวจีนโพ้นทะเลรัฐบาล
นครชัวเถา)

เจินเฮ้าซือ

(รองเลขาธิการคณะกรรมการนครชัวเถา)

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย